ANNALES

ACADEMICI.

CIↃIↃCCCLXII—CIↃIↃCCCLXIII.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1866.

Quae hoc Annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

1

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. VIII FEBR. A. CIↃIↃCCCLXII AD D. IX FEBR. A. CIↃIↃCCCLXIII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

PETRUS LEONARDUS RYKE.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

IOANNES IACOBUS PRINS.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

P. L. RYKE.
I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM.
F. KAISER.
W. F. R. SURINGAR.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE, rude donatus.
I. M. SCHRANT, rude donatus.
A. RUTGERS.
I. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY.
M. DE VRIES.
I. G. HULLEMAN, fato functus d. 29 Maii.
R. FRUIN.
W. G. PLUYGERS, munus auspicatus d. 19 Sept.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, rude donatus m. Sept.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS.
H. I. HALBERTSMA.
I. M. SCHRANT, munus auspicatus d. 17 Octobris.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, rude donatus.
H. COCK.
I. DE WAL.
S. VISSERING.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
I. E. GOUDSMIT.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, rude donatus.
I. H. SCHOLTEN.
A. KUENEN.
I. I. PRINS.
L. G. E. RAUWENHOFF, Prof. extraord.

I. I. P. HOFFMANN, titulo Prof. ord. ornatus.
P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord. ornatus.

I. A. BOOGAARD, Prosector in Theatro anatomico.
W. KOSTER, Prosector in Theatro anatomico.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector Litt. Germ.
P. DE JONG, Lector Litt. Pers. et Turc. et Adiutor Interpretis Legati Warneriani.
L. C. LEVOIR, in Museo physico Adiutor.
R. S. TJADEN MODDERMAN, in Museo chymico Adiutor.
N. M. KAM, Observator astron.
M. I. DE GOEJE, Adiutor Interpretis Legati Warneriani alter.

ORATIO

DE

CAUSIS, QUIBUS EFFECTUM SIT, UT STUDIUM DISCIPLINARUM PHYSICARUM HAC NOSTRA AETATE TANTOS FECERIT PROGRESSUS,

QUAM HABUIT

PETRUS LEONARDUS RYKE,

DIE IX FEBRUARII CIↃIↃCCCLXIII,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES, QUOTQUOT AD SOLEMNIA HAEC CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI.

Vix quemquam vestrum esse arbitror, Auditores, quin legerit aliquando aureum illum CICERONIS libellum, quo et se ipsum et amicum suum fere aequalem, aut iam urgentis aut certe adventantis senectutis onere levare conatus est. Quod argumentum si nostra aetate explicaret eloquentiae romanae princeps, senex ad senem scribens, non dubium est, quin quod verbo tantum attigit, pluribus expositurus esset de senectute vidente multa quae videre vult. Quid? aut ego fallor, aut certe locutus esset de innumeris, quae hac nostra aetate facta sunt, artium doctrinarumque incrementis deque infinito numero eorum, quae ingenii humani sagacitas in rerum natura aut recens invenit, aut dudum inventa nunc demum planius intelligere coepit; ex quorum omnium ratione quis est qui non videat facillime posse explicari, quam praeclara conditione a Supremo Deo generatus sit homo. Equidem certe felicem me praedicare soleo, qui dicere possim: mea aetate inventum est, ut vasta illa navigia, in aedificiorum modum extructa, adversis fluctibus ventisque, paucis diebus ad alteram Oceani oram perferantur; mea aetate inventum est, ut ferro ordine disposito omnes Europae partes et divitibus et pauperioribus brevissimo tempore percurrere liceat; mea aetate inventum est, ut ea, quae tantum luminis velocitatem non superet, celeritate ad ultimum terrarum orbem verba nostra perduci possint. Sunt etiam alia: nostra enim aetate inventum est, ut operatio in corpore vivo, quae olim non nisi intolerabili dolore perfici poterat, nunc sine ullo fere aegrotantis gemitu perficiatur; nostra aetate inventum est, ut rerum imagines ita excipiantur exceptaeque serventur, ut a sera posteritate conspici possint; nostra aetate inventum est, ut qui a coelestibus corporibus lucis radii exeunt non frustra interrogentur de na-

tura chemica corporum, a quibus emittuntur. Quid plura? Unum addam, quo vix maius quidquam excogitari posse videtur: nostra aetate inventum est, ut ventorum tempestatum vis interrogata unde veniat quove itura sit, percunctatorem non frustretur.

Quae omnia tantae utilitatis tantique commodi sunt inventa ingenii humani, ut vel imperitissimus quisque iure suo cum poeta exclamet:

Prisca iuvent alios; ego me nunc denique natum
Gratulor;

qui autem aliquanto peritiores sunt, animum advertere cogantur, quam mirificos et vere stupendos, hac nostra aetate, in hoc quidem doctrinae genere, progressus ingenium humanum fecerit.

Quae quum ita sint, vix mirum videri poterit, si quaeratur, *quae caussae sint, quod, praesertim in physicis studiis, tanti facti sunt progressus in hac seculi, quod vivimus, parte priori*, quantos in nullo reliquarum disciplinarum genere factos esse una omnium vox est consentiens. Ad quam quaestionem dum hac hora pro viribus respondere conabor, humanissime vos rogatos esse velim, Auditores, ut benevole me audire velitis.

Causas igitur mihi cogitanti, quae effecerint, ut studium disciplinarum mathematicarum ac physicarum longe maiores, quam quodvis aliud studium, progressus fecerit, prima quidem haec sese nobis offert causa, quod qui has disciplinas excolebant, non eam tribuerint Graecorum Romanorumque eruditioni auctoritatem, quae aliarum disciplinarum cultores eo perduxit, ut quemvis frustra laborare censerent, qui veteres illos populos in ullo artium scientiarumve genere — non dicam superari — sed vel aequiparari posse arbitraretur. Nec sane, quod ex historia novimus, post renatas in Italia litteras, mathematici et physici eo se abduci pati poterant, quo reliquorum fere cogitationes perductas esse constat. Viguerant enim dudum in Italia naturae rerumque naturalium studia, quae ab Arabibus, qui Hispaniam Siciliamque incolebant, excitata erant, atque commercio quod Itali habebant cum incolis longe distantis Orientis promovebantur. Simul enim atque veterum scripta investigare coeperunt naturae exploratores, mox viderunt non solum nihil omnino inde hauriri posse, quod nescirent, sed rerum perspexerunt etiam plurimas esse, quae ea aetate melius noscerentur quam

veteres isti novissent unquam. Quidquid porro laboratum est, ut iugum Aristotelicum toleraremus, excussimus istud tandem, et ita excussimus ut, qui vel maxime praeiudicata opinione obsessus est, non possit non confiteri ingenium humanum nec tempori nec loco esse ligatum. Qua de re si quis dubitet, testem citamus historiam proximorum seculorum, in quorum remotissimo principatum in rebus mathematicis et physicis GALILEUS obtinuerunt et CARTESIUS, quorum hunc e Gallia, illum ex Italia ortum esse novimus; in altero deinde, quod gloriari nobis licet, principem locum tenuit HUGENIUS nostras, mox Anglus ille clarissimus NEWTONUS; in nostro seculo palmam reliquis praeripuit LAPLACIUS Gallus, quae postremum cessit GAUSSIO natione Germano.

Quae autem plurimum hac in re valuisse censenda est, in eo versari videtur caussa, quod, qui naturam sibi explorandam sumserunt, veram continuo secuti sint explorandi methodum. Non negamus quidem a principibus illis, quos modo nominavi, viris quaedam fuisse destruenda et abiicienda, quae a superioribus exstructa erant; nihilo tamen minus singulorum fere labores eiusmodi fuisse videmus, ut quisque quae superiores inchoaverunt persequi posset, et, quae aut tacta modo aut imperfecta relicta erant, magis magisque perficere valeret, exhaurire non valeret. Quod sane non mirum videatur. Animus enim hominis, qnamquam ita creatus est, ut inquirere multa et inquisita intelligere possit, quomodo in secreta, quae a Supremo Numine facta sunt, opera ita penetret, ut ea omnibus omnino partibus sibi habeat explicata? Hoc ipsum autem omnibus rerum naturalium exploratoribus erit incitamentum, quo non maius esse crediderim, quod persuasum sibi habeant nullum locum in eorum disciplina posse omnino exhaustum esse, superiorum exploratorum neminem non potuisse errare, eorumque errores a quovis posse detegi, habeat modo ad manum instrumenta, quibus illi caruerunt. Quam persuasionem equidem hoc magnopere effecisse arbitror, ut tot et tantos videamus progressus nostra aetate factos. Non enim necesse erit monere quemvis exploratorem, qui sua habeat de rerum natura placita, nihil magis cupere quam sive aequalibus sive posteritati explanare ea veritati esse consentanea. Hoc autem vix aliter fieri potest quam explorando, an quod ex placitis concluditur, experientiae consentaneum sit, id est, ipsam naturam interrogando. In quibus interrogationibus, quod

sanequam memorabile est, si fructus speratos inde percipere velis, non opus erit ut divinatione rei ducaris latentis quam ante te nemo suspicabatur, imo non multum nocebit, si vel a falsa hypothesi initium duxeris; pariter modo auscultes et *omnia* auscultes quae natura respondeat. Non audies fortasse quidem ea quae cognoscere cupieras praedicantem naturam, sed tamen praedicabit aliquid, quod, si sine praeiudicio excipias, viam monstrabit ad rem abditam et occultam, quae nec tibi nec cuiquam alii ante venerat in mentem. Responsa, quae natura dat, sunt quidem brevissima, sed simul verissima. Fingamus nobis hominem aliquem, cui, quum rem silendam sibi commissam servet, ad omnes tamen quaestiones ipsi propositas, absque mendaciis respondendum sit; num putas te diu de illa re fore incertum?

Quod modo dixi, naturam interrogatam non semper respondere id quod explorator exspectaverat, sed contra ostendere aliquid inopinatum, quod moneat exploratorem de alia re, quam, eodem tramite pergens, mox inventurus sit, huius rei multa afferri possunt exempla, sed non facile evidentius afferetur quidquam, quam quod accidit celeberrimo FARADAYO. Hic enim, qui de natura electricitatis suam sibi finxerat theoriam, multis partibus a vulgari opinione diversam, inter alia suspicatus erat non aliter fieri posse, quin si fluxus electricus per filum metalli flueret, aliud metalli filum, in propinquitate positum, eiusdem fluxus vim experiretur. Cuius rei quum nullum etiam tum apparuisset indicium, in explorando non cessavit. Primi conatus omnino fuerant irriti, et ne tum quidem, quum experimenta per longe maiores apparatus quam qui ante fuerant adhibiti repeterentur, ullum eventum habuit exploratio. Igitur nequaquam vidit quod se visurum esse exspectaverat. Contra vidit quod non exspectaverat. Quo enim temporis puncto fluxus per filum fluere coepit, paululum deflectere vidit acus in instrumentis, quibus utebatur, quem eundem motum observavit quo temporis puncto fluxus in filo desinebat, per medium autem, inter duo illa puncta, temporis spatium nullus omnino motus observabatur. Unusquisque physicus, ingenio medius, sine dubio eo tantum advertisset animum, utrum id quod exspectaverat accideret necne; parvas illas, forte fortuna observatas, et incipiente et cessante fluxu, deflectiones omnino neglexisset, utpote ex caussa fortuita ortas. Non ita egit ille, qui princeps

futurus erat aevi sui physicus. Deflectiones enim illae, quantumvis exiguae, ita omnem animum quasi tenuerunt occupatum, ut mox persentisceret se ad ingressum pervenisse viae, quae ad regionem duceret nemini adhuc cognitam. Et revera ita erat. Post aliquantum temporis in lucem prodiit disputatio illa maxime memorabilis, in qua inventum fluxuum inductorum, ut dicuntur, cum erudito orbe communicatum est, quod unum inventum tantum esse censetur, ut peritissimus Anglus, etiamsi nihil aliud praestitisset, nomen suum ad seram posteritatem perducturus fuisset.

In caussis porro, quae effecerunt, ut, nostra aetate, tam multa ante incognita protulerit physicarum rerum studium, non ultimam hanc esse censeo, quod plures quam olim sunt, qui, veritatis investigationem longe praeponentes proprio commodo, non dubitent ab iis dissentire, qui apud vulgus principes scientiae antistites habentur. Novimus enim — nec sane sine dolore novimus — istos homines, qui ita solent iudicare non peius facinus posse committi quam si quis, non dicam refutare eos conetur, sed eorum opiniones sequi nolit. Me quidem miseret physici, qui certae addictus sit sectae. Nam si in ea qui dominatur magister efficiet, ut quidquid honoris et gratiae et commodi percipi licet, abunde ad eum defluat; at nomen eius ut aut extra patriam aut ad nepotum memoriam propagetur, non efficiet. Quod sane non mirum videatur; si enim quidquid maxime esset memorabile in ea parte, quam magister prae reliquis dilexerat, is ipse facili negotio occuparit, quid relinquetur iis, quibus schola erit continuanda? — Qui autem libenter et otium suum et laborem impendat, ut sua ipse inventa perficiat et absolvat, quomodo eum adigere possis, ut eandem operam inventis alienis praestet? Quod si argumento probatum cupiatis, velim in mentem vobis vocetis gentis illius, quam novimus plurima et maxima in physicis detexisse, Anglos dico; apud quos neque sectae sunt et sine invidia unusquisque suus et proprius esse potest.

Sed ubi sermo est de Anglis, non meminisse non possumus singularis cuiusdam rei, quam aetati nostrae propriam, apud ipsos multo magis quam apud quemquam alium populum animadvertere licet. Ibi enim, quod multi aegerrime ferre solent, multos esse novimus, qui scientiam excolere instituant non ante praeparati studiis, quibus non impune quis carere posse putatur. Fateor equidem libenter esse partes disci-

plinae, quae nullius animo comprehendi possint, nisi qui in sublimiorem partem disciplinarum mathematicarum penetravit; et nihilominus tamen concedendum esse contendo alias partes esse, quarum aditus etiam iis naturae scrutatoribus pateat, qui longe absunt a perfecta et omnibus numeris absoluta rerum mathematicarum cognitione. Possum nominare physicos, qui, si examini se subiicerent pro gradu candidati, a Facultate nostra non admitterentur propter ignorantiam rei mathematicae, quorum tamen nomina a grata posteritate celebrabuntur iuxta nomina NEWTONI et HUGENII. Quapropter equidem me unum ex iis haberi velim, qui vim productivam, quae dicitur, praeferant laudatissimae doctrinae, praesertim si haec tum demum acquiratur, ubi illa neglecta sit.

Nolim tamen hanc opinionem amplexus, quae vulgari opinioni contraria est, in eos iniquus esse, qui in studia scientiae incubuere a pueritia et saepe ad amplificandam doctrinam minus conferunt quam qui maturiori aetate se ad haec studia contulerunt. Neque enim obliviscendum est illos, bonorum externorum plerumque expertes, ut plurimum cogi, ut munus aliquod in societate civili exoptent, quo victum sibi quaerant, sed cuius occupationes vix sinunt ulla, quibus disciplina amplificetur, facere experimenta; hos vero, qui solent otio frui exoptatissimo, nulla re impediri, quominus se totos tradere possint studiis.

Ad augendam autem naturae cognitionem vix dici potest, quantum contulerit frequens illa quae practicos homines et theoreticos nostra aetate intercessit consuetudo; quantumque observatio rei, identidem apparentis in operatione artificiosa, physicorum oculos quasi aperuerit. Quare si physici tantum profecerint, ut sua persona non indignum iudicaverint, intermissis explorationibus, in eorum officinas ingredi, qui naturae vires adhibent ad fabricandum, quae ad vitam necessaria sunt, quanto plus eos profecisse censemus, qui ipsam naturam adierint? In huius enim theatro non solum maiora licet observare quam in nostris laboratoriis, sed etiam longe plura, quae in iis aut negligebantur aut omnino non apparebant, aditum tamen aperire poterunt ad maximarum rerum inventionem. Spectat hoc praesertim ad observationes, quae factae sunt in studiis Meteorologiae et Geographiae physicae. Quantopere enim cognitionem suam amplificare liceat physico, cui quotannis, urbe relicta, naturae theatrum ingredi liceat, eiusque amplitudi-

nem contemplari, quique observare valeat et in eo quae observavit penetrare, ipsa proximorum dierum docuit historia. Res scilicet est notissima Anglos inprimis oblectari natura Alpium, tantoque magis oblectari, quo maiora sunt pericula, quae minantur iis, qui in summa adscendunt montium cacumina, aeterna nive et glacie contecta. Nuperrime etiam Londini instituta est societas, cuius socii hoc sibi proposuerunt, ut aestate per suas quisque ferias visitent altissimas eorum montium partes, hieme autem inter se communicent quae in iis peregrinationibus videre contigerit. Inter diligentissimos socios numeratur, qui unus est e praeclarissimis, quos Anglia nunc habet physicos, quem nec pericula quibus circumdatur nec amoenissima spectacula naturae quibus oblectatur, eo ducere valent, ut obliviscatur, quid vel in his locis physicarum rerum studium possit lucrari. Prae omnibus aliis rebus vir egregius animadversione dignum censuit, quid esset quo immensi illi campi glaciales, quos nix format in montibus, paullatim in massas compacti, deferantur in valles. Non dubium esse poterat, quin radii solis magnam vim exerceant, ubi in glaciem istam deciderint, nec minus manifestum erat, quid tribuendum sit radiis caloris qui vicissim noctu e glacie emittantur. Restabat autem quaestio, quam vim in utrumque radiorum genus exercerent aër et aquae vapor. Ad hanc ut responderet TYNDALLIUS, longissimam instituit experimentorum seriem, quae ad eventus duxerunt minime exspectatos. E quibus unum nominasse sufficiat; demonstravit enim odorem, quem flores emittunt, ipsis floribus esse quasi pallium contra frigus nocturnum.

Sed aut turpiter ingrati simus aut confiteamur necesse est, progressus, qui in rebus physicis facti sunt, magnam partem tribuendos esse meliori, ad quam mechanica practica hoc tempore perducta est, conditioni. Notissimum est, quam incredibili celeritate lux propagetur, cui quidem ad tantum spatium, quantus est totius terrae circuitus, percurrendum sufficiat vel octava pars particulae horae, quae secunda vocatur. Haec autem stupenda celeritas non mirum est quod effecerit, ut satis diu opinati sint homines, eam omnino non posse definiri in spatio, quod planeta quem habitamus suppeditaret, sed spatium, ad quod referretur quaerendum esse in Universo. Paucis ego abhinc annis Parisiis quum essem, interfui conventui Academiae Scientiarum, in quo audivi celeberrimum ARAGONEM referentem

de invento physici nomine FIZEAU. Huic scilicet contigisse dicebat definire temporis *particulam*, qua luci opus sit ad percurrendum spatium, quod duobus fere horis percurri solet ab homine; addebatque ARAGO eam, quae per huius egregii physici experimenta observata esset, velocitatem non multum differre ab ea, quam Astronomi per explorationes suas dudum invenissent. Nolo equidem diffiteri parum mihi eo tempore placuisse eam relationem, quae me non multo doctiorem fecisset; contra vero opinabar physicum illum melius fuisse facturum, si ingenii sui aciem, quae sanequam ei detrahi non poterat, ad alias partes adhibere voluisset. Quid enim est invita Minerva aliquid agere, nisi hoc est, si physicus per suam disciplinam imperfecte definire conetur, quod ab Astronomis multo accuratius definitum est? Ecce autem vix quatuordecim praeterierant anni, quum eandem illam velocitatem a FOUCAULTIO physica arte tam accurate definitam videremus, ut harum rerum periti fateantur mensuram ab eo inventam plus fidei mereri quam quae aliunde cognita esset. Et hic observare licet, quam arcte omnes partes disciplinarum physicarum cohaereant. Quod si enim tantam fidem mereatur mensura a FOUCAULTIO inventa, eadem quoque adhibenda ést ad definiendam velocitatem terrae eiusque ad reliquarum planetarum a sole distantiam; quod si fiat FOUCAULTIUS dicendus sit coelestium corporum distantias in suo laboratorio definivisse. Haec autem res quanti laboris fuerit, tum demum poterit intelligi, si dixero FOUCAULTIUM, aüxiliis utentem mechanici egregii FROMENTI, duodecim annos impendisse, ut tam subtilia redderet instrumenta sua, ut minutissimam illam metiri posset temporis particulam, qua lux percurrit spatium viginti ulnarum, quae particula vel minor est quam cuiusmodi centies quinquagies mille millesimam partem secundae constituunt.

Instrumentorum autem compositio in dies perfectior et intricatior quae multorum admirationem excitat, eadem multis quoque magnum movet taedium. Non cuivis homini scilicet contingit habitare Parisiis, et quam pauci sunt, qüibus res domestica permittat tantos sumtus impendere ad comparanda sibi instrumenta pretiosissima? Non raro igitur fit, ut peritissimus physicus, qui non est in illo beatorum numero, a multis explorationibus abstinere cogatur, praesertim iis quae spectant ad leges, quibus quantitates rerum circumscribuntur. Sed est sane quod gaudeamus,

quod ne his quidem, quibus fortuna fuit infaustior, omne physicarum rerum studium interdictum sit. Sunt enim in hac disciplina innumerabiles quaestiones, ad quas solvendas instrumenta perfectiora non modo non necessaria sint, sed vel noxia esse videantur. Noxia, inquam; neque enim physicus, quemadmodum astronomus, unam solam habet vim naturae contemplandam. Quae enim ab illo explorantur saepe, vel potius dicam semper, pluribus simul subiecta sunt naturae viribus. Quae si cognitae sunt, earum ratio haberi potest; si autem ignorantur, haberi non poterit. Si omnes illae vires aeque pollent, physicus cogetur de solvenda quaestione desistere aliamque faustiorem tempestatem exspectare. Melius igitur res sese habebit, si una prae reliquis naturae vis primas agat partes, saltem si instrumentum adsit quo eius effectum liceat metiri. Attamen in plerisque quaestionibus etiam reliquae vires effectum exercebunt in instrumentum, qui scilicet tanto maior erit, quo maiori subtilitate instrumentum est fabricatum. Crescit autem interea difficultas discernendi, quid sit primarium. quid accessorium; quae difficultas ut quantum fieri possit tollatur, hoc ipsum est ad quod tendere physicorum est.

Praeter hanc autem quam dixi causam, aliud etiam est, quod in experimentis physicis monere videtur, ne perfectiora quam natura experimentorum requirat, adhibeantur instrumenta. Quo enim perfectiora haec sunt, eo plus temporis requirunt experimenta ipsa et necessariae correctiones. Percurre, quaeso, disputationes a IOULEO editas, in quibus probavit legem, quae declarat vim non posse consumi: non dubito, quin hic illic miraturus sis, quod scriptor methodum secutus sit iusto imperfectiorem, nec omnes omnino adhibuerit cautelas, quae ipsum ad meliora perducere potuissent. Quodsi tamen meminisse velis has explorationes per se certis obnoxias esse erroribus, mox fateberis, ni fallor, haud immerito neglecta esse perfectiora instrumenta, quae multo plus requisivissent et temporis et laboris idque absque memorabili fructu. Nisi autem usus esset instrumentis, quae rationi operis suscepti sufficerent, numquam consecutus esset IOULEUS, ut nomen suum inter principes nostrae aetatis exploratores vindicaret.

Saepissime vos audivisse opinor, Auditores, qui dicerent, nihil esse infelicius, quam vivere quo tempore nihil certum et stabile sit. Quod

effatum tamen vel in politicis haud scio an satis valeat. In physicis certe nullo tempore tam multa detecta sunt in veramque lucem protracta, quam eo quod tempus transitionis appellari solet. Meministis profecto omnes opticam, in prima huius seculi parte, magnam subiisse commutationem, quae, cum per centum fere annos systema Newtonianum viguisset, tandem demonstravit theoriam quam HUGENIUS nostras docuisset. Hoc igitur transitionis tempus quam ferax in hac parte physices fuit inventionum! Quarum quam ceteris praestantiorem dixeris merito videtur dubitandum. Nunc autem quantopere languet ea pars physices! Hoc autem vix aliter fieri potuisse videtur. Nunc enim omnes physici consentiunt in explicanda natura lucis; quam quum nemo non sibi videatur novisse cuiusmodi sit, omnem pugnam plane desiisse videmus. Quod tamen non ita intellectum velim, quasi exhausta sit ista materia; in qua quam multa etiam nunc restent addiscenda docuerunt STOKES, BUNSEN, KIRCHHOFF, alii. Desideratur autem illud nescio quid quo cunctorum animi excitentur et quasi commoveantur; desideratur abdita illa vis, quae uniuscuiusque mentem reddat feracem simulque doceat in aliorum effata penetrare in iisque thesauros detegere, quos ipse, a quo profecta sunt, ne suspicari quidem potuerit.

Quae autem ineunte hoc seculo observata sunt in Optica, eadem nunc fere repetuntur in systemate Caloris et Electricitatis. Neminem vestrum censeo tam ignarum esse rerum physicarum, quin intelligat quid sibi velint nomina fluidum caloricum et fluidum electricum. Si quis enim, vehementia frigoris correptus, ad focum accesserit laetissimis ignibus ardentem, et mox senserit membra sua quae fere mortua viderentur, quasi reviviscere et iucundissime affici, iam nemo dubitabit, quin illius commutationis causa tribuenda sit fluido calorico. Neque hoc magis notum est quam alterum illud fluidum electricum. Roges modo quemcunque tibi licuerit, qui fiat, ut, si hic deprimas umbilicum, continuo motum excites in apparatu, qui sexcentis horis abhinc positus est, nemo non respondebit umbilicum hic depressum emisisse certam quandam quantitatem fluidi electrici, quod vim suam exerceat in apparatum quantumvis longe distantem. Attamen fluidum caloricum, nec minus, si quid video, etiam fluidum electricum, brevi fortasse aeque ac vortices CARTESII et phlogiston STAHLII, non ma-

ioris momenti erunt, quam veneranda monumenta temporis praeteriti, cuius nil nisi memoria restat. Sunt quidem qui ostendere certant esse quaedam quae partim ex his theoriis non possint explicari, partim iis adversa fronte repugnent. Quod certamen eo vehementius est, quod explosae dudum theoriae nova theoria successit, quae quo magis involucris suis nudatur tamquam unica et vera prodibit explicatio Caloris et Electricitatis quam omnes agnoscent. Haec theoria omnia explicare vult e motu. Qui motus tamen non est quem vulgus hoc nomine intelligit, qui sub oculorum obtutu cadit, sed ille subtilior, quem et parvae moleculae, ex quibus omnia corpora composita sunt, sentiunt et partes aethereae, quae ubique adsunt et totum mundi spatium complent. Ipsum nomen, quod, auctore NEWTONIO, huic Caloris et Electricitatis causae tribuere possumus, iam indicat propius nos a veritate abfuturos, si vim Caloris et Electricitatis explicemus e motibus oscillantibus, quam si singularia quaedam fluida adesse statuamus. Ex huius enim sententia causa tum demum *vera causa* dicenda est, si experientia doceat eam revera phaenomena physica efficere posse. Si quidquam est quod mereatur pro indubitato haberi, certe hoc erit, si dicas Sonitum effici per vibramina; verum dibitabitis fortasse, si audias Lucem non minus quam Sonitum adscribendam esse vibrationi. Et tamen hoc ipsum iam adeo probabile factum est, ut pro certo haberi possit. Quae res profecto maximi habenda est; nam si vere dicitur *Simplex sigillum veri*, quid simplicius erit quam quae in singulis alicuius disciplinae partibus sese ostendunt, ea omnia eidem generi motus adscribere!

Novum hoc de natura Caloris et Electricitatis quod memoravi decretum coniunctissimum est cum lege naturali quam in dies magis magisque vigere videmus, quamque multos annos fere unusquisque physicus quasi praesentire sibi videbatur, sed quae his demum annis proximis plane intellecta est. Variis modis ea enuntiari potest. Aeque enim valet quidquid dicis: Vim non posse consumi — vim non posse produci ab homine — perpetuum mobile non posse inveniri.

Vereor quidem, Auditores, ne haec verba absurda videantur iis qui physicarum rerum studium numquam attigerunt. Dicent enim: Quid? negabis in manibus meis inesse facultatem premendi, easque nec molem posse

movere, nec quidquam per se ipsas efficere? Revera hoc nego, Auditores. Nam pendet quidem a voluntate nostra utrum vis applicatur necne, sed ipsa voluntas non valet efficere laborem. Labor scilicet, quem corpus nostrum pro voluntate aut facere potest aut non facere, unice pendet a permutationibus chemicis, quas subeunt alimenta nostra. Aufer illa alimenta et brevi videbis quid de labore fiat, vel potius nihil fieri videbis.

Quod modo dixi Vim non posse consumi, quivis facile intelliget, qui noverit eam vim, quae consumta videatur, continuo in aliam vim eiusdem quantitatis transire. Cuius rei rationem qui non probe noverit dicet fortasse: en molem illam adspice aheneam, ab hoc ipso, ut videtur, nomen adeptum, quod alia corpora loco moveat, molem illam quae longam seriem plaustrorum secum trahit, ipsa magis volans quam currens, nonne illa moles vim consumit? quid igitur pro carbonibus istis reddit quod denuo eandem vim efficere possit? Qui sic loquatur, vereor ne me non intellexerit, Auditores. Dixi tantummodo vim non posse deleri; non dixi, vim non ita posse transferri, ut, si translata sit, ea denuo uti possimus. Sed redeamus ad plaustra illa volantia. Quae caussa est quod ea carere non possint vi quadam continua? Quid aliud nisi quod aër propellendus est, quod tritura superanda? Recte quidem; sed ex illa tritura nonne calor excitatur, et aër ille propulsus nonne movetur? Certissime; quamobrem etiam calor ille et aër ille motus, si modo sciremus adhibere, novam operam praestare possent. Quid autem aër motus efficere possit quotidie videmus in molis.

At quid hic commemorasti perpetuum illud mobile? Num igitur nostra demum aetate probatum est id non posse reperiri?

Constat quidem, Auditores, e certa quadam quantitate vis impellentis cuiuscunquemodi sit quod adhibeatur instrumentum, non nisi certam quantitatem operae posse produci. Nemo tamen adhuc probavit, nec probabit unquam, opinor, non posse excogitari instrumentum, quo vis producatur perpetuo impellens. Contra vero; si effectus electricitatis Voltaicae unice adscribendus sit contactui, quod olim vulgo credebatur, quodque nunc etiam sunt qui contendant, multum abest ut censeamus perpetuum mobile non posse esse nisi falsum opinionis commentum. Etenim ad hanc rem nihil aliud opus erit, nisi ut inveniatur materia quaedam

fluida, quae electricitatem perducat, quaeque non sit metallica, nec chemice decomponatur. Et tamen unusquisque physicus persuasum sibi habet perpetuum mobile nunquam repertum iri. Unde autem illa oritur persuasio? Quod non potest cogitari posse aliquid produci ex nihilo? Libenter fateor me unum ex iis esse qui contendunt quod ne cogitari quidem possit, id in rerum natura non posse existere. Sed, ubi dicimus, ex nihilo nihil posse produci, tum cogitamus materiam; num ergo idem valet de motu? motus non est materia. Caveamus, Auditores, ne ibi demonstrationem quaeramus perpetuum mobile non posse inveniri, ubi demonstratio non quaerenda est. Ea scilicet ex nobismet ipsis petenda est; scimus utique quam imperfecta natura simus homines, qui, si motum ex nihilo creare possemus, confestim Deo pares esse inciperemus. Nunc quidem nemo facile dixerit quantum volvendis seculis homo valiturus sit in rerum natura efficere; sed hoc tamen est certissimum, facultatem creandi nunquam datum iri hominibus.

Vix dubium est quin proximis annis qui ex hoc seculo supersunt, explorationes plurimorum physicorum in eo versaturae sint ut undique conquirant quae necessaria sint ad iudicandum quale sit genus motus cui cum Electricitatis, tum Caloris origo attribuenda sit. Ad quam quaestionem ubi satis superque responsum fuerit nonne relinquetur studium physices tamquam perfectum et absolutum?

Non negaverim equidem fieri posse ut tunc physicarum rerum studium per aliquot annos intermittatur; sed mox, idem facturum iri vaticinor, quod in aliis disciplinis factum esse docet historia. Astronomiae enim studium, ut hoc exemplo utar, num illud excoli desiit, quum NEWTONUS motum corporum coelestium rite explicuisset. Num in Chemiae studio cessatum est, a quo tempore LAVOISIERUS omnes expulisset falsas hypotheses, pro iisque substituisset decreta nobilissima, quibus nunc etiam honos habetur? Imo vero utrumque illud studium tantum abest ut, orta illa luce clarissima, cessaverit, ut continuo et longe plura et longe maiora ceperit incrementa. Idem igitur quin Physices studio evenire possit, quis est qui neget? Quodsi enim aliquando detectum fuerit cuinam motui Calorem, cuinam Electricitatem adscribi oporteat; vel tum etiam restabit quaerendum quemadmodum illi motus mutandi et transformandi

sint ut id efficiant quod effici videamus. Numero enim quantumlibet parvo sint vires, quae in rerum natura operentur, eorum quae operentur varietas est infinita.

Transeo ad alteram orationis partem qua enarranda sunt, quae, me Rectore, Academiae nostrae acciderunt, in quibus quamquam multa sunt, quae merito suo lugemus diuque lugebimus, plurima tamen etiam sunt, quibus et ad grati animi sensum et ad laetitiam nos excitari oportet.

Ad vestrum igitur ordinem me convertens, Viri Amplissimi, Academiae Curatores, libentissime primum omnium te salutatum volo, Illustrissime VAN DER HEIM, cui, Senatus quoque nomine, gratias quam maximas ago, quod hoc ipso anno ostenderis denuo, quantopere Academia nostra tibi sit in deliciis. Quum enim propter ingravescentem senectutem decrevisses magistratum deponere, qui in hac provincia summus est, non sine caussa timor nobis incesserat, ne propter eandem caussam etiam abdicaturus fuisses munere Curatoris. Quem tamen timorem quum vanum esse audiremus, vix dici potest quantopere laetati simus, quum videremus neminem esse, quin suo pretio aestimaret ea, quae a te facta sunt in gravissimo illo munere quod tam multos annos cum omnium admiratione gesseras. Nec enim Regi Augustissimo tantum placuit ornare te titulo, qui vel ultimos nepotum nepotes poterit admonere, quae et quanta tua fuerint in patriam merita, sed Ordines Provinciales in te detulerunt mandatum, quod ab iis mandari poterat gravissimum, ut in Camera Prima consilio atque prudentia tua saluti patriae prospiceres.

Te autem, Amplissime PHILIPSE, quanti aestimaret, quantumque facta tua et consilia comprobet Rex dilectissimus, denuo apparuit ex honore nuper in te delato, quem tibi ex animo gratulamur.

In vestro autem ordine, Viri Amplissimi, non sine doloris sensu locum videmus vacuum, quem nuperrime occupaverat ille, quo quidem non facile quisquam dignior fuerat, qui LUZACIO succederet. Locum hunc scilicet reliquit Nobilissimus VAN BYLANDT, qui quamquam brevi tantum tempore vobiscum fuit, vel sic tamen optime meritus est de Academia Lugduno-

Batava, in qua curandan, non mius quam ante in aliis rebus gravissimis, honorem sibi conciliavit virtute sua dignum. Haec autem ipsa virtus quum effecerit ut Rex Augustissimus BYLANDTIUM in supremo reipublicae consilio eligere decrevisset, recte quidem laetati sumus hoc ipso decreto, sed ita laetati sumus ut simul doleamus, quod qui illum locum occupaverit, ei hic locus fuerit relinquendus.

Ad vestrum porro ordinem dum me converto, huius Academiae Professores, Viri Clarissimi, qui aliter fieri possit quam ut confestim in memoriam redeam HULLEMANNI nostri, quem virum, et aliis nominibus praeclarum, et de rebus Academicis meritissimum, in ipso vitae cursu, vigentem florentemque fatum nobis eripuit et omnibus quibus carus erat dilectusque.

Natus educatusque Traiecti ad Rhenum quum in patria urbe stadium Gymnasii decurrisset et civium Academicorum numero esset adscriptus, venit in disciplinam HEUSDII, viri clarissimi, cuius docendi disputandique methodus philosophica quantopere discipulos in admirationem sui rapere, auctoritate sua percellere ad eademque studia excitare valuerit, res est notissima. Et tamen id certe temporis in ea Academia pauci quidem erant alumni, in quorum numero fuit HULLEMANNUS, qui non paterentur, ubi magister altiora petere videretur, se ab eo abripi, quique in iis eum admirari quam sequi mallent, verbo, quibus suo potius placeret quam alieno stare iudicio. Quae iudicii constantia si in quovis alio magni facienda sit, quod iuventus plerumque nulla re magis allici solet et oblectari quam quae iustum modum excedere videatur, eam in HULLEMANNO tanto pluris faciamus necesse est, in quo tantus erat Traiectinae scholae amor ut nunquam deleri potuerit. Hic autem nefas sit reticere magnum magistri animum, qui tantum aberat ut eam constantiam in discipulo vituperaverit, ut HULLEMANNUS et in Academico stadio et in reliqua vita neminem habuerit cuius magis quam HEUSDII sui favorem expertus sit et amicitiam.

Academia summa cum laude relicta mox stationem nactus est Traiecti ad Mosam, ut in Athenaeo Regio litteras doceret Graecas. Quo quum veniret, ipse equidem vidi quot et quantae difficultates superandae essent recens creato doctori, qui eam studiorum partem doceret, quae in illis regionibus dudum fuerat neglecta, cuiusque instaurationem haud facile a

quoquam exspectari posse viderat auctoritas publica, nisi qui cognitam haberet penitusque perspectam philologiam Hollandicam. Cuius rei necessitas quum paucissimis civibus appareret, novusque doctor in rebus, cum ad religionem tum ad politicam pertinentibus, aliam opinionem fovere censeretur, facillime vel me tacente intelligetur, quo animo magistrum exceperint discipuli. Sed audite, quaeso, quid ipse fieri viderim collega. Vix pauci praetereunt menses et nemo magistrorum magis honoratur, magis a discipulis amatur quam HULLEMANNUS, nec ulli disciplinarum generi plus operae impenditur quam quod HULLEMANNUS docet. Et qui aliter fieri potuit? qui enim peritus est, qui iustus est, qui diligit discipulos, non diu luctabitur cum difficultatibus quas qui istis virtutibus caret nunquam superabit. Nil dicam de fructibus quos huius viri doctrina tulit, aut de methodo docendi litteras, quae ab eo inde tempore novum quasi stadium in Athenaeo iniit; testes enim sunt innumeri illi iuvenes, qui eo magistro usi in hanc Academiam venerunt ut studia absolverent. Et methodus illa docendi quam praeclara fuerit, paucis diebus post dilectissimi collegae mortem, apud discipulos, more suo, id est eleganter, exposuit COBETUS noster, quo nemo melius de ea iudicare posse censendus est.

Fama igitur tam praeclari doctoris non fieri poterat quin brevi in nostras regiones adscenderet. Quapropter haud valde mirum videatur quod Amstelodamenses in neminem prius quam in HULLEMANNUM coniecerint oculos, ubi decreverunt Gymnasium suum ita amplificare ut praestare posset quae tempora postulare viderentur. Vocatus ergo Amstelodamum ut Conrectoris munere fungeretur, non dubitavit primam illam, etsi caram sibi factam stationem, relinquere et in scholam transire, in qua tot formati essent viri praeclarissimi qui ornamenta patriae fuissent. Amstelodami autem quantae utilitati fuerit iuventuti scholasticae, quam felicem porro honoratamque vitam vixerit in urbe clarissima, in qua amorem litterarum et artium, haud secus ac patrimonium, a patribus in filios et nepotes transire novimus, quam aegre stationis Amstelodamensis dulcedinem reliquerit, Leidam quum vocatus esset; hic denique quam facile, paucis illis, quibus inter nos fuit, annis et honorem inter collegas et amorem inter discipulos sibi conciliaverit: haec omnia melius quam a me dici possunt exposita legistis in eiusdem quem modo dixi facundissimi Collegae oratione.

Non minus quam HULLEMANNI mors, afflixit nos GEELII obitus, quamquam ab omnibus exspectatus; eiusque rei nuntius non caruit lacrimis eorum, quibus amabilem virum cognovisse contigerat.

Academia Lugduno-Batava, quae hunc virum egregium per quadraginta fere annos habuit sibi devinctum, non habuerat eundem iuvenem inter suos alumnos. Obtigit ille honos Athenaeo illustri Amstelodamensi, in quo LENNEPIUS, quo uno GEELIUS usus est magistro, historiam docebat et litteras antiquas; qui vir clarissimus, quamquam peritissimi harum rerum iudices fortasse non immerito arbitrantur eum a perfecti philologi persona aliquantum abfuisse, ubi vero iuveniles animi ad pulcri decorique sensum, ad virtutis honestatisque amorem excitandi essent, certissime nemini secundus habendus est. Sic scilicet equidem saepius de LENNEPIO praedicantes audivi complures huius viri discipulos, natura ut plurimum et ingenio diversos et in vario vitae genere praestantissimos. Hic igitur, cuius viri virtutes nunc demum pro dignitate expositae sunt a filio ingeniosissimo, mirum quantum auctoritatis habuit in iuvenilem GEELII animum. Talis enim discipulus talem quum nactus erat praeceptorem, vix aliter fieri potuit quin ea iam aetate et facillime perciperet, quid antiquitatis studium valeret in mores, et continuo sentiret quid in monumentis tam veteris quam recentioris aevi et verum esset et pulcrum.

Deinde quo ad veram humanitatem sese magis magisque GEELIUS verteret non minus hoc contulisse videtur, quod multos annos degerit in gremio domus DEDELIAE; cuius gentis antiquissimae patremfamilias laudare solebat tamquam imaginem virtutum patriciarum, quae longissimo intervallo relinqueret tot honoratissimorum maiorum nepotes turpiter degeneres. Qua quotidiana consuetudine in familia nobilissima nisi ipse veram illam animi nobilitatem addidicisset, quam tantopere in GEELIO amabamus, frustra fere omnes illi anni videri possint abiisse, quandoquidem e filiis, quorum educatio ipsi commissa fuerat, ne unus quidem virilem aetatem attigit.

Perfunctus apud DEDELIOS quod praestandum fuerat officio, Leidam migravit GEELIUS, vocatus Bibliothecae Academiae praefectus secundi ordinis; quo munere quum aliquot annos functus esset, VOORSTIO successit in primi ordinis praefectura. Quam felicem vitam inter nos vixerit GEELIUS, vel inde apparet, quod nunquam alio se vocari voluerit. Nec sane mirum.

Spartam enim quam hic nactus erat ornans cum omnium admiratione hic facile inveniebat occasionem aliis officia praestandi, quo suum sibi animum maximopere ferri sentiebat, hic deinde secum habebat dudum intimae amicitiae vinculo sibi coniunctum HAMAKERUM, qui tamen iusto maturius et ipsi et litteris ereptus est; hic denique, quod ante omnia fuerat memorandum, tecum, Cl. BAKE, amicitiam inierat, quam quanti aestimaveris te ipsum dicentem audivimus in laudatione funebri iis usum verbis, quibus GEELIUM usurum fuisse suspicamur, si ipse tibi superstes ad tuum tumulum stetisset.

Non facile carerem reprehensione vestra, Auditores, si equidem, qui huic rei me plane imparem esse sentio, iudicium ferre sustinerem de libris, quos GEELIUS edidit ad explicanda antiquarum litterarum monumenta; in nostris tamen litteris quid praestiterit si brevi dixero, facile mihi, ut opinor, concedetis. Non obliviscamur, quaeso, GEELIUM fuisse, qui nos primus admirabili quadam facilitate stili beaverit et orationem nostram liberaverit otiosa ista et quae vix quidquam varietatis admitteret compacta gravitate, quae antea fere in omni scriptionis genere dominabatur; non obliviscamur nos e GEELII praesertim scriptis didicisse, quemadmodum lingua nostra concedat et angustos istos gravitatis fines excedere et tamen concinne festive decoreque scribere.

GEELIUS, quod multi saepe doluerunt, nullas omnino partes egit in institutione academica, et tamen in multis civibus academicis, praesertim melioribus, quos libentissime circum se habebat, ea spargere potuit eruditionis humanitatisque semina, quibus vis ingenii animique ardor efflorescat necesse est; quod ex hoc ipso loco nuperrime commemoratum est eiusmodi verbis, quae omnium animos commoverint. Nec hoc tantum valet de iuvenibus; sed summam illam quae in GEELIO inerat humanitatem et benevolentiam omnes omnino expertos esse novimus etiam exteros, quorum qui paulisper modo in eius notitiam venissent, quam carum eum habuerint, saepe ipsi declaraverunt. Huius autem tam singularis benevolentiae in omnes, quae adiunctam habebat urbanam dicacitatem, iniusti simus si originem quaerendam putaremus in cupiditate placendi; imo vero non alium amabilitas illa habuit fundum nisi in illa generositate quam parere solet verus animi candor, quem qui habet, huius fructum nemini non

impertiri studet, qui suo amore dignus sit et auxilio. Verbo, si de quoquam alio vere dicatur, de GEELIO nostro dicetur verissime: „Qui hunc non amaverit, eum vix bonum virum posse dici."

Praeterierat iam maior anni pars, quum adhuc sperare licebat fore ut hodie dicere possem, neminem e civibus Academicis morte nobis esse ereptum. Sed eam spem fefellere nuntii de morte Ornatissimorum HENRICI ADRIANI KRAMERS et ANTONII PETRI VAN TEYLINGEN, qui tristissimum reliquerunt amicis et parentibus desiderium quorum dolorem DEUS lenire velit precamur.

Praebuit vero hic annus etiam multas res prosperas, quibus, quod modo dixi, et ad grati animi sensum et ad laetitiam nos excitari oportet, in quarum enarratione reliqua versabitur oratio.

Quis enim nostrum non tecum laetatus est, aestumatissime RUTGERS, quum tibi contigerit celebrare diem, quo ante viginti quinque annos munus tuum in hac Academia auspicatus eras. Quanti institutionem tuam aestiment et qui ea nunc utuntur et qui ea olim usi sunt, manifestissime apparuit ex insigni gratulantium numero. In quibus, quod non sane nihili habendum est hoc tempore novarum opinionum feracissimo, nec tu ipse dixeris nec quisquam facile viderit, utri in illa tecum laetantium corona magis te honoraverint ii, qui in gravissimis rebus tecum sentirent an ceteri. DEUS O. M. tibi vitam largiatur et vires, ut non minus facile quam adhuc fecisti, gravissima sustentes onera, quae tibi sunt imposita. Evanescat autem brevi precamur timor, qui aliquamdiu te habuit sollicitum de valetudine filii dilectissimi tali patre digni!

Et tibi quoque, Cl. PRUYS VAN DER HOEVEN, quum hoc anno munus tuum deponeres, omnes discipuli, quos adhuc habueras, certatim ostendere studuerunt, quid tali magistro deberent. Abs re foret quidquam velle addere verbis, quae eo die dicta sunt ab iis, qui reliquorum omnium nomine luculentissimum tibi obtulerunt grati animi documentum. Si cui alii, sive aetatis sive legis necessitate in vitam privatam redire coacto, opus sit verbis, quae animum depressum consolentur, tu certe, venerande senex, eiusmodi verba non desiderabis, qui persuasum tibi habeas esse etiam aliud quid destinatum homini quam in hac terra scriptis inclarescere et doc-

trinae laude florere. Felicem tibi reliquam precamur senectutem, qualis HENGELIO et BAKIO contingit, quibus quae a nobis praestatur observantia, eam nec tibi negatum iri auguror.

Quanta porro laetitia nostra sit, quod videamus te, Cl. KRIEGER, locum tuum occupantem, post morbum, qui gravissimam calamitatem timere iubebat, nemo melius quam tu ipse senties. Novimus te tam in laetis quam in tristibus amicorum semper esse studiosissimum. Quod autem nunc mihi contingit, ut tibi recuperatam sanitatem gratuler, idem spero fore ut contingat successori meo in collega coniunctissimo ex Ordine Iuris consultorum, Cl. DE WAL, qui animo suo vix dubium est quin hoc loco adsit, quamquam corpore quidem longe a nobis abest.

Quae commemoranda restant, eorum sane iucundissimum hoc mihi accidit, quod vos publice appellare liceat, qui nuperrime in nostrum Ordinem recepti estis, te, Cl. PLUYGERS, quocum ab adolescentiae annis intima amicitia fui coniunctus, te, Cl. SCHRANT, quem ad lectos meorum et in tristissimis funeribus cognovi non modo peritissimnm medicum, sed etiam amicum fidelissimum. Provincia, quae utrique vestrum est mandata, gravissima est, neque est alia coniunctior cum vetere Academiae nostrae gloria. Et quam pares essetis oneri suscepto, nemo profecto dubitavit, ubi orationes habueratis et solidae doctrinae et proprii constantisque iudicii plenas.

Tibi quoque, Cl. SURINGAR, ex animi sententia gratulor, quod ordinarii professoris titulo ornatus es. Laeti et absque omni invidia tuam felicitatem praedicabamus, cui maturus honos concederetur. Qua in re benignius tecum egit fortuna, quam cum plerisque tuis in nostra Facultate collegis, qui per complures annos, extraordinarii professoris nomine, onus professoris ordinarii sustinuerunt.

Non diffiteor ambigue fere nos affectos fuisse, ubi nuntius afferretur doctissimum KOSTER, qui alterius Prosectoris munere fungebatur in Museo Anatomico, vocatum esse in Academiam Rheno-Traiectinam, ut succederet celeberrimo SCHROEDER VAN DER KOLK. Partim enim laetati sumus, quod tantae doctrinae vir ampliorem campum, quo sane dignus esset, videret sibi apertum; sed partim quoque tuam vicem doluimus, Cl. HALBERTSMA, quod eiusmodi viri opera privarere. Cuius exercitatissimi viri locum qui ita expleret, ut ne ipsius peritia desideraretur, quum sanequam difficile

est invenire, neminem arbitror cum maiore omnium exspectatione Curatores NOSTERO successorem designare potuerunt quam doctissimum ZAAYER. Qui quid in medicis studiis elaboraverit, equidem diiudicare non possum. Hoc unum dico neminem omnium, quos ex nostra ego disciplina in medicorum scholas transire vidi, tam rectam spem futurae excellentiae ostendisse.

Quantopere laetarer, Auditores, si vobiscum communicare liceret controversiam illam gravissimam et cum Academiae gloria coniunctissimam de renovando Nosocomio tandem ad finem esse perductam; a quo quod nunc fere remotior sit quam unquam, est sane quod Academiae nostrae causa perquam doleamus. Exspectandum enim videtur fore ut summa in nostra civitate potestas, quum viderit maiorem partem Senatorum Leidensium, qui nunc sunt, in solvenda fide, quae dudum data erat, pertinacissime refragantem, eo tandem perducatur, ut, sive velit sive nolit, conditiones tolli concedat, quae ab eodem illo Senatu aliquot annos ante statutae essent et comprobatae. Sed illi qui fidem dederant, persuasum sibi habebant, qui Academiae bene velit, ab eo plus esse praestandum quam verba. Videbant enim rem esse maximi momenti, quam qui nunc sunt Senatores nihili fere ducere videntur, scilicet tempori esse prospiciendum, ne legislator aliquando, ubi institutionem Academicam ordinaturus est, iure suo dicat Leidam non esse urbem, in qua institutio Academica omnibus numeris absoluta possit residere.

Sed mittamus rem illam molestam et agamus potius gratias viris amplissimis, quorum curae et indefesso labori et hoc debemus, quod aedes illae, in quibus Bibliotheca Academica servatur, tandem aliquando coeptae sint instaurari. Nisi omnia me fallunt, ea instauratio, cuius formam tu, Cl. PLUYGERS, excogitasti, commissa est civi nostro SCHAAP, architecto peritissimo, sed ita ut tuo consilio ac ductu opus perficiatur. Quae res satis fidem facit fore ut nihil non respondeat iustae omnium exspectationi.

Quandoquidem Rectori Magnifico magistratum deposituro ex lege mandatum est, memorare quae proxime in rebus academicis acciderunt commemoratione digna, nefas sit silentio praeterire rem, quae ante aliquot annos credita fuisset omnino non potuisse fieri. Hos scilicet, quos Iaponiae Imperator legatos misit, ii Academiam quoque nostram suis verbis salu-

tarunt. In quibus viris quum viderimus incolas remotissimae illius insulae multo magis quam vulgo credebatur cognoscere progressus, quos artium disciplinarumque studium proxime fecit, non potuit non maximo nobis esse gaudio, ubi audiebamus Iaponiam eam cognitionem unice Hollandiae acceptam referre, utpote ex nostratium scriptis petitam. Quod vinculum ut in posterum utrique regno quam maxime prosit, tam ad eruditionem augendam quam ad mercaturam amplificandam, ex animi sententia speramus.

Restat dicendum de certamine litterario, ex munificentia Regis Augustissimi instituto, ad quod ut omnium Academiarum nostrarum et Athenaeorum cives evocet et invitet, hoc anno mandatum est Academiae Lugduno-Batavae.

(*Legitur Programma Certaminis Litterarii*).

Ad hoc autem certamen ineundum non opus est ut vos multis excitem, alumni Academiae Lugduno-Batavae! Si facerem, viderer omnino ignorare, qui in vobis insit animi ardor et scientiae cupido, et obliviscerer plane in proximo certamine neminem de cive Academiae nostrae victoriam reportasse. Novimus enim, quod cum laudis testificatione memoramus, aureum nummum reportatum esse a IOHANNE GUILIELMO SCHUIT et IOHANNE THEODORO MOUTON, quorum hic tamen sortem experiri debuit contra ornatissimum HENRICUM CORNELIUM DIBBITS, Traiectinae Academiae civem; praeterea argenteo nummo ornatum esse IOHANNEM IACOBUM CORNELISSEN. In hoc igitur, quod aperui, certamine nequaquam dubitamus, quin denuo facturi sitis, quod saepius fecistis, ut nostram Academiam et in victoriis reportandis primam omnium esse appareat.

Ad finem perveni orationis, qui idem finis erit mei magistratus. Fasces Academiae igitur tibi trado, Cl. COBET, quo, si quid video, Academia nostra non facile digniorem habebit Rectorem. Salve igitur, Vir Magnifice, iterumque salve. Te duce crescat, vivat floreatque Academia Lugduno-Batava.

DIXI.

IANI GERARDI HULLEMAN

SCRIPTA EDITA.

Responsio ad quaestionem ab Ordine Phil. Theor. et Litt. Hum. in Acad. Rheno-Trai. propositam: *Ex antiquae politicae principiis effatum explicetur veterum, quod apud Ciceronem est pro Cluentio*, C. 52. Ann. Acad. Rheno-Trai. 1836—1837.

Diatribe Hist. Litt. in T. Pomponium Atticum. Trai. ad Rh. 1838.

Duridis Samii quae supersunt. Trai. ad Rh. 1841.

Ptolemaei Eordaei, Aristobuli Cassandriensis et Charetis Mytilenaei reliquiae. Trai ad Rh. 1844.

Disputatio de vita et scriptis Iubae Maurusii. Symbolae Litterariae, vol. VIII, 1845.

Disputatio critica de Anaxandrida Delpho. Ibid. vol. IX, 1848.

Commentatio de Corn. Alexandro Polyhistore. Misc. Philol. et Paed. vol. I, 1849.

Quaestiones Graecae et Annotationes de Historicis Graecis. Ibid. vol.

Disputatio critica de Annalibus Maximis. Het Gymnasium te Amsterdam. Verslag van den cursus, 1854—1855.

Open brief. aan Dr. C. A. Engelbregt, ter toelichting en wederlegging zijner recensie. De Gids, 1856.

Censura operis viri Cl. Wynne, cui titulus: *De fide et auctoritate Appiani in bellis Romanorum civilibus enarrandis.* Mnemosyne, vol. II.

De Paulo qui fertur Claudio. Ibid. vol. III.

Hesiodi Scutum Herculis, ex schedis D. I. van Lennep, edidit post viri clarissimi obitum.

Oratio de Litterarum, praesertim Latinarum, apud Romanos studiis, Nerva Traiano imperatore. Annales Acad. 1858—1859.

IACOBI GEEL

SCRIPTA EDITA.

Kort overzigt over den loop der Grieksche Letterkunde te Alexandrie, met eene proeve van het Heldendicht van Apollonius Rhodius, over den Argonauten-togt. Mnemosyne van Tydeman, VIII, 1819.

Theocriti carmina cum vet. schol. ad fidem opt. editionum recensita, adnot. crit. in scholia adiecit I. Geel. Amsterdam, P. den Hengst et fil., 1820.

Levensschets van Arnold Hermann Ludwig Heeren, ridder der Guelfen-Orde, hofraad en hoogleeraar in de geschiedenis te Göttingen, door hemzelven, tot beter verstand zijner schriften, medegedeeld. Vertaald door J. Geel. 's Gravenhage, wed. Allart et Cie 1822.

Proeve van eene navolging van de Lady of the lake van Walter Scott. van Kampen, Mag. van Wet. Kunst en Lett. 1822.

Iets over Milmans dramatisch gedicht, de val van Jerusalem. Ibid. 1823.

Historia critica Sophistarum, qui Socratis aetate Athenis floruerunt. Trai. ad Rhen. 1823.

Anecdota Hemsterhusiana. Ex schedis Mstis edid. I. Geel, Pars I. Lugd.-Bat. S. et J. Luchtmans, 1825.

Iets over den smaak. van Kampen, Mag. van Wet. Kunst en Letterk., 1826, V.

Dav. Ruhnkenii scholia in Suetonii vitas Caesarum. Lugd.-Bat. Luchtmans, 1828.

Polybius, Historiarum excerpta Vaticana in titulo de sententiis. Rec. Iac. Geel. Acc. Ang. Maii adnotatio. Lugd.-Bat. Luchtmans, 1829.

Voorlezingen gehouden in het Lees-Museum te Utrecht, door J. Geel en A. Simons. Utrecht, Joh. Altheer, 1830.

Gesprek op den Drachenfels. Leiden, H. W. Hazenberg, 1835.

Een brief van J. Geel (over de Recensie van S.) aan de Redactie van den Letterbode. Kunst- en Letterbode, 1835.

Sterne's sentimentele reis door Frankrijk en Italie op nieuw uit het Engelsch vertaald. Amsterdam, Nayler et Co. 1837.

Mededeelingen aan alle recenserende geleerden in ons vaderland. Amsterdam, Nayler et C°. 1838.

Onderzoek en phantasie. Leiden, C. C. van der Hoek, 1838.

Lettre à M. Hase sur le discours de Dion Chrysostome, intitulé Eloge de la Chevelure, par J. Geel. Leyde, H. W. Hazenberg & C°. 1839.

De Stesichori palinodia. Rein. Museum, Philol. 6 Jahrg. 1839.

Dio Chrysostomus 'Ολυμπικὸς ἢ περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ ἐννοίας. *Recensuit, explicuit, commentarium de reliquis Dionis orationibus adiecit I. Geelius.* Lugd.-Bat., S. et J. Luchtmans, 1840.

Het proza, door J. Geel. Amsterdam, Nayler et C°., 1841.

Euripidis Phoenissae, cum commentario edidit Iac. Geelius. Scholia antiqua in Euripidis tragoedias, partim inedditis integriora, adiunxit C. G. Cobetius. Lugd.-Bat. H. W. Hazenberg et Soc., 1846.

Catalogus librorum Bibliothecae publicae Universitatis Lugd.-Bat. annis 1814—1847 *illatorum (cura I. Geel).* Lugd.-Bat., H. W. Hazenberg et Soc., 1848.

Catalogus librorum Mss. qui inde ab a. 1741 *Bibliothecae Lugd.-Bat. accesserunt; descripsit I. Geel.* Lugd.-Bat., E. J. Brill, 1852.

Levensberigt van C. G. C. Reinwardt. Hand. v. d. Maats. der Ned. Lett. 1854.

Hesiodi Scuto Herculis post Lennepii mortem ab Hullemanno edito addidit praefationem de vita Lennepii.

Bibliotheca Critica Nova. Edentibus J. Bake, J. Geel, H. A. Hamaker, P. Hofman Peerlkamp. Lugd.-Bat., Luchtmans, 1825—30, voll. V.

Scripsit Geel	Censuras:	Euphorionis Fragmenta ed. A. Meineke	I.	p. 40.
		Menandri et Philemonis reliquiae ed. A. Meineke	I.	» 64.
	Relationes:	Commentationes Tertiae Classis Inp. Reg. Belg. III.	I.	» 229.
		Corpus Inscript. Graec. ed. A. Boeckh	I.	» 233.
		P. van Limburg Brouwer, de philosophis ante Platonem	I.	» 241.
		P. van Limburg Brouwer, Proeve over de poezij van Homerus	I.	» 241.
		G. J. de Martini, Disput. de L. Annaeo Cornuto . .	I.	» 246.
		Dionis Chrysostomi Orat. VIII. ed. F. N. G. Bagnet	I.	» 253.
		In Polyaenum Observ. Criticae, ed. G. A. Blume	I.	» 262.
		Seneca de Provid. ed. B. A. Nauta		
		Senecae locus de sapientis humanitate, ed. C. H. Thiebout	I.	» 271.
		De Solonis Laudibus, auct. C. A. Abbing . . .	I.	» 274.
	Censuras:	Pindari Carmina tria, ed. S. Karsten		
		Pindaricae Dilucidationes, scrips. Th. L. F. Tafel,	II.	» 42.
		Luciani Toxaris, ed. C. G. Jacob	II.	» 111.
		Platonis Symposium, ed. P. A. Reynders	II.	» 264.
	Relationes:	Sallustius, ed. C. H. Frotscher	II.	» 279.

Scripsit Geel Relationes:	K. F. S. Liskovius, über die Aussprache des Griech.	II.	p. 283.
	G. H. Grauert, de Aesopo et fabulis Aesopicis	II.	» 288.
	J. Terpstra, Disput. de Sodalitio Pythagoreo	II.	» 296.
	Theocritus, Bion et Moschus, ed. J. A. Jacobs	II.	» 305.
	Museum Criticum Vratislaviense, opera F. Passow	II.	» 314.
Censuras:	Aeschyli Persae, ed. L. R. Langius et G. Pinzgerus	III.	» 89.
	M. Fabii Quinctiliani Inst. Orat. ed. C. H. Frotscher	III.	» 266.
Relationes:	J. van Westrik, Disp. de Aeschyli Choephoris	III.	» 363.
	G. Hermann, de Aeschyli Philocteta	III.	» 377.
	W. A. van Hengel, Annotatio in N. Test.	III.	» 400.
	Luciani Alexander, Fr. v. Fritzsche	III.	» 412.
Censuras:	Quaestionum Scenicarum Spec. I, auct. Meineke	IV.	» 1.
	Aelii Aristidis Declamat. Leptin., ed. H. G. Grauert	IV.	» 78.
	Theognidis Reliquiae, dispos. F. T. Welcker	IV.	» 209.
Relationes:	Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorf	IV.	» 409.
	Platonis Dialog. recens. G. Stallbaum	IV.	» 415.
	Jo. Chrysostomi Selecta, vol. I, ed. J. van Voorst	IV.	» 419.
	Corp. Hist. Byzant. III. Agathias ed. B. G. Niebuhr.	IV.	» 425.
	C. C rnelii Taciti Agricola, ed. P. Hofman Peerlkamp	IV.	» 433.
	Scriptorum Vet. Nova Collect. ed. A. Mai, t. II	IV.	» 435.
Censuras:	Aeschyli Supplices, ed. C. G. Haupt	V.	» 57.
	H. E. Foss, de Gorgia Leontino Commentatio	V.	» 137.
	Longi Pastoralia, ed. G. R. L. de Sinner	V.	» 234.
Relationes:	Allg. Bibliogr. Lexicon von F. A. Ebert	V.	» 514.
	J. Chrysostomi Selecta, vol. II. ed. van Voorst	V.	» 533.
	Aristophanis Nubes, ed. G. Hermann	V.	» 552.
	Commentarius Geogr. in Arrianum, auct. P. O. van der Chijs	V.	» 560.
	Dissertatio de Callimachi Hecale, auct. A. F. Naeke	V.	» 570.
	Observ. in Dionem Chrysostomum, auct. A. Emperio	V.	» 576.

ACTA ET GESTA IN SENATU,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

A. 1862.

Die 1 m. Aprilis. Recitantur literae Curatorum d. d. 8 Martii, quibus nuntiant, concessam esse Clarissimo I. DE WAL rogatam pro ipso a Senatu per unius anni spatium muneris vacationem, qua ad restituendam valetudinem suam utatur inde a d. 1° m. Maii proximo.

Die 10 m. Iunii. Senatus luget obitum viri clarissimi I. G. HULLEMAN, d. 29 Maii vita defuncti.

Recitantur literae Curatorum d. d. 25 Maii, Senatum certiorem facientium, virum clarissimum W. F. R. SURINGAR, Professorem huc usque extraordinarium, in numerum Professorum in Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ordinariorum a Rege esse cooptatum.

Die 5 m. Iulii. Introducuntur in Senatum et solenniter excipiuntur viri illustrissimi, Regni Iaponici delegati, cum comitatu suo. Eos allocutus est Senatus nomine Rector Magnificus atque ab iis responsum tulit, quo significarent, in hac artium atque literarum sede antiqua ac celeberrima summo se reverentiae ac gaudii sensu perfundi et pro eius salute perpetua vota se nuncupare ardentissima.

Die 19 m. Septembris. Recitantur literae Curatorum, d. d. 8 et 30 Iulii et 12 Aug., quibus cum Senatu communicant, virum doctissimum I. M. SCHRANT, Med. Doct., a Rege designatum esse Professorem in ordine Medicorum ordinarium, in locum viri clarissimi C. PRUYS VAN DER HOEVEN, septuagenarii; ad munus Professoris ordinarii in Facultate Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum hac in Academia obeundum a Rege vocatum esse virum doctissimum W. G. PLUYGERS, Phil. Theor. Mag., Litt. Hum. Doct.; Bibliothecae Academicae huc usque praefectum; et virum amplissimum E. I. A. Comitem à BYLANDT, Academiae Curatorem, ipso petente, a Rege e Curatorum collegio honorifice esse dimissum.

Clar. W. G. PLUYGERS munus auspicatur habita oratione, qua demonstrat, *studium antiquarum litterarum mansurum et duraturum esse.*

Die 17 m. Octobris. Curatores, missis literis d. d. 13 Oct., cum Senatu communicant, viro clarissimo C. PRUYS VAN DER HOEVEN, Prof. in ordine Medicorum ord., septuagenario, concessam esse muneris vacationem, salvo honore et stipendio.

Clar. I. M. SCHRANT munus auspicatur habita oratione inaugurali, cui titulus, sermone vernaculo: *Over de empirische ontwikkeling van het ziektebegrip.*

Die 20 m. Decembris. Candidati quatuor, e quibus in annum proximum Rector Magnificus a Rege constituatur, designantur viri clarissimi:

C. G. COBET.
H. I. HALBERTSMA.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
I. I. PRINS.

Candidati autem, e quibus eligatur Actuarius, hi sunt:

P. L. RYKE.
C. G. COBET.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
I. M. SCHRANT.

A. 1863.

Die 9 m. Februarii. Recitatur decretum Regium, d. d. 22 Ian., quo in annum Academicum ineuntem Rector Magnificus creatur vir clarissimus C. G. COBET.

Refert Rector Magnificus in conventu Curatorum cum Rectore Magnifico et Assessoribus habito in proximum annum Actuarium Senatui creatum esse virum clarissimum P. L. RYKE.

Futuro Rectori Magnifico Assessores constituuntur viri clarissimi:

F. W. KRIEGER.
I. E. GOUDSMIT.
I. I. PRINS.
W. F. R. SURINGAR.

Rector Magnificus cum Senatu et reliquis Professoribus in Auditorium maius descendit et ex cathedra orationem habet: *De causis, quibus effectum sit, ut studium disciplinarum physicarum hac nostra aetate tantos fecerit progressus.* Mox enarratis Academiae fatis, solennibus verbis magistratum ponit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deducunt et officiosissime salutant.

P R O G R A M M A

CERTAMINIS LITERARII

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

DIE IX MENSIS FEBRUARII ANNI CIƆIƆCCCLXIII

I N D I C T I.

Ex Regis Augustissimi GUILIELMI III liberalitate et munificentia, Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae omnes Academiarum huius Regni cives et Athenaeorum alumnos in proximum annum ad certamen literarium invitant, et quaestiones a singulis Ordinibus Academicis positas promulgant hasce:

AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I.

Recenseantur et diiudicentur disquisitiones recentiores de stellarum fixarum parallaxi annua.

II.

Disquisitio de phaenomenis motus *in regno vegetabili.*

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

III.

Quoniam utile est attendere in ipso laudatissimo genere eloquentiae Tullianae, si quid in iis monumentis quae supersunt deprehendatur, quod deflectat ab eo quod decet, aut inanis et quaesitae venustatis nomine sit notandum, colligantur et demonstrentur huius generis peccata in CICERONIS *Orationibus, omissis Catilinariis, et Quatuor post Reditum, et Archiana, et Marcelliana.*

IV.

Quibus institutis Principes e gente tum Burgundica tum Austriaca hoc obtinere conati sunt, ut una eademque et potestatis exercendae et iuris definiendi disciplina omnes provincias Neerlandicas complecteretur.

(*Geschiedenis der maatregelen, door de Bourgondische en Oostenrijksche landsheeren genomen, om meer eenheid in het bestuur en in de regtspraak der Nederlanden te brengen.*)

AB ORDINE MEDICORUM.

V.

Instrumenti sphygmographi, a doctissimo MAREY *in usum vocati, auxilio nova instituantur experimenta, eo consilio ut tum ex his, tum ex observatis aliorum efficiatur, quem usum haec explorandi ratio in solvendis quaestionibus physiologicis, ad sanguinis et vasorum historiam pertinentibus, adhuc habuerit aut in posterum polliceatur.*

AB ORDINE IURIDICO.

VI.

Instituatur disquisitio de aere Malacitano et Salpensano, ita ut simul appareat, quid conferant ad illustranda quaedam Iuris Romani instituta.

VII.

Civitatisne est praestare ea, quae potestatis publici ministri in suo quisque munere contra quam decet gesserunt?

(*Onderzoek betreffende de aansprakelijkheid van den Staat voor onregtmatige daden, door zijne ambtenaren in de uitoefening hunner betrekking gepleegd.*)

AB ORDINE THEOLOGORUM.

VIII.

Inquiratur in authentiam utriusque Pauli ad Thessalonicenses epistolae.

Ad *tertiam* et *sextam* quaestionem non nisi latino, ad *quartam*, *quintam* et *septimam* non nisi vernaculo sermone respondendum erit, quo et in ceteris tractandis uti licebit.

Commentationes, aliena manu describendae, ante diem 1 m. Decembris huius anni mittuntor ad Virum Clarissimum PETRUM LEONARDUM RIJKE, Academiae Actuarium. Singulae lemmate inscribuntor adiunguntorque schedulae obsignatae, scriptorum nomina et praenomina integra continentes, eodemque lemmate extrinsecus distinctae.

Ordinum de Commentationibus judicia pronuntiabuntur, optimarumque commentationum scriptoribus, disquisitione ante instituta, praemia tribuentur ipso die Academiae natali a. CIƆIƆCCCLXIV.

ORATIO

QUAM HABUIT

GUILIELMUS GEORGIUS PLUYGERS

A. D. XIX SEPTEMBRIS CIↃIↃCCCLXII,

CUM IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

LITTERARUM HUMANIORUM ET PHILOSOPHIAE THEORETICAE
PROFESSIONEM ORDINARIAM

SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

CURATORES ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE QUIQUE HUIC COLLEGIO AB ACTIS ES, VIRI ILLUSTRISSIMI SPECTATISSIMI.

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE,

PROFESSORES CELEBERRIMI, VIRI CLARISSIMI,

QUI IN HAC URBE VEL IURI TUENDO VEL CIVITATI ADMINISTRANDAE PRAEESTIS, MAGISTRATUS AMPLISSIMI, VIRI HONORATISSIMI,

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PLURIMUM VENERANDI,

ARTIUM ET DISCIPLINARUM QUARUMVIS DOCTORES ERUDITISSIMI,

CIVES ACADEMICI, BONARUM ARTIUM STUDIOSI, LAUDATISSIMI ADOLESCENTES,

CUIUSCUMQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS,

AUDITORES HUMANISSIMI!

Saepe multumque iactatur querela, non hodie tantum neque hac solum aetate exaudita, sed prope dixerim ex quo novae gentes ad antiquarum litterarum studia sese retulerunt identidem repetita, negligi veterum scripta, pulcri venustique exempla, excellentissima ingenii humani monumenta; et si non prorsus relinquantur, si a paucis tractari non desinant, at despici a plurimis, contemni, pro nihilo haberi. Atque ut solent homines eorum potissimum temporum esse laudatores quae adolescentes viderunt, cum et recentes in vita ipsi optima quaeque iuvenili ardore complectebantur, et rerum hominumque imperiti ceteros ex sua natura ac voluntate fingebant et aestimabant, cum illa querela haud ita dudum praeteriti temporis laudationem coniungunt praesentisque temporis incusationem. Nam quibus studiis quondam summus honos ac prope unicus fuerit quem ipsi cum multis ingenuis adolescentibus certatim appeterent et magna contentione assequi conarentur, eadem nunc iacere atque adeo sordere non sine magno

animi dolore indignantur. Aevi enim vitio effectum esse utilitatis potius quam virtutis et humanitatis fructu omnia aestimantis, ut firmissimum litterarum praesidium, iuvenilis institutio in antiquarum linguarum studio posita, convellatur iam ac deiiciatur; quod enim ipsi in iis solis linguis discendis operae temporisque consumsissent, id nunc ita in multarum rerum ac linguarum utiles scilicet fructuosasque disciplinas distrahi ac dissipari, ut iuvenilis animus iam neque consistat neque possit ad percipiendam antiquorum scriptorum praestantiam pervenire; metum adeo esse ne ingravescente in dies malo ita iudicia depraventur, ut tandem illustrissima antiquitatis monumenta ad insigne generis humani detrimentum perpetua oblivione atque silentio obruantur,

Alii contra — quod genus hominum fere exortum est, ex quo plurimorum sollertia hac nostra et patrum memoria rerum naturam feliciter perscrutata quae acute invenisset non minus ingeniose ad augendas cum publicas opes tum privatas contulit adque vitam lautam beatam elegantem excolendam accommodavit — ex eo inde igitur tempore queruntur alii iuvenilem aetatem, ad adipiscendam earum rerum scientiam quibus instructus vitam quis postea cum fructu dignitatis et opum possit degere unice appositam, in linguis quibusdam discendis profundi, quarum peritia ad hominum quibuscum una vivimus consociationem minime necessaria sit, sed unice ad eiusmodi scriptorum intelligentiam conducat in quibus, si ulla omnino, tenuis certe imperfectaque rerum scientia appareat hodieque longe superata. Namque veterum scripta de mundo et de orbe terrarum deque universa naturae vi tam mira commenta tradere, ut ne falsas quidem aut incertas sanorum hominum opiniones, sed aegrorum visa et somnia referre videantur: multa sane iis contineri ad vitam recte instituendam adque civitates bene ordinandas prudenter excogitata, sed neque ea ad nostram vitam aut ad nostram rem publicam sine gravi omnium rerum perturbatione transferenda; aut si nullam necessariam utilitatem afferant, sed animi liberam quamdam et honestam oblectationem, eam certe peti posse ex scriptis eorum hominum tractandis, qui linguis utantur, quarum scientia possit ad hodiernae vitae usum conferri; itaque non amplius ferendum esse, et mox fore ut ne amplius feratur, ut iuventutis institutio ad paucorum voluntatem regatur, desidiosam quamdam veterum scriptorum

contemplationem et ignavam animi delectationem multarum rerum utilitatibus anteponentium.

In quorum hominum tam variis querelis tamque dissentientibus iudiciis quid verum sit inquirere non esset fortasse inutile neque certe ab hoc tempore alienum, cum munus ingredior quod maxime in tuenda antiquarum litterarum dignitate versatur. Si enim hominum vitio et seculi labe humani ingenii praestantissima opera despiciuntur ac contemnuntur, leviter hoc a me docendi munus erit susceptum, qui non viderim ad tantam tamque late fusam plurimorum perversitatem exstirpandam parum meam infirmitatem profuturam ad paucorum qui supersint bonarum artium cultorum vires adiunctam: si obsolevere haec studia, et, utpote nostris temporibus aliena, obstruunt magis quam aperiunt aditum ad vitam beatam honestamque, improbum sane stultumque facinus aggredior, qui commissam mihi huius iuventutis salutem nefarie proditurus sim generisque humani cursum ad meliora praestantioraque tendentem impedire et retardare conaturus; sin vero litterarum studium ita cum humanitate coniunctum est, ut numquam nisi cum humano genere periturum sit, si semper in hac sancta Musarum sede plurimi invenientur adolescentes ingenui ac liberales, qui splendidiora in vita spectent quam victum et cultum et vulgares honores, mea quoque qualiscunque opera in eo studio promovendo inque ea adolescentia instituenda et honeste erit et cum spe aliqua utilitatis posita.

Non ego tamen, AA., hic veterum litterarum studii patrocinium suscipere cogito neque eius decus ac dignitatem sustinere conabor. Honestissima haec defensio, nostra memoria semel atque iterum ex hoc ipso loco fortiter suscepta, nondum ita deserta iacet, ut meam vocem requirat. Sed quoniam hoc studium alios iam labefactatum esse deplorare vidimus et ne mox corruat vereri, alios vero ipsum fundamentum quo totum nititur convellere conari atque adeo sese funditus aliquando sublaturos esse sperare, quare hanc ego spem falsam et vanam esse arbitrer illum metum inanem, dicendi hanc sive nactus opportunitatem sive necessitate coactus, ita proponam, ut mansurum esse antiquarum litterarum studium ac duraturum appareat. Quae quamquam multiplicem quaestionem lateque diffusam requirunt, tamen fretus Vestra intelligentia disseram quam brevissime potero. Vos, AA. humanissimi, aequo me bonoque animo audiatis!

Verum antequam ad hanc disputationem accedo, nostra quodammodo defensio mihi suscipienda est evellendaque falsa multorum opinio quam supra commemoravi, quasi studium antiquarum litterarum, quo nunc non multos admodum teneri satis constat, olim vulgare fuerit et a plurimis cum eo humanitatis fructu exerceretur, quem qui recte exercent ex eo quaerere oportet. Sed ne vagetur oratio, primum explanandum videtur quid hoc studium de quo quaerimus intelligi velim, cuius rei certam definitionem quam omnes amplectantur adhuc desiderari video. Hoc igitur studium dico assiduam et vehementem animi ad antiquas litteras applicatam cum intelligendi voluntate occupationem, quae sensum quemdam delectationis praebeat ex sana eorum operum admiratione profectum quae excellentissima antiquitatis ingenia summo artificio orationis facultate expresserunt. Haec autem occupatio, in quotidiana consideratione ac contemplatione consistens, peritiam parit de toto hoc genere iudicandi quod cum orationis facultate coniunctum est; delectatio vero et admiratio aemulationem excitat, quae si cum iudicandi peritia accedit ingenium et exercitatio, rursus opera condit egregia, praeclara, nobilissimis illis monumentis minime postponenda.

Sed plurimum distat inter delectationem quam percepta orationis excellentia affert et eam quam cetera habent artificia, quae cum in naturae imitatione consistant opera condunt quae sensibus percipiuntur. Haec enim facilem habent considerationem nulla rerum ignoratione impeditam; nam ad ea contemplanda satis est ut oculis adspiciantur vel auribus accipiantur. Verum quae orationis facultate perfecta sunt, ad ea multarum rerum scientia instructum accedere qui percipere velit oportet. Etenim primum omnis oratio in aliquo argumento versetur necesse est, quod nisi quis cognitum habet, nulla erit orationis aestimatio, quippe cuius virtus in eo maxime cernatur, ut sit ad rerum dignitatem apte inventa ac disposita verbisque ad subiectam materiem accommodatis comprehensa. Tum nulla oratio ne cogitari quidem potest, nisi quae aliqua lingua tamquam instrumento utatur, cuius scientia sublata disertissimi hominis luculentissima oratio non humana arte perfectum opus videbitur, sed sonorum fortuitus quidam concursus ne auribus quidem, sicut avium cantus, oblectationem afferens. Praeterea cum mores hominum totaque sentiendi cogitandique

ratio temporibus reguntur tum vero etiam eloquentia, qua nihil est cum humanitate coniunctius. Ita quemadmodum singuli homines suum quisque dicendi genus sequuntur, sic singularum quoque aetatum oratio proprium quoddam habet et peculiare. Hoc quoque notandum et pernoscendum est, si quis de monumentis ingenii humani recte existimare velit. Namque ut de pictura vere iudicari non potest, nisi in eadem luce in qua est absoluta proponitur, sic de operibus orationis facultate perfectis pravum atque perversum iudicium erit, nisi luce temporum illustrantur quibus fuerunt composita.

Itaque, AA., hoc antiquarum litterarum studio cum reliquarum artium studiis commune est, quod in pulcro venustoque cognoscendo percipiendoque versatur: illud vero proprium habet, quod mentis intentione non sensuum affectione ad hanc perceptionem ducimur; tum ceterorum artificiorum species aperta et explicata ad delectationem proponitur, antiquarum litterarum venustas tecta et occulta et involuta multaque industria ac longe labore retegenda et evolvenda: quippe quarum praestantiam, nisi accurata eam veterum linguarum totiusque antiquitatis scientia collustret, in obscuritate latere necesse sit.

Eiusmodi autem studio, praesertim cum arduum aditum habeat et magnis sit obstructum difficultatibus, umquam se dedisse multos, ut nonnullos contendere vidimus, parum credibile erit de humana natura prudenter aestimanti. Etenim quamquam negari non potest insitum esse homini, ut pulcri specie delectetur et commoveatur, hoc tamen ita intelligendum est, ut plurimorum ea animos percellat, si sit cum sensuum illecebris connexa, paucissimorum, si sine illis blandimentis sola mentis perceptione comprehendatur.

Vereor, AA., ne hoc argumentum ex humani generis aestimatione petitum, ita adumbratum potius quam explicatum, parum Vobis ponderis habere videatur ad eorum sententiam refutandam, qui ardens quondam multorum lateque diffusum antiquarum litterarum studium nunc propemodum exstinctum esse non sine nostra reprehensione lugere solent. Verum omnis instituta de humana natura disputatio longiorem et subtiliorem inquisitionem desiderat, quam ut hic possit sine molestia Vestra explicari. Expromam potius igitur quibus ex rebus conficiam bonarum artium studia

nondum confecta iacere, sed vivere adhuc atque felici complurium labore exculta vigere. Quantum in hac brevitate orationis consequar Vos, AA., iudicabitis.

Ea autem studia ex intelligendi veterum litterarum voluntate profecta rectam aestimationem afferre et sanam admirationem eius quod in quoque litterarum genere excellat supra posuimus. Ergo demonstrandum erit nos veterum scripta et melius intelligere quam superiores et rectius aestimare atque cum prudentiori delectu admirari. Quae demonstratio, ne tota haec disceptatio insulsa atque inepta videatur, ita erit instituenda, ut cunctorum facultatem qui nunc litteris operam dant et qui olim dederunt in contentionem vocemus, non ut singulorum quorumdam excellentiam ponderemus et examinemus.

Et primum ecquod certius est argumentum melius hodie veterum scripta intelligi, quam quod multo nunc emendatiora leguntur? Quod partim eorum industria effecit, qui nostra memoria veteres membranas magna cum diligentia denuo investigarunt; quem laborem, saepe iniucundum semper gravem, nemo profecto suscepit, nisi qui perspexisset, quantum sibi adhuc ad accuratam veterum monumentorum intelligentiam obstaret incerta eorum et non satis explorata in libris qui superessent traditio. Intelligendi autem principium est, perspexisse non intelligere quod non intelligas.

Ad hunc veterum librorum perscrutandi laborem ars emendandi accessit, a multo pluribus hodie quam antea factitata. In qua quamquam propter rei difficultatem non multi admodum cum insigni successu elaboraverunt, tamen in omnibus praedicandum est cum acre intelligendi studium tum vero strenuus labor et indefessa industria. Nemo enim profecto traditam lectionem emendare conabitur, nisi qui aut quod dictum esse videtur sentiat sese non intelligere, aut quod dictum est ab eo non ita dici potuisse existimet a quo dictum esse feratur. Quid autem a quoque scriptore quopiam modo dici potuerit aut non potuerit cognoscere longi laboris est multaeque lectionis. Neque vero aliud est assidua veterum scriptorum lectio et vehemens illa ad eos applicata animi occupatio, in qua litterarum studium consistere volebam.

Si igitur nostrorum hominum ingenio atque labore effectum est, ut

ceteris iam antiquitatis monumenta apertiora et explicatiora ad intelligendum proponantur, ipsos eadem melius intelligere consentaneum esse videtur.

A qua intelligendi praestantia non seiungenda est maior de antiquis litteris iudicandi prudentia; quae duae res ita inter sese coniunctae sunt, ut separatae vix possint cogitari. Namque nullum est certe sine intelligentia iudicium; et mens in iis quae intelligendo percipit variis modis affecta, quid in quoque scriptore admirandum sit delectationis quid vituperandum taedii sensu discernens, in illis sensibus diligenter notandis et observandis quid aliud facit quam iudicare?

Hanc intelligendi et iudicandi facultatis necessitudinem tenentibus mirum accidere non potest, si cum exculta illa facultate haec in nobis confirmata sit. Quid velim nota ac insigni re illustrare liceat. Cum medio seculo superiore MARKLANDUS quatuor orationes plenas ineptiarum a CICERONE scribi non potuisse contenderet eamdemque sententiam post sexaginta annos FREDERICUS AUGUSTUS WOLFIUS proferret, quanti fere ab omnibus clamores sublati sunt! Nimirum admirabilis illa Tulliani ingenii ubertas, concinna ac numerosa verborum constructione expressa, et longae imitatorum continuationes, non ad rerum quae proponendae essent necessitatem arte compositae, sed laboriose collectae atque undique conquisitae, quam immenso intervallo inter se distarent, pauci erant qui discernere valerent. Quis autem nunc inficetias istas pro Tulliano opere venditaret quin ab omnibus rideretur? Nempe certius hodie et exploratius est de CICERONIS dicendi genere iudicium, pluresque sunt qui veterum scripta liberiore animo tractare soliti non facile patiuntur, ut fucato nitore decipiantur.

Atque hoc non tantum valet de genuinis scriptis a subditiciis discernendis, sed etiam de universa veterum litterarum aestimatione subtilius instituenda. Non amplius opinio, vel potius religio, mentes hominum occupat, ut quidquid Graece aut Latine scriptum sit, id singulari arte scriptum esse arbitrentur: sed ut hodie omnia praeclara rara esse appareat, sic semper et ubique fuisse, etiam apud Graecos et Latinos, intelligi coeptum est. Ita studium litterarum antea sine delectu in omnibus scriptoribus profusum ac dissipatum nunc in paucorum excellentia contineri solet, ad quorum nobilissima opera collustranda reliqui tamquam ministri

aut famuli lucem praebere iubeantur et quidquid utilitatis sive ad linguae intelligentiam sive ad rerum scientiam habeant conferre.

Sed maxime ad causam in qua versamur pertinet repetitum et revocatum ac miro ardore a compluribus arreptum Graecarum litterarum studium. Scilicet illud satis constat nullum rectum de ullis litteris iudicium esse, nisi quod plurium gentium praeclaris litterarum monumentis contendendis collectum sit. Etenim si certa descripta esset pulcri venustique forma quam oculis cernere aut manibus tangere possemus, ad eam singula opera arte effecta referentes facile ac sine errore de cuiusque virtutibus iudicaremus. Nunc vero ipsam iudicandi normam ex pluribus, vel nisi immensum esset, ex universis operibus conficere necesse est, quae in aeternis decori venustique principiis ab humana arte fundata sunt. Nam ea est ingenii humani in divina pulcri natura exprimenda inopia, ut non hominis modo unius, sed gentis etiam aut aetatis collecta opera partem tantum ac speciem eius effingant, totum et universum non complectantur.

Quodsi in diiudicandis omnibus omnium aetatum ac gentium litteris valet aliarum litterarum adhibendam esse comparationem, certe quemadmodum de Latinis litteris possit, non in Latio natis sed ex Graecia importatis, sine Graecis litteris aestimari, nemo facile dixerit. Et tamen illarum litterarum studium apud superiores propemodum desertum iacuisse quis ignorat? Hinc levia iudicia ac sine delectu admirationes. Horatianas illi Odas et Epistolas cum Sermonibus, CICERONIS libros de Oratore et eos quibus Graecam philosophiam Latine explicavit, tamquam argumento dumtaxat diversos, arte aequales, pari studio prosequebantur; cum VIRGILIO in epica poesi neminem de palma contendere posse, in TERENTIO comoediam perfectam et absolutam esse existimabant, item de ceteris. Nos vero in Odis HORATIUM summo artificio quae aliunde arripuisset excoluisse neque negamus et vero laudamus: in Epistolis vero ac Sermonibus suam eum indolem suumque ingenium secutum admirabile opus condidisse censemus, quod solum et unicum sit peculiarique excellentiae nota impressum; CICERONEM, cum materiem parum sibi cognitam atque a natura sua alienam tractandam sumsisset, tam brevi tempore tam multos libros tam luculenter scripsisse non sine admiratione accipimus: nam nullum opus ne levissimo quidem brachio ille perfecit, quin singulare eius ingenium pelluceat. At

dii boni! quam se ipse in praeclara illa de Oratore disputatione superavit! quam varie et copiose et enucleate artis in qua excellebat rationem exponit! quam sapienter de tota hac oratoria facultate iudicat! quam divinum dicendi artificium adhibet! ut, si reliqua eius opera vetustate deleta essent, si ex solis illis libris de eius ingenio posset aestimari, veram tamen et solidam et duraturam gloriam haberet atque excellentissimis omnium aetatum omnium gentium scriptoribus adnumeraretur.

Sed qua in re, ex quo Graecis litteris erudiri coepti simus, de tota veterum orationis facultate acutius et verius iudicare videamur, quid ego Vobis, AA., in singulis scriptoribus ostendam? Quemadmodum vel docta VIRGILII elegantia nos quidem semper delectet, at unum HOMERUM vera ἔπη condidisse et vero condere potuisse perspexerimus: vel TERENTII artem lecte et urbane MENANDRUM Latina voce convertentis admirari quidem non desierimus, ita tamen ut intelligamus, nisi quis una et illius festivitatem et sobrietatem et siccitatem, et ARISTOPHANIS sales et leporem et effusam ridendi licentiam cognita penitusque perspecta habeat, mancam eum imperfectamque quamdam comoediae speciem intueri: haec et alia eiusdem generis fuse lateque disputare longam orationem requirit.

Atque vero causae quam suscepi satis iam factum esse videtur satisque refutata eorum opinio qui, sive imperite sive inique de nostra aetate aestimantes, deseri veterum litterarum studium queruntur aut aliquando cum maiore humanitatis fructu excultum fuisse statuunt. Nam si verum est nos neque intelligendi neque iudicandi facultate vinci, quid illis superest quo temerarium iudicium vel iniquam reprehensionem aliqua ratione confirment?

Videtis, AA., ita me hanc defensionem absolvisse, ut praemunirem quodammodo id quod initio mihi explicandum proposui, mansurum esse antiquarum litterarum studium atque duraturum. Etenim si sapientis esse censemus de futuro ex praesenti aestimare neque ullius mali expectatione moveri, nisi cuius principium natum esse et gliscere sentiat, si illud studium coli hodie atque florere videmus, nihil profecto est, quare potius ne idem mox relictum languere incipiat metuamus, quam de perpetua eius salute bene speremus.

Verum hanc spem, cum antiquarum litterarum studium paulo ante ita describebam, ut omnem ab eo utilitatis opinionem removerem, vereor ne praecidisse et ipse abiecisse visus sim. Si enim hoc studium nullos affert utilitatis fructus sive ad honorem sive ad gratiam sive ad quaestum conferendos, sed honestae tantum delectationis unice ad otium oblectandum accommodatos, omnem spem nostram in perpaucorum lautorum ac beatorum hominum otioque affluentium voluntate collocatam esse videmus, otium suum plerumque in longe aliis quam litterarum studiis consumentium. Et si mirificam illam in considerandis excellentissimorum ingeniorum monumentis suavitatem nemo percipere potest, nisi qui ante multorum annorum operam in veterum linguarum totiusque antiquitatis cognitionem contulerit, ecquem tam lenta patientia praeditum esse putamus atque adeo aliorum auctoritati deditum, ut futurae voluptatis exspectatione, quae qualis aut quanta sit ipse ne suspicari quidem potest, praesentem velit exantlare quotidianumque laborem. Si denique illud studium nullam utilitatem habet sive ad vitae privatae commoditatem sive ad civitatis emolumentum, qua fiducia adolescentes ad veterum linguarum disciplinam vocabimus ingenuamque ac liberalem iuventutis institutionem in ea praecipue versari iubebimus? Nihil enim tam est secundum naturam quam utilitas eaque potissimum ducuntur homines, vel potius naturali quadam necessitate alligati trahuntur. Itaque si veterum linguarum studium nulla utilitatis spe sua ac propria commendatur, sed tantum antiquarum litterarum suavitatis perfruendae facultatem suppeditat; non modo verendum est, sed omnino exspectandum, ut mox ab omnibus deseratur, et litterarum studium, quod absque illa scientia ne intelligi quidem potest, coli desinat atque hominum neglectu exstinctum prorsus pereat..

Verum res aliter comparata est, AA. Habet antiquarum litterarum studium firmissimum salutis praesidium in veterum linguarum disciplinae perpetua ac necessaria quadam utilitate, non repentino hominum consilio ad tempus quaesita, sed nata ex immutabili rerum conditione atque ex ipsis rationibus quibus vita nostra continetur. Quod cuiusmodi sit apud indoctos fortasse accurate explicare necesse esset, Vobis vero paucis in mentem revocasse sufficiet.

Etenim artium quae in rerum cognitione versantur aliud eiusmodi genus

est quod hominem ipsum quaeque ad hominem pertinent consideranda et explicanda sibi proponat, aliud quod ceteris rebus investigandis ac perscrutandis contineatur quae praeter hominem universitate rerum comprehenduntur. Quorum generum longe diversa ratio est. Nam cum excepto homine cetera omnia certis et aeternis naturae legibus non sua voluntate regantur, sequitur ut qualia hodie ea esse videmus, talia semper et ante fuerint et in posterum futura sint. Ita qui in lapidis cuiusdam vel arboris vel alius eiusmodi rei naturam inquirit, is non in pristinorum temporum longinquitatem redire cogitur, sed in praesentis rei consideratione cognitionem absolvit. Quod in altero genere secus multo est. Nam hominum immensa est varietas, in qua varietate observatur tamen communis quaedam inusta paritatis nota et gentis cuiusque et aetatis. Ea ars igitur quae hominem considerat et in humanis rebus explicandis versatur, historiam dico, non immutabilem, perpetuam, constantem materiem habet, quam quoque tempore ex praesentibus arripiat, sed variam, disparem, mobilem, ex omnibus seculis colligendam. Ergo qui hominem cognoscere volunt non arctis eius quam quisque degit aetatis finibus se continere oportebit, sed totam humanitatem et quae est et quae fuit cognitione comprehendere. Ita nulla ars historiae posset esse, quo nomine omnes artes coniungo quae aliqua parte hominem attingunt, nisi pristinorum hominum res et mores et instituta, totaque denique vita, praesens descripta et litteris consignata, perpetua quadam traditione ad nos perlata esset.

Quibus litteris omnis priscorum temporum memoria contineatur quid opus est dicere? Graeca et Latina monumenta quinque et viginti seculorum memoriam tradunt, ad quam supplendam quae ex ceterarum gentium monumentis congerere possis, parva esse reperies atque exigua: Graeca et Latina monumenta nisi exstarent, historia generis humani, nupera atque novella, nullorum populorum, ne recentissimorum quidem, initia illustraret; ut quidquid hodie est, casu factum et in fortunae quadam temeritate positum esse videretur, et nosmet ipsi nobis quasi de coelo in terram delapsi.

Quid censetis, AA.? Verendumne est, ne aliquando genus humanum adeo veterno occupetur, ut ad suas origines redire contemnat, ut inane ducat in pristinorum populorum casus et fortunas inquirere, ut prudentiam multorum seculorum experientia collectam, reconditam atque abstrusam

iacere sinat? verendumne est, ne veterum linguarum studium, quod solum illius prudentiae fontes aperit, annales generis humani evolvit, principia civitatum ac rerum publicarum illustrat, negligatur umquam aut obsolescat? Haec erat quam dicebam perpetuam et necessariam veterum linguarum scientiae utilitatem: hoc firmum illud antiquarum litterarum studii praesidium, quo quamdiu munitum esset, staturum ipsum atque integrum fore contendebam.

Nam quid ego, AA., ipsum illud studium propria quadam utilitatis commendatione efferam? quam quidem nullam habet neque vero habere potest. Hoc enim ei commune est cum ceteris studiis quae in qualicunque pulcri venustique specie contemplanda versantur, ut honestae ac vere humanae delectationis non utilitatis fructu aestimandum sit. Quod tametsi aliter esset, tametsi certam maximorum commodorum spem ostenderet, hac tamen spe vereor ut quemquam alliceret. Ea enim est pulcri venustique natura, ut a quo cernatur eum sua vi per se solum trahat ardentique amore incendat, quem vero non trahat, ut ab eo ne cernatur quidem necesse sit; quam cernendi percipiendique facultatem, ne maximo quidem utilitatis praemio proposito, nemo possit aut in aliis aut in se ipse excitare.

Hanc igitur fiduciam afferre oportet qui veterum litterarum studium numquam interiturum esse firmiter sperant: primum, fore semper qui eo ingenio praediti sint, ut quid decorum ac venustum sit percipere et persentiscere possint; tum vero antiquarum litterarum venustatem numquam ex conspectu hominum abreptum iri veterum linguarum ignoratione obvolutam. Hoc autem ne fiat unquam vereri quid aliud est quam vereri, ne aliquando homo hominem se esse obliviscatur nihilque humanas res ad se pertinere arbitretur? Alterum vero, fore semper ingenuo ac liberali animo praeditos quos Graeca Latinaque venustas trahat atque in admirationem rapiat, quis Vos, Optimi Adolescentes, intuens desperare possit? Fuit semper nostrae gentis propria sanae doctrinae atque eruditionis laus, cum reliquarum artium disciplinis tum vero litterarum atque humanitatis studio quaesita ac comparata. Hanc laudem a maioribus partam Vestraeque industriae commissam Vos tuebimini posterisque integram incolumemque tradetis. Ita si quando ubique ab omnibus veterum litterarum studium relinquatur vel abiiciatur, per Vestram tamen virtutem manebit atque durabit.

Vestrum iudicium, Curatores, ab Augustissimo Rege comprobatum me in eo honoris gradu collocavit, ut in hoc lectissimo conventu ex hoc ornatissimo ad dicendum loco de meis studiis agere concessum sit. Viro egregio atque optimo me succedere voluistis multisque nominibus omnibus meritissimo commendato. Cui utinam fata pepercissent! cum horum iuvenum causa tum vero mea. Namque illi diligentissimo ac dilectissimo praeceptore privati sunt, mihi gravissimum onus, neque tamen sine ignaviae reprehensione recusandum, impositum est. Etenim ea HULLEMANNUS doctrinae copia erat ut sine contumelia, ea animi simplicitate ut sine dolore posses ab eo in cursu honorum relinqui. Atque ego totam in scholarum umbra bibliothecarumque tranquillitate ita versatus, ut cum Vobis tum aliis operam meam probarem, nunc, ea aetate quae careat iuventutis venia maiorisque facultatis exspectationem excludat, in hanc splendidissimam publice docendi muneris lucem protrahor inque partae qualiscunque laudis periculum coniicior. Cuius delati muneris gravitatem, etsi ad honorem amplissimam, non recepissem profecto, nisi probabiliter eam administrare non tantum ingenii ac doctrinae esse reputassem, sed fidei quoque et voluntatis. Haec ego Vobis praesto, haec polliceor, his Vestram de me exspectationem tuebor, neque committam umquam, ut aut industriae laudem aut officii religionem in me requirentes Vestri Vos iudicii commendationisque poeniteat.

Professores, viri clarissimi! Praeter spem et exspectationem meam Vestro numero adscribor in boni viri Vobisque carissimi locum suffectus. Neque Vos sine causa vel errore iudicii HULLEMANNUM diligebatis, quo aut faciliorem aut commodiorem aut moderatiorem nullum me hominem videre memini. Talis viri desiderium Vos ut umquam deponatis exspectare, inhumanum foret, ego ut tollere aut levare possim, arrogans et superbum. Quare illum Vos pie lugeatis, me tamen amanter in Vestrum ordinem recipiatis; ea enim est amoris copia singularis, ut quidquid mihi caritatis attribuere velitis, id illi non detrahatis. Me autem habebitis collegam et Vestrae gratiae appetentem et auctoritati obsequentem.

Vestrum splendidissimum consessum cum oculis lustro, commovet animum tristis sane cogitatio iucundissimo me huius dicendi muneris officio

magna ex parte privatum esse, praesenti in praeceptores grati animi significatione. Namque eorum virorum quos adolescens audivi perpaucos superesse video; Te superstitem esse, optime BAKI, egregium Dei beneficium duco, Te adesse maximum huius diei ornamentum. Cui quantum ipse praecipue debeam alias ego declaravi, quantum communiter omnes discipuli nuper praedicavit vir doctus et disertus, qui ita eruditus ex Tua disciplina egressus est, ut et iurisprudentiae amplitudinem praeclare tueatur et in nostris studiis possit, si sese accingere velit, cum omnibus de palma contendere. Vere igitur GOUDSMITTIUS noster, cum ex hoc loco fuse et copiose explicaret, quae et quanta beneficia Tu in discipulos tuos contulisses, cum alia eximia de Te commemoravit, tum vero hanc praecipuam Tibi ex animi mei sententia laudem attribuit, Tuis potissimum praeceptis effectum esse, ut libero animo ac sine superstitione veterum scripta tractare didicerimus. Et vero, BAKI, non tantum in antiquis litteris recte aestimandis, sed in tota vita bene instituenda perspecta est Tua egregia prudentia et moderatio singularis: ut si ad aliquam sive virtutis sive humanitatis excellentiam contendebamus, illustre Tu nobis exemplum propositus esses quod intueremur et imitaremur. Te, Vir praestantissime, qualem Te hodie video, corporis quidem valetudine leviter per aetatem affecta, sed firmis animi viribus mentisque acumine incorrupto, talem Te nobis per multos annos ut velit conservare sospitare, Deum Optimum Maximum precor ac veneror.

Tuam, BAKI, florentem beatamque senectutem intuens acerbissima cogitatione commoveor atque conturbor. Nosti quem virum inter paucos bonum et ingeniosum Tecum comparare solebamus atque pari admiratione et caritate complecti..... Tene carum caput amoris plenissimum, Tene vitae in omni officiorum ac beneficiorum genere collocatae dulcissimo fructu carere, ut amari Te sentias pietatemque nostram agnoscas! Tene divinum ingenium omni humanitate politissimum, Tene ita afflictum et oppressum iacere, ut vivum non viventem Te lugeamus nec possit dolor noster desiderio mortis augeri!

Verum nolo hoc maerore praesentem diei laetitiam funestare. Si illo viro, mei semper amantissimo meique honoris studiosissimo, orbatum me esse hodie imprimis moleste fero; quis Vestrum admirabitur vel improba-

bit? Sed Vester conspectus me reficit et erigit animum meum. Quam multos enim video, qui faveant mihi meisque rebus studeant! Inter quos Tu principem locum tenes, carissime COBETE, quem ita diligo ut fratrem, ita admiror ut, si Tibi meam operam approbo, de ceterorum fere existimatione cogitare non soleam. Nullam igitur novi praedicationem ad gloriam illustriorem quam hanc meam, me Tibi non acceptum modo sed exoptatum in collegii coniunctionem venire. Quae gloria mea molestam tamen affert cogitationem reputanti quam iniquissime Tecum sim ego comparatus atque commissus. Namque, dicam enim non reverens adsentandi suspicionem, sine ulla dubitatione sic statuo et iudico neminem omnium in nostris studiis tam praeclaris ingenii ornamentis instructum versari, quam quae Tibi natura attribuit, ipse industria expolivisti. Verum, COBETE, meministi quae L. CRASSUS censor collegae de se confirmavit: „quae natura darentur hominibus in iis rebus se vinci posse aequo animo pati": cetera recitare non opus est: Tu illa, ut totam antiquitatem, memoriter tenes. Hunc igitur animum quem CRASSUS erga collegam habere se dicebat, ego erga Te habebo vel potius retinebo. Ita in communi magistratu sine certaminis contentione fideli concordia commodis huius iuventutis coniunctissima opera inserviemus studiaque nostra pro sua quisque facultate tuebimur et sustinebimus. Tu vero consilio Tuo me adiuvare perge amorisque benevolentia recreare.

Quid ego reliquos qui mihi quoquo nomine coniuncti estis singulatim appellem? Multos conspicio dulces et fideles amicos, iratum aut iniquum ut spero neminem. Hanc erga me quam Vos habetis voluntatem ego ut retineatis et conservetis officiis meis curabo.

Quod aliud quaeram argumentum Vos alloquens, Laudatissimi Iuvenes, aut quem possim exitum orationis invenire digniorem, quam in HULLEMANNI memoria pie colenda. Cuius viri virtutes maerens collega atque a funere recens ita Vobis proposuit, ut Vos non laudationem audire videremini, sed quasi effictam probissimi hominis expressamque imaginem cernere. Iterata igitur illarum virtutum commemoratione dolorem Vestrum renovare aut desiderium exacerbare defugio. Unum tamen proferre licebit, quod maxime me assequi velim. Habebat HULLEMANNUS, id quod in praeceptore

summum est, vel potius ita necessarium, ut qui ceteris omnibus et naturae bonis et doctrinae copiis ornatus ad instituendam inventutem accedat, is si eo careat, nequidquam elaboret: habebat enim ardentem amorem et eius disciplinae quam tradebat, et Vestri quibus eam tradebat. Litteras antiquas amabat, quia nihil iis ad virtutem excellentius aut efficacius ad humanitatem esse sentiebat: Vos ita caros habebat, ut id vobis impertire studeret quod praestantissimum sibi esse videbat, utque nihil antiquius existimaret, quam Vos per litterarum studium ad virtutem et humanitatem perducere. Hinc summa eius in munere exsequendo religio, hinc summa in litteris excolendis industria: nam quidquid aut studii aut operae aut laboris impendebat, id Vestra causa erat susceptum. Tam religiosi hominis tamque amantis praeceptoris locum capturus quid maius profitear aut Vobis pollicear, quam simile in Vos me studium habiturum esse paremque fidem ac religionem. Vos autem, Optimi Adolescentes, rogo, ut brevem mihi usuram bonae de me opinionis concedere velitis. Nam si me notum habebitis, si meam in Vestras utilitates propensam voluntatem cognoveritis, spero ac confido fore, ut Vestram Vos voluntatem mihi mutuam tribuatis. Ego vero ita demum muneri quod auspicor satisfecisse mihi videbor, ita demum mihi ipse placebo, si pari me Vos caritate amplexi eritis parique amore, atque in HULLEMANNUM conferebatis.

DIXI.

OVER DE

EMPIRISCHE ONTWIKKELING VAN HET ZIEKTEBEGRIP.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL VAN LEIDEN

DEN 17den OCTOBER 1862

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. J. M. SCHRANT.

8

EDELGROOTACHTBARE HEEREN CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL.

WELEDELGESTRENGE HEER SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN.

HOOGGELEERDE HEER RECTOR MAGNIFICUS, HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN.

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD, OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD.

WELEDELE ZEERGELEERDE HEEREN DOCTOREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN.

WELEERWAARDE HEEREN LEERAREN VAN DE GODSDIENST.

WELEDELE HEEREN STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL.

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS.

Er was een tijd waarop de diamant, het harde kristal, welks flikkering onze oogen bekoort, groeide. Van een onzigtbaar klein stofje werd hij allengskens grooter. Daarna hield die groei op en sedert is de diamant onveranderd gebleven.

Het levende organismus ontwkkelt zich eveneens van een onmeetbaar klein beginsel. Zijn ligchaam groeit even als de diamant groeide, maar, en ziet hier reeds terstond een groot verschil, het is *genoodzaakt te blijven groeijen*. Staat de stofaanzetting slechts een korte wijle stil, zoo blijft het niet, gelijk de diamant, onveranderd bestaan, maar zijn ligchaam gaat weldra verloren.

Het levende organismus en het stoomwerktuig hebben veel met elkander gemeen. Beiden bestaan uit deelen, die naauwkeurig tot een gemeenschappelijk doel te zamen verbonden zijn; beiden voeden zich met van buiten aangevoerde en in het inwendige scheikundig omgezette stoffen;

8*

beiden bewegen zich; beiden geven de overblijfsels der gebruikte stoffen aan de buitenwereld terug. Maar tegenover deze overeenkomst, welk verschil! Het kunstigst zamengestelde stoomwerktuig groeit niet, herstelt niet wat het door slijting verliest, het mist het vermogen zich te vermenigvuldigen.... het wordt niet ziek.

Wat is de grond van dit verschil? De diamant, het stoomwerktuig, zij ontstaan, zij bestaan, maar zij leven niet. Wat is leven? Leven berust op stofwisseling, zegt men, doch dit gezegde is onvolledig. Ook een dood ligchaam kan stof opnemen, stof afgeven, stof wisselen. Ook de machine doet zulks. Het levende organismus onderscheidt zich daardoor, dat het onder en door het stofwisselen, tevens zijn vorm bewaart, zich zelven onderhoudt en zijns gelijken vermag voort te brengen.

De wijze waarop dit voor den mensch nog onbegrijpelijke levensprobleem wordt opgelost, wekte ten allen tijde de bewondering en het nadenken van velen op.

Hoe minder men het doorgronden kon, des te gemakkelijker was, of liever scheen, de verklaring.

We behoeven nog niet vele jaren te tellen om ons te herinneren, hoe de physioloog antwoordde: de oorzaak van die doelmatige inrigting van uw ligchaam, de bouwmeester uwer vormen, de onderhouder, de verdediger van uw leven, is eene verstandelijke kracht, die de Schepper als wachter over uw ligchaam heeft gesteld en wien Hij ten taak heeft gegeven voor u te strijden tegen de overige krachten der natuur. Zoo sprak de physioloog, en de patholoog voegde er bij: dit alles is waar en ik zal u meer zeggen. Toen gij ziek ter neder laagt, was eene schadelijke magt, een kwade genius in u gedrongen, groeide in uwe leden, voedde zich met uw vleesch en bloed, verwoestte uwe edelste deelen en was op het punt u het leven te benemen, toen als een reddende engel de levenskracht verscheen, den indringer uitwierp en herstelde wat verwoest was geworden. Gij hebt uw leven te danken aan de genezende levenskracht, aan de vis naturae medicatrix.

En dankbaar bogen physioloog en patholoog met den herstelden zich neder en lofliederen klonken ter eere van den dapperen held, die weder een mensch uit de klaauwen der ziekte en des doods gered had...

Die tijd van beeldspraak en van vrome ontologische verdichting, mijne Heeren, snelt met rassche schreden ten einde!

Wij kunnen niet meer leven in die poëtische wereld, sinds we leerden dat het poësie is. Zijn wij daarom minder en ongelukkiger dan onze voorgangers, nu wij in hun kinderlijk geloof aan mythen niet meer deelen kunnen?

Ik behoor niet tot hen, die de Goden Griekenlands terugwenschen. Is de waarheid minder schoon dan de verdichting? Wie dat zegt kent haar niet. Vraagt het de schilders, beeldhouwers: zijn de naakte vormen van den mensch minder schoon dan de kleeding die de mode hem fansoeneert? Voor den geest die behoefte gevoelt aan bewonderen is hier dus voedsel in overvloed; niet minder voor het vrome gemoed. Ziet, mijne Heeren, wanneer men dieper en dieper doordringt in de kennis van dat verwonderlijk schoone, zoo uiterst ingewikkelde en teeder gebouwde, steeds veranderende en toch zoo duurzame en krachtig weerstand biedende perpetuum mobile van 's menschen ligchaam; wanneer wij beschouwen, hoe alles, zelfs het kleinste deeltje niet uitgezonderd, daar harmonisch zamenwerkt tot één doel; wanneer wij de onderlinge verhouding der deelen gadeslaan, hoe het een steeds het ander ondersteunt, hoe zij vaak elkanders arbeid overnemen, wanneer er een mogt te kort schieten en hoe, ten gevolge van die doeltreffend ingerigte zamenwerking der stoffelijke krachten, het leven en de vorm bewaard blijven en stoornissen worden opgegeven,.... ik vraag het u, is dat toeval? Is daar geene goddelijke inrigting te bewonderen? Is daar geen voedsel te vinden voor het vrome gemoed?

Voorzeker, terwijl het onze pligt is in alles en alleen waarheid te zoeken, en wij daartoe, met behulp der kritiek, tot de laatste mythische overblijfselen uit onze wetenschap behooren te verwijderen, zullen wij juist door eene onbevooroordeelde natuurbeschouwing en door een onpartijdig natuuronderzoek onzen geest tot Hooger zien opgevoerd.

Wien uwer is het onbekend, welk een diep inzigt in de wetten der stoffelijke verschijnselen de natuurwetenschappen, vooral in den jongsten tijd, ons verschaffen en hoe onberekenbaar veel die kennis ook onze magt heeft doen toenemen? De aardbol verandert van aanzien onder de ver-

mogende hand van den mensch, de afstanden verdwijnen en al wat leven heeft ontvangen, 't zij plant of dier, dwingt hij, de mensch, tot heerendienst.

Het groote geheim nu, waardoor die ontzaggelijke kracht, waarover de mensch thans door middel der natuurkennis vermag te beschikken, verkregen werd, ligt in de goede methode die het natuuronderzoek volgt.

En toch, die methode is hoogst eenvoudig. Zij bestaat uit drie deelen: waarneming, proefneming, nadenken. Men meene niet, dat de opvolging, waarin ik ze opnoemde, eene onverschillige zaak zij. Keert men de orde om, de kracht is gebroken en illusie treedt in de plaats der waarheid. Ook levert die methode niet in iedere hand gelijke uitkomsten. Waarheidsliefde eischt zij, zelfkennis en eene uiterst consequente toepassing.

Waarheidsliefde, omdat waarheid de genius is, die aan den tooverstaf der methode gehoorzaamt. Zelfkennis, omdat kennis onzer zintuigen ons behoedt voor zinsbedrog, die rijke bron van dwaling. Zelfkennis, ten einde het bewustzijn in ons levendig blijve, dat onze stemming en ons denken zoo ligtelijk falen en ten einde dat bewustzijn ons bij het onderzoek waarschuwe tegen vooroordeel, ons voorzigtig make in het erkennen van autoriteit, onze kritiek wakker houde. Eindelijk nog vereischt onze methode eene uiterst consequente toepassing. Van de waarneming en proefneming stijge de gedachte langzaam omhoog, doch zij verlieze hierbij geen oogenblik hare verbinding met den empirisch materiëlen grondslag.

De theorie dunkt ons hierbij niet ongelijk aan zeker kinderspeelgoed, den vlieger. Hoog en statig verheft hij zich in de lucht; zoo hoog zweeft hij, dat wij de dunne koorde, die hem aan de aarde verbindt, niet meer zien kunnen. Eene kleine afbreking in den loop der koorde, en de vlieger gaat verloren. Her- en derwaarts geslingerd door den wind, geraakt hij verward in de boomen van het woud of valt, na eene wijle van dwarrelende vlugt, in een waterplas of in het eenzame veld, waar niemand hem terugvindt.

Doorloopt de geschriften over de theorie des levens. Hoeveel gebrekkigs daar in de methode! Welk een tal van hoog zwevende en ellendiglijk neergeplofte papieren vliegers!

Ik wees u daar op het voortreffelijke der empirische methode voor het

natuuronderzoek in het algemeen, en gij hebt reeds begrepen, dat ik, ook voor den vooruitgang der biologische en der geneeskundige wetenschap, alleen van het streng volgen dierzelfde methode heil verwacht.

Het is niet genoeg te zijn toegerust met eene naauwkeurige kennis van de zamenstellingen en de verrigtingen des gezonden ligchaams, bekend te zijn met alle de afwijkingen, die deze twee factoren, ten gevolge van storende invloeden kunnen ondergaan.

Het is niet genoeg alleen theoretisch anatoom, physioloog en patholoog te zijn, waarheidsliefde en kritiek te bezitten.... Wil men verder komen, zoo moet men ook de kunst van het waarnemen geleerd hebben en blijven beoefenen. Ontbreekt deze bekwaamheid, zoo blijft de empirische methode een ijdel woord en de vooruitgang is luttel.

Na het waarnemen en proefnemen, zeide ik, komt de beurt aan de theorie. Zoo is hare plaats in de volgorde der empirische methode van het natuuronderzoek. Maar, wilt het gelooven, het karakter eener theorie, die aldus lijdzaam volgt, is een ander dan dat van haar, die zelve tot gids wil strekken. Ook gaat haar veelkleurig mythisch gewaad daarbij onherstelbaar verloren.

Dit nu in eenige losse trekken aan te toonen, een gedeelte van den invloed te schetsen der empirische methode op de geneeskundige theorie, zietdaar het onderwerp mijner volgende rede, waarin ik zal spreken over de empirische ontwikkeling van het ziektebegrip.

De traditionele indeeling der algemeene ziektekunde bevat drie hoofdstukken.

Het eerste en datgene, waaraan de meeste zorg werd besteed, handelt over de natuur en het wezen der ziekte en wordt gewoonlijk nosologie genoemd. Dan volgt de aetiologie, dat is eene soort van beredeneerden catalogus der ziekteoorzaken. Ten slotte vinden wij de zoogenaamde symptomatologie, een hoofdstuk waarin alle mogelijke abnorme levensverschijnselen achtereenvolgends worden gerecenseerd. Die oude indeeling en inrigting bleef in onzen tijd niet onbestreden. Het scherpe zwaard der kritiek hieuw menige onherstelbare opening in de oude, 't is waar wel wat verroeste, dogmatische wapenrusting. De pathologie, eenmaal

beheerscheres der geneeskunde, zonk onder die felle slagen meer dan eens op de knie en men stelde zich reeds voor weldra het lijk te kunnen vervoeren naar het anatomisch museum. Zoo ver is het echter nog niet gekomen. Zij die zulks verwachtten, wie weet het? welligt wenschten, vergaten dat de wetenschap eene onsterfelijke is. Goden en Godinnen strijden soms geweldig, doch het leven ontnemen zij elkander niet.

De hoofdfout der oude indeeling der pathologie is, dat zij in tegenspraak is met de methode van het natuuronderzoek, dat zij de synthesis aan de analysis voortrekt, dat zij begint met te construeren, waar zij moest aanvangen met observatie, dat zij spreekt over den grond en het wezen van eene zaak, voor dat zij die nog historisch heeft doen kennen. Moet men zich niet verwonderen, dat nog in onze dagen pathologieën, op die leest geschoeid, het licht zien? Wil men de drie deelen der pathologie behouden, het zij zoo, doch men vange dan aan met eene historische studie der ziekteverschijnselen, knoope daaraan het onderzoek naar hun' oorsprong en ontwikkeling en eindige met de vaststelling der regels, die uit het geleerde voortvloeijen.

Waarom echter juist deze drie en uitsluitend deze drie hoofdstukken in de algemeene pathologie gevonden worden, zietdaar eene vraag, die een afzonderlijk onderzoek zou verdienen. Uit welk oogpunt men onze wetenschap ook beschouwe, hetzij als een stelsel van algemeenheden ontleend aan de specieële pathologie en aan eenige andere vakken van studie, hetzij als eene inleiding tot de praktische geneeskunde, in elk geval mag men vragen: Is er b. v. geene plaats in dien bundel voor de grondslagen der algemeene diagnostiek of, en dit vooral, voor die der prognostiek? Zijn deze onderwerpen minder belangrijk, minder geschikt als inleiding tot de later volgende praktijk?

Men pleegt ze over te laten aan de bijzondere ziektekunde, waarbij zij slechts ter loops en zeer fragmentarisch worden behandeld. Ligt hierin misschien eene der redenen, waarom de tegenwoordige kliniek zoo weinig prognostisch is ingerigt? Onze Oudvader HIPPOCRATES dacht er anders over en zijne praktijk was niettemin op de ware methode van natuuronderzoek gegrondvest.

Overigens ondervinden de drie deelen der algemeene pathologie ruimschoots den invloed van het gistingsproces dat onze wetenschap nog bezig

is - te doorloopen. Wat de symptomatologie aangaat, zoo is het hier vooral dat men den invloed der nieuwere denkbeelden duidelijk waarneemt. De oude dorre catalogus der ziekteteekenen begint meer en meer plaats te maken voor eene pragmatische historie der verschijnselen van het zieke organisme. Wij danken deze verandering aan den vooruitgang der physiologie, waardoor wij in staat werden gesteld verband en zamenhang op te merken en verschijnsels te verklaren, wier kennis men vroeger alleen door middel van bespiegeling meende te kunnen verkrijgen.

De aetiologie ondergaat eveneens belangrijke gedaanteverwisselingen. Wij herinneren ons den onbehagelijken vorm, waaronder dit leervak plagt te worden voorgedragen; die vervelende opsomming van alle mogelijke ziekteoorzaken, waarbij men niet wist wat meer verwondering wekte, 't gemis van verband in 't onderwerp of 't gemis aan kritiek bij de voordragt. Men handelde, om een beeld aan een bekend geestig schrijver te ontleenen, even als zekere leeraar in de physica die, sprekende over den val der ligchamen, achtereenvolgends alle oorzaken opsomde, waardoor een ligchaam tot vallen kan worden gebragt, zoo als het wegtrekken van eene plank of wel van een balk, het afbreken van een touw of draad, de aanwezigheid van eene opening onder het ligchaam enz. We zijn deze manier van behandeling in de algemeene pathologie nog niet geheel te boven en dit ligt ten deele aan de moeijelijkheid van het onderwerp, omdat wij in vele gevallen wel oorzaak en gevolg bijeen zien, maar de kennis van het verband ons nog geheel ontbreekt. Evenwel streeft de aetiologie er naar zich optelossen in p a t h o g e n e s i s. Meer en meer wint de overtuiging veld, dat het leven meer een w o r d e n is dan een z i j n, en het ziekelijk veranderde leven, zal het volledig gekend worden, ook zijne ontwikkelingsgeschiedenis moet bezitten.

En nu de nosologie? Zoo ergens dan waren in dit hoofdstuk der algemeene pathologie groote veranderingen te verwachten. Zoolang de nosologie aan 't hoofd der pathologie geplaatst stond en het denkbeeld, dat men zich van de ziekte vormde, een uitvloeisel was van theoretische bespiegelingen, veranderde natuurlijkerwijze de inhoud der nosologie naarmate het eene of andere wijsgeerige stelsel heerschte. De nosologie was eene dienaresse der philosophie.

Thans is dit anders. Met vreugde zien wij eindelijk in onze dagen de pathologie, door den invloed der empirische methode, die kracht, die zelfstandigheid geschonken, welke zij behoeft om in het gezelschap harer zusters eene goede figuur te maken. Dat zij echter het schoolsche juk haar oudtijds door GALENUS en anderen, later vooral door GAUBIUS opgelegd, zwaar getorscht heeft, dit zien wij nog heden aan den stand van hals en schouders, die nog niet weder geheel regt is geworden en aan de diepe indruksels, die de ontologie in haren rug heeft achtergelaten.

Die ontologie, we willen dit aantoonen, is nog niet geheel en al verdwenen. Wel is de tijd voorbij, waarin men zich de ziekte voorstelde als een ligchamelijk, vreemd, vijandig organismus, als een parasiet met een eigen lijf en leven voorzien, geboren wordende, groeijende, huwende, zich voortplantende en stervende in den mensch, die van dezen kakodaemon was bezeten; — met STARK en JAHN is deze bontkleurige ontologie wel reeds lang begraven, maar van tijd tot tijd schijnt zij toch nog haar graf te verlaten en spookt dan onder verschillende gestalten in de wetenschap rond.

Wij herinneren slechts aan HENLE's bekende beschouwingswijze, volgens welke de ziekte eene bijzondere uiting is der „typische krachten." Trouwens heeft men het onlogische dezer opvatting vrij spoedig ingezien en zoo kon de typische kracht nooit het burgerregt verkrijgen.

Eene andere opvatting daarentegen vond meer algemeen ingang en telt nog heden vele getrouwe aanhangers. „Ziekte is," zeggen deze, „de materiële grond der ziekteverschijnsels." Eene stoornis in de menging of zamenstelling van eenig gedeelte des ligchaams geeft aanleiding tot abnorme, dat is ziekelijke, uitingen, door wier waarneming wij het bestaan der stoffelijke verandering te weten komen. Onze diagnostiek behoort dus ook niet symptomatisch (functioneel) te zijn, maar anatomisch, geene groeperingen of complexen van verschijnsels te etiquetteren, maar tot hunnen reëlen grond door te dringen. Zoo blijft men niet meer hangen aan de oppervlakkigheid der onbestendige functioneele verschijnsels, maar men voelt een vasten stoffelijken grond onder de voeten. Men ziet, betast, meet, beklopt, beluistert de anatomische stoornis; de exacte physische diagnose van velen levert een gelijkluidend oordeel en eindelijk

houdt men aan de lijkentafel, in zijne eigene handen, de bij het leven juist erkende anatomische stoornis, de oorzaak der waargenomen verschijnselen. Welk een triumf!

Eilieven! vergunt mij, dat ik uw geluk een weinig kome storen. Wat hebt gij met uwe zoogenaamde physische methode aan het ziekbed gediagnostiseerd? De ziekte, pneumonie b. v., of ziekteverschijnselen? Als de zieke bezweken is, beschouwt gij aan de lijkentafel de ziekelijk veranderde long. Is deze de ziekte? Neen, zegt ge, ziekte veronderstelt leven en deze long is nu dood, maar de veranderde toestand, waarin dit orgaan zich bij het leven bevond, was de oorzaak der ziekteverschijnsels, was dus de ziekte. Goed! Ik ontken niet dat de verandering van het longweefsel tijdens het leven de oorzaak was van vele verschijnselen b. v. van de moeijelijke ademhaling, van belemmerde bloedsbeweging enz. maar ik vraag op mijne beurt, bestaat de ziekelijke verandering der long ook niet zelve uit een aantal verschijnsels b. v. vezelstofstremming, celwoekering? En hebben deze verschijnsels ook niet weder hunnen eigen grond? Kan de oorzaak der bloedsophooping, der celwoekering niet buiten de long gelegen zijn? Een koude luchtstroom, zegt men, gaf daar aanleiding toe, maar waarom heeft dan niet iedere koude luchtstroom, die de ademhalingswerktuigen treft, bestendig pneumonie ten gevolge?

Waarom komt zij op sommige tijden epidemisch voor? Waarom zoo dikwerf zonder dat de minste plaatselijke aanleiding kan aangewezen worden? Er bestond dus reeds in die gevallen iets ziekelijks, besluit ik, voor dat de ontstekingachtige longverandering zich ontwikkelde. Uwe pneumonie was dan gevolg, plaatselijke uiting van een ziekelijken toestand. De verandering der long, die gij in de hand houdt, is dan even goed een ziekteverschijnsel, als de variolapok een plaatselijk verschijnsel, doch niet de ziekte zelve is. Is het niet inconsequent de veneuse hyperaemie, de herpes labialis, ziekteverschijnselen der pneumonie te noemen, en de longaandoening zelve, die toch op hare beurt vaak eveneens gevolg is van verwijderde oorzaken, altijd met den naam van „ziekte" te bestempelen? Ligt b. v. in de veranderde zamenstelling des bloeds de oorzaak der longhyperaemie, der celwoekering, dan moet men die voorafgaande bloedsverandering, volgens de gewone onjuiste spreekwijze, de

ziekte heeten. De pneumonie zou dan verschijnsel van eene dyscrasie kunnen genoemd worden. Maar van waar dan die dyscrasie? Er bestaat nog eene andere mogelijkheid: eene ziekelijke zenuwwerking, zelve natuurlijk in een materiëel veranderden zenuwtoestand gegrond, gaf aanleiding tot de voorafgaande wijzigingen van de voeding des bloeds of van het cellenleven in de long en de koude luchtstroom of iets anders kwam hierbij, als een ongewoon sterke „prikkel." — Heeft de zaak zich zóó toegedragen, dan is de pneumonie de uiting van eene neurose. Maar van waar kwam die neurose? Was niet die voedingsstoornis der zenuwen weder het gevolg van een ziekelijk veranderd bloed?

Men ziet het, zoo blijft men aan het vragen, zoo loopen wij in eenen cirkel, zoo ontmoet men onoverkomelijke zwarigheden.

De deelen van het organismus, hunne stof en werking zijn zoo naauw verbonden, dat de werking en zamenstelling van het eene steeds oorzaak en gevolg tevens is van stofverandering en werking van het andere. Het aangehaalde voorbeeld leerde ons, dat de anatomische verandering ziekteverschijnsel, doch niet de ziekte zelve is. Zoo blijkt het maken van eene anatomische diagnose geheel iets anders te zijn, dan het stellen eener ziektediagnose. En toch, men verwart beide zaken dagelijks, tot schade der wetenschap, tot onherstelbaar nadeel vaak der zieken. Dit laatste te begrijpen ligt voor de hand, wanneer men in het oog houdt van hoeveel belang het voor den geneesheer is, zijn geneesplan interigten naar den aard en de oorzakelijke verhoudingen der ziekte. Voorwaar, het is zoo: eene hoofdreden waarom de therapie in den laatsten tijd niet verder is vooruitgegaan, eene voorname aanleiding tot het heerschende scepticismus en nihilismus in de praktijk ligt onzes inziens daar in, dat de kliniek te veel in handen is geraakt van geneeskundigen, die meer anatomen dan therapeuten waren en dat physische diagnostiek, welke alleen anatomische toestanden leert kennen, aan het ziekbed te uitsluitend den scepter zwaait en de veelzijdige anthropologische diagnostiek, op welke mijn geachte voorganger zoo teregt de aandacht gevestigd heeft, in hare ontwikkeling tegenhoudt.

Wanneer ik aldus spreek, versta men mij wél. Ik wensch niets af te doen van de groote verpligtingen, welke de praktische geneeskunst zoowel

als de pathologie aan de ontleedkunde hebben, vooral aan de pathologische histologie. Ik zelf heb te vele jaren aan de beoefening van dat schoone vak gewijd en daarin te veel nut en genoegen gevonden, om niet de groote diensten te kennen en ze dankbaar te erkennen, die het aan de geneeskunde gedaan heeft. Evenmin wil ik geacht worden zelfs uit de verte tot geringschatting geneigd te zijn van de physische diagnostiek. Ik heb ook deze daartoe te lang en met te veel voorliefde en voordeel toegepast. Maar ik meen te moeten waarschuwen tegen overschatting, tegen eenzijdige opvatting en ook nog tegen het oude ontologische spooksel. Het was om die reden, dat ik het nuttig achtte, nogmaals aantetoonen, dat de physische diagnostiek ons geene ziekten leert kennen maar anatomische toestanden, en dat anatomische toestanden geene ziekten zijn, maar ziekteverschijnselen, hoezeer dan ook zeer belangrijke, wier kennis en herkenning voor de praktijk van het hoogste gewigt zijn. Zoo zal men gevrijwaard blijven voor de nieuwe anatomische ontologie; waarbij aan het materiële substraat van een gedeelte des zieken ligchaams, de beteekenis en de regten worden toegekend van het geheele leven van den zieken mensch.

Zoo zal men door het onderling verband der levende deelen in het oog te houden, behoed blijven voor eene niet minder groote eenzijdigheid dan die der humoraal-, solidair- of neuropathologen, welke den laatsten grond der ziekteverschijnselen in de vloeibare of in de vaste deelen, in 't bloed of in de zenuwen stelden.

Toch was de straks vermelde nog niet de eenigste poging der anatomie om zich van het geheele gebied der algemeene pathologie meester te maken. Sedert eenige jaren wordt zulks nog eens beproefd, onder aanvoering van een der uitmuntendste en invloedrijkste natuuronderzoekers. De aanval is thans veel fijner beraamd; zij gaat uit van de mikroskopische anatomie en voert de bevriende vlag der physiologie.

De cel, zoo zegt men, is het eenvoudigste levende wezen, de draagster der levenskracht.

Het leven is de werkzaamheid der cel. Het zamengestelde organismus is eene gemeenschap van levende cellen, een welingerigte staat, waarin allen harmonisch behooren zamen te werken.

Buiten de cellen geen leven. Ziekten, zegt men verder, zijn in 't wezen der zaak primaire voedingsstoornissen dier autonomisch werkende cellen en alle ziekteverschijnselen zijn de gevolgen van die afwijking van het „leven der cel." De zieke cel is het eigenlijke pathologische wezen.

Ziet daar in korte trekken den hoofdinhoud dier nieuwe leer. Zij localiseert het leven en de ziekte in de cel. Zal nu de pathologie door dezen nieuwen aanval uit het anatomische kamp vermeesterd worden en, zij het ook voorloopig, den naam moeten dragen van cellulair-pathologie? Ik geloof dit niet. Men beschouwe eens in overeenstemming met die cellenleer, 's menschen ligchaam als eene, groot gewordene, van binnen tallooze malen gedeelde en op zeer verschillende wijzen gemetamorphoseerde cel. Alle deelen van het ligchaam, hoedanig ook gevormd, vaste of vloeibare, dochtercellen en „celderivaten," zijn dan de onderdeelen van ééne oorspronkelijke cel, de eicel. Maar alle die onderdeelen van den ingewikkeld zamengestelden cel-mensch blijven, sedert den eersten oogenblik der aangevangen celdeeling, met elkander in eene onophoudelijke wisselwerking, welke het leven uitmaakt. De eene cel behoeft van den aanvang af steeds de andere, de vaste deelen bestaan door de vochten, deze door de vaste deelen. De inhoud van eene cel of van een celderivaat hangt af van de stoffen daar buiten, deze laatsten van den celinhoud.

Dit onafscheidbare en nooit afgebroken verband nu der deelen schijnt VIRCHOW ons toe, voor een oogenblik, tegen zijne gewoonte, niet genoeg te hebben in het oog gehouden, toen hij in de moedercel, 's menschen ligchaam, alleen aan de dochtercellen en aan zekere celderivaten eene actieve rol op het levenstooneel toekende en de overige deelen dier moedercel slechts als figuranten of als tooneelmatigen toestel beschouwde.

Het eene deel toch l e e f t even goed als het andere; de vochten, zoo lang zij aan de wisselwerking deel nemen, niet minder dan de cellen. Door dat de cellulair-pathologie het leven localiseert in enkele deelen van het levende individu, in de cellen, maakt zij deze tot autocraten en leidt zoo ongevoelig tot eene nieuwe anatomische ontologie, de ontologie der cel. Deze overschatting der cel is des te minder goed te keuren, omdat hare eigenschappen nog zoo weinig vastgesteld zijn, dat eene juiste bepaling van het celbegrip voor het oogenblik nog tot de onmogelijkheden be-

hoort. De cel is een zamengesteld ding. Men mag dus vragen, in welk van hare deelen zetelt het leven? In de kern? In het protoplasma? Maar er bestaan levende cellen zonder kern, b. v. de bloedligchaampjes, die „pakkedragers der zuurstof." En in vele „levende" cellen is van protoplasma niets te bespeuren.

Ik meen dan ook te mogen voorspellen, dat het rijk der cellen weldra ten einde loopt en het woord cel binnen kort door andere meer beteekenende benamingen vervangen zal worden.

Van waar toch nog altijd die neiging tot eenzijdigheid en ontologische afdwaling in de pathologie? Waarom noemt de physioloog zich zelven niet humoraal-, solidair-, neurophysioloog? Waarom spreekt hij niet van cellulair-physiologie? Mijne Heeren, zoolang men voor de pathologie bijnamen blijft zoeken, heerscht er in die wetenschap een geest van bekrompenheid en is een juist ziektebegrip onmogelijk.

Zoo heeft de geschiedenis der laatste jaren ons blijkens het aangevoerde overvloediglijk geleerd, dat wij voor de empirische ontwikkeling van het ziektebegrip van het overwigt der ontleedkunde in onze wetenschap, bij alle voordeel, ook menig nadeel verkregen hebben, omdat zij ons de neiging geeft het leven en de ziekte te localiseren en het verband der dingen uit het oog te verliezen.

Gunstiger daarentegen werkte in dit opzigt de steeds naauwer wordende betrekking, waarin de pathologie tot de gelouterde physiologie geraakte. Meer en meer toch is de patholoog tot de overtuiging gekomen, dat het ziekelijke leven, hetgeen het object zijner studie uitmaakt, slechts daarin verschilt van het normale leven, dat de omstandigheden, waaronder het organismus zich bevindt, gewijzigd zijn geworden. De physioloog van zijnen kant poogde de krachten van het gezonde ligchaam beter te leeren kennen, volgens de ware empirische methode, vooral door middel van het experiment. De abnorme invloeden, die hij hierbij aanbragt, leverden pathologische verschijnselen op. Tegenover die willekeurig door de proefneming van den physioloog voortgebragte ziekten, mogt de patholoog dus met regt de ziekte in het algemeen beschouwen als een door het toeval aangelegd physiologisch experiment. Zoo streefden beiden hand aan hand naar een gemeenschappelijk doel, de kennis der levensverschijnselen, zoo-

wel in gezonden als in ziekelijken toestand. Zoo ontstond de physiologische pathologie.

Het moet bij een zoo gunstigen invloed der physiologie te meer bevreemden, dat aan het ziektebegrip echter op heden nog zoo veel ontbreekt. De weg waarop het te vinden is, blijkt bekend en wordt door velen betreden. De pathologische physiologie bezit reeds eene groote ontwikkeling en breidt zich dagelijks uit. Dat ziekteverschijnselen levensverschijnselen zijn, in den grond even wettelijk en noodzakelijk als de uitingen van het gezonde ligchaam, wordt door weinigen meer ontkend en toch steekt de oude ontologie nog steeds in de ziekteleer het hoofd op.

Ik wensch u thans, en dit maakt het laatste gedeelte van mijn betoog uit, aan te toonen, waarin de grond van dit euvel gelegen schijnt en tevens met bescheidenheid eene poging wagen het te verhelpen.

Wanneer wij een blik werpen in het rijk der dieren en de tallooze soorten en verscheidenheden afmonsteren, zoo vinden wij bij iedere diersoort een daaraan uitsluitend eigen stelsel van harmonisch verbonden werkzame weefsels en organen.

Elk dierlijk ligchaam leeft op zijne eigene wijze, het volgt de levenswijze der soort. De normale, dierlijke levenswijzen zijn dus velerlei en zoo bezit ook de mensch de zijne, die hem alleen toekomt.

Dit is een feit, dat door niemand zal betwijfeld worden. Welnu, even waar is het, hoewel niet genoeg opgemerkt, dat ieder van deze ligchamen zelf meer dan eene levenswijze kan bezitten en werkelijk bezit.

De beste, aangenaamste, meest doelmatige dezer levenswijzen, de normale, noemen wij g e z o n d h e i d, elke andere levenswijze heet z i e k t e.

Ziekte is dus iedere abnormale levenswijze van het dierlijke ligchaam.

Hieruit volgt vooreerst, dat het eene bekrompene opvatting is, ziekte alleen te beschouwen als negatie van gezondheid. Integendeel de ziekte bezit een zeer positief karakter.

Den normalen toestand en de normale levenswijze van het menschelijke ligchaam leeren wij kennen door middel der anatomie en der physiologie. Alle andere (ziekelijk genoemde) toestanden en levenswijzen moeten langs denzelfden weg worden nagevorscht.

Daar men nu hierbij steeds vergelijkenderwijs het oog gerigt houdt op

den normalen stand van zaken, zoo volgt daaruit, dat de pathologische anatomie en de physiologie, welke alle de ziekelijke toestanden en levenswijzen behandelen, eigenlijk eene anatomia en eene physiologia comparata zijn, eene bijzonderheid, die men te weinig heeft opgemerkt, en die het toch van belang is niet voorbij te zien.

Na dit te hebben voorafgesteld, gaan wij een stap verder.

Wat zoudt gij zeggen van den zoöloog, die, toen gij hem verzocht eene beschrijving te geven van een u onbekend dier, u alleen eene opsomming bragt van alle verschijnselen, welke het dier afwijkende van den mensch bezit, en er bijvoegde: Ziedaar, deze symptomengroep is een getrouw beeld van het bedoelde dier! Gij zoudt zulks ongerijmd noemen.

Welnu, even ongerijmd handelt men in de pathologie. Men ziet de verschijnselen, die de zieke met den gezonde gemeen heeft, over 't hoofd, ligt de afwijkende uit hun organisch verband, voegt ze bijeen tot een zoogenaamden functionelen of anatomischen symptomencomplex, tot een ziektebeeld, en rangschikt ze daarna, met andere op gelijke wijze zamengeknutselde ziektebeelden, tot een systema morborum netjes bijeen.

Was het wonder, dat in dergelijke, door abstractie in 't brein der pathologen gevormde, plaatselijk gedachte, symptomencomplexen of ziektebeelden weldra een eigen, innerlijk, organisch verband werd verondersteld en de plaatselijke ziekte langzamerhand een ziektewezen werd, een ziekte-individu, een vreemd, vijandig, met een eigen leven begaafd wezen, een parasiet?

Wel bemerkte men, toen de ontologie zoo hoog het hoofd had opgestoken, dat men op een verkeerden weg voortschreed, en men haastte zich terug te keeren. Maar men is, onzes inziens, nog niet genoeg teruggegaan; want dat het eigenlijke punt van uitgang dier ontologische dwaling, hetzij deze in een philosophisch of in een anatomisch gewaad gehuld werd, gelegen is in de aanneming van plaatselijk leven, van plaatselijke ziekten, is eene waarheid tot heden nog te weinig gekend. De ontologie is niet uitgeroeid, zoolang men blijft spreken van ziekte als symptomencomplex, zoolang men anatomische en andere ziektebeelden zamenstelt, zoolang men de ziekte nog localiseert in 't bloed, in de zenuwen, in de cellen of waar ter plaatse ook.

En toch verhief reeds zoo menigmaal de therapie hare waarschuwende stem, eene vox clamantis in deserto, en riep ons toe: „Bedenkt toch, dat gij niet alleen den plaatselijken toestand, maar den geheelen zieken mensch te behandelen hebt."

We zetten onze redenering voort.

Bij iedere ziekelijke levenswijze van 's menschen ligchaam bestaat het leven. Leven nu is onbestaanbaar zonder harmonisch verband der organisch zamenwerkende deelen. Bij iedere ziekelijke levenswijze vinden wij dus zoodanig verband, hoewel anders ingerigt dan in de normale. Nergens treffen wij eenig deel aan, onafhankelijk van het geheel. De grootte en de vorm van de hand van een gezond kind staan in eene vaste verhouding tot den toestand zijner hersenen, zijner stemorganen enz.; hunne gelijktijdige harmonische ontwikkeling leert ons dit, al kunnen wij de wijze waarop dit geschiedt nog niet in alle bijzonderheden aantoonen. Hetzelfde is de grond van het voorkomen der soms eerst op lateren leeftijd te voorschijn tredende familietrekken enz. Eveneens bij ziekte. Werkt eene schadelijke magt op eenige plaats van ons ligchaam in, zoo deelt het geheel in de gevolgen dier inwerking, hoewel die gevolgen niet op alle punten des ligchaams even groot of even duidelijk behoeven te zijn, noch altijd op hetzelfde oogenblik te voorschijn zullen komen. Het laatste geldt vooral van de erfelijke, soms eerst na vele jaren zich openbarende, verschijnselen.

Uit de aanwezigheid van dit naauwe verband blijkt het vooral, dat de onderscheiding, die men nog dagelijks hoort maken, van plaatselijke en algemeene, uitwendige en inwendige ziekten en dergelijken op een dwaalbegrip berust. Wat men waarneemt in 't geval, waarbij aldus gelocaliseerd wordt en wat door de physische of anatomische diagnostiek wordt aangewezen, is, zooals wij betoogden, niet de ziekte, maar zijn verschijnselen der ziekte, die daarom plaatselijk zoo sterk in het oog loopen (b. v. longziekte, hersenziekte), omdat het deel, waarin zij voorkomen, tevens de plaats van inwerking der ziekteoorzaak is, of ook omdat het op dat oogenblik, volgens den loop der bestaande (ziekelijke) levenswijze, eene sterkere, levendigere stofwisseling vertoont.

Dit laatste geval is trouwens, wel beschouwd, niets vreemds. Men be-

denke slechts, dat eveneens in de normale levenswijze sommige deelen, bij tijden, verschijnsels van eene sterkere stofwisseling vertoonen, b. v. de borsten bij lactatie, de uterus gedurende de zwangerschap, de maag tijdens de spijsvertering, de hersenen onder het denken enz.

Evenmin nu als men bij deze normale verschijnsels eene anatomische diagnose hoort maken van „plaatselijke gezondheid," zoo min behoort men bij de abnormale levenswijze te spreken van „plaatselijke ziekte."

Men ziet uit het medegedeelde, hoe groote behoefte de pathologie heeft aan eene juistere kennis van het verband, dat iedere levenswijze des ligchaams maakt tot hetgeen zij is.

Het ontoereikende van die kennis bragt nu eens te weeg, dat men zich in de plaats van het werkelijk bestaande een denkbeeldig verband schiep en zoo geraakte tot die zonderlinge mythen der ontologie, die wij reeds besproken hebben. Dan weder verviel men in het tegenovergestelde uiterste en beschouwde men ieder afzonderlijk ziekteverschijnsel als ziekte. De ontologische opvatting der ziekte was in den laatsten tijd vooral de fout der diepdenkende en steeds verband zoekende Duitschers, de symptomatische daarentegen strookte meer met de oppervlakkigere, aan den uiterlijken vorm hangende, Franschen. De eerste rigting zien wij in STARCK, de laatste in PIORRY ten top gestegen.

Soortgelijke afdwalingen nu zijn onmogelijk, wanneer men de onderscheiding van p l a a t s e l i j k e ziekten verwerpt, wanneer men vasthoudt aan de empirisch physiologische opvatting der ziekte als levenswijze, omdat men zoo steeds het levensverband voor oogen heeft.

Men vindt in de oudere boeken over algemeene pathologie korte aanteekeningen over sympathie en antagonismus, over associatie, metastasis en metaschematismus, levensverschijnselen toen nog onverklaarbaar, nu reeds, voor een gedeelte althans, goed verstaanbaar. Wat wij er van weten, danken wij aan 't verder doordringen in het physiologische verband.

Hoeveel licht heeft de histologie ons hier niet reeds ontstoken! Hoezeer is onze kennis uitgebreid geworden van het mechanismus der organisatie! Hoe vele wonderbare compensatieinrigtingen leerden wij niet kennen? Maar ook, welk een ruim veld blijft hier nog te ontginnen over! Hoeveel is er nog te arbeiden, voordat de algemeene pathologie genoeg-

zaam inzigt verkregen, dat in iedere levenswijze van 's menschen ligchaam het leven doet bestaan, voortduren, van gedaante veranderen. En niet de wetenschap alleen heeft behoefte aan eene volledige synergiologie, zooals wij die verbandkunde zouden willen noemen. Zij dunkt ons een desideratum vooral ook voor den praktischen arts. Hij toch is de man, die bij de waarneming van enkele fragmenten verpligt is, uit tallooze mogelijkheden, ééne bepaalde ziekelijke levenswijze te diagnostiseren, die uit spaarzame overblijfselen tot de eerste oorzaken moet kunnen opklimmen en eene geschiedenis van vroegere tijden moet weten zaâm te voegen, die met behulp van vaak flaauwe teekenen de toekomst moet kunnen ontsluijeren; die de compensatie-inrigtingen en alle krachten van het organismus, in navolging der physiatrie, zoo moet weten te besturen, dat de ziekelijke levenswijze weder overga in den normalen stand van zaken.

Zoo ben ik aan het einde van mijne taak gekomen. Ik heb u in korte trekken den invloed geschetst der empirische methode op de nosologie. Uitgaande van de studie der verschijnselen, van waarneming en experiment, zagen wij het begrip van ziekte zich langzamerhand ontwikkelen tot dat van eene levenswijze, tot eene physiologische idée, gezuiverd van allen ontologischen en scholastieken smet. Wij zagen ons een regten weg gebaand tot de betere kennis van het organische verband, waarop het zieke leven, niet minder dan het gezonde, gegrond is. Eindelijk erlangden wij door deze beschouwing een vasteren bodem voor den arbeid van den praktischen arts.

Zoo sluiten wij ons aan bij die rationeel-empirische rigting, die reeds door HIPPOCRATES en na hem door de beste geneeskundigen werd gevolgd, onder welke wij vooral te dezer plaatse met eerbied noemen onzen grooten voorganger BOERHAAVE, den roem der Leidsche school.

Edel Grootachtbare Heeren, Verzorgers dezer Hoogeschool! de rede zoo even door mij voorgedragen, heeft u doen zien, in welken geest ik vermeen de studerende jongelingschap te moeten voorgaan. De taak, die ik op mijne schouders heb genomen, is moeijelijk. Meer dan eens, ik beken het gaarne, joeg het bewustzijn van de maat mijner krachten, tegenover de groote eischen, die men aan den academischen docent vermag te doen, mij vrees om 't harte.

Zal ik aan het vereerende vertrouwen door de Hooge Landsregering in mij gesteld kunnen voldoen, zal ik welslagen, zoo heb ik uwe welwillendheid, uwe vermogende ondersteuning hoogelijk noodig. 't Zou onbescheiden zijn, indien ik nu reeds, op het eerste oogenblik van mijnen nieuwen werkkring, mij met aanzoeken tot u wendde. De inrigtingen in de laatste jaren gegrondvest, getuigen luide voor uwe wakkere zorg. Astronomie, physica, chemie en anatomie werden door uwe bemoeijingen op het uitmuntendst toegerust. Gij zult de pathologie en de kliniek in uwe goede zorg wel niet doen achterstaan. Ook uw verlangen is het, den aanstaanden practicus hier tot geneesheer in den uitgebreidsten zin van het woord gevormd te zien. Ik heb u betoogd, dat hij ook tot waarnemer en natuuronderzoeker moet opgeleid worden, en daartoe zich velerlei technische vaardigheid behoort eigen te maken.

Het pathologisch laboratorium, de inrigting waarin die kennis het best geoefend wordt, ontbreekt helaas! nog aan onze kliniek. En de kliniek zelve, die school van ervaring, waar de student ontwikkeld moet worden tot den man, wien later het eervol vertrouwen kan te beurt vallen geroepen te worden aan het ziekbed der uwen?... Maar gij kent die groote behoeften beter dan ik vermag aan te geven. Ik bepaal mij er dus heden toe, het vak welks onderwijs aan mij werd toevertrouwd en mij zelven in uwe welwillende herinnering en veelvermogende bescherming aan te bevelen.

Hooggeleerde Heeren Professoren! Mij is het geluk ten deel gevallen, u, hooggeschatte en verdienstelijke mannen, te mogen begroeten als mijne ambtgenooten. Ik zag er tegen op, te worden opgenomen in uwen geleerden kring; doch de aanmoedigende gemakkelijkheid van uwen omgang, die den aankomeling en den minder bedrevenen tot u trekt en geenszins afstoot, en vooral de vriendschappelijke genegenheid, die ik van sommigen uwer zoo ruimschoots had leeren op prijs stellen, gaven mij moed.

Met bescheidenheid betaamt het binnen te treden, waar een tal van wijdvermaarde mannen, onder welke nog enkele mijner vroegere hooggeschatte leermeesters, sommigen met het zilver der jaren reeds getooid, den roem van hunnen zetel zoo luisterrijk handhaven. Ik reken op uwe

welwillende voorlichting en raadgeving die, ik gevoel het, mij dikwerf zullen noodig zijn. Onthoudt mij deze niet! Terwijl ik met u streve naar ons gemeenschappelijk doel, de opleiding van den aanstaanden staatsburger, moge ik steun vinden in uwe rijpere ervaring, in uw opwekkend voorbeeld, in uwen leerrijken omgang.

U, Hooggeleerde PRUYS VAN DER HOEVEN, dien ik thans in 't Hoogleeraarsambt de eer heb op te volgen, zij het mij vergund, bij deze plegtige gelegenheid, eenige woorden toe te spreken. Veel heb ik aan uw kernachtig onderwijs te danken. Nog levendig herinner ik mij uwe leerrijke gesprekken uit mijnen studietijd, uw veelomvattenden blik, uw gemoedelijk zoeken naar waarheid, uwen afkeer van schoolsche vormen. Steeds was het uw streven, hoewel helaas! niet altijd genoeg begrepen, ons op te leiden tot oefening onzer eigene krachten, tot zelfstandig denken, tot onpartijdige kritiek. Gij weest uwen leerlingen aan wat studie is. Gij werdt nooit moede ons voor te houden, dat we aan het ziekbed steeds den mensch, en den geheelen mensch, te onderzoeken, te betrachten, te helpen hadden. Gij werdt bij de groote omwentelingen in onze wetenschap niet medegesleept, maar gij poogdet ook niet den onweerhoudbaren loop der dingen tegen te houden. Uwe grondige historiekennis behoedde u hiervoor. Integendeel, trots uwe reeds gevorderde jaren, naamt gij levendig deel aan alle bewegingen op wetenschappelijk gebied en toen een juister inzigt het oude systeem verving, hadt gij den moed eigen werk te verloochenen en u zelven te vernieuwen. Zie, dat getuigde voor jeugdige kracht en vrijheid van geest. Maar ik zwijge, ik zou vreezen uwe zedigheid te gaan kwetsen.

Gij hebt gewenscht, dat ik uw opvolger zoude zijn, en die wensch is vervuld geworden. U dank ik het in de eerste plaats, dat mij deze eervolle betrekking is ten deel gevallen, dat mij een levensperk is opengesteld, waarin ik voortaan onverdeeld mij aan mijn geliefdkoosd vak kan toewijden.

Ik gevoel mij gelukkig daaronder en betuig u hier openlijk voor dat geluk mijnen innigsten dank. Maar welk eene verantwoordelijkheid voor mij, een man als u, op te volgen! — Zal ik aan uwe goedgunstige ver-

wachtingen kunnen voldoen? Zeker is het, dat ik uwe kundige hulp en bijstand nog dikwijls zal behoeven en bij u, mijn vaderlijken vriend, zal ik die, ik weet zulks, niet te vergeefs inroepen.

God spare u nog lang voor ons allen en geve, dat gij in de welverdiende en eervolle rust, die u is toebereid, nog langen tijd de werkzame getuige moogt blijven van den arbeid uwer u hoogvereerende leerlingen!

Weinigen zijn er, die hartelijker deel nemen in mijn geluk, dan gij, hooggeleerde en achtingswaardige RYKE. Veel heb ik ook aan u te danken. Waar ik uwen ervaren bijstand behoefde, waart gij steeds met rusteloozen ijver bereid mij te helpen. Wat meer is: in u heb ik een trouw vriend leeren hoogschatten en liefhebben. Wees overtuigd, dat ik uwe belanglooze en hartelijke vriendschap nooit zal vergeten!

Hoe gaarne had ik, onder de hier aanwezige professoren, ook mijnen hooggeschatten OOM een kort woord van dank gebragt. Dan de min gunstige staat zijner gezondheid laat hem niet toe hier tegenwoordig te zijn. Hij toch was het, die mij vóór en na mijnen studietijd liefderijk verzorgde en mij de gelegenheid opende tot het erlangen van den titel, die toen het hoofddoel van al mijne inspanning was. Had ik eenig welslagen in mijne studie, ik dank het voor een goed deel aan het dagelijks getuige zijn van zijne onverpoosde werkzaamheid, die mij tot navolging prikkelde. Moge hij nog lang een gelukkigen ouderdom genieten en in zijne kalme rust steeds die helderheid van geest behouden, die wij nog zoozeer in hem bewonderen!

En gij, mijn hartelijk beminde oude Vader! Zoo er een is, wiens tegenwoordigheid mij mijn geluk op dezen dag diep doet gevoelen, het is de uwe. Door velerlei lotswisselingen zijn wij zoo lange jaren van elkander gescheiden geweest! Toen ik als jongeling arbeidde, waart gij, hoewel in een ander wereldhalfrond ver van mij verwijderd, toch de opmerkzame deelgenoot van mijn streven. Uwe hartelijke raadgevingen waren mij steeds bij; steunden mij in het goede. Thans smaken wij het geluk ons hereenigd te zien en geniet gij de vreugde getuigè te zijn van de onder-

scheiding, die uwen zoon te beurt valt. Ach! mogen wij voortaan in elkanders nabijheid blijven! Moge ik u nog lang bezitten en het mij gegeven zijn u tot steun te verstrekken bij uwe klimmende jaren!

Onder mijne toehoorders bemerk ik ook eenigen mijner oude vrienden, van elders gekomen om tegenwoordig te zijn bij mijn intreê in de nieuwe loopbaan. Hebt dank voor uw, mij vooral heden zoo gewenscht, bijzijn! Hoe gaarne wilde ik u allen met name noemen, aan wie ik mij verpligt gevoel! Met velen uwer heb ik dagen en jaren te zamen gearbeid, te zamen geleerd, te zamen gestreden voor hetgeen ons waar en goed scheen. Met genoegen herinner ik mij de jaren, toen ik onder uwe leiding, hooggeschatte SCHNEEVOOGT! in het Amsterdamsche Buitengasthuis, ruimte had van wetenschappelijk materiaal, overvloed van opwekkende gedachtenwisseling. Het zevental jaren aldaar doorgebragt, zij blijven mij in onuitwischbare herinnering; de vriendenband in Amsterdam geknoopt is onverbreekbaar.

Ten slotte nog een woord tot u, Wel-Edele Heeren Studenten dezer Hoogeschool. Zes jaren reeds mogt ik aan velen uwer onderrigt geven in een gedeelte van onze schoone wetenschap. We zijn elkander dus niet vreemd. Uw ijver en oplettendheid maakten mij het onderwijs gemakkelijk. Ik zal thans op een breederen weg uw voorganger zijn. Gij hebt het gehoord, hoe ik mij de studie van ons vak voorstel, welke methode wij te volgen hebben. Welaan, we zullen te zamen waarnemen, te zamen arbeiden, te zamen leeren. Want weet het, de leermeester blijft op de groote leerschool der natuur steeds zelf leerling.

Beschouwt mij dus als den ouderen leerling, die zijne jeugdige medeleerlingen, gaarne, waar 't noodig is, de behulpzame hand zal bieden en wien niets aangenamer zal zijn, dan zijne makkers tevens tot vrienden te hebben.

IK HEB GEZEGD.

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIↃIↃCCCLXII.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

P. L. RYKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... hora XII.

De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.

Physicam mathematicam tradet, diebus Martis et Iovis, . . III.

Exercitiis physicis practicis praeërit quotidie.

I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XI.

Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... II.

Aut Anthropologiam gentiumque varietatem nativam, aut Anatomes comparatae selecta capita explicabit, diebus Lunae et Martis, ... I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.

Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.

Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.

11

Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, ... hora XII.
Experimenta instituendi artem docebit et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... V—VIII.

G. I. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Iovis et Saturni, ... X.
et die Veneris, ... IX et X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Iovis, ... VIII.
Geometriam analyticam et Geometriam, sublimiorem quam vocant, tradet, diebus et horis deinde constituendis; itemque Calculi Integralis partem superiorem tractabit et Mechanicae analyticae illam partem, quae motus scientiam complectitur.
Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Iovis, hora vespertina . . . . V.
Artis observandi exercitiis quotidie praeërit.
Arithmeticam universalem, sive Algebram, tradet, diebus Mercurii et Veneris . . . . VIII.
et die Iovis, ... IX.

W. F. R. SURINGAR Morphologiam, anatomiam et physiologiam plantarum exponet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... I.
Phytographiam et taxonomiam plantarum docebit, diebus Lunae et Martis, ... I et II.
(tempore autem hiberno tantum hora I).
Exercitiis practicis in structura plantarum ope microscopii exploranda praeërit tempore hiberno, diebus Lunae et Martis, ... II—IV.
Excursionibus botanicis praeërit tempore aestivo, die Saturni.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE, quantum poterit et licebit, auctoritate et consilio adiuvare conabitur eos, qui in Literarum Humaniorum studiis versantur.

A. RUTGERS IESAIAE et HABACUCI *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... hora IX.
et die Mercurii, ... VIII.
Linguae Hebraeae grammaticam docebit, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... VIII.
Primum SAMUELIS *librum* cursoria lectione tractabit, die Lunae, ... I.
et die Iovis, ... XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus, Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, die et horis auditoribus commodis.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Martis, ... I.
et diebus Iovis et Veneris, ... XI.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur HOMERUM, HERODOTUM et ARISTOPHANEM, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... XII.
Historiam veterem provectiores docebit, diebus Iovis et Veneris, ... I.
Artem metricam docebit, diebus Veneris et Saturni, ... XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, ... II.
Initia Palaeographiae Graecae Candidatis literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, ... IX—XI.

R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Exponet de fontibus historiae aevi medii, diebus Lunae et Mercurii, ... hora III.
Literas Arabicas, Chaldaïcas et Syriacas docebit, die Iovis, I et II, et die Veneris, ... II.
KOSEGARTENII *Chrestomathiam Arabicam* interpretari perget, diebus Lunae et Martis, ... I.

M. DE VRIES Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.
Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit. diebus Martis et Iovis, ... III.
Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Martis, I.
De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, diebus Iovis et Veneris, ... II.
Carminum medii aevi interpretationem criticam provectiores docebit, die Martis, ... VIII.
Linguam Gothicam tradet, die Iovis, ... I.
et Veneris, ... III.
Linguam Anglo-Saxonicam et Veterem Frisicam tradet, diebus et horis auditoribus commodis.
De variis argumentis, ad linguam literasque patrias pertinentibus, privatim aget, die Martis, ... VI—VIII.

R. FRUIN Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, I.
Historiam Politicam Patriae, inde a Carolo V, docebit, diebus Lunae et Martis, ... I.

Disputandi exercitia publica moderabitur C. G. COBET, die Iovis, XI.
Lectiones autem de Literis Latinis et de Antiquitatibus Graecis postea indicabuntur.

FACULTAS MEDICA.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII.
Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.

Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... hora IX.

Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis,. . . . . IX.

Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis,. . . . . X.

F. W. KRIEGER Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... VIII.

Exercitationibus clinicis in Nosocomio academico habendis vacabit, diebus Mercurii, Iovis et Saturni. . . . . XII.

Collegio casuali, diebus Martis et Veneris,. . . . . XII—III.

Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.

Doctrinam de morbis oculorum exponet, diebus Martis et Veneris,. . . . . I.

Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis,. . . . . I.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vocabit quotidie, ... IX.

Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ... I.

Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... II.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

H. HALBERTSMA, IUST. Fil. Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Martis et Iovis, ... IX et X.

Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, diebus Lunae et Mercurii, ... IX et X.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . I—IV.

Cum discipulis de Anatomia et Physiologia colloquetur, die Veneris, ... IX et X.

Scholas autem de Pathologia aliisque disciplinis medicis ad valvas Academiae indicabit is, qui vacantem cathedram explebit.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.

H. COCK tradet Ius gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX.
Ius criminale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Ius publicum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

I. DE WAL valetudinis causa a Rege vacationem muneris per integrum annum adeptus est.

S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... I.
Oeconomiam politicam, die Iovis, ... XI et I,
et die Veneris, ... XI.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE Ius civile hodiernum interpretabitur, die Iovis, ... XII,
die Veneris, ... XII et I.
et die Saturni, ... XI.
Legem Iudiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Ius Mercatorium, diebus Iovis, Veneris et Saturni, ... X.

I. E. GOUDSMIT interpretatur Iustiniani *Institutiones*, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII,
et die Saturni, ... IX.
Digesta, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, IX.

Historiam Iuris Romani enarrabit, die Iovis, Veneris et Saturni, ... hora X.

Disputandi exercitia moderabitur. diebus et horis auditoribus commodis.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

I. H. SCHOLTEN Theologiae dogmaticae partem priorem exponet, duce Compendio, a se edito, die Martis, ... XI,

die Iovis, ... X—XII.

et die Veneris, ... X.

Historiam Philosophiae de Deo, imprimis recentioris, critice tractabit, diebus Martis, Iovis et Veneris, ... I.

A. KUENEN Criticen et Hermeneuticen librorum N. Foederis exponet, secundum Lineamenta a se edita, diebus Mercurii et Veneris, ... XI,

et die Iovis, ... XII.

Historiam religionis Israëliticae, inde ab exsilio Babylonico, enarrabit, die Lunae, ... X.

et die Mercurii, ... I.

Locos selectos historiae Israëlitarum explicabit, die Veneris, XII.

De Theologia Morali colloquia instituet, hora postea indicanda.

I. I. PRINS Epistolam Pauli ad Galatas interpretaturus est, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... IX.

Theologiae Practicae partem homileticam, liturgicam et pastoralem tractabit, diebus Martis et Mercurii, ... X.

Exercitationes catecheticas et homileticas moderabitur, die Lunae, ... XI et II.

De rebus practici potissimum argumenti cum provectioribus aget, hora vespertina postea indicanda.

L. G. E. RAUWENHOFF, Prof. Extraord., Historiam ecclesiae Christianae enarrabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet, die Lunae, ... hora I,
et die Martis, ... II.

Orationibus Sacris praeërunt I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN, I. I. PRINS et L. G. E. RAUWENHOFF, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis; — publice disputandi exercitationibus, die Veneris, ... II.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, qui Auditoribus convenient.

I. A. BOOGAARD, Med. Doct., Prosector primus, Anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... II—IV.

Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.

Exercitiis practicis in Microscopi usu praeerit, horis auditoribus commodis.

C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos genera explicet auditoribus.

P. DE JONG, Literarum Persicarum et Turcicarum Lector, linguam Persicam et Turcicam docebit eos, qui iis operam navare velint.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXII.

In	Facultate	Disc. Math. et Phys.	19.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	24.
〃	〃	Medica	89.
〃	〃	Iuridica	266.
〃	〃	Theologica	109.
			507.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis navantium, relata sunt, eo consilio ut hic examina subeant et Doctoratum nansiscantur:

In	Facultate	Disc. Math. et Phys.	—
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	4.
〃	〃	Medica	25.
〃	〃	Iuridica	17.
〃	〃	Theologica	13.
			59.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLXII AD DIEM IX FEBRUARII CIƆIƆCCCLXIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

D. 28 Martii 1862. DANIEL DE HAAN IUNIOR, Harlemensis, defensa dissertatione: *Scheikundig onderzoek van eenige drinkwateren, inzonderheid met betrekking tot hunne vaste bestanddeelen*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *cum laude*.

D. 2 Aprilis. ADOLPHUS VAN OVEN, Haganus, publice defenso specimine, cui titulus: *De galvanische gasbatterij*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 24 Iunii. PETRUS IANUS KAISER, Lugduno-Batavus, defenso specimine, cui titulus: *De toepassing der photographie op de sterrekunde*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 24 Octobris. PETRUS VAN GEER, Lugduno-Batavus, publice defenso specimine, cui titulus: *De geodetische lijnen op de ellipsoïde*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 7 Februarii 1863. IOHANNES THEODORUS MOUTON, Haganus, publice defenso specimine: *Over den invloed der massa bij scheikundige werking*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

D. 11 Aprilis 1862. HENRICUS ERNESTUS MOLTZER, e pago Wassenaar, I. U. Doctor, publice defenso specimine: *Geschiedenis van het wereldlijk tooneel in Nederland, gedurende de middeleeuwen*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

D. 17 Februarii 1862. PETRUS FRANCISCUS IOHANNES TER MATEN, e pago Pynacker, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 14 Martii. GUILIELMUS DANIEL LUDOVICUS HUËT, Amstelodamensis, Med. et Chir. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 24 Martii. GERARDUS HENRICUS LAMBERTUS VRIENS, Roterodamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 31 Martii. IANUS CORNELIUS BURKENS, e pago Maasland, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 8 Aprilis. GUILIELMUS EVERARDUS HENRICUS VAN DER HORN VAN DEN BOS, Lugduno-Batavus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 12 Aprilis. HUBERTUS KIEVIT, e page Goedereede, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. IANUS CORNELIUS BURKENS, e pago Maasland, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. PETRUS FRANCISCUS IOHANNES TER MATEN, e pago Pynacker, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 30 Aprilis. GUILIELMUS SNELTJES, e pago Abcoude, publice defenso specimine, cui titulus: *Sluiting der scheede*, Med. Doctor.

D. 21 Maii. IANUS CAROLUS PHILIPPUS EEFTINCK SCHATTENKERK, e pago Alphen, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 28 Maii. MEINARDUS WYMANS, Hornanus, defenso specimine, cui titulus: *De bloederziekte*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Maii. TEUNIS ZAAYER, e pago Dirksland, defenso specimine: *Beschrijving van twee vrouwenbekkens uit den Oost-Indischen Archipel*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. GOSSELIUS HARMANUS DE FEYFER, Hornanus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 4 Iunii. CAROLUS EDUARDUS DANIELS, e pago Hillegom, publice defenso specimine: *Over tabes dorsalis*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. HENDRICUS ADRIANUS MARIUS VAN WALCHERN, Roterodamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 6 Iunii. IOHANNES GEORGIUS DE VOOGT, e pago Wychen, defenso specimine, cui titulus: *Beschouwingen over de zamenstelling van het ruggemerg*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 17 Iunii. MAXIMILIANUS MATTHIAS ALEXIUS HUBERTUS SONNEN, ex oppido Venlo, defenso specimine, cui titulus: *Eenige opmerkingen over de klepgebreken van het hart*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS MATTHEUS HENRICUS SANGER, ex oppido Bergen op Zoom, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 19 Iunii. CAROLUS LAMBERTUS WURFBAIN, Amstelodamensis, publice defensa dissertatione: *Over ruptura uteri*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Iunii. HENRICUS BALTHAZAR KAUFMAN, Roterodamensis, defenso specimine: *Over breukbeklemming*, Med. Doctor.

D. 23 Iunii. AMBROSIUS ARNOLDUS GUILIELMUS GUYE, Mosa-Traiectinus, publice defensa dissertatione, cui titulus: *Onderzoekingen over de Peyersche en Lieberkühnsche klieren*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 24 Iunii. IOHANNES IACOBUS VAN HARREVELD, Zaandamensis, publice defenso specimine, continente: *Waarnemingen van breukbeklemming, voorgekomen op de chirurgicale afdeeling in het Binnengasthuis te Amsterdam van Oct.* 1860 *tot Iunij* 1862, Med. Doctor.

Eodem die. LAMBERTUS VAN DOESBURGH, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *Over kanker, naar aanleiding van een waargenomen ziektegeval*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 25 Iunii. LEOPOLDUS IOHANNES IOSEPHUS KERSTENS, e pago Boxmeer, defenso specimine: *Over de ranula en hare bemiddeling*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 27 Iunii. HUBERTUS PAULUS KAPTEYN, e pago Voorschoten, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. DAVID BOELEN, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *Over de stuipen van zwangeren en barenden, naar aanleiding van acht waargenomen ziektegevallen*, Med. Doctor.

D. 30 Iunii. HENRICUS ADRIANUS MARINUS VAN WALCHERN, Roterodamensis, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. ALBERTUS GREEVE, Amstelodamensis, defenso specimine, cui titulus: *Twee ziektegevallen, waargenomen in het Binnengasthuis te Amsterdam*, Med. Doctor.

D. 5 Iulii. CHRISTOPHORUS CASPARUS IOHANNES KOTZÉ, e Promontorio Bonae Spei, defenso specimine, cui titulus: *Eenige ziektegevallen uit de vrouwenkliniek, gedurende den cursus* 1861—1862, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 10 Septembris. TEUNIS ZAAYER, e pago Dirksland, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 15 Septembris. IACOBUS REGNERUS SIBO HEYNER, e pago Zwartsluis, defenso specimine: *Over morbus Brightii*, Med. Doctor.

D. 19 Septembris. MEINARDUS WYMANS, Hornanus, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 29 Septembris. IOHANNES GEORGIUS DE VOOGT, e pago Wychen, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 30 Septembris. IOHANNES IACOBUS VAN HARREVELD, Zaandamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 2 Octobris. CHRISTOPHORUS CASPARUS IOHANNES KOTZÉ, e Promontorio Bonae Spei, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 4 Octobris. CHRISTOPHORUS CASPARUS IOHANNES KOTZÉ, e Promontorio Bonae Spei, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 8 Octobris. CAROLUS EDUARDUS DANIELS, e pago Hillegom, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. CAROLUS EDUARDUS DANIELS, e pago Hillegom, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 9 Octobris. TEUNIS ZAAYER, e pago Dirksland, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. CHRISTIANUS ALBERTUS BOS, e pago Ridderkerk, defenso specimine: *Over carcinoma ventriculi, naar aanleiding van een ziektegeval, waargenomen in het Nosocomium Academicum te Leiden*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 10 Octobris. IANUS SWAVING, Zaandamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 15 Octobris. DIMMEN LODDER, e pago Ouddorp, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. SIMON ADRIANUS VAN DER CHYS, Lugduno-Batavus, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 22 Octobris. LAURENTIUS GODEFRIDUS VELDT, e pago Benningbroek, defenso specimine, cui titulus: *De verschijnselen en het wezen der Uraemie*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 27 Octobris. IANUS DE BAS, Haganus, defenso specimine: *Over voorliggen en uitzakken der navelstreng*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 4 Novembris. TJEPCO LYCKLAMA à NYEHOLT, ex oppido Bolsward, defenso specimine: *Over sommige entoptische gezigtsverschijnselen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 6 Novembris. IUSTUS VAN DER BURGHT, ex oppido Tholen, defenso specimine: *Over spondylarthrocace*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 12 Novembris. ARNOLDUS HUGO VAN ANDEL, Briellanus, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. ARNOLDUS HUGO VAN ANDEL, Briellanus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 18 Novembris. HUBERTUS KIEVIT, ex oppido Goedereede, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 28 Novembris. MAXIMILIANUS MATTHIAS ALEXIUS HUBERTUS SONNEN, ex oppido Venlo, Med. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 5 Decembris. MEINARDUS WYMANS, Hornanus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 15 Decembris. ANTONIUS HELLER, ex oppido Klundert, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 17 Decembris. GODEFRIDUS THEODORUS WOLTERBEEK MULLER, Haganus, defensa dissertatione: *Over hooge steensnijding*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 22 Decembris. ALEXIUS ALBERTUS LAND, Leovardiensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 26 Ianuarii 1863. CHRISTIANUS IACOBUS IOHANNES HIRSCHIG, Alcmariensis, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. SAMUEL DE RANITZ, Groninganus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 2 Februarii. IOHANNES GEORGIUS DE VOOGT, e pago Wychen, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 6 Februarii. GUILIELMUS SNELTJES, e page Abcoude, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 3 Martii 1862. HENDRICUS IOHANNES LUDOVICUS VAN SASSE VAN YSSELT, ex pago Boxmeer, defensa dissertatione: *Over de verpligting des verkoopers tot vrijwaring wegens verborgene gebreken* (*art.* 1540—1548), I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 11 Aprilis. HENRICUS ERNESTUS MOLTZER, e pago Wassenaar, publice defensa dissertatione: *De ratione, qua ex auctoritate Alarici II, Regis Visigothorum,* GAII *Institutionum commentarii in Epitomen redacti sunt*, I. U. Doctor, *magna cum laude*.

D. 28 Aprilis. GUILIELMUS HENDRICUS IANSEN, Schiedamensis, defenso specimine continente: *Eenige opmerkingen over bankbreuk*, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 5 Maii. RUDOLPHUS BERNHARDUS BENJAMINS, Amstelodamensis, publice defenso specimine exhibente: *Iets over eenige punten, het hedendaagsch regt betreffende*, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 13 Maii. IOHANNES VAN DER LEK DE CLERCQ, Ziericzeanus, defenso specimine: *Over de artt.* 1302 *en* 1303 *van het Burgerlijk Wetboek*, I. U. Doctor, *cum laude*.

D. 22 Maii. CORNELIUS VAN ZEGWAARD, e pago Voorburg, publice defenso specimine: *Over de bedingen bij hypotheek, in de artt.* 1223, 1230, 1254 *B. W. en art.* 297 *W. v. K. vervat*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 24 Maii. PETRUS IOHANNES VAN BEYMA, Leovardiensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De vergoeding der schade, ontstaande uit het niet rigtig overkomen van telegrammen*, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 2 Iunii. IANUS HULSHOFF POL, e pago Hengelo-Transisalanus, publice defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 7 Iunii. RUDOLPHUS HENRICUS IOHANNES GALLANDET HUËT, e pago Norg, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. HENRICUS GERARDUS VAN DOESBURGH, Roterodamensis, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 16 Iunii. IOSEPHUS IANUS POMPE VAN MEERDERVOORT, Mosâ-Traiectinus, publice defenso specimine, cui titulus: *Iets over de regten van den vruchtgebruiker*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Iunii. IANUS HERMANUS TOEWATER, Macassariensis, publice defenso specimine: *Over de rechterlijke inrichting in Nederlandsch Oost-Indië*, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. BERNARDUS IULIUS PETRUS VAN DER KEMP, Mosâ-Traiectinus, defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 20 Iunii. MARINUS GUILIELMUS CORNELIUS DE IONGE, Medioburgensis, defenso specimine: *Over de vraag: Kunnen buitenlandsche naamlooze vennootschappen in Nederland in regten optreden?* I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 23 Iunii. GUILIELMUS IOSEPHUS GHISLANUS OLDENEEL, e pago Oosterhout, defenso specimine: *Over art. 7 der Wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het koningrijk*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 26 Iunii. FRANCISCUS GUILIELMUS VAN DEN DUNGEN, ex oppido Helmond, defenso specimine: *Over het onderling verband tusschen sommige bepalingen van burgerlijk regt en strafregt, inzonderheid ten opzigte van verbindtenissen en overeenkomsten*, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. EDUARDUS IOSEPHUS VAN DEN DUNGEN, ex oppido Helmond, defenso specimine, cui titulus: *De wederkeerige invloed tusschen burgerlijk en strafregt met betrekking tot het eerste boek van het Burgerlijk Wetboek aangetoond*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 28 Iunii. FRANCISCUS FREDERICUS BLUSSÉ, Dordracenus, publice defenso specimine: *Over de verbetering en aanvulling der registers van den burgerlijken stand*, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. PETRUS BLUSSÉ, Dordracenus, publice defenso specimine, quo describuntur: *De ambtsverrigtingen den Burgemeester alleen opgedragen (volgens de wet van* 29 *Junij* 1851), I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 5 Iulii. MARINUS GISBERTUS BENTFORT, e pago Soeterwoude, defensis thesibus, I. U. Doctor.

Eodem die. ARIUS PIJNACKER HORDIJK, e pago Drumpt, defensis thesibus, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. ISAÄCUS HERMANUS IACOBUS HOEK, Haganus, publice defenso specimine, cui titulus: *Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden* (1816—1819), *Eerste gedeelte,* I. U. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. HENRICUS REGNERUS VAN DELDEN, Indo-Batavus, publice defenso specimine: *Over de erfelijkheid der Regenten op Java*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Septembris. IOANNES PETRUS ROETERT TAK, e pago Engelen, publice defenso specimine, cui titulus: *Het recht van amendement in de constitutionele monarchie*, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Octobris. IOHANNES QUIRINUS VAN REGTEREN ALTENA, Amstelodamensis, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IANUS GERARDUS DE WITT HAMER, ex oppido Goes, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 4 Octobris. IANUS FORTUYN DROOGLEEVER, Goudanus, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 10 Octobris. CAROLUS NICOLAUS ZUR MÜHLEN, ex oppido den Helder, defensis thesibus, I. U. Doctor.

D. 23 Octobris. BALTUS HENRICUS PEKELHARING, e pago Krommenie, defensis thesibus, *magna cum laude.*

D. 1 Novembris. PETRUS VAN ANDEL, Briellanus, defenso specimine, *Over inbreng, naar de Nederlandsche wetgeving*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 8 Novembris. MATTHAEUS BÜCHNER, Goudanus, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Novembris. HENRICUS CHRISTIANUS JOOSTEN, Amstelodamensis, publice defensa dissertatione: *Over de regtsbetrekking tusschen meester en dienstbode, vóór de uitvoering der huurovereenkomst*, I. U. Doctor.

D. 25 Novembris. IACOBUS MARIUS HOOG, e pago Barneveld, defenso specimine: *Over bodemerij*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 6 Decembris. IOANNES HENRICUS DE RAADT, e pago Vorden, defenso specimine: *Over erfstellingen en schenkingen over de hand ten behoeve van kleinkinderen of afstammelingen van broeders eu zusters, volgens het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 13 Decembris. IACOBUS LUCAS ANTONIUS STOLK, e pago Bemmel, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Decembris. HENRICUS IOANNES KRANENBURG, Goudanus, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 19 Decembris. SIMON VAN GYN, Vlaardingensis, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. DANIEL ADRIANUS KOENEN, Amstelodamensis, publice defensa dissertatione, cui titulus: *De Commissaris des Konings in de provincie, geschiedkundig ontwikkeld*, I. U. Doctor, *cum laude.*

D. 29 Ianuarii 1863. HENRICUS ADRIANUS VAN MENS, e pago Terheyden, defensis thesibus, I. U. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Februarii. IANUS PAULUS HUYSER, Lugduno-Batavus, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

D 7 Februarii. IOHANNES ADRIANUS VAN DORSSER, Dordracenus, defensis thesibus, I. U. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 5 Martii 1862. ISAÄCUS HOOYKAAS, e pago Nieuwe Tonge, defenso specimine, cui titulus: *Geschiedenis der beoefening van de wijsheid onder de Hebreën*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

D. 7 Maii. ABRAHAMUS IOHANNES OORT, Hornanus, publice defenso specimine: *quo inquiritur in orationum, quae in Actis Apostolorum Paulo tribuuntur, indolem Paulinam*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

D. 20 Septembris. ABRAHAMUS KUYPER, Mosaslusanus, defensa *disquisitione Historico-Theologica, exhibente Ioannis Calvini et Ioannis à Lasco de ecclesia sententiarum inter se compositionem*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXII AD D. XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXIII

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

GOZEWINUS IANUS LONCQ, CORN. IAN. FIL.,

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES.

IN FACULTATE MEDICA.

I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK (obiit die 1 m. Maii a. 1862).
G. I. LONCQ, CORN. IAN. Fil.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER.
G. KOSTER (munus suum auspicatus est d. 26 m. Sept. 1862).

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE (Emeritus).
R. VAN REES.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT.
M. HOEK.
F. A. G. MIQUEL.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN (Emeritus).
H. E. VINKE (obiit d. 29 m. Aug. 1862).
B. TER HAAR.
I. I. DOEDES.
I. I. VAN OOSTERZEE (munus auspicatus est d. 30 m. Ian. 1863).

IN FACULTATE IURIDICA.

G. G. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER.
I. A. FRUIN.
O. VAN REES.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER.
I. A. C. ROVERS.
H. C. MILLIES.
G. G. BRILL.

LECTORES.

I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.
I. VENNING, Lit. Anglicarum.
M. A. E. ROBERTI, Lit. Francicarum.
I. W. GUNNING, Chemiae.

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.
P. Q. BRONDGEEST.

GOZEWINI IANI LONCQ, CORN. IAN. FIL.,

ORATIO

DE

PATRIA MEDICINA, CUM SERVANDIS, TUM ETIAM TUENDIS, NEC MINUS AMPLIFICANDIS UNIVERSITATIBUS PUBLICI COMMODI CAUSA ET VINDICANDA ET VERO PERFICIENDA,

HABITA TRAIECTI AD RHENUM,

D. XXVI M. MARTII A. CIↃIↃCCCLXIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM ITERUM DEPONERET.

14

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI ILLUSTRISSIMI, SPECTATISSIMI!

QUI CURATORUM COLLEGIO AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ARTIUM AC DOCTRINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LECTORES ERUDITISSIMI!

QUI VEL PROVINCIAE VEL CIVITATI REGUNDAE VEL IURI TUENDO PRAEESTIS, MAGISTRATUS AMPLISSIMI, HONORATISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM DISCIPLINARUMQUE DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, EXPERIENTISSIMI!

CIVES ACADEMICI, BONARUM ARTIUM STUDIOSI, SPES PATRIAE, IUVENES ORNATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE AD HANC SOLENNITATEM CONVENISTIS, CIVES, HOSPITES, CUIUSCUNQUE LOCI, ORDINIS AC DIGNITATIS, AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Quemadmodum apud exteros, ita nostra quoque in patria insignis est cum in aliis rebus, tum in iis, quae luxuriam spectant, plerorumque civium progressio. Luxus autem, ut recte PLATO dixit, intemperantiam, intemperantia morbos parit. Quae cum ita sint, cumque et perpetua fere aëris inclementia, et noxia passim soli natura, et creberrimi animorum affectus, et alia multa nullo non die hominum sanitati minentur, ecquid, quaeso, prudentius ipsisque reipublicae rectoribus utilius quam curare, ut medici habeantur artis salutiferae vere periti? Habemus, Auditores, et per tria fere saecula habuimus semper. Quod cum maiorum debeatur sapientiae, qui Academiis condendis et alias aluerint disciplinas artesque ingenuas, et ipsam etiam medicinam vindicarint, nihil magis consentaneum videtur, quam maiorum instituta firmare. Nec tamen hac de re inter

omnes convenit. Quae paucis abhinc mensibus ad comitia Nederlandica lata fuit de rebus medicis ordinandis rogatio, longe alio nititur principio. Defendant qui possint. Equidem hac hora in contrariam partem disputabo. Dicam scilicet DE PATRIA MEDICINA, CUM SERVANDIS, TUM ETIAM TUENDIS, NEC MINUS AMPLIFICANDIS UNIVERSITATIBUS PUBLICI COMMODI CAUSA ET VINDICANDA ET VERO PERFICIENDA. Vos, Auditores, faciles mihi aures praebeatis, quaeque orationis elegantiae castitatique deficiant, medico condonetis, aliis studiis et negotiis a litteris humanioribus non alienato quidem, at avocato tamen, etiam atque etiam rogo!

An utilis est Medicina? An publici commodi causa vindicari meretur? Nonne medicis carere possumus? Quot, quaeso, funera quotannis elugemus, etiamsi doctissimi iidemque peritissimi medici omni ope atque opera enixi sint carissima capita servare? Quam multi valetudinarii semet ipsi curant, sive quiete et abstinentia, sive aqua, sive una alterave ex innumeris panaceis, quae nusquam non altisonis argumentis quotidie commendantur? Constet imo, salvos superesse, qui sine medicina mortui forent, nonne plures artis ineptiis intereunt, qui naturae relicti facile convaluissent? Equidem, Auditores, qui per triginta fere annos artem salutarem maxima cum fiducia non tantum exercui, sed etiam docui, habeo, quod blandimentis istis reponam.

Fieri subinde, in nostra etiam patria, ut male curati mortem obeant, qui meliore consilio servari potuissent, experientia doctus non est quod diffitear. Permultos vero, Deo favente, sanitati restitui, qui sine artis auxilio vel exstincti fuissent, vel, quod peius fortasse, ad extremum usque miseri, quemadmodum optimis omnis aevi AESCULAPII ministris, ita mihi quoque persuasissimum est. Nec protinus crimen artis est, ut recte CELSUS ait, si quod professoris sit. Est autem ars illa, lubens assentior, valde imperfecta. Multae sunt conditiones morbosae, quas neque tollere, neque vel emendare possumus, etiamsi mature, quod raro contingit, auxilium nostrum imploretur. Non paucae quoque, quibus in principio quidem artis peritus veluti frenos iniicere possit, quae vero ulterius progressae, quidquid moliatur artifex, effrenate cursum conficiunt et mortem adferunt certam. At dii boni, quam saepe tristis morborum eventus ipsis est aegrotantibus imputandus, vel male sedulis amicis aut cognatis! Absti-

nentia et quiete, verissimum est antiquitatis effatum, multi magnique morbi curantur. Aqua prudenter adhibita, quemadmodum in febribus, sic in aliis etiam affectibus interdum maxime salutaris est. Plures aegrotantes, nequaquam infitior, sanitatem recuperant arcanis assumtis, quibus ut Anglia, ita Nederlandia quoque abundat. Verum enim vero qui cibis abstinent et quiescunt, ubi alimentis opus est et exercitio, vel aliis etiam remediis, initiatis tantum cognitis; qui ad aquam confugiunt in conditionibus vel igne medicandis vel alio quolibet heroïco artis praesidio; qui circulatorum iactatione decepti gravioribus in morbis panchrestis, quae vocant, utuntur vel inertibus prorsus, vel, ut multa sunt, omnino venenatis, nae illi dementia sua malorum incremento viam faciunt et mortem praematuram sibimet ipsi consciscunt. Vitam enim praeter necessitatem in aleam dare, cuius, quaeso, nisi dementis est? Sit omnino dementis, inquiet quispiam, verum an minus periclitatur, qui sine ratione medico se committit legitimo titulo ad artem exercendam admisso? Minus sane, at periclitatur tamen. Nonne vero stultum est sine ratione agere? Quis est, qui nesciat, ne optimam quidem candidatorum probationem ad civium securitatem in omni casu sufficere? Doctus quis esse potest omniumque applausu summis in medicina honoribus a severis iudicibus ornatus, et nihilominus ad artem factitandam vix mediocriter aptus. Cur igitur tam incaute, tam inconsiderate plerique homines medicum adoptant? Quidni semper consilia sequuntur artis peritorum? Nec morum elegantia, nec habitus venustus, neque aura popularis eam probat solertiam, quae medicum facit. Et tamen illae sive dotes sive fortunae, mirabile dictu, vel cultis et eruditis imponunt. Medicum equidem cognovi adeo stupidum, ut insanire potius quam mente constare videretur. In ceteris adsentiebant omnes. In arte tamen salutari, o incomparabilis superstitio! de honoratiorum sententia collegis longe excellebat. Mira profecto res est, Auditores! Quemadmodum in aliis causis, quae sanitatem spectant, ita in medicis eligendis permulti homines vere caecutiunt, quamquam mortem reformidant omnes.

Quodsi igitur verum est, ut verum esse bona fide testantur periti, sola saepe aegrotantium culpa morbos etiam minus graves exitum habere fatalem; multos esse, in quibus vita magis periclitetur, si naturae relinquan-

tur, quam si diligenter a docto eodemque sagacissimo medico curentur; alios autem praesentissimo tantum auxilio veluti iugulari posse, sero depelli nescios et certo lethales: quo tandem iure contendas, medicos esse superfluos, nec reipublicae interesse vindicari medicinam?

Interest autem et alias ob causas. Nimirum non modo sanandis aut levandis, etiam praevertendis morbis insigniter medici prosunt. Non omnia sane, quae vitam et naturam humanam spectant, at multa tamen, ut indefessis aliorum laboribus, ita propria quoque observatione nobis cognita sunt. Conditiones novimus cum ad vitam sustentandam, tum ad sanitatem tuendam maxime necessarias, causas, quae prodesse, easque quae nocere possunt. Et hanc quidem scientiam eo referimus, ut singulis hominibus, iis certe, qui „medice" vivere velint, talia praescribamus, quibus semet ipsos et *εὐβίους* reddere queant, quodque omnes avent, *μακροβίους*; civitatis autem rectoribus et causas indicemus, sive in aëre, sive in solo, sive in alimentis, sive in aliis rebus positas, quae civium sanitati vel officiant vel officere certe possint, et remedia, quae publica auctoritate sancita noxam quam optime avertant.

Negari quidem nequit, Auditores, plures etiamnunc esse, qui, quasi CELSUM legissent, sanitatis causa nullis obligari se legibus sinant, quam tales, qui medicorum consilia sequantur. Verissimum item, praeclaram illam medicinae partem, quae publicam salutem spectat, apud Batavos minus adhuc coli quam passim apud exteros. At vero neque civium imprudentia, neque rectorum socordia quidquam de scientiae dignitate detrahi, vix est quod moneamus.

Reputantibus denique, quid Iurisprudentia Medicinae debeat, utpote quae sola crimina nonnulla probare eorumque sequelas diiudicare possit, aut omnia me fallunt, Auditores, aut vobis certe persuasum erit, nobilissimam illam artem, vitae humanae sospitam ac conservatricem, publici commodi causa etiam nostra in patria vindicandam esse.

Atque hoc quidem, de mea dumtaxat sententia, quam optime fiet cum servandis, tum etiam tuendis, quae hodie vigent, universitatibus. His enim aliisque sive pridem, sive nuper sublatis, per tria deinceps saecula non floruit tantum apud nostrates, sed insigniter increvit medicina. Doctores academici et ipsi artem feliciter exercuerunt, et omni tempore doctos

informarunt peritosque discipulos, et scriptis editis cunctas et singulas disciplinae partes, pro sua quisque ratione, et vindicarunt et vero provexerunt. Quod ut luculenter appareat, annalium memoriam replicemus.

Pulsa medii aevi barbarie, etiam ante conditam Academiam Lugduno-Batavam, celebres in nostra patria laudibusque dignissimi exstiterunt medici, sive Lovanii, sive Lutetiae Parisiorum, sive Bononiae aliisve Italiae locis informati. HOGERBEETSIUM [1]) appello, doctum et sagacem medicum Hornanum eundemque, raro sane exemplo, [2]) poëtam elegantem; SNOYUM [3]) Goudanum, quod rarius, etiam theologia delectantem, quem ERASMUS, cui medicinam adhibuisse fertur, arte doctum dixit in miraculo; [4]) DESSENIUM CRONENBURGIUM, [5]) Amstelodamensem, celeberrimi MATTHIOLI amicum, [6]) virum candidum et eruditum, PARACELSI sectatorum adversarium acerrimum, qui, Bononiâ redux, Groningae per novem deinceps annos artem salutarem cum factitavit, tum in schola Praediniana [7]) verisimiliter etiam docuit. [8]) Quemadmodum aliae civitates aliis, sic Harlemensis TEYLINGIO [9]) suo, Horna et Harlemum HADRIANO IUNIO gloriantur, de litteris et medicina meritissimo, cathedrae Leidensi, cui destinatus erat, morte praematura subrepto. [10]) Omnium vero aequalium facile princeps fuit PETRUS FORESTUS Alcmariensis. [11]) Hic enim, acutissimi vir ingenii, singulari doctrinae praestantia longoque artis usu medicus vere consummatus, cum factis, tum scriptis talem se praestitit, quem vix minori iure quam BOERHAAVIUM immortalem, Batavorum dicam HIPPOCRATEM. Quantum et ille Leidensi profuisset Academiae, si medicinam professoria dignitate docere voluisset! Sed abnuit conditionem Delphensibus suis totus addictus. [12])

Accepit eandem GERARDUS BONTIUS, [13]) vir eruditissimus, Patavii summos in medicina honores adeptus, qui Leidae salutiferam artem factitabat. Atque hic quidem primus fuit in nostra patria Medicinae Professor, qui, quamvis scripta non reliquerit, referente BOERHAAVIO, doctrinae gravitate, industria docendique facilitate ita excelluit, ut multos alliceret discipulos. At quanto celebrior fuit IOANNES HEURNIUS, [14]) magnus ille magni DURETI discipulus, Traiectinae civitatis, antequam Leidam migraret, decus et ornamentum! Quam eximiam eruditionem, quam subtile ingenium cuncta spirant eius opera! Quanta dicendi perspicuitas, qualis in studiis ardor,

quam mira laboris constantia! Maior fortasse in FORESTO fuit observandi diligentia, attamen hac etiam HEURNIUM excelluisse, cum alia probant, tum ea, quae filius annotavit de morbo gubernatoris Traiectini potione venenata ab Hispanis exhibita producto. Huius scilicet natura reliquos artis peritos fugerat omnes, ab HEURNIO vero, licet iuniori medico, statim dignoscebatur. [15])

Inter claros horum virorum discipulos et PAAWIUS [16]) commemorandus est, cum de aliis, tum inprimis de anatome et botanice optime meritus, et REGNERUS BONTIUS, [17]) laudatissimus FREDERICI HENRICI archiater, et vero OTHO HEURNIUS, Ioannis filius; [18]) qui, postquam septem et quod excurrit lustra medicinam e cathedra docuerat, GUILIELMUM STRATENUM imitatus, etiam in Academia Lugduno-Batava clinicam institutionem fundavit [19]) eandemque cum SCHREVELIO [20]) collega egregie vindicavit. STRATENUS [21]) vero, primus in hac Musarum sede Medicinae Professor, non patriae tantum, sed universae Europae facem praetulit. Patavina et Ticinensi fortasse exceptis, in nulla scilicet Academia ad ipsos aegrotantium lectulos medicina docebatur. [22]) STRATENUS, publico hac in urbe nosocomio praefectus, simulatque cathedram conscenderat, omnium primus practicam illam disciplinam et commendavit [23]) et vero instituit. Quod quam eximie fecerit, inter aequales testatus est ALBERTUS KYPERUS, [24]) iudex, ut videtur, idoneus. Decem tantum annos STRATENUS ille munere professorio functus est. Princeps enim Arausionensis, minime caecutiens ille, qui talem tantumque medicum sibi adsciscere cuperet, eum abduxit. Quod quamvis doluerit Traiectum, optimum tamen virum colere perrexit eundemque et aliis de causis, [25]) et propter insignia in patriam medicinam merita, siquid video, colet in aeternum!

STRATENO successit DIEMERBROECKIUS, [26]) Leidensis Academiae praestantissimus alumnus. Successit autem, postquam Neomagi cum in aliis morbis, tum vero in pestilentia curanda singularem artis peritiam abunde probaverat. Vir erat vario litterarum disciplinarumque studio perquam excultus, qui, quod GRAEVIUS [27]) praedicavit, perspicuitate in docendo paucos pares habuit, superiorem vix quemquam. Atque hic quidem per quinque et viginti annos Academiae nostrae mirum quantum profuit, et scriptis etiam praeclaris posteritati egregie consuluit.

Longum sit, Auditores, omnes recensere, qui vel hic vel alibi de patria medicina bene meriti sunt, infinitum adeo, quid singuli praestiterint, indicare. Quod ceterum cum historici, non oratoris sit, attingam tantum quosdam e praecipuis. Itaque WINSEMIUM [28]) recordemur, PETRI PAAWII discipulum, in Academia Franequerana professorem egregium, LINDENII celeberrimi magistrum praeclarum; DEUSINGIUM, [29]) in litteris, etiam Arabicis, non minus quam in arte salutari versatum, qui primum Harderovici, deinde Groningae medicinam quam optime docuit multisque scriptis illustravit; STALPARTIOS A WIELIO, [30]) medicos Haganos, cum artis usu, tum anatomes, etiam pathologicae, studio non exiguas laudes consecutos; GERARDUM BLASIUM [31]) STEPHANUMque BLANCARDUM [32]) celebres Amstelodamensium medicos eosdemque scriptores praeclaros; IOANNEM BEVEROVICIUM, [33]) quo Dordraceni gloriantur, virum litteratum, artis salutiferae peritissimum, cuius opera cum aequalibus, tum posteris multum profuerunt. At TULPIUS [34]) etiam laudandus est, ut aliorum, ita HEURNII quoque discipulus, in metropoli, raro quidem exemplo, consul anatomicus idemque medicus callidissimus; LINDENIUS [35]) et ALMELOVEENIUS, [36]) litterarum non minus quam medicinae periti, ambo scriptores eruditi, quorum hic Harderovicenam, ille vero primum Franequeranam, deinde Leidensem Academiam egregie ornavit; MOORIUS [37]) item, de cerebri morbis optime meritus, trium patriae nostrae universitatum alumnus, qui tum Groningae, tum Harderovici magno cum applausu medicinam docuit. Nec sane VALLANUS [38]) et LEUSDENUS [39]) praetermittendi sunt; nec SCHACHTIUS [40]) et WACHENDORFFIUS, [41]) nec LUCHTMANSIUS [42]) et NAHUSIUS, [43]) qui cum Academiae, tum etiam civitati Traiectinae honori fuerunt et emolumento. An BOERHAAVIUM [44]) excitem, virum immortalem? An GAUBIUM, [45]) pathologum meritissimum? An GORTEROS, [46]) et eximios doctores academicos, et vero tantae celebritatis AESCULAPII ministros, ut ELIZABETHA Russicorum imperatrix amplis eos conditionibus sibi medicos adsciverit? At Batavi nomine indignus est, qui talium luminum obliviscitur. Quot, quaeso, horum virorum discipuli cum artis salutiferae honorem, tum vero patriae gloriam scriptis et operibus vindicarunt! Ut alios mittam, quantum SWIETENIUS, [47]) quantum etiam HAENIUS [48]) cum in Nederlandia, tum quoque in Austria contulit ad medicinam in salutem generis humani provehendam! KLOEK-

HOFIUS [49]) et DEGNERUS, [50]) GRASHUSIUS [51]) et MICHELLIUS, [52]) VEIRACIUS [53]) et BICKERUS, [54]) quam egregii medici, quam docti scriptores!

Recentioris item memoriae GEUNSIUS [55]) est, eximius Academiae Groninganae alumnus, ut primum Harderovicenae, sic deinde Traiectinae per longam annorum seriem decus et ornamentum. Quae tandem laudatio tanto viro digna sit? Quae PARADISIO, [56]) quo vel acutiorem vel elegantiorem Leidensis Academia, me quidem iudice, vix habuit ullum? Quae, quaeso, BRUGMANSIO, [57]) facundia non minus et iudicandi solertia, quam scientiae varietate praeclaro? Quae denique THUESSINKIO, [58]) quo gloriabitur Groninga, dum ingenio doctrinaeque laus constabit et honos? Quantum ONTYDIUS, [59]) et MOLLIUS, [60]) et BUCHNERUS, [61]) quantum MACQUELINUS, [62]) THYSSENUS, [63]) NUMANNUS, [64]) ALEXANDER [65]) cum arte factitanda, tum scriptis edendis, hi quoque medicis informandis patriae nostrae profuerunt! Quid dicam de WOLTERBEEKIO, [66]) eruditissimo peritissimoque GEUNSII discipulo? Quid de VOSMAERIO, [67]) viro egregio, a MULDERO nostro pro meritis laudato? Quid tandem de FREMERYO [68]) deque SUERMANNIS, [69]) patre et filio? Hoc unum, Auditores: quae huic Academiae tanto honori, quae civitati tam salutaris fuit artis, quam exercebant, doctrinaeque praestantia patriis debetur universitatibus.

At non medicis dumtaxat, etiam anatomicis eminuit haec terra Batavorum, qui, quid academica valeat institutio, cum aequalibus, tum posteris luculenter probarunt, quorumque haud pauci de physiologicis etiam et pathologicis quaestionibus bene meruerunt. PAAWIUM cogitemus eiusque discipulum FALCOBURGIUM, [70]) quorum ille summam artis peritiam admirabili habebat facundia coniunctam, hic vero mortuis non tantum, sed vivis etiam secandis adeo praecelluisse videtur, ut chirurgiae professoris titulo primus omnium ornatus sit. STRATENUM et DIEMERBROECKIUM, qui cum alias, ut vidimus, disciplinae partes, tum etiam anatomen in hac Academia plene cumulateque docuerunt. Ad HORNIUM [71]) item provoco, quo Leida gloriatur; ad RUYSCHIUM [72]) et SWAMMERDAMMUM, [73]) duumviros praeclaros, in Horniana maxime schola informatos; ad GRAAFIUM [74]) et HOBOKENUM, [75]) de variis anatomes partibus quam optime meritos. DEELINCURTIUM [76]) memoro, magni BOERHAAVII praeceptorem, NUCKIUM [77]) et BIDLOUM, [78]) singulos et scrutatores praeclaros, et doctores egregios,

et scriptores elegantes. Taceo ceteros, Auditores, at RAVIUS [79]) et ALBINI; [80]) at SANDIFORTII [81]) et CAMPERUS; [82]) at BONNIUS [83]) et BLEULANDUS; [84]) at VROLIKIUS [85]) et BAKKERUS [86]) et vero KOLKIUS noster, quanti, quaeso, viri! Quam vellem, quid singuli praestiterint, enucleate referre, laudibus eos extollere, gloriae sempiternae iterum iterumque commendare! Vetat autem temporis, quo concludor, angustia. Sufficiat igitur in memoriam revocasse, tanta horum virorum merita fuisse cum in alias medicinae partes, tum vero praesertim in anatomicam disciplinam, ut ubicunque terrarum ab omnibus artis peritis lubenter agnoscantur. Missos facio chirurgos, missos etiam LUCINAE ministros. [87]) Satis enim superque dixisse mihi videor, ut intelligatis, per tria deinceps saecula patrias Academias ad patriam medicinam vindicandam permultum contulisse.

Quod etiamsi dare cogantur, erunt fortasse, qui rogent, nonne etiam sine Academiis medicina vindicari possit. Attamen institutione opus est. Itaque vel ad privatos confugiendum erit medicos, vel ad Scholam sive Clinicam, quam vocant, sive aliam publica auctoritate constitutam. At vero tantus est disciplinae, qua medicus indiget, ambitus, ut nemo quisquam detur, qui solus ad docendum sufficiat. Neque binos facile magistros invenies, quorum alter in physicis disciplinis, alter in medicis ita versatus sit, ut cunctas et singulas plene et accurate tradere possit. Imo vero, etiamsi plurium conspiratione et consortio dividantur docendi partes, quandoquidem sine hortis et laboratoriis, vario supellectili instructis, sine museis aliisque studiorum praesidiis, quae privati homines sibi comparare nequeunt, medici rite informari non possunt, privata illa institutio manca erit et valde imperfecta. Idem valet in Scholas, quibus propter aerarii angustiam sumtus necessarii suppeditari nequeunt. Nec tamen dubitandum, Auditores, quin, deficiente institutione academica, haud pauci iuvenes, artem salutarem addiscere cupientes, vel medicis se privatis in disciplinam traditauri forent, vel nomen daturi Scholis istiusmodi imperfectis. Quod si quis parvi ducat, opinatus scilicet, nihil inde rempublicam capere detrimenti posse, modo severa iuratorum probatio stupidos arceat et imperitos, is in gravissimo, me quidem iudice, versatur errore. Stupidi, non est quod dubitemus, arcebuntur, at plures admittentur mediocriter docti, ad patriam medicinam vindicandam multo minus idonei quam

universitatum alumni. Quantacunque enim religione probentur candidati, ne civitatis incommodo deficiant medici, modum exigendae doctrinae communis definiet examinandorum peritia.

Longe aliter statuendum est de Scholis liberaliter instructis. Quae siquidem doctores habeant nec pauciores quam Academiae, nec minus egregios, et vero paria studiorum adminicula, multis certe nominibus universitatibus aequiparandae sunt. At academica institutio ad omnes explicandas ingenii dotes, ad animum excolendum, ad hominem informandum vere humanum, a praeiudicatis opinionibus liberum, constantem, modestum dici vix potest, quanto magis accommodata sit quam alia quaecunque disciplina. In universitate, qualem maiores nostri variis in patriae locis condiderunt, non universae quidem, quod mala quis vocis interpretatione suspicari possit, at multae tamen traduntur eaeque diversissimae doctrinae. Rara utique exempla sunt civium academicorum, qui praecipuas deinceps consectantur singulorum ordinum institutiones. Pauci modo praeter scholas lege praescriptas uni de ceteris tam assidue intersunt eique tantum operae tribuunt, quasi disciplina ibi tradita ad proxima vitae munia necessaria esset. At plures incredibili flagrantes discendi amore praeter eam, in qua habitare student, varias solent gustare disciplinas. Omnibus insuper est consuetudo cum adolescentibus diverso studiorum generi destinatis. Qua quidem consuetudine efficitur, ut de nullis non rebus sive disserendo sive confabulando multarum sibi notitiam parent, quae ceteroquin ipsis incognitae mansissent. Quod autem pluris est, diversa ratione tum ingenium acuitur, tum animus inflammatur. Exardescit studium veri, reprimitur arrogantia, praecavetur iniquitas, excoluntur perpoliunturque mores. Quod quanti medicis momenti sit, qui varii generis hominibus adesse, qui nullius non indolis aegrotantibus curam adhibere debeant, omnes norunt, qui quid urbanitas et modestia, quid candor et aequabilitas, quid constantia et fortitudo cum ad favorem, tum ad fiduciam valeant, observando experiundoque didicerint ipsi. At vero civitati vel maxime, tum etiam arti, quam exerceant, mirum quantum prosit, quod ad omnem humanitatem exculti, quod ingenui, quod stabiles et firmi sint, quicunque medicinam factitare cupiant. Quidquid igitur alia praestiterint instituta, quandoquidem Academiae honestioribus informandis inprimis accommodatae

sunt, nisi prorsus abiiciamus HEUSDII memoriam, medicorum etiam causa vindicari debent et, quantum opus est, augeri.

Multi sunt in patria nostra, qui sordidae parsimoniae causa pro tribus, quae hodieque florent, universitatibus unam modo servandam esse censeant eamque, si res ita ferat, nonnihil amplificandam. Alii, liberales illi, quos inter magna doctrinae laude conspicui, quandoquidem nulla spes ipsis esse videtur fore, ut singulae, quae exstant, Academiae cum numero doctorum, tum etiam variis studiorum praesidiis ita augeantur, ut suum ipsae vindicare honorem, civitatis promovere salutem et vero doctrinas artesque ingenuas magis magisque provehere possint, tres illas Musarum sedes coniungendas esse existimant et in unum patriae locum veluti cogendas. Equidem, Auditores, quamvis haud diffitear, liberalium illud consilium habere quo sese commendet, pluribus tamen de causis reiiciendum esse arbitror. Missas facio ceteras, ab argumento nostro magis minusve alienas. Hoc unum contendo, nisi plures habeantur Academiae, medicam institutionem longe minus fructuosam fore quam in praesenti rerum conditione. Est haec nimirum huius institutionis ratio, ut, increscente discipulorum numero, decrescant institutionis fructus. Metaphysicis, historicis, politicis scholis, ut alias taceam, sive decem intersint, sive centum, sive plures etiam auditores, ad singulorum progressus nihil facit. Alius longe naturae et medicae sunt quaeque ad medicinam praeparant, latiori vocis significatione physicae nuncupatae. In his enim non tantum audire, sed etiam intueri, sed observare, non assidere modo, sed agere, sed operari debent discipuli. Quod cum et spatium requirat et variam supellectilem, apparatus, instrumenta, naturae producta, quo maior studiosorum numerus, eo minor erit opportunitas discendi. At huic incommodo de reformatorum sententia subveniri poterit. Quemadmodum auditoria, sic etiam laboratoria et amphitheatra et alia quaecunque loca institutioni destinata, sic apparatus et adminicula, sic observandae et varie tractandae materies, fossilia, plantae, animalia discentium numero accommodari possunt. Possunt, Auditores; de multis ipse affirmo. Sed aliud quid est posse, aliud futurum esse. Confidant reformatores, tantam in posterum fore publicam institutionem curantium liberalitatem, ut desideratis continuo prospiciant, equidem non confido adeoque certa pro incertis esse sumenda statuo. Quod

autem in aliis institutionis partibus non exspectabile quidem, attamen cogitabile duco, in clinica, quam vocant, ne cogitari quidem potest. Erunt fortasse, qui multiplicandis clinicis, qui seiungendis et vero distribuendis medicinae studiosis effici posse censeant, ut singulis exercitationibus non plures intersint, quam spatia locorum et vero cum observandi, tum examinandi et opem ferendi necessitas sinant. At primum ridiculum est admittere, tot clinica sive Leidae sive Traiecti haberi posse, quot ad ordinem modo propositum omnino postularentur. Tum vero, Auditores, aut fallor equidem, aut distributio ista libertati foret academicae contraria, quippe cui hoc proprium sit, ut discant qui velint, quae velint, a quibus velint. Ponamus autem, vastis exstructis in alterutra civitate nosocomiis iisque mira aegrotantium caterva repletis, ita rem ordinatam esse, ut libertatis negligentiores diversorum clinicorum institutionibus alternatim utantur studiosi. Quid accidet? Siquando singuli, quos sequantur, clinici vel ex eadem Schola prodierint, vel certe ita inter se conveniant, ut iisdem morbis eandem curam adhibeant, fortes et constantes informabuntur medici. At vae illis, si tanta sit professorum discrepantia, ut, quod CAIUS verum habeat, a TITIO negetur, quod hic affirmet, ille dubitet. Sceptici fient, in arte salutari longe magis quam in theologia periculosi [88]). Principiis carentes in aegris curandis semper haesitabunt, in gravioribus autem morbis animo nunc huc, nunc illuc fluctuantes, vel turpi negligentia vel intempestiva et praepostera audacia non raro mortem properabunt, ipsique sui fiducia destituti vitam degent miserrimam. Est sane Medicina ab evidentia mathematica quam longissime remota. Diversitas opinionum, dissensiones et controversiae diversos inter artis ministros vulgares potius quam rarae sunt. Quae cum tirones in dubitandi periculum adducant, multiplicatam illam institutionem vehementer equidem improbo. Quidquid igitur contra dici possit, etiamsi nihil aliud esset, est autem multum, quod vel suaderet illud vel etiam postularet, medicinae vindicandae causa singulas servandas esse Academias, magna cum asseveratione contendo.

Verum enim vero non tantum servandae sunt, sed etiam tuendae. Quod nisi fiat, servari prorsus nequeunt. Neque eam modo tutelam specto, quae donationibus continetur et pecunia subministranda, iustissimoque professorum delectu, nulliusque necessitatis cura negligenda, sed talem vel

maxime, qua studiosa iuventus cum alliciatur, tum invitetur, omissis quibus repellatur. Leges obligatoriae, quibus ad academicam disciplinam cogantur medici futuri, libertatis principiis adversari videntur [89]). Neque autem iis opus est, Auditores. Dummodo vindicentur Academiarum iura et privilegia, dummodo abstineatur ab iis, quae novi homines machinantur, nullum dubium. quin et florere et patriae medicinae insigniter prodesse pergant. Quodsi vero contra maiorum voluntatem doctoris titulus ita infringatur, ut ad artem factitandam non amplius sufficiat; si vel ii, qui summis in medicina honoribus ornati sunt, quo licentiam acquirant opem ferendi, iuratorum probationi submittantur; aliis autem ad longe minorem humanitatis cultum informatis eadem tribuantur iura, quae doctoribus adhuc competunt, aut nihil video, Auditores, aut apud nostrates actum est de medicina. Corruet ordo medicorum, tabescet etiam physicorum, disrumpentur universitates, frigescent studia quaevis, retrolabetur ars salutaris, evanescet, quam a maioribus accepimus, eruditionis humanitatisque fama.

At enimvero, sic mihi quispiam occurrat, aliorum quam docentium probatio civium securitati perquam necessaria habetur. Si nulli, nisi doctores, salutiferam artem exercerent, complurium incolae pagorum, Bunschotani, Camericenses, alii, medicorum auxilio destituti, magno quidem aerarii damno, cuncti deinceps emorituri forent. Itaque praeter honoratiores aliis etiam medicis opus est, inferioris ordinis illis, qui, quod ceteri recusant, ruri degere velint. Qui vero rusticis medicinam adhibere possunt, possunt et optimatibus, ut igitur consequens esse videatur, quibus potestatem feceris ruri medicinam factitandi, iisdem et in urbibus eandem concedere licentiam. Consequens est, Auditores, nequaquam diffiteor; at restringere licentiam eorum, a quibus minorem ingenii cultum exegeris, quam ab aliis postularis, neque iniquum et vero propter contrarii consequentias summe necessarium. Egomet ipse, longo rerum usu quid verum sit in eiusmodi quaestionibus edoctus, iis adstipulor, qui solos medicinae doctores ad artem salutarem factitandam in patria nostra haud sufficere contendant. At eo libentius legem acciperem, qua summos in medicina honores antiquo more cuncti petere iubeantur, qui AESCULAPII sacerdotibus accenseri cupiant, quo magis persuasum habeo, nisi repudietur, quam in exordio commemo-

ravi, rogatio, pessumdatum iri patriam medicinam et nomini Batavo dedecus et ignominiam inustum.

Quod autem attinet ad probationem eorum, qui summos in medicina honores consecuti fuerint, quam quidem probationem artis peritis mandare volunt quotannis undecunque eligendis, supervacaneam eam et prorsus reiiciendam duco. Conquesti sunt medici, vel arrogantes illi, vel olim, ut suspicor, Deae Ignaviae ministri, de disquisitionum academicarum levitate. Contendunt et alii, morum et doctrinae laude praeclari, magistros etiam optimos, in discipulos paulo indulgentiores esse, quosque alii verisimiliter dimitterent, amore ductos et misericordia, subinde quidem admittere. Leves esse disquisitiones nostras, indignabundus nego. Humanitati vero plus aliquando quam iustitiae tributum esse, de mea quoque sententia verissimum est habendum. Atque haec quidem causa fuit, cur ipse, quum florentis aetatis essem, ad omnem omnino probationem collegia peritorum non academica professorum ordinibus anteponenda fore censuerim. Non amplius censeo, Auditores! Primum experiundo cognovi, laudatam illam iuratorum probationem, qualis apud exteros habetur, haud raro plus videri quam esse. Saepius scilicet ignorantiae causa viros repellere debuimus, a iuratis in Germania paulo ante probatos. Deinde, propter opinionum diversitatem cum in iis, quae scientiam spectant, tum vero maxime circa artis praecepta, non vanus sane metus invasit, ne, mutata probandi ratione, pluries iniusta ferrentur iudicia. Magistris praeterea fidem habere in ceteris, ut volunt, in artis vero peritia probanda non habere, quid aliud sit quam inconsequentiam et iniquitatem tueri, nequaquam equidem intelligo. Accedit, quod in Belgio iuratorum illam probationem studiis academicis vehementer nocuisse, diserte declaraverint idonei harum rerum iudices. [90]). Quae cum ita sint, aut fallor equidem, aut institutum non necessarium, quod Belgae respuunt, quod Academiarum imminueret auctoritatem, quod discipulos a magistris averteret, quod studiis noceret, quidquid moliantur ambitiosi, declinari debet et in praesentiarum certe reiici. Multum quidem abest, Auditores, ut in academicis disquisitionibus nihil quidquam emendandum esse putem. Sane quam desiderantur nonnulla. Quae vero desiderantur, illibatis Academiarum iuribus, vel solo Regis iussu facile possunt expleri. Summum est curare, ne iuvenes in-

culti, disciplinarum studiis parum apti civibus academicis adscribantur. Quod si factum fuerit, mutatis mutandis, academica medicorum examinatio tantam civibus securitatem promittet, quantam ulla probatio possit.

Superest, ut amplificationem universitatum commendem ad vindicandam et vero perficiendam medicinam in patria nostra perquam necessariam. Non talem volo, qua vel duplicando vel etiam triplicando docentium numero, Germanorum aliorumque ad exemplum, una modo singulis committatur disciplina. Hoc enim cum ad pia vota refero de perfecta universitatis specie somniantium, tum vero minoris mihi frugis fore videtur, quam vulgo quidem putatur. Haud sane infitior, in Academia tam ample constituta singulis disciplinis plus operae tribui posse quam ubi diversa docendi necessitate singuli professores obruti sunt; at vero nec constat, tributum iri, nec facile negaveris, etiam obrutos illos duplicata tanquam industria tantum saepe praestitisse, quantum alii praestent minus negotiosi. Quid quod discentium interesse possit, ut plures disciplinae ab uno eodemque praeceptore tradantur. Sapienter, ut hoc utar, clinices professori cum therapia specialis demandatur, tum etiam medicaminum virtutis exponendae provincia. Haec enim et illa, quae salutarem ipsam artem spectant, si diversis committuntur, magnus omnino metus est, ne discrepantibus opinionibus ita confundantur studiosi, clinicam ut institutionem aut non intelligant aut parvi ducant, certissimo civitatis detrimento. Reputanti vero, quantos, ut ceterae, sic medicae quoque disciplinae hoc maxime saeculo progressus fecerint, quibus nimirum factum sit, ut et histologia et pathologica, quae dicitur, anatome, et ophthalmologia et alia tradi debeant, de quibus in Regio decreto, quod institutionis superioris sive fundamentum sive normam continet, nihil prorsus praescriptum est, augendum esse docentium numerum, nemini non perspicuum erit.

Maioris autem necessitatis cum eorum est augmentum, quibus anatomes indigent et physiologiae professores, tum etiam pathologicae et vero clinicae institutionis apparatus et materiae. Accurata corporis humani notitia totius medicinae quasi fundamentum est. Itaque hominibus opus est cum vivis, tum etiam mortuis, quos perscrutari possint medicinae studiosi. Cadaverum eheu, talium certe, quae studiis inservire possint anatomicis, tanta patriis in Academiis est penuria, nihil ut antiquius esse debeat quam

huic incommodo prospicere. Quod etsi magnis apud nostrates, quibus iusta veneratio mortuorum esse solet, ut olim, ita nunc etiam prematur difficultatibus, amplificandis tamen nosocomiis, mutanda humationis norma, gratuito ruris incolarum lethali morbo laborantium hospitio, plurium Academiae bene volentium conspiratione cum hic, tum alibi fieri posse, non est quod dubitemus.

At physiologicis etiam opus est laboratoriis, hodiernae disciplinae rationi accommodatis. Quae habemus, Auditores, quemadmodum institutioni, sic quoque scientiae provehendae mirum quantum profuerint. Tanta vero desiderantur, ut explere lacunas vel potius Goettingensium et Heidelbergensium exempla sequi, ceteros superantium omnes, ad patriae disciplinae vindicandum honorem admodum necessarium sit.

Quid tandem de nosocomiis dicam? Ubi angusta sunt et male constructa, ubi minor recipitur aegrotantium copia, quam, incolarum habita ratione, recipi possit, ampliora debent aedificari et liberaliter instrui, facili dato pauperibus aditu talique cum medicis eorum curam gerentibus conventione facta, qua clinica, quam vocant, institutio quam optime promoveatur. Qui, quae hactenus in Academiis nostris fuerunt instituta, medicis practicis informandis destinata, vel parvi ducunt vel nullius fere momenti, aut ea non cognoscunt, aut inepti sunt harum rerum iudices, aut consulto cogitateque veritatem obscurant. Ultraiecti nimirum, ut exemplum afferam, computatis in nosocomio decumbentibus aegris iisque, qui consultandi causa alternis diebus ibidem versantur, bis mille et quod excedit quotannis ad clinicas exercitationes inserviunt. Quibus quidem exercitationibus qui sedulo intersunt medicinae studiosi, intersunt autem per integrum biennium omnes, ea modo gaudeant ingenii felicitate, sine qua nemo quisquam vero nomine medicus esse possit, ita informantur, ut, spatiis academicis decursis, ad artem salutarem suo Marte factitandam accedant omnino parati. Nihilominus, Auditores, permulta desiderantur. Nosocomium, indefessa licet administrantium cura probabili munditie nitens aptaque et eleganti fere supellectili instructum, tam parvum est, tam male constitutum aegrisque curandis tam parum accommodatum, ut novum exstrui debeat, quod cum architecturae, tum etiam hygieines et vero therapeutices principiis apprime conveniat. At non satis factum fuerit, nisi

curetur, ut novo aedificio plures omni tempore excipiantur diversi generis aegrotantes, quam in vetusto vulgo quidem recubant. Nimirum, etiamsi sufficere possit, quem adhuc habuimus, numerus chronicis laborantium morbis, typho tantum excepto, indigemus omnino acutis. Cui quidem incommodo, de mea certe sententia, facile subveniri poterit, ita mutanda norma medicis praescripta pauperes curantibus, ut plures in nosocomium dimittere teneantur.

Atque hac adeo vel alia, si res ita ferat, ratione cum nostrae, tum ceterarum universitatum desideriis explendis, quam optime non tantum vindicabitur patria medicina, sed magis etiam magisque perficietur, in perpetuam, dum in his terris morabitur, generis humani salutem.

Magistratum academicum deposituro nihil mihi prius, nihil antiquius esse potest quam ut Deo gratias agam, quas ago habeoque quam maximas, pro beneficiis per totum hunc annum in me collatis. Valetudinis etenim prosperitate, curatorum benevolentia, collegarum favore, studiosae denique iuventutis observantia ita sublevata sunt gravissimi muneris officia, ut praeter eam, quae medico negotioso temporis iactura continetur, nullam mihi prorsus attulerint molestiam.

Reliquum est, ut de rerum academicarum statu referam atque enarrem, quae, me Rectore, vel prospera vel adversa huic Musarum sedi acciderint.

Curatores, viros amplissimos, uno RAVIO honoratissimo excepto, salvos et incolumes esse, vehementer gaudemus. Pergite, viri gravissimi, qua soletis, prudentia nostris et vero patriae rebus consulere. Datores estote bonorum, malorum averrunci. Vobis ipsis, etiam aegrotanti collegae, optima quaevis apprecamur.

In vestrum ordinem oculos convertens, collegae coniunctissimi, non possum non continuo cladem cogitare, quam inexorabile fatum vel potius certus naturae cursus et vero veneranda Dei voluntas nobis attulit. Duumviri vita cesserunt, quos magni fecimus omnes, quorumque memoriam nec mihi, nec vobis ulla dies delebit.

Et primo quidem KOLKIUS [91]) memorandus est, candidus ille, bonitate affluens ac concinnus amicis, cuius vultus serenus adhuc oculis nostris

inhaeret, cuius vocem, magnam, remissam, affectuum varietati congruam, etiamnunc audire nobis videmur. Quanta fuit in illo sagacitas, quam celeres ingenii motus, quis ardor, quae perseverantia! Non mirum profecto, talem tantumque virum cum Academiae nostrae, tum etiam medicis disciplinis et vero patriae universae plurimum profuisse. Quod cum idonei harum rerum iudices [92]) in laudationibus, quas omnes, credo, legistis, plene cumulateque probaverint, equidem, ultimus parentare coactus, paucis rem absolvam.

Bleulandi successor anatomen docuit et physiologiam, et ita quidem docuit, ut multum inde disciplui cum ad ingenii cultum, tum ad naturae humanae scientiam et vero ad artis exercitium perceperint fructum. Nimirum haec erat eius institutionis ratio, ut in organismi compositione demonstranda nunquam non ad partium usum animum adverteret, ut in disciplinis sibi mandatis principia cum ipse quaereret, tum etiam discipulis indicaret, quibus artis exercitium niti debeat, ut theoriam, quam vocant, cum praxi copulare studeret. Quod non ita quis accipiat, quasi vel sola vel inprimis dumtaxat ea tractaret, quibus cum morbis eorumque curatione arctior intercedit necessitudo. Omnem enim corporis nostri fabricam exponere, quantumque in hac disciplinae infantia fieri queat, totam naturam humanam explanare solebat. Quidquid vero eiusmodi esset, ut usum manifestum vel haberet vel habere certe videretur, id avide tanquam arripiebat et impetu quodam discipulis non tradebat, sed inculcabat. Qua quidem in re quamvis ingenio subinde nimium indulsisse videatur, quemadmodum in aliis multis, vere excelluit. Postquam Groningae summis in medicina honoribus ornatus erat [93]), Amstelodami [94]) per integrum quinquennium in nosocomio suburbano non tantum artem factitavit, sed etiam studiis operam tribuit, cum aliis, tum inprimis anatomicis, et ita quidem, ut non BAKKERUM, optimum magistrum, modo, sed RUYSCHIUM ipsum et ALBINUM aemulari videretur. Atque haec plane singularis ad futuram professionem veluti praeparatio, quemadmodum alios, ita hunc etiam fructum tulit, ut Museum pathologicum conficere coeperit, quo vel elegantius vel morbis illustrandis accommodatius nihil prorsus excogitari possit. Quod quidem Museum sensim sensimque auctum et amplificatum tantam ubicunque nactum est famae celebritatem, ut magnus omnino me-

tus sit, ne propediem auferant exteri, quod dudum fortunatis inviderunt Traiectinis. [95]) Qualem autem in privato, talem etiam in publico Museo, quod vulgo Bleulandinum dicitur, ornando septem fere lustra posuit industriam. Utrumque sane praeclarum est artificii, nec minus ingenii Kolkiani monumentum. Scalpellis instructus et siphone vasis implendis destinato, tum etiam microscopio, cuius usu diligenti mirum quantum et ille praestiterit, his igitur instructus multa illustravit imperfecte cognita, nec pauca sane nova detexit, ab aequis et peritis iudicibus maximi aestimata. Ineptum sit, Auditores, de singulis dicere. Hoc unum mihi detis, ut declarem, de medulla, quae nomen a spina dorsi habet, talia KOLKIUM nostrum docuisse, quorum nullius unquam saeculi posteritas immemor esse possit. Causarum et effectuum nexus finis erat bonorum, quem in omni fere disquisitione attingere conabatur. Accidit quidem interdum, ut ingenii celeritate deceptus, ut ἐνθουσιασμῷ sibi proprio praestrictus in errorem raperetur. Universe vero tam acute cernebat, tam recte iudicabat, ut ad nexum, quem quaereret, illustrandum permultum eum contulisse, nemo facile negaverit.

Quid denique dicam de laboribus indefessis, quibus mente captis in patria nostra prodesse, quibus ipsam alienationis indolem in salutem generis humani declarare studuit? Tam multa fecit, ut plura facere nemo mortalium possit. PINELLII [96]) monitis excitata primum Gallia, deinde Anglia et Germania hoc ipso saeculo nosocomia condiderant miseris illis rationis usu carentibus accommodata. Batavi paullo tardiores acquiescebant in re constituta. Quos sibimet ipsis nocituros fore putabant, eos in angustis cavernis, in obscuris carceribus secludebant, de curandis iis ne cogitabant quidem. Prodit KOLKIUS. Indignatur, queritur, monet, clamitat, persuadet, convincit. Cedit humanitati barbaries. Excitantur optimates, rei publicae rectores, Regis administri. Urget ipse Rex. Rogantur et feruntur leges ad rem ordinandam necessariae. Emendantur cuncta. Pro cavernis exstruuntur valetudinaria, primum Traiecti, deinde alibi. Regitur cura. Sanantur multi. Gaudet Princeps. Gloriatur patria. Admirantur exteri. Annuit Deus immortalis! Quid plura? Qui talia condidit, ipse sibi monumentum paravit aere perennius. Requiescat in pace!

Quam diversus a KOLKIO VINKIUS [97]) erat, doctus ille theologus, eccle-

siae reformatae vindex ac patronus! Non mobilis, ut ille, sed tranquillus; non alacer, sed sedatus; non hilaris, sed adductus. Nec minus tamen acutus et perspicax et laboriosus, et vero prudens et aequus, pius ac benevolus. Amstelodami natus et eruditus, primum in illustri, quod metropolin ornat, Athenaeo litteris cum graecis latinisque, tum etiam orientalibus operam dedit, in his quidem WILMETO, in illis vero LENNEPIO praesertim usus magistro. Deinde theologiae causa huius Academiae civibus adscriptus, Heringana maxime disciplina sacris initiatus et ad antistitis munus rite praeparatus est. Quo quum duobus in pagis Traiectinis [98]) omni, qua posset, religione perfunctus esset, primum Alcmariae, deinde in hac ipsa civitate, septem scilicet annos in singulis, coetui reformato disertus et vero fidissimus divinorum fuit oraculorum interpres. Anno huius saeculi tricesimo sexto, HERINGA, viro clarissimo, rude donato, nemine non suffragante, Theologiae Professor creatus est. Quam quidem provinciam, de suis ipse viribus diffidens, haud sine haesitatione suscepit, susceptam autem, valetudinis licet infirmitate nonnunquam impeditus, quinque et quod excurrit lustra vere ornavit. Atque haec quidem de externis. Interiorum expositionem a medico theologicis in causis non admodum versato vix ac ne vix quidem exspectaveritis, Auditores! De libris, quos edidit VINKIUS noster, cum eruditis, tum popularibus, ad communem omnium captum accommodatis, TER HAARIUS aestumatissimus concise nuper, nec minus ornate scripsit. [99]) Scripsit etiam de loco, maximam partem Heringano, quem inter theologos stabiliter occupavit. Laudavit amabilem ipsius tolerantiam atque moderationem, acerrima theologorum pugna nunquam aut vix unquam perturbatam. Quam quidem ob animi temperiem ecclesiae reformatae non malo, sed potius emolumento salutique fuisse virum, quem elugemus, extrema fugientem, augurante TER HAARIO nostro, posteri iudicabunt. Non est, quod dissentiam, Auditores! Imo vero hoc addere ausim: siquando deferbuerit ira, qua mentis praestringitur acies; ubi placato, quo multi flagrant, adversariorum odio; ubi compositis igitur affectibus, de solis rebus, non amplius de rerum defensoribus disputare coeperint, idque non animose, sed sedate; non e praeiudicatis, sed libere; non confuse, sed ordinate atque acute, maior etiam quam in praesentiarum Vinkianae disciplinae tribui poterit auctoritas. Ego certe,

qui, quoniam rem diiudicare nequeo, neutri theologorum parti totus addictus sum; qui, quamvis haud incredulus, de rerum, in quibus versantur, incertitudine persuasus, medicum ut decet, observo atque exspecto, nunquam non commotus fui fiducia, qua collega, subacto non minus ingenio quam doctrinae praestantia, veritatis amore pariter ac animi probitate conspicuus, placitis adhaereret, acriter a novatoribus impugnatis. Quodcunque autem fuerit vel aequalium vel posteritatis de VINKIO nostro iudicium, memoriam eius pie conservabimus omnes.

Viventibus nobis, coniunctissimi collegae, multa sane bona contigerunt. Plerisque illibata licuit valetudine laboribus vacare, praeeunte et veluti facem praeferente BOUMANNO nostro, qui suo probat exemplo, quam recte CICERO dixerit: „manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria." Dolemus, senem illum venerandum, itemque clarissimum VAN LIDTH DE IEUDE corporis infirmitate prohiberi, quominus festum anniversarium nobiscum celebrent. Adsit iis Providentia Divina! Sunt in collegio nostro, quibus laeta, imo vero laetissima acciderint, quae denuo ipsis gratulamur. At moerentes etiam conspicio, MIQUELLIUM et DOEDESIUM, quorum hic dulcissimam uxorem amisit, mentis animique dotibus insignem, ille vero patre orbatus est, medico literatissimo, multis nominibus praeclaro. Sustineat afflictos Deus Optimus Maximus!

De MIQUELLIO vero, ab ancipite morbo feliciter restituto, alia quoque praedicanda habemus, quae, quemadmodum ipsi honori, sic disciplinae, quam prae ceteris colit, emolumento fore, aequi iudices praesagiunt omnes. Nimirum praefectus est Museo botanico, quod Lugduni Batavorum asservatur. Quam vero praefecturam ea tantum conditione accepit, ut sibi liceret Traiecti habitare. Cathedram enim, cui Leidensis Academiae Curatores eum destinaverant, Traiectinae Palladi iamdudum addictus, humaniter abnuit. Quod quanto nobis omnibus gaudio fuerit, o optime! aut fallor equidem, aut vultu nostro disertius quam verbis declaratur.

Tu, carissime VREEDE, quid patria medicina valeat in domo tua nuper expertus, boni cuiusque vindex, salutiferam etiam artem, siquando necesse fuerit, nobiscum tueare.

Ad vos me converto, clarissimi KOSTER et VAN OOSTERZEE! Nostis, quam cari nobis fuerint duumviri, quorum in locum non ita pridem suf-

fecti huic ordini nostro adscripti estis. Quo vos animo receperimus, excidere memoria vestra nondum potuit. Pergite, quod facitis, eniti, desideratos ut non industria modo, sed etiam candore, benevolentia, officiis aequetis. Neque sane nostri tantum, at Academiae vel maxime causa rogo hoc et a vobis peto. Dissidia namque doctorum ut noxae sunt studiosis, ita concordia mirum quantum proficiat. Tibi, dilectissime KOSTER, cuius valetudo nonnihil afflicta fuit, ut ingenio doctrinaque permultum praestare possis, aliquando latera contingant, qualia diserto huic theologo benefica donavit natura. Tu, aestumatissime VAN OOSTERZEE, naturae beneficio ita utaris, ut aeternam veritatem intonando quasi promulges. Incolumes diu vos habeat Academia, habeat patria, habeat orbis eruditus!

Vos omnes, viri clarissimi, per longam annorum seriem ita vivatis, ut vestro maxime labore florere pergat haec Academia Rheno-Traiectina!

E civibus academicis duo iuvenes, ingenio, studiis ac moribus conspicui, quod graviter dolemus, anno superiore demortui sunt: EVERDINUS HENDRINUS BEATOR VAN SYLL et EDUARDUS IOHANNES RUTGERS. Lugeant parentes, lugeant amici, sed acquiescant in voluntate Numinis Supremi!

Vix ullus exigitur annus, quin plures obeant ex iis, quos Pallas Traiectina fovit. De his vero, qui, spatiis academicis decursis, in vitam civilem introïerint, nisi hac in Musarum sede sive professorio sive alio quodam munere functi sint, a Rectore magistratu abeunte mentio fieri non solet. Ecquis autem miretur, contra morem et consuetudinem HULLEMANNUM [100]) me commemorare, Leidensis Academiae, cum viveret, lumen, ineunte aestate tanquam in gremio almae matris non improviso quidem, at subito fere exstinctum? Meministis tristem illum diem, a COBETO, viro clarissimo, tam exquisite depictum [101]), quo cum patre, cum collegis et discipulis defuncti funeris exsequias prosecuti sumus. Quantas tum audivimus laudes! Quam singularem cognovimus amorem! Quis vestrum, Auditores, quotquot adfueritis, non toto pectore motus et fere perturbatus a tumulo discessit? Tales utinam multos proferat haec Academia viros!

Pro parte hoc nostrum erit, collegae, pro maiori vero vestrum, iuvenes ornatissimi! Nimirum non infunduntur doctrinae, sed addiscuntur, non traditur humanitas, sed generatur. Addiscere vero sine labore, generari

sine seminibus nemo nihilque potest. Itaque ludite, cursitate, saltate, equitate, quantum velitis. Ante omnia vero studiis operam navate, virtutem colite, respicite finem. Quod si feceritis, nullum dubium, quin in omnibus rebus modum habeatis. Modum autem habere sapientis est, excedere vero stulti. Non omnes profecto HULLEMANNUM aequare poteritis, poterunt autem multi, nulli vero non ad eam excoli mentis animique praestantiam, qua patriam ornent huiusque Academiae gloriam tueantur. Agite, vires intendite; quod bonum et honestum est, sectamini; fugite, quod inhumanum. Sic parentibus cari, praeceptoribus accepti, vestram ipsi, Deo favente, fortunam, civitati commoda parabitis et decus.

Alsolvi de personis. Sequuntur studiorum praesidia. De Nosocomio dixi. Dictis addi possit, eam ipsius partem, in qua LUCINAE mysteria fiunt, ceteris longe praestare.

Museum anatomicum et aliis locupletatum est et inprimis Thesauro pathologico, quem SUERMANNUS reliquit, ab eius heredibus Academiae nostrae donato. Quam quidem liberalitatem ut magni facimus, ita dolemus, propter locorum angustiam aptae speciminum dispositioni tantum adhuc deesse, ut potius inepta dici debeat. Huic autem incommodo quam primum et quam optime prospectum iri, grato erga Curatores animo praedicamus.

In laboratorio physiologico, novis licet instrumentis dotato, permulta desiderantur. Deficit inprimis locorum opportunitas, magis etiam quam antea necessaria, quandoquidem integra, qua late patet, Physiologia, multifariis experimentis observationibusque illustrata, ibidem tradi et addisci, imo vero DONDERSII nostri ingenio perfici debet et explicari.

Hortus academicus, non tantum Botanices studiosis, sed etiam civibus Traiectinis, qui naturae deliciis frui cupiant, patefactus, in optimo versatur statu. Crescit in dies plantarum numerus. In postica horti parte novum exstructum est aedificium, quod providentia Curatorum, qui Floram et Minervam aequali amplectuntur amore, cum Museo botanico destinatum est, tum etiam scholis a litterarum professoribus habendis.

In Museo, quod Historiae naturalis studiis inservit, novorum aliquot speciminum accessione lacunae quaedam expletae sunt.

Laboratorium chemicum, grate testante MULDERO nostro, tanto opere perfectum absolutumque est, ut omnia habeat, quae chemicam ad disciplinam cum tradendam, tum addiscendam et vero provehendam vel optari possint vel etiam cogitari.

Museum physicum locupletatum est egregio apparatu, a RUHMKORFFIO constructo, phaenomenis inductionis galvanicae illustrandis accommodato.

Observatorium astronomicum paucis post mensibus locupletabitur instrumento primario, scilicet telescopio decem pedes longo, quod Monachii in officina STEINHEILII conficitur. Collocatio huius instrumenti parallactica, quam vocant, OLLANDO mandabitur, mechanico Traiectino.

Bibliotheca academica, cui custos adscriptus est DIDERICUS ALBERTUS BALFOORT, vir ornatissimus, praeterquam ordinaria librorum accessione, annuis sive subsidiis sive donis, tum etiam permutatione cum exteris comparata, quam singulatim memorare non attinet, extraordinaria multum locupletata est. Primum, quod Curatoribus, viris amplissimis, acceptum referimus, e celeberrima ACKERSDYKII nostri biliotheca plures iique egregii libri partim iuridici vel oeconomici, partim litterarii argumenti coëmi potuerunt. Deinde, quemadmodum Professores haud pauci, sic etiam plures ex iis, qui summos olim in hac Academia honores consecuti sunt, operibus ab ipsis editis aliisque bibliothecam nostram ornarunt. Postremo duo nobis obtigerunt munera, quae num amplitudine magis an animo donatorum excellant, equidem affirmare non ausim. Sexcenta scilicet et quinquaginta scripta academica, auctorum fama pariter ac argumentorum gravitate praeclara, verbis amantissimis nobis obtulit HENRICUS GUILIELMUS TYDEMAN, vir clarissimus, dimidium ultra saeculum Academiae Lugduno-Batavae decus. Quod quo gratius nobis acciderit benevolentiae testimonium, eo tristior sane nuntius fuit, nuperrime perlatus, senem illum venerandum, quasi somno se daret, animam efflasse. — Qui Curatorum collegio praeest, vir nobilissimus, eques A RAPPARD, bibliothecam locupletavit opere praestantissimo, septuaginta septem in volumina diviso, quod sub titulo Diarii Asiatici thesaurum continet dissertationum de populis orientalibus, quae vere classicae habentur. Gratias accipe, vir excellentissime, quas omnium nomine tibi maximas ago, pro singulari beneficio, quo privatim etiam Academiam nostram afficere tibi placuit.

Est haec sane liberalitas generis tui nobilitate non minus quam eximio, quo flagras, doctrinarum amore dignissima. Tales utinam multi patriis Academiis contingant tutores! Tuam vitam, Praeses illustrissime, diu nobis conservet Deus Optimus Maximus!

Superest, ut honores et insignia conferam in successorem CHRISTOPHORUM HENRICUM DIDERICUM BUYS BALLOT, virum clarissimum, quem e Regis augustissimi decreto proximum in annum Academiae Rheno-Traiectinae Rectorem magnificum dico, renuntio, proclamo.

Salve, vir magnifice, iterumque salve. Munus tibi trado gravissimum. Sapienter eo fungenti propitius adsit Deus omnipotens! Universitati praefectus es cum ceteris huius generis institutis ad verum bonumque in patria nostra promovendum destinatae. Tuo moderamine suum ipsa vindicet honorem. Doctrinae sit et humanitatis genitrix fecunda, iusti honestique parens et exemplum.

DIXI.

ANNOTATIO.

[1]) PETRUS HOGERBEETS, anno 1642 Hornae patricia familia natus, postquam Patavii summos in medicina honores consecutus erat, artem salutarem in urbe natali feliciter factitavit usque ad annum 1599, quo peste exstinctus est. Teste THEODORO VELIO, collega iuniore quidem, at erudito quoque, HOGERBEETSIUS ille non tantum artis peritia atque humanitate excelluit, sed etiam litterarum scientia et vero dicendi scribendique facilitate plane singulari. Latine nimirum sic loquebatur, ut, asseverante IOSEPHO SCALIGERO, Romani vel aurea aetate purius loqui haud potuerint. Celeriter autem expediteque concepta tam eleganter, tam concinne, tamque limate perscribere solebat, ut alios, qui meditate rem perficerent, omnino superaret. Superabat autem oratione soluta, superabat etiam versibus. Utro genere magis valuerit, incertum videtur; ut igitur dolendum sit, tam pauca superesse tanti ingenii monimenta. Cf. *Chronijk van Hoorn*, door THEODORUS VELIUS, Edit. 4. p. 642 seq. *)

[2]) Quod universe dictum sit. Hornae namque nihil minus quam rarum erat, ubi quippe et VELIUS et HADRIANUS IUNIUS poëticis pariter ac aliis inclaruerunt. Quod quo iure factum sit, meum non est indicare. Notandum autem, PEERLKAMPIUM nostrum, idoneum sane harum rerum iudicem, IUNIUM ex choro poëtarum eiecisse, VELIUM et HOGERBEETSIUM ne nominasse quidem. Cf. P. HOFMAN PEERLKAMP, *Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt*. Edit. alter. Harl. 1838, p. 112 seq.

[3]) REGNERUS SNOY, honestis parentibus anno 1467 Goudae natus, in pueritia tam hebes erat, ut nihil prorsus discere posset. Opificis labores studiis anteponens fabri ferrarii curae mandabatur. At mallei gravitatis cum ipsum pertaesum esset, literis operam navare coepit, idque optimo cum eventu. Studiis academicis primum Lovanii, deinde Bononiae decursis,

*) De HOGERBEETSIO ceterisque, quos laudavi, patriae medicinae vindicibus plura notare, quam in Oratione commemorari potuerunt, iis inprimis opportunum duxi lectoribus, qui minus versati sint in artis salutaris ipsorumque artificum historia.

in hac quidem urbe medicinae doctor creatus est, magnam ibi cum artis salutaris, tum etiam litterarum et philosophiae peritia, nec minus eloquentia famae celebritatem nactus. In patriam reversus primum archiater fuit ADULPHO A BURGUNDIA, Verorum in Zelandia toparchae, cuius munificentiam expertus a CAROLO V legatus est primum ad CHRISTIANUM II, Daniae Regem, deinde ad IACOBUM IV, Regem Scotiae. Posteaquam in Anglia medicinam aliquamdiu factitaverat, Goudam rediit ibique consulari dignitate ornatus ad mortem usque studiis theologicis delectatus est. De his aliisque, quae SNOYUM eiusque opera spectant, conferantur AUBERT. MIRAEI *Elog. illustr. Belg. script.*, Antverp. 1602, p. 63 seq.; Vita RENERI SNOI Goudani per IACOBUM BRASSICAM, praemissa RENERI SNOI, Archiatri, *de Rebus Batavicis*, Libr. XIII, Ed. Francof. a. 1620; VALER. ANDREAE *Bibl. Belg.*, Lov. 1643, p. 790 seq.; IO. FRANC. FOPPENS, *Bibl. Belg.*, Brux. 1739, T. II, p. 1061 seq.; PAQUOT, *Mém. pour servir à l'hist. littér. des dix-sept provinces des Pays-Bas etc.*, Louvain 1768, T. XI, p. 55 seqq.; *Beschrijving der stad Gouda* door I. W., Gouda 1713, p. 244 seqq.

[4]) ERASMI in epistola, quae invenitur in ipsius *Epistolarum* editione Basileensi, a. 1558, L. V. p. 221 seq., haec leguntur:

„Quantum reliquis mortalibus antecellit medicus, tantum ego te medicorum vulgus antecedere puto, ut tibi non modo ut medico debeam, sed ut medico in arte principi, fide rara et pene incredibili, cura et sollicitudine plus quam paterna, humanitate admirabili......... Nam arte quidem doctus es miraculo, fide magnatibus places, diligentia curaque laborantibus, humanitate miraque morum suavitate universis." Hanc epistolam ab ipso ERASMO ad REGNERUM SNOYUM datam esse, ex editione, qua usus sum, equidem efficere non potui. Inscribitur enim: „*Erasmi epistola pro amico quodam scripta ad medicum.*" Constare tamen videtur editione Lugdunensi, ad quam provocat auctor libri iam laudati, cui titulus, „*Beschrijving der stad Gouda.*"

[5]) BERNARDUS DESSENNIUS CRONENBURGIUS natus est Amstelodami a. 1510, denatus Coloniae Agrippinae, a. 1574. PAQUOT ll. T. 13 p. 122 scribit: „BERN. DESSENIUS VAN CROONENBURCH," WAGENAAR vero, *Beschrijving van Amsterdam*, T. III, p. 200, „BERN. DESSENIUS KROONENBURG."

[6]) Conferantur epistolae elegantissimae MATTHIOLI et CRONENBURGII nostri in PETR. ANDR. MATTHIOL. *Epist. med.* L. II, p. 82 seqq. Ibi male legitur „DISSENIUS."

[7]) De qua Schola conferantur ea, quae leguntur in Annot. ad HERMANNI MUNTINGHII Orationem in natalem ducentesimum Academ. Groninganae, p. 85 seq.

[8]) Quod suspicor, quandoquidem CRONENBURGIUS in laudata ad MATTHIOLUM epistola vitae suae fata breviter enarrans scripsit, postquam unum modo annum in Hollandia medicinam factitasset, a senatu Groningano „publico se aere arcessitum esse." Non additur „ad docendum." Docuisse tamen ipsum, diserte affirmatur a PAQUOTIO.

[9]) ADRIANUM VAN TEIJLINGEN significavi, PETRI FORESTI cognatum, de quo hic *Observ. et Cur. Med.* L. II, Observ. XXIV in scholiis atque L. IV Obs. III, Edit. Francofurt. a. 1634 p. 44 et 112, mentionem fecit. Suspicor, eundem fuisse, quocum IO. HEURNIUS Patavii studiis operam navavit, quamquam in vitae HEURNII descriptione, cuius auctor OTHO

filius est, medicus Alcmarianus dicitur. Fortasse primum Harlemi, deinde Alcmariae salutarem artem factitavit.

[10]) HADRIANUS IUNIUS (DE IONGE) anno 1511 honesto genere Hornae natus, postquam Bononiae summos in medicina honores consecutus erat, primum in Anglia, deinde Hornae, tum Harlemi, denique Medioburgi salutarem artem exercuit. Cathedrae Leidensi ipsum destinatum fuisse, legimus in IO. MEURSII *Athen. Bat.* p. 93. At ipso anno 1575 Arnemudae obiit. De vita et scriptis IUNII illius conferantur VELIUS, *Cronijk van Hoorn*, p. 637 seqq., FOPPENS, *Bibl. Belg.* T. I, p. 14 seq., COLLOT D'ESCURY, *Holland's Roem in Kunsten en Wetenschappen*, IV, 1. p. 123 seq., alii. Filius eiusdem, PETRUS IUNIUS, qui patris memoriam epitaphio cohonestavit, ipse medicus fuit artis peritissimus.

[11]) PETRUS FORESTUS (VAN FOREEST) anno 1522 nobili gente natus, postquam Lovanii, Bononiae, Patavii et Romae cum aliis, tum inprimis medicis disciplinis operam navaverat, primum in Gallia, et quidem cum Lutetiae Parisiorum, tum etiam Pythureis, deinde Alcmariae, postea Delphis, denique iterum in natali medicinam factitavit. Obiit anno 1597. De vita FORESTI, cum multis eruditis, IO. HEURNIO, GISB. HORSTIO, ANDR. VESALIO, VALERIO CORDO, VIDO VIDIO, IAC. SYLVIO, PETRO HOGERBEETSIO, aliis amicitiae necessitudine coniuncti, conferantur IO. MEURS. *Athen. Bat.* p. 97 seqq. et PAQUOT ll. T. XII. p. 75 seqq.

[12]) Peractis solennibus, quibus inaugurata fuit Academia Lugduno-Batava, asseverante MEURSIO, FORESTUS orationem pronuntiavit ad studia medicinae commendanda. Num lectiones etiam habuerit adeoque promissis steterit, quorum ORLERSIUS mentionem fecit, incertum videtur. Cf. docta commentatio cl. GER. CORN. BERN. SURINGAR de binis prioribus in Academia Leidensi medicinae professoribus, inserta diario, cui titulus: *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*," a. 1860.

[13]) GERARDUS DE BONT natus est in pago Gelriae Rijswijk a. 1537, denatus a. 1599. Cf. HERM. BOERHAAVE, *Index alter plantarum, quae in horto Acad. Lugd. Bat. aluntur.* P. I. p. 19 seqq., et SURINGAR, l. l.

[14]) IOANNES VAN HEURNE Traiecti ad Rhenum anno 1543 natus, postquam Lovanii, Lutetiae Parisiorum et Patavii clarissimorum virorum institutione usus erat, in universitate Ticinensi medicinae doctor creatus est. In patriam redux Traiecti salutarem artem omnium applausu factitavit, donec a. 1581 in Academia Lugduno-Batava medicinae Professor renuntiatus sit. Obiit a. 1601. Conferatur vitae descriptio ad num. 9 laudata, praemissa IO. HEURNII *Oper. Omn.*, tum etiam MEURSIUS l. l. p. 135 seqq.

[15]) „Erat Gubernator ille," sic rem enarrat OTHO HEURNIUS „Dominus de Noortcarmes ab Hispanis quibusdam veneno potionatus, unde in virulentum taediosissimum inciderat icterum. Ipse et causam morbi sui noverat et immedicabile malum esse sentiebat; ut tamen mali taedium leniretur, iubet totius regionis medicos convocari. Ubi in domo ipsius convenissent, imperat ut non omnes simul, nec etiam duo vel tres iunctim, sed singuli seorsum conclave suum ingrederentur, addens se liberum cuiusque velle audire iudicium, nec sub tyrannide contradictionis et disputationis suam salutem exponere, sibi decretum esse; . . . . . Singuli igitur seorsum Gubernatoris conclave ingrediuntur, priores seniores, iuniores poste-

riores; ultimus autem omnium IOANNES HEURNIUS, utpote omnibus aetate minor. Reliqui multa egregie de ictero dixerant, et praeclaros curandi modos proposuerant, sed Gubernatori nullas satisfecerat. Ultimum igitur cum videret ingredi HEURNIUM, siluit, nec de morbi historia percontanti quicquam respondit, existimans se frustra subinde interrogationibus lassari, cum nullus omnium causam ipsi etiamnum enarrasset. Mirabatur HEURNIUS interrogatum aegrum integrae mentis nihil respondere. Ad adstantes igitur se convertit. Vide, inquit, Dominum Gubernatorem defatigatum, ita ut mihi nihil respondere queat, nec ullas ansas dare, quibus latentem morbi sui indolem apprehendere possim: vos autem qui iam saepe ipsum audivistis ea commemorantem, mihi ad pauca respondete. Coepit igitur symptomata omnia examinare actionis laesae, qualitatis mutatae et excrementorum, causasque internas et externas omnes explorare, certisque indiciis deprehendit ictero ipsum laborare patriae nostrae insolenti, sed Italiae frequenti (nam plures similes ibi casus viderat), nimirum virulento, a veneno hausto. Hactenus Gubernator siluerat, at ita morbi sui intimam indolem detectam cernens, exclamat mirabundus, unicum iuvenem sibi satisfecisse, a reliquis nihil se nisi defatigationem consequutum. Reliquos igitur medicos omnes dimittit, solum HEURNIUM sanitatem suam curare iubet."

[16]) PETRUS PAAW (sic suum ipse nomen scripsit in libris, quos edidit,) a. 1564 Amstelodami patricia familia natus, primum Leidae, deinde Lutetiae Parisiorum in medicas disciplinas incubuit universas, in anatomen postea praesertim Rostockii, ubi doctoris gradum consecutus est. Inde ab anno 1589 usque ad 1617, quo vita cessit, in Academia Lugduno-Batava munere Professsoris functus est atque tum alias medicinae partes, tum inprimis Anatomen et etiam Botanicen docuit. Cff. MEURSII *Athenae Bat.* p. 264 seq.

[17]) REGNERUS BONTIUS, filius GERARDI, a. 1576 Leidae natus, inde ab a. 1603 professoria dignitate ibidem Physicam docuit, ab a. 1607 ad 1623, quo diem obiit supremum, Medicinam. Cf. SIEGENBEEK, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool*, T. II, p. 83 seq.

[18]) OTHO HEURNIUS a. 1577 Traiecti natus, patre mortuo, a. 1601 Medicinae Professor in Academia Lugduno-Batava creatus, per saeculum dimidiatum fere munere isto functus est.

[19]) De clinicae institutionis in Academia Lugduno-Batava initiis docte, ut solet, et diligenter tractavit cl. GER. CONR. BERN. SURINGAR in diario iam laudato, quod inscribitur *„Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde"* a. 1862. Cf. etiam SIEGENBEEK, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool*, T. II, p. 109 seqq.

[20]) EWALDUS SCHREVELIUS anno 1575 Hagae comitum natus, inde ab anno 1624 usque ad 1647, quo demortuus est, Ordini medicorum in Academia Lugduno-Batava adscriptus fuit.

[21]) GUILIELMUS STRATENUS (VAN DER STRATEN sive VAN DER STRAETEN, ut in picta legitur ipsius imagine, quae asservatur in senaculo Traiectino,) anno 1593 Traiecti ad Rhenum patricia gente natus est. De vita viri huius praestantissimi conf. C. BURMANNI *Traj. erud.* p. 368 seq.

[22]) Certum est, in Gymnasio Patavino iam anno 1578 clinicam quamdam institutionem locum habuisse. Vix dubitandum tamen, quin, quo tempore in nostra patria fundaretur, vel exolevisset prorsus vel ad ineptias degenerasset. Conf. IAC. PHIL. TOMASINI, *Gymna-*

sium Patavinum, Utini 1654 p. 420. IAC. FACCIOLATI, *Fasti Gymnasii Patavini*, Patav. 1754 p. 215, 238 seqq., alibi.

[23]) In Oratione sive Prologo inaugurali, quo perpendit, *Quam iucunda, utilis et necessaria sit nostri cognitio per anatomen.* Titulus est: GULIELMI STRATENI, *Traiectini, in susceptam in Acad. patria Med. practicae et Anatomes professionem Prologus, recitatus* XV *Kal. April. anno* MDCXXXVI. *Ultraiecti* 1638.

[24]) „Non possum non hic multum laudare," sunt verba KYPERI, „Clarissimum et experientissimum virum Dn. GUILIELMUM STRATENUM, Reip. Ultrai. Medicum, atque ibidem Medicinae Practicae et Anatomiae Professorem celeberrimum, qui non solum, quantum in ipso est, diligentem curam in Nosocomiis aegris suis praestat, atque diaetae accuratissimam rationem observat, verum etiam ubi aegrotum astante studiosorum corona examinaverit, post ex historia istius aegri solvit quaestionem, quis sit morbus, quae eius causae, ut et symptomatum, (omissum esse videtur verbum „ratio vel significatio") quae prognosis, quae ei debeatur curatio, atque historiam ita tractatam publica disputatione ventilari permittit. Sic etenim studiosa iuventus simul modum versandi circa aegrotos addiscit, atque etiam rationem accurate historias medicas tractandi, consilia scribendi, praxinque ad particularia subiecta astringendi: cet." ALB. KYPERI Prusso-Regiomontani *Medicinam rite discendi et exercendi Methodus* L. B. 1643 p. 255. De KYPERO illo, inde ab anno 1648 usque ad 1655, quo mortalitatem explevit, in Acad. L. B. Med. Professore, cf. SIEGENBEEK l. l. T. II p. 180, PAQUOT l. l. T. I p. 296 sqq.

[25]) Postquam scilicet Archiatri titulo trium deinceps Principum Arausionensium, FREDERICI HENRICI, GUILIELMI II et III, valetudinem curaverat, anno 1674 Consul civitatis Traiectinae creatus est, quod munus, ut cetera, quam optime gessit.

[26]) ISBRANDUS DE DIEMERBROECK, Montfortiensis, anno 1609 honesto genere natus, obiit anno 1674.

[27]) Cf. IOH. GEORG. GRAEVII Oratio funebris in exequiis viri clarissimi et expertissimi ISBRANDI DIEMERBROECKII, Reip. Ultraiectinae Poliatri, ac in inclyta eiusdem Academia Med. Pract. et Anatomes Professoris Ordinarii. Habita a. d. XVII Nov. a. CIOIOCLXXIV.

[28]) MENELAUS WINSEMIUS, Leovardiensis, in Academia Franequerana inde ab anno 1616 usque ad 1629 Medicinae, Anatomes et Botanices Professor fuit, et quidem, teste MARTINO WYBINGA, Iuris antecessore, qui septem annos illi collega fuit, longe celeberrimus. Cff. EM. LUC. VRIEMOET, *Athen. Frisiac.* Libri duo, p. 163 seqq.

[29]) ANTONIUS DEUSING, anno 1612 Meursae natus, in Academia Lugduno-Batava primum mathematicis et philosophicis, deinde litteris, potissimum orientalibus, operam dedit, IACOBO GOLIO usus magistro. Tandem, Arabum scriptis perquam delectatus, ad studia medicinae transiit. Anno 1637 Medicinae Doctor creatus primum in natali cum artem salutarem factitavit, tum etiam mathesin docuit. Deinde in Gymnasio Velavico et hanc et physicam docendi provincia professoria dignitate ornato DEUSINGIO mandata fuit. Paulo post Harderovici quoque, ubi Archiatri titulo medicinam exercebat, ad hanc e cathedra tradendam vocatus est. Anno 1646 Groningam migravit, ubi medicam professionem in inclyta huius

urbis Academia quatuor fere lustra digne sustinuit. Anno 1666 phthisi obiit. Conff. GEORG. ABRAH. MERCKLINI *Lindenius renovatus de script. medic.* Norimb. 1686 p. 63., PAQUOT, l. l. T. 12 p. 1 seqq., BOUMAN, *Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool en hare Hoogleeraren*, T. I. p. 78 seqq.

[30]) Scilicet IOHANNES STALPART sive STALPERT VAN DER WIEL sive VAN DER WIELE, Medicinae Doctor, qui inde ab anno 1668 titulo Professoris Anatomico-Chirurgici Hagae Comitum Anatomen et Chirurgiam magno cum applausu docuit, anno 1683 mortuus, et frater ipsius CORNELIUS, *Observationibus*, quas edidit, *rarioribus Medicis*, *Anatomicis*, *Chirurgicis* clarus. Atque hic quidem, ut verisimiliter etiam frater, Haganus, anno 1637, aetatis XVII, civibus Academiae Leidensis adscriptus, quod, inspecto Libro Inscriptionum MS., benevole mihi communicavit Cl. SURINGAR, inde ab anno 1642 medicinam in urbe patria factitavit, idque ad senectutem usque. Cf. I. DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage*, Delft 1730, I. 2 p. 607 seqq.

[31]) GERARDUS BLAES, secundum LENNEPIUM gente patriaque Holsatus, secundum alios in pago Oostvliet natus, primum Hafniae, duce potissimum BARTHOLINO celeberrimo, deinde Leidae medicinae studiis operam navavit. Atque hic quidem summos honores consecutus Amstelodami cum artem salutarem feliciter exercuit, tum in Athenaeo Illustri, professoria dignitate ornatus, inde ab anno 1659 usque ad 1692, quo vita cessit, medicinam egregie docuit et varia scripsit opuscula anatomen, etiam comparatam et pathologicam, illustrantia. Cf. Annotatio DAV. IAC. VAN LENNEP in Orationem IAC. PHILIPPI D'ORVILLE, in *Illustris Amstelod. Athen. Memorab.* p. 137 seqq., PAQUOT, l. l. T. 17 p. 221 seqq.

[32]) STEPHANUS BLANCARDUS (BLANKAERT) anno 1650 Medioburgi natus, in Academia Franequerana, ubi pater ipsius, NICOLAUS BLANCARDUS, Historiarum et linguae Graecae Professor erat, anno 1674 Philosophiae atque Medicinae Doctor creatus, usque ad annum 1702, quo fato functus est, artem salutarem Amstelodami factitavit et varia cum anatomici et pathologici, tum alius argumenti scripta edidit. Cff. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, p. 19 seq., SAXE, *Onom. lit.* P. V. p. 242, KOK, *Vaderl. Woordenboek* in voce, alii.

[33]) IOANNES BEVEROVICIUS (VAN BEVERWIJCK) anno 1594 Dordraci natus ibique GER. IO. VOSSII disciplina classicis linguis eruditus, Leidae in litteris quidem DOMINICO BAUDIO et DANIELE HEINSIO, in medicina vero PETRO PAAWIO, OTHONE HEURNIO et AELIO EVERHARDO VORSTIO magistris usus, postquam in Gallicis universitatibus studia continuaverat, Patavii medicinae doctor creatus est. Dordraci salutarem artem non tantum exercuit, sed etiam Lectoris Chirurgiae titulo docuit. Variis praeterea muneribus praefuit, neque in natali modo, sed in universa patria, imo vero apud exteros quoque magnam nactus est famae celebritatem. Opera scilicet edidit cum medica, tum etiam historica, litteraria, poëtica multis nominibus praeclara. Diem obiit anno 1647.

Vitam et merita BEVEROVICII nuper exposuit doct. LUBACH in opere, cui titulus „*Schat der Gezondheid*," Jaargang 1863 p. 129 seq. Cff. etiam PAQUOT, l. l. T. 10 p. 116 seqq., VAN KAMPEN, *Geschiedenis der Ned. Letteren en Wetensch.* T. III. p. 66 seq., COLLOT D'ES-

CURY, *Holl. Roem in Kunsten en Wet.* T. IV. p. 323 seqq. A. J. VAN DER AA, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, T. II. p. 154 seq.

[24]) NICOLAUS TULPIUS (TULP), Amstelodamensis, anno 1593 natus, in Academia Lugduno-Batava summos in medicina honores consecutus, decem amplius lustra Hollandiae metropoli varia ratione profuit. Nimirum non tantum artem factitavit, sed anatomen etiam docuit et consulari dignitate ornatus prudentia et animi fortitudine vere excelluit. Pauca scripsit, at egregia. Decessit anno 1674. Cff. PAQUOT, ll. T. I. p. 221 seqq., THIJSSEN, *Voorlezing over Nic. Tulp* (*Magazijn van* V. KAMPEN, D. III. p. 420). NIEUWENHUIS, *Algem. Woord. v. Kunst. en Wetensch. Aanhangsel*, in voce. COLLOT D'ESCURY, ll. T. VII, p. 404 seqq.

[25]) IOHANNES ANTONIDES VAN DER LINDEN, Enchusanus, anno 1609 natus, primum Leidae, deinde Franequerae cum aliis, tum medicinae studiis operam navavit. Studiis Academicis decursis, Amstelodami per novem deinceps annos artem salutarem feliciter exercuit. Defuncto MENELAO WINSEMIO, huius in locum suffectus, Franequeram migravit ibique et medicas disciplinas egregie docuit, et primariorum in republica virorum valetudinem curavit, et Bibliothecae Academicae per triennium praefuit. Anno 1651 cathedram Leidensem conscendit eandemque ad mortem usque, quae anno 1664 accidit, vere ornavit. Inter opera LINDENII, quae supersunt, inprimis memorari merentur *Libri duo de scriptis medicis* atque *Hippocratis* et *Celsi*, quas curavit, editiones. Cff. VRIEMOET, *Athen. Fris.* p. 347 seqq. SIEGENBEEK, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool.* T. II. p. 130 seq.

[26]) THEODORUS IANSSONIUS VAN ALMELOVEEN, anno 1657 honesto genere Mydrechti natus, Ultraiecti cum in medicinam, tum etiam in philosophiam et litteras humaniores pari incubuit industria. Anno 1681 medicinae doctor creatus, primum Amstelodami, deinde Goudae salutiferam artem strenue atque humaniter factitavit usque ad annum 1697, quo Harderovicum vocatus est Historiae, Eloquentiae et Graecae linguae Professor ordinarius, cui quidem muneri tribus annis post accessit Professio Medicinae. Quantum ille et scholis habendis et scriptis edendis cum Academiae Harderovicenae, tum universae reipublicae litterariae profuerit, diligenter exposuit BOUMANNUS, vir clarissimus, in opere supra laudato, T. II. p. 35 sqq. Obiit ALMELOVEENIUS Amstelodami, ubi feriarum tempore commorabatur, anno 1712.

[27]) BARTHOLOMAEUS DE MOOR, Capella-Hollandus, anno 1649 natus, primum Traiecti, deinde Harderovici, postremo Leidae studiis operam dedit. Quibus, quantum ad summos in medicina honores consequendos requireretur, feliciter peractis, cum Goudae, tum Amstelodami per longam annorum seriem artem factitavit. Inde ab anno 1706 professoria dignitate ornatus primum Groningae, deinde Harderovici medicinam docuit. Vita cessit anno 1724. Cf. BOUMAN, ll. T. II. p. 68 seqq.

[28]) IACOBUS VALLAN, Amstelodamensis, anno 1637 natus; Leidae medicinae doctor creatus est, et quidem anno 1658, cum aliorum, tum inprimis HORNII et LINDENII discipulus. Artem exercuit Amstelodami. Inde ab anno 1675 in Academia Rheno-Traiectina per septem fere lustra medicinam practicam, primos muneris annos etiam anatomen docuit. Pauca scripsit, at magna fuit ipsius celebritas, quod cum ex aliis patet, tum ex iis, quae

publice declaravit unus ex optimis VALLANI discipulis, iam laudatus ALMELOVEENIUS nempe, in epistola ad WILHELMUM REYNDERS, *Notis et Animadversionibus in* CAELIUM AURELIANUM praeposita. Diem obiit a. 1720.

[39]) RUDOLPHUS LEUSDEN, IOHANNIS filius, Rheno-Traiectinus, in academia patria cum aliorum, tum inprimis IACOBI VALLANI et IOHANNIS MUNNICKSII discipulus, anno 1694 summos in medicina honores consecutus idemque artium liberalium magister creatus, inde ab anno 1703 Professoris titulo varias disciplinae partes, anatomen, chirurgiam, medicinam practicam docuit. Anno 1726 Traiectinae regionis Ordinibus adscriptus non uno nomine de republica bene meruit. Obiit anno 1764. Cf. BURMANNI *Traj. Erud.* p. 186.

[40]) IOANNES OOSTERDIJK SCHACHT, patris HERMANNI, magni BOERHAAVII celeberrimique ALBINI discipulus, anno 1704 Leidae natus, ibique cum in medicina, tum etiam in philosophia summos honores consecutus, hanc quidem Franequerae docuit, illam vero Traiecti, idque raro sane exemplo, duodecim amplius lustra. Quod quam egregie fecerit, probant, quas edidit, *Institutiones medicinae practicae.* E claris ipsius discipulis inprimis commemorari mereantur filius NICOLAUS GEORGIUS OOSTERDIJK, qui primum Gelricae, deinde Lugduno-Batavae decori fuit Academiae, atque fratris natus HERMANNUS GERARDUS OOSTERDIJK, medicus Amstelodamensis idemque poëta celeberrimus. Ipse etiam SCHACHTIUS carmina latina fecit, ab artis peritis laudata. Obiit anno 1792. Cf. VRIEMOET, l. l. p. 819 seq., COLLOT D'ESCURY, l. l. III. 1. p. 229.

[41]) EVERHARDUS IACOBUS VAN WACHENDORFF, anno 1703 Ultraiecti natus, medicinam ibidem didicit a viris clarissimis, RUDOLPHO LEUSDEN, JOSEPHO SERRURIER et CHRISTIANO BERNHARDO ALBINO. Doctorum in numerum adscriptus, quod anno 1724 accidit, artem exercuit Traiecti. Simul autem, inde ab anno 1626 certe, publica auctoritate chemiam docuit. Defuncto cl. SERRURIER, medicinae, botanices et chemiae professio ipsi mandata fuit, quam ab anno 1743 ad mortem usque digne sustinuit. Obiit a. 1758.

[42]) PETRUS LUCHTMANS, Leidensis, anno 1738 natus, in Academia Lugduno-Batava cum aliis, tum inprimis medicis disciplinis operam navavit, in his quidem BERNHARDO SIEGFRIEDO ALBINO eiusque fratre FREDERICO BERNHARDO, HIERONYMO DAVIDE GAUBIO, aliis viris celeberrimis usus praeceptoribus. Sub finem anni 1758, defensa dissertatione *de saporibus et gustu*, summos in medicina honores consecutus, exeunte anno sequenti Medicinae, Anatomes et Chirurgiae Professor creatus est in Academia Rheno-Traiectina. Atque his quidem, tum etiam Arte Obstetricia atque Medicina forensi tradendis, quemadmodum egregios informavit discipulos, ita magnam sibi comparavit non in patria modo, sed apud exteros etiam famae celebritatem. Ut aliis doctrinarum societatibus, sic Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosorum mature adscriptus fuit, cognomine *Numisianus* appellatus, in memoriam celebris antiquitatis anatomici. Obiit anno 1800.

[43]) ALEXANDER PETRUS NAHUIJS, Monachodamensis, anno 1737 honesto genere natus, postquam Harderovici Academica spatia decurrerat ibique artium liberalium magister, philosophiae ac medicinae doctor creatus erat, primum Hornae, deinde Hagae comitum artem salutarem factitavit. Ab anno 1771 usque ad 1775 in Academia Gelrica, deinceps in Traiectina

cathedram medicam ornavit. Vir fuit multiplici consummataque doctrina conspicuus, qui cum institutione sua, tum etiam scriptis praeclaris de medicis ac physicis disciplinis in salutem civitatis optime meritus est. Obiit anno 1794. Cf. inprimis BOUMAN, l. l. T. II p. 341 seqq.

[44]) De HERMANNO BOERHAAVE, (sic in autographa, quam possideo, scidula suum ipse nomen scripsit, quamquam in titulo Disputationis medicae, qua defensa Doctor creatus est, legitur HERMAN BOERHAVEN) de hoc igitur e pago Voorhout Hollando, pridie Kal. Ian. a. 1669 nato, anno 1738 demortuo, qui Leidae studiis operam navavit, at Harderovici summos in medicina honores consecutus est, omnium, quotquot in patria nostra fuerunt, medicorum longe celeberrimo, cff. ALB. SCHULTENS, *Or. fun. in memoriam Herm. Boerhaavii*, L. B. 1738, HIER. DAV. GAUBII, *Oratio paneg. in ausp. sec. tertii Acad. Batavae, quae Leidae est.* L. B. 1775; COLLOT D'ESCURY, l. l. T. VII p. 422 seqq.

[45]) HIERONYMUS DAVIDES GAUBIUS (GAUB) Heidelbergensis, anno 1704 honestis parentibus natus, primum Harderovici, duce cl. BARTH. DE MOOR, deinde Leidae, praeceptore inprimis BOERHAAVIO, medicis disciplinis operam navavit. Artem fecit cum Amstelodami, tum etiam Daventriae. Inde ab anno 1731 usque ad 1775 in Academia Lugduno-Batava primum Lectoris, mox autem Professoris titulo et chemiam et medicinam docuit. Praeter orationem panegyricam iam laudatam binasque, quas habuit, *de regimine mentis, quod medicorum est*, e scriptis in lucem editis inprimis memorari merentur ipsius *Institutiones pathologiae medicinalis*, opus multis nominibus praeclarum, iniuste nostra aetate contemtum. Cff. I. BLEULAND, *Orat. inaug., qua memoria H. D. Gaubii cum omnibus, tum praesertim medicinae studiosis commendatur.* Harderovici 1791, I. G. TE WATER, *Narratio de rebus Ac. L. B.*, p. 35, 217, SIEGENBEEK, l. l. T. I, p. 297, T. II, p. 191 seqq.

[46]) IOHANNES DE GORTER eiusque filius DAVIDES DE GORTER, uterque Enchusanus, uterque Gelricae Academiae superiori saeculo decori fuit. Pater, anno 1689 natus, unus ex optimis magni BOERHAAVII discipulis, postquam tredecim annos artem salutarem Enchusae factitaverat, sex fere lustra cathedram medicam ornavit. Anno 1754 ELISABETHAE, Russicorum Imperatricis Archiater lectus, munere professorio se abdicavit. Quatuor annos Petropoli degit. Quibus exactis, valetudinis causa in patriam rediit. Vita cessit anno 1762. — Filius, anno 1717 natus, in medicis patre, in physicis IOHANNE HENRICO LOMMIO usus praeceptore, duodevicesimo aetatis anno summos in arte salutari honores consecutus atque biennio post philosophiae doctor creatus est. Eminuit inprimis botanices scientia, quam inde ab anno 1743 de cathedra docuit. Cum patre in Russiam profectus decem fere annos Archiatri munere functus est. Obiit Zutphaniae anno 1783. De vita et scriptis utriusque GORTERI quam accuratissime exposuit BOUMANNUS noster in opere saepius laudato, T. II, p. 99 seqq. p. 225 seqq. p. 153 seqq. p. 238 sqq.

[47]) GERARDUS VAN SWIETEN, anno 1700 Leidae natus, primum Lovanii, deinde in natali, duce praesertim BOERHAAVIO, cum medicis, tum etiam physicis disciplinis operam navavit. Anno 1725 summis in medicina honoribus ornatus Lugduni-Batavorum artem salutarem feliciter exercuit. A professoria dignitate, cui BOERHAAVIUS eum destinaverat, coniunctis

invidiae atque intolerantiae viribus repulsus, anno 1745 Vindobonam migravit, MARIAE THERESIAE Archiater creatus. Atque hic quidem, cum Imperatricis, tum optimatium favore adiutus, ingenio, industria artisque peritia de rebus medicis quam optime meritus est. Clinicam scilicet institutionem, eo usque cum in Austria, tum in universa Germania ceterisque regionibus, Anglia tantum excepta, prorsus fere neglectam, Boerhaavianae secutus exemplum, primus ille Vindobonae fundavit, scholam condidit praeclaram aliisque rationibus civium salutem promovit. Auctor cum aliis scriptis inclaruit, tum vero praesertim classicis *Commentariis in Herm. Boerhaavii Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis.* Obiit anno 1772. De vita et meritis viri huius praestantissimi egregie scripsit HECKER in opere, cui titulus: *Geschichte der neuern Heilkunde*, p. 353 seqq.

[48]) ANTONIUS DE HAEN, Haganus, anno 1711 natus, egregius item magni BOERHAAVII discipulus, postquam quatuor fere lustra Hagae comitum artem factitaverat, anno 1754, commendante SWIETENIO, Vindobonam evocatus est Medicinae Professor primarius. Quod quidem munus ad mortem usque, quae a. 1776 accidit, optime gessit, consiliarii aulici, archiatri, aliis dignitatibus ornatus. Ut aliis multis, ita praesertim opere, quod edidit, primario *Ratio medendi in Nosocomio practico Vindobonensi* inscripto de arte salutari tam bene meruit, ut memoriam ipsius conservaturi sint aequi peritique rerum medicinalium iudices.

[49]) CORNELIUS ALBERTUS KLOEKHOF, Culenburgensis, anno 1715 honesto genere natus, in medicina HERMANNI OOSTERDIJK SCHACHT, Professoris Leidensis meritissimi, verisimiliter etiam BOERHAAVII discipulus, inde ab anno 1737 usque ad 1788, quo vita cessit, artem salutarem in natali magno cum applausu factitavit, scriptisque egregiis, inprimis *Opusculis medicis* a. 1747 editis atque dissertatione *de morbis animi*, quae sex annis post prodiit, tantam nactus est famae celebritatem, ut, GORTERIS in Russiam profectis, Gelricae curatoribus Academiae de meliori nota commendatus fuerit. Consulis ipsum munere functum esse, quod in Lexico biographico, a VAN DER AA edito, legitur, secundum literas, a viro consultissimo, qui municipio Culenburgensi ab actis fuit, ad me datas, archivum non probat. Cf. BOUMAN, l. l. T. II. 268.

[50]) IOHANNES HARTMANN DEGNER, Schwinfurto-Francus, anno 1687 natus, postquam in Universitate Halensi primum Iurisprudentiae, deinde Medicinae studiis operam navaverat, anno 1716 Academiae Rheno-Traiectinae civibus adscriptus, ibique LEUSDENI et SERRURIERII disciplina usus est. Anno sequenti medicinae doctor creatus, artem inprimis exercuit Neomagi, ubi non tantum civitatis archiatri, sed etiam consulis dignitate ornatus fuit, nec parvam sibi laudem peperit edita *Historia medica de dysenteria bilioso-contagiosa, quae* MDCCXXXVI *Neomagi et in viciniis ei pagis epidemice grassata fuit.* Traj. 1738. Obiit a. 1759.

[51]) IOANNES GRASHUIS, Groninganus, duodevicesimo aetatis anno. superioris saeculi scilicet decimo septimo, civibus academicis in natali adscriptus, ibidem quatuor verisimiliter annos in medicas disciplinas incubuit. Deinde Leidam migravit, ubi, BOERHAAVIO praeceptore usus, anno 1722 medicinae Doctor creatus est. Artem exercuit cum Amstelodami, tum etiam Hornae, variisque inclaruit scriptis medici et chirurgici argumenti: dissertatione *de generatione puris*, ab Academia Regia Chirurgica, quae Parisiis floruit, praemio ornata, exercitatione

medico-chirurgica *de scirrho et carcinomate*, tentamine *de colica pictonum*, aliis. Provecta demum aetate, nescio quando, vita cessit.

[52]) IANUS PETERSEN MICHELL, Amstelodamensis, anno 1781 in Academia Lugduno-Batava summos in medicina honores consecutus, unus e celeberrimis fuit Amstelodamensium medicis, qui scriptis etiam praeclaris de morbis nervosis, de febribus catarrhalibus, de cortice Peruviano aliisque argumentis posteritati semet ipse commendavit.

[53]) IOHANNES VEIRAC, Goudanus, anno 1743 natus, in Academia Lugduno-Batava cum aliis, tum inprimis GAUBIO atque ALBINO (BERNHARDO SIEGFRIEDO) praeceptoribus usus, anno 1764 medicinae doctor creatus est. Postquam septem annos primum in natali, deinde Sommelsdici salutiferam artem exercuerat, Roterodamum migravit ibique quinque fere lustra doctrina, solertia, humanitate excelluit, variisque muneribus functus est. Scripsit de hydrope pectoris, de tussi convulsiva, quam vocant, de rhachitide, de variolarum insitione aliisque argumentis, et ita quidem scripsit, ut plures doctrinarum societates eum praemiis ornarint. Cathedram Harderovicenam a GEUNSIO relictam abnuit. Obiit anno 1795.

[54]) LAMBERTUS BICKER, Roterodamensis, anno 1732 honesto genere natus, in Academia Lugduno-Batava cum aliis, tum inprimis physicis ac medicis disciplinis operam navavit, in his quidem GAUBIO, in illis vero MUSSCHENBROEKIO praesertim usus praeceptore. Anno 1757, publice defenso specimine multis nominibus egregio *de natura humana, quae medicorum est*, Medicinae Doctor creatus rediit in natalem ibique per novem fere lustra cum arte salutifera factitanda, tum alia ratione de civitate bene meritus est. Quae quanti BICKERUM fecerit, vel inde luculenter apparet, quod senatus municipalis ipsum anno 1787 Medicinae et Philosophiae Professoris honorarii titulo ornavit. Scripsit de lacte muliebri, de morbis nervosis, de variolarum insitione in coloniis Indicis, de aliis argumentis. WHYTTII etiam, PRINGLII, aliorum libros praeclaros in belgicum sermonem vertit. Permultis doctrinarum societatibus adscriptus, iisque non patriis modo, sed etiam exteris, ab ea, quae Bataviae floret, atque a Traiectina praemia reportavit.

[55]) De vita et meritis MATTHIAE VAN GEUNS conferatur inprimis elogium a cl. HERINGA conscriptum in opere periodico, cui titulus: *Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaar* 1819 T. II. p. 339 seqq., tum etiam narratio BOUMANNI nostri in ipsius libro saepius a nobis laudato, et quidem T. II. p. 358 seqq. GEUNSIUS ille vir fuit ingenio, doctrina, nec minus industria morumque integritate conspicuus, qui cum artis usu, tum medicis informandis et vero scriptis monitisque de patria medicina quam optime meritus est. Anno 1735 Groningae natus ibique liberaliter educatus, primum in Groningana, deinde in Leidensi Academia, tum Lutetiae Parisiorum, postremo Amstelodami cum aliis, tum inprimis medicis disciplinis operam navavit, DOEVERENO, GAUBIO, SABATIERIO, LEVRETTO, CAMPERO praecipuis usus magistris. Anno 1761 summos in medicina honores in Academia Lugduno-Batava consecutus, tria fere lustra salutarem artem in natali factitavit. Inde ab anno 1776 usque ad 1815, quo rude donatus est, professoria dignitate medicinam docuit, primum Harderovici, deinde Traiecti, in utraque civitate Archiatri titulo ornatus. Obiit anno 1817, pauca relinquens, at egregia scripta, cum alia, tum inprimis commentationes de dysphagia

atque de dysenteria, quae praesertim anno 1783 in Gelria grassata est, binas Orationes *de civium valetudine reipublicae rectoribus inprimis commendanda*, utramque Harderovici habitam, itemque eam, qua munus Traiectinum auspicatus est, *de providentia politica, una maximo civium in adversa valetudine praesidio*.

[56]) Quae de PARADISIO dixi, fidissimo GRUNSII amico, nituntur inprimis Opusculis ipsius Academicis, a filio, medico Leidensi, editis, parvi quidem voluminis illis, at vere aureis. Filius erat DAVIDIS PARADIJS, medici apud Amstelodamenses peritissimi, natus anno 1748, cognomine NICOLAUS appellatus. Linguarum literarumque, graecarum praesertim et latinarum studio ad omnem elegantiam excultus adque graviora etiam persequenda rite praeparatus in Academia Lugduno-Batava per integrum sexennium cum physicis, tum inprimis medicis disciplinis operam dedit, ducibus MUSSCHENBROEKIO, ALBINO (FRED. BERNH.), GAUBIO, aliis. Anno 1768 medicinae doctor creatus, Lutetiam Parisiorum se contulit, atque cum ibi, tum etiam Rotomagi artis peritiam complevit. Quo facto, rediit in patriam atque in ipsa metropoli quatuor lustra maximo cum civium applausu medicinam exercuit. Defuncto DOEVERENO, Leidam vocatus, inde ab anno 1784 cum institutione, tum exemplo suo civibus academicis permultum profuit. Classica non tantum eruditione, sed mira quoque iudicii subtilitate, incomparabili sermonis elegantia, humanitate, prudentia maximam nactus est eamque meritissimam famae celebritatem. Obiit anno 1812. Conff. HERM. TOLLII *Narratio de* NICOLAO PARADISIO atque N. G. OOSTERDYKII *Prolusio ad lectiones publicas*, utraque cum laudatis Opusculis in lucem edita, tum etiam CORN. PRUYS VAN DER HOEVEN Praefatio ad partem alteram libri primi *de arte medica*. L. B. 1838.

[57]) Quamquam SEBALDUS IUSTINUS BRUGMANS artem salutarem ipse non factitavit, multis tamen nominibus de patria medicina quam optime meritus est. Praeclara nimirum botanicae, chemiae, zoologiae, aliarum disciplinarum naturae cognitionem spectantium institutione medicos futuros cum egregie praeparavit, tum ad optima quaevis inflammavit. Veterinariae medicinae turpiter olim a nostratibus neglectae vera iecit fundamenta. Res medica militum causa in Hollandia constituta BRUGMANSIUM habet auctorem praecipuum. Primariam denique patriae nostrae Universitatem infelicissimis temporibus doctrina, prudentia, facundia fortiter vindicavit. Anno 1763 Franequerae natus, in Academia Groningana Artium liberalium Magister, Philosophiae naturalis ac Medicinae Doctor creatus, eximio defenso *de puogenia* specimine, primum in natali, deinde Leidae miro cum applausu professorio munere functus est usque ad annum 1819, quo vivere desiit. Cf. SIEGENBEEK, *Gesch. der Leidsche Hoogeschool*, T. I. p. 366 seqq., T. II. p. 280 seqq.; tum inprimis Elogia, quibus praemia reportarunt H. C. VAN DER BOON MESCH et A. CAPADOSE, in opere, cui titulus: *Werken der Holl. Maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen*, T. VII. p. 2.

[58]) EVERHARDUS JANUS THOMASSEN A THUESSINK, Zwollanus, anno 1762 honesto genere natus, mature vel potius praemature, si tenuem ipsius valetudinem spectamus, Gelricae civibus Academiae adscriptus, vicesimo iam aetatis anno Artium liberalium Magister et Philosophiae Doctor creatus est. Cathedram Franequeranam mox ipsi oblatam humaniter abnuit. Perrexit vero in studiis medicinae, primum Harderovici, GRUNSIO et FORSTENIO ducibus, deinde

Leidae, ubi DOEVERENUM, HAHNIUM, OOSTERDYKIUM et SANDIFORTIUM habuit praeceptores. Candidatorum in numerum receptus studiorum causa primum Lutetiam Parisiorum, deinde Londinum, postea Edinburgum petiit. In patriam redux summisque in medicina honoribus a senatu academico Lugduno-Batavo ornatus, per novem deinceps annos, partim Zwollae, partim et inprimis quidem Hagae Comitis artem salutarem religiose factitavit. Lautis conditionibus Moguntiam vocatus, ubi Professoris et Archiatri dignitate frueretur, abnuit. Abnuit itidem cathedram Harderovicenam a GEUNSIO praeceptore relictam. Accepit vero Groninganam anno 1794, eamque quinque amplius lustra ita ornavit, ut nemine fuerit inferior. Excelluit eruditione, solertia, industria. Scripsit et edidit multa eaque praeclara, practici potissimum argumenti. Atque cum his, tum disciplina sua, nec minus consuetudine et familiaritate, quam et in patria nostra et in Gallia, Germania, aliis regionibus cum optimatibus et eruditis, inprimis medicis, contraxerat, ita inclaruit famamque collectam tam egregie conservavit, ut ad extremum usque vitae honoribus cumulatus sit, quos inter tales, qui raro viris doctis contingunt. Sexagesimum aetatis annum vix exegerat, quum valetudinis causa rude donatus est, idque, singulari Regis augustissimi favore, salvo honore et stipendio. Obiit anno 1832. Cf. SIBRANDI STRATINGH *Oratio*, *publice habita Groningae a. d.* IX *Octobris* CIƆIƆCCCXXXII, *cum magistratum Academicum deponeret*, p. 18 seqq.

[59]) CONRADUS GERARDUS ONTIJD, e pago Naaldwijk Hollandus, unus e doctissimis fuit iisdemque experientissimis patriae nostrae medicis. Anno 1776 natus, postquam a solo patre, RUDOLPHO ONTIJD, verbi divini ministro, ea omnia didicerat, quibus ad academicas lectiones rite praepararetur, Leidae cum aliis, tum inprimis medicis disciplinis operam navavit, SANDIFORTIO (EDUARDO scilicet), OOSTERDYKIO, PARADISIO, BRUGMANSIO atque PUTEANO (DU PUI) praecipuis usus praeceptoribus. Anno 1797, publice defensa dissertatione *de morte et varia moriendi ratione*, Medicinae Doctor creatus Londinum petiit, ut in amplis huius civitatis nosocomiis maiorem sibi pararet cum chirurgiae, tum etiam artis obstetriciae peritiam. In patriam redux Hagae Comitis per longam annorum seriem artem salutarem exercuit, felix omnino meritis. Neque tantum opem ferendo laborantibus, sed etiam scribendo scriptisque in lucem edendis magnam cum apud nostrates, tum apud exteros nactus est famae celebritatem, quae quemadmodum a Rege augustissimo, sic ab honoratioribus quibusvis atque a praecipuis doctrinarum societatibus luculenter probata fuit. Praeter dissertationem iam laudatam, multis nominibus praeclaram, quae Anglicum in sermonem translata fuit, scripsit de insitione variolae vaccinae, de phthisi pulmonum, de cholera Asiatica, de suicidio, de vi vitali cum aliis viribus comparata, de rebus medicis in patria nostra ordinandis, de aliis. Obiit anno 1844.

[60]) ANTHONIUS MOLL, anno 1786 natus in oppido Maassluis, ubi pater ipsius in coetu reformato sacrorum antistes erat, iisdem in Academia Lugduno-Batava, quibus ONTYDIUS, usus est adeoque optimis magistris. Anno 1806, defensa dissertatione *de theoria sic dicta incitationis* summos in arte salutari honores consecutus, primum per quatuor lustra Neomagi, deinde Arnhemiae medicinam feliciter exercuit, doctrina, humanitate, ardore insignis. Praeter multa Diariis inserta, illi praesertim, cui titulus: *Practisch Tijdschrift voor de geneeskunst*

in al haren omvang, *door* A. MOLL *en* C. VAN ELDIK, duo edidit opera primaria, quorum alterum inscribitur: *Handboek tot de leer der teekenen van gezondheid en ziekte*, alterum: *Leerboek der geregtelijke geneeskunde*. Scripsit praeterea de contagiis acutis, de cholera Asiatica, de balneo marino, de aliis.

[61]) GUILIELMUS FREDERICUS BÜCHNER, Reinhemia-Hassus, anno 1790 natus, cum rei medicae militari destinatus esset, primum patruo, peritissimo Campensium medico eidemque Anatomes et Chirurgiae Lectori in disciplinam traditus, deinde in Academia Lugduno-Batava studiis operam dedit. Anno 1796 inferiore, 1799 vero altiore dignitatis gradu medicis militaribus adscriptus, duobus annis post in universitate Wurzburgensi Medicinae et Chirurgiae Doctor creatus est. Salvo honore a militia dimissus inde ab anno 1802 cum in civitate Goudana, ubi domicilium collocaverat, tum in pagis et oppidis vicinis artem salutarem optimo cum successu factitavit. Practico prae multis ingenio praeditus, eminuit inprimis singulari cum diagnostices, tum etiam therapeutices peritia. Neque aegris tantum curandis, sed etiam libris scribendis variisque muneribus fungendis per longam annorum seriem de civitate quam optime meritus est. E scriptis, quorum plura praemiis ornata sunt a doctrinarum societatibus, quibus adscriptus erat, inprimis laudari merentur commentationes de praesidiis, quibus noxae praeverti possint a solis recens exsiccatis metuendae deque morbis in Hollandia septentrionali inde ortis, alia de motu intestinorum antiperistaltico, atque opus primarium, cui titulus: *Geneeskundig Handboek voor beginnende kunstoefenaren*." Anno 1855 defuncti memoriam conservarunt cognati gratique amici statua ponenda in nosocomio Goudano.

[62]) MICHAËLIS IACOBUS MACQUELIJN, unus ex aestimatissimis, quos Leidae habui, praeceptoribus, anno 1771 Delphis Batavorum natus, postquam in Academia Lugduno-Batava Medicinae Doctor creatus erat, eorumdem ac triumviri proxime memorati professorum discipulus, triginta fere annos artem salutarem in urbe patria factitavit, idque magno cum civium applausu. Anno 1824 KRAUSSIO, viro clarissimo, suffectus in eadem, quae ipsum foverat, universitate medicinam docuit, donec aetatis causa rude donaretur. Obiit anno 1852. Vir fuit integerrimus, multis ingenii dotibus excellens, medicus et pharmaceuticus experientissimus, agilis, hilaris, doctor academicus industrius, scriptor copiosus. Praeter dissertationem *de vomitu*, qua summos in medicina honores consecutus est, commentationem scripsit *de lenta et difficili dentitione*, quae praemium reportavit ab Academia regia Madritensi. Cum doctt. A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, C. G. ONTIJD et J. VAN HEEKEREN horreum medicum edidit belgice dictum *Geneeskundig Magazijn*, cui plures inseruit observationes a semet ipso factas. Etiam acta societatis Hornanae, cui titulus: *Vis unita fortior*, ne de aliis loquar, continent quaedam Macqueliniana. Cf. G. J. VERDAM Oratio, qua magistratum Academicum deposuit, in Ann. Acad. 1852—1853.

[63]) HENRICUS FRANCISCUS THIJSSEN, Amstelodamensis, primum Athenaei, quod metropolin ornat, deinde Academiae Lugduno-Batavae probatissimus alumnus, in physicis SWINDENIO, in medicis inprimis BONNIO, VROLIKIO, PARADISIO praeceptoribus usus, anno 1810 Leidae Medicinae doctor creatus est. Artem exercuit Amstelodami, neque exercuit tantum, sed

etiam docuit, professoria dignitate duobus ante mortem annis Scholae Clinicae recens constitutae adscriptus. Opera, quae reliquit, praeclara: Specimen Academicum *de σφυγμολογία seu pulsus doctrina*, Commentatio historica de morbis patriae nostrae endemiis, Dissertatio de febribus autumnalibus Amstelodamo propriis, Oratio de NICOLAO TULPIO, alia, quemadmodum industriam et humanitatem, sic ingenii praestantiam ac veram eruditionem auctoris satis superque probant. Obiit anno 1830, aetatis XLII. Cf. *Algemeene Konst- en Letterbode voor het jaar* 1830, p. 35 seq.

[64]) ALEXANDER NUMAN, anno 1780 natus in pago Groningano Bafło dicto, ubi pater ipsius sacrorum antistes erat, privata disciplina ad academicas lectiones praeparatus, in universitate Groningana, DRIESSENO praesertim et THUESSINKIO ducibus, in artem et scientiam medicam incubuit summosque ibidem honores anno 1804 consecutus est. Octodecim deinceps annos in florentissimo pago Hoogezand aliisque vicinis et medicinam et artem obstetriciam factitavit, simulque studiis operam dedit cum aliis, tum etiam oeconomicis et veterinariis. Quorum quum fama percrebruisset, anno 1822 Scholae Veterinariae Traiecti constitutae praefectus est, professoria dignitate ornatus. Et ab eo quidem inde tempore usque ad annum 1850 cum regundo, tum docendo, nec minus scribendo de patria disciplinisque optime meritus est. Quod uti Rex augustissimus, ita complures doctrinarum societates nullique non docti bonique luculenter agnoverunt. Obiit anno 1852. De vita et scriptis NUMANNI, humanitate pariter ac doctrina conspicui, conferantur inprimis ea, quae GUIL. VROLIK, vir clarissimus, enarravit in actis Academiae Regiae Scientiarum, (*Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen*). T. I. p. 91 seqq.

[65]) FREDERICUS SIGISMUNDUS ALEXANDER, Neomagensis, in Academia Lugduno-Batava cum aliorum, tum inprimis BRUGMANSII disciplina excultus et eruditus, unus e doctissimis fuit, quibus patria nostra gloriatur; medicis militaribus, de millenis aegrotantibus, de Schola Traiectina, cui quatuordecim annos praefuit, de ipsa, quam docuit, arte scriptis praeclaris optime meritus. In medicina quidem Leidae summos consecutus est honores, idque defensa dissertatione *de tumoribus nervorum*, chirurgiae vero doctor honoris causa creatus est a Senatu Traiectino. Ad altissimum fere dignitatis gradum in medicina militari pervenit, ipsiusque Academiae Rheno-Traiectinae Professor honorarius dictus est. Anno 1843 rude donatus Amstelodamum migravit ad docendum medicinam in Schola Clinica ibidem florente. At sequente iam obiit, aetatis quinquagesimo octavo. Publice huius viri memoriam celebravit HERMANNUS BOUMAN, in Oratione anno 1845 habita, quum Academiae Rheno-Traiectinae regundae munus iterum poneret. Cui quidem Orationi subiunxit notationem scriptorum, quae in lucem edenda curavit ALEXANDER.

[66]) IANUS ISAACUS WOLTERBEEK, Rheno-Traiectinus, anno 1773 natus, missis, quibus a patre, sacrorum antistite, destinatus fuerat et operam aliquamdiu navaverat theologicis studiis, duce praesertim GEUNSIO celeberrimo, medicinam didicit. Anno 1796, defensa dissertatione *de gangraena*, summis honoribus ornatus, artem salutarem dimidium ultra saeculum Traiecti factitavit, eandemque inde ab anno 1817, quo DYLIO suffectus est, ad 1839, quo munus professorium abdicavit, in hac Academia docuit. Obiit anno 1858. Medicus

fuit cum doctrina, tum usu consummatus, animi candore probitateque candidis et probis acceptus. Praeter dissertationem laudatam binasque Orationes Academicas, alteram *de natura observanda et prudenter imitanda, summo medici officio*, alteram *de naturae humanae constantia ad praestantiam medicinae vindicandam et vero ad ipsam medicorum fortitudinem sustinendam egregie adhibenda*, nulla scripta edidit. Cf. GER. IO. MULDERI Oratio, a. 1854 habita, quum magistratum academicum deponeret; tum etiam Memoria, quam vernaculo sermone conscripsit doct. H. J. BROERS, edita in opusculo, cui titulus: *Utrechtsche Studenten-Almanak voor het jaar* 1854.

[67]) IACOBUS VOSMAER, Haganus, eximius partim Gelricae, partim Traiectinae Academiae alumnus, postquam artem salutarem cum Harlemi, tum etiam Zutphaniae septem et quod excurrit annos, feliciter factitaverat, primum in Athenaeo Harderoviceno, deinde in Academia Rheno-Traiectina magno cum peritorum applausu medicinam docuit. Vir fuit eruditissimus, animi simplicitate, iudicii acumine, industria, humanitate, aliis nominibus praeclarus. Literis excultus, in physicis non minus quam in medicis versatus, factis scriptisque de civitate egregie meritus est. Quantum autem discipulis profuerit, eleganter exposuit GER. IO. MULDER in epistola ad FRANC. ADR. SNELLEN, virum doctissimum, praemissa VOSMAERII *Institutionibus Semioticis*, quas anno 1828 edendas curavit. Obiit anno 1824, aetatis quadragesimo secundo. Cf. J. P. L. SCHRÖDER Oratio in Ann. Acad. Rheno-Traiect. a. 1824—1825, tum etiam G. NIEUWENHUIS, *Alg. Woordenb. van Kunst. en Wet.* in voce.

[68]) NICOLAUS CORNELIUS DE FREMERY, e pago Overschie Hollandus, praestantissimus cum aliorum, tum inprimis BRUGMANSII, SANDIFORTII, VOLTELENI ac PARADISII discipulus, in Academia Lugduno-Batava medicinae doctor creatus, inde ab anno 1795 usque ad 1844, aetatis 75, quo vita functus est, et civitatem et provinciam et Academiam Traiectinam perquam ornavit. Non tantum enim artem salutarem feliciter exercuit rebusque medicis egregie praefuit, sed varias cum physicas, tum medicas disciplinas accurate docuit easque scriptis praeclaris auxit et perfecit. „Ea fuit ille πολυμαθίᾳ," sunt verba BOUMANNI, disertissimi FREMERYI laudatoris, „ea eruditionis copia ac varietate, ut ipsum adspiciens sponte „imaginem mihi repraesentarem antiquorum illorum, qui aureum Reipublicae nostrae seculum illustrarunt, Medicorum." Cf. HERM. BOUMAN Oratio supra laudata, p. 43. seqq., tum etiam biographia, quam ALB. KOPSIUS, vir doctissimus, inserendam curavit operi periodico, cui titulus: *Nederl. Lancet* A. VII. p. 495 seqq.

[69]) BERNARDUS FRANCISCUS SUERMAN, Harlemensis, unus e dilectissimis GEUNSII discipulis, vir singularis, medicus humanissimus, chirurgus dexterrimus, dimidium amplius saeculum artem salutarem cum factitando, tum tradendo, quemadmodum de civitate, sic etiam de patria medicina et vero de binis, quas ornavit, Academiis, Gelrica scilicet et Traiectina, quam optime meritus est. Filius ipsius natu minor, ALEXANDER CAROLUS GUILIELMUS, quo meliorem alumnum Academia Rheno-Traiectina nunquam habuit, tantis excelluit ingenii dotibus, tam copiosa tamque accurata doctrina, ut maxime dolendum sit, mortem praematuram impedivisse, quominus et almae matri, cui recens Medicinae Professor adscriptus erat, et vero patriae disciplinisque, quod idonei harum rerum iudices omnes exspectabant, permul-

tum prodesset. Atque de hoc quidem, anno 1840, aetatis tricesimo secundo, demortuo, cff. P. O. C. VORSSELMAN DE HEER, *Levensberigt van den Hoogleeraar A. C. G. Suerman*, in opusculo, cui titulus: *Utrechtsche Studenten-Almanak voor het jaar* 1841; HENR. EGB. VINKE Oratio, anno 1840 habita, quum magistratu Academico abiret, eaque, quam cl. ROVERS pronunciavit, d. XVII Iunii a. MDCCCLXI, qui natalis erat Acad. Rheno-Traiectinae ducentesimus vicesimus quintus. Patri, anno superiore defuncto, et ipse nuper parentavi in Memoria, quam cives academici typis describendam curarunt, et vero ROVERSIUS iustissimos tribuit honores in Oratione, qua Rectionis munus anno 1862 posuit.

[70]) De vita FALCOBURGII, quo nomine ADRIANUS VAN VALKENBURG significari solet, pauca modo cognita sunt. Constat, ipsum a. 1581 honestis parentibus Leidae natum, quadragenarium demum in Academia Lugduno-Batava summos in medicina honores consecutum esse; quatuor autem annis ante, PETRO PAAWIO defuncto, iam anatomicas, continuo vero postquam doctor creatus esset, pro REGNERO BONTIO medicas etiam scholas habuisse; ab anno denique 1624 usque ad 1650, quo decessit, Professoris Chirurgiae titulo cum hanc, tum etiam Anatomen diligenter tradidisse. Quamquam chirurgicae FALCOBURGII lectiones tantummodo theoreticae fuisse videntur, ex titulo tamen, quo primus omnium ornatus est, equidem suspicor, vi vocis ipsum chirurgum fuisse. Cf. ED. SANDIFORT, *Mus. Anat. Acad. Lugduno-Bat. Introduct.* p. VII. seq., G. C. B. SURINGAR, *Stichting der school voor klinisch onderwijs te Leiden enz.* in opere iam laudato, cui titulus: *Nederl. Tijdschrift voor Geneesk.*, Jaarg. 1862.

[71]) IOHANNES HORNE, Amstelodamensis, literarum disciplinarumque studiis, tum etiam hominum usu partim in patriis universitatibus, Leidensi scilicet et Traiectina, partim in exteris ad omnem humanitatem informatus idemque eruditissimus, in Academia Lugduno-Batava inde ab anno 1651 praesertim quidem anatomen, tum vero chirurgiam quoque aliasque disciplinas ad mortem usque optime docuit, miraque scrutandi diligentia laborisque constantia, quemadmodum discipulis, sic medicis scientiis multum profuit. Obiit a. 1670, aetatis XLIX. De vita et scriptis HORNII cff. ED. SANDIFORT et G. C. B. SURINGAR, l. l. l. l.

[72]) FRIDERICUS RUYSCH, Haganus, anno 1638 honesto genere natus, in Academia Leidensi cum aliis, tum inprimis HORNIO, SYLVIO et LINDENIO praeceptoribus usus, in Franequerana summos in arte salutari honores consecutus, postquam in urbe patria medicinam factitaverat, inde ab anno 1667, primum Praelectoris, mox autem Professoris titulo cum Anatomen, tum etiam Chirurgiam, postea quoque Botanicen docuit in Athenaeo Amstelodamensi, idque per tredecim fere lustra. Quemadmodum artis, inprimis chirurgicae, usu, sic egregia docendi methodo, sic et inventis et accurate descriptis et vero singulari vasorum, etiam subtilissimorum, implendorum peritia, Museis, quae confecit, praeclaris, aliis multis maximam eamque meritissimam sibi peperit cum apud aequales, tum apud posteros etiam famam. Obiit anno 1731. Cff. WAGENAAR, *Amsterdam in zijne opkomst enz.* T. III. p. 240, PORTAL, *Hist. de l'Anat. et de la Chir.* T. III. p. 259 seqq., *Dict. des Sciences méd.*, *Biograph. méd.* T. VII. p. 76 seq., DAV. IAC. VAN LENNEP, *Illustris Amstelod. Athen. Memorab.*, p. 140 seq.

[73]) IOHANNES SWAMMERDAM, Amstelodamensis, anno 1637 natus, unus item ex optimis HORNII discipulis, anno 1667 Leidae medicinae doctor creatus, et aliis nominibus de anatome humana bene meritus est, et vero perficienda recens inventa vasorum in cadaveribus implendorum ratione. Praesertim autem inclaruit studiis entomologicis, quorum fructus praecipuos, addita vitae descriptione, BOERHAAVIUS edidit in opere cultioribus quibusvis notissimo, cui titulus: *Biblia naturae* L. B. 1737. Decessit melancholicus anno 1680, hallucinationibus religiosis consumtus. De hoc aliisque eiusdem aevi anatomicis conf. A. A. SEBASTIAN, Oratio *de Batavorum saeculo decimo septimo de anatome meritis atque inventis in ea praestantissimis*, in *Ann. Acad. Gron.* a. 1831—1832. De iisdem et citerioribus quoque A. VAN DER BOON, *Geschiedenis der ontdekkingen in de Ontleedkunde van den mensch gedaan in de Noordelijke Nederlanden, tot aan het begin der negentiende eeuw. Utrecht* 1851.

[74]) REGNERUS DE GRAAF, Schoonhoviensis, anno 1641 natus, postquam in Academia Lugduno-Batava, ducibus praesertim HORNIO et SYLVIO, medicis disciplinis operam navaverat, primum Andegavensem petiit, ubi summis honoribus ornatus est, deinde Parisinam. In patriam redux inprimis Delphis Batavorum artem salutarem factitavit usque ad annum 1673, quo fato functus est. Inclaruit maxime meritis anatomicis, cum aliis, tum praesertim organa genitalia spectantibus. Siphonis usum ad vasa sanguinem vehentia implenda primus GRAAFIUS docuit.

[75]) NICOLAUS HOBOKEN, anno 1632 Traiecti natus, celebris DIEMERBROECKII discipulus, ut matheseos et medicinae, ita praesertim anatomes, etiam comparatae, peritissimus fuit, quod tum scriptis apparuit, binis inprimis de placenta opusculis, tum scholis, quas primum in Athenaeo Steinfurtensi, deinde in Gelrica Academia habuit, Matheseos et Medicinae Professoris titulo ornatus. Anno 1672 metu Francicorum percussum patriam ipsum reliquisse, docuit BOUMANNUS in opere saepius laudato T. I. p. 223. Cf. etiam BURMAN, *Traj. erud.* p. 144 seqq.

[76]) De CAROLO DRELINCURTIO (DRELINCOURT), cum ceterarum medicinae partium, tum inprimis anatomes, in qua RIOLANUM praeceptorem habuit, peritissimo, conferatur laudatio BOERHAAVII Opusculis medicis Drelincurtianis ab ipso collectis et editis praemissa; tum etiam SANDIFORTII *Introd. ad Mus. Anat. Acad. Lugduno-Bat.* p. IX seq., et PAQUOT, l. l. T. 17, p. 318 seqq. Anno 1633 Lutetiae Parisiorum natus, in universitate Monspeliensi summos in medicina honores consecutus, primum medici militaris titulo primarii ex auctoritate Ludovici XIV in Flandria, deinde Parisiis artem factitavit, Regiis etiam medicis adscriptus. Inde ab anno 1668 in Academia Lugduno-Batava munere professorio functus est ibique quinque amplius lustra praesertim anatomen docuit, idque maximo cum applausu, singularem insuper ob artis salutaris peritiam ab optimatibus ipsoque rege GUILIELMO III honoribus ornatus. Obiit a. 1697.

[77]) ANTONIUS NUCK, Harderovicenus, partim Gelricae, partim Leidensis Academiae alumnus, in hac quidem a. 1677 Medicinae doctor creatus, postquam integrum decennium primum, ut videtur, Delphis Batavorum, deinde Hagae Comitum et artem salutarem factitaverat et titulo Professoris ornatus cum anatomen, tum verisimiliter etiam chirurgiam docue-

rat, Leidam vocatus est ibique maximo discipulorum emolumento cathedram anatomicam occupavit usque ad annum 1692, quo praematura morte patriae subreptus est. Inclaruit inprimis disquisitionibus systematis lymphatici et maxime quidem admirabili vasorum lympham vehentium implendorum peritia, suo tempore prorsus inaudita, neque a posteris unquam superata. Cft. J. DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage*, I. 2. p. 610, SANDIFORT, l. l. p. x seq., BOUMAN, l. l. T. I. p. 365.

[78]) GODEFRIDUS BIDLOO, Amstelodamensis, medicus eruditus, anatomicus idemque chirurgus dexterrimus, poëta laudatus, postquam artem salutiferam in urbe patria magna cum civium approbatione factitaverat, NUCKIO successit, et primum quidem Hagae Comitum, deinde Leidae, ubi anno 1713, aetatis LXV, defunctus est. Singulari GUILIELMI III favore, ut deinceps ipsius Archiater lectus est, ita pridem nosocomiis militaribus curandis, primum in patria nostra, deinde quoque in Anglia praefectus fuit. Inter scripta, quae reliquit, eminet opus anatomicum splendidis iconibus praeclarum. Cff. DE RIEMER et SANDIFORT, l. l. l. l.

[79]) De IOHANNE IACOBO RAVIO (RAU) Badensi, qui post varios casus, post tot discrimina rerum, quot paucis hominibus eveniunt, in Academia Lugduno-Batava summos in medicina honores consecutus, cum artem, inprimis chirurgicam, factitando, tum praesertim anatomen docendo maximam nactus est famae celebritatem, conferatur accuratissima BERNHARDI SIEGFRIEDI ALBINI narratio, quam SANDIFORTIUS inseruit *Introductioni* operis saepius laudati, p. XIV sqq. Amstelodami quatuor fere lustra floruit, Lugduni-Batavorum in locum BIDLOI suffectus sexennium tantum degit. Obiit scilicet anno 1719, aetatis LII, diuturno cerebri morbo fractus. Praeter specimen academicum egregium *de ortu et regeneratione dentium*, anno 1694 defensum, pauca scripta reliquit, at vero, quemadmodum de discipulis atque laborantibus, tum aliis, tum inprimis calculosis, sic etiam de Theatro anatomico Leidensi quam optime meritus est.

[80]) E nobili ALBINORUM gente quatuorviri ingenio, doctrina, moribus praeclari multum contulerunt ad artem et scientiam medicam, quam ipsi Leidae praesertim didicerunt, in patria nostra vindicandam. Pater, BERNHARDUS ALBINUS, (sic avi patruelis, PETRUS ALBINUS, Poëseos et Matheseos Professor Wittebergensis, gentilitium WEISS transnominaverat), BERNHARDUS igitur duoque ipsius filii, BERNHARDUS SIEGFRIEDUS et FREDERICUS BERNHARDUS, Leidensem ornarunt cathedram, tertius, CHRISTIANUS BERNHARDUS, alter a natu maximo, Rheno-Traiectinam. Quamquam BERNHARDUS, Dessaviensis ille, a. 1653 natus, carus prae omnibus, ut e BOERHAAVIO cognovimus, DRELINCOURTII discipulus, anatomes etiam peritissimus fuisse videtur, inprimis tamen excelluit ipsa, quam vario titulo factitavit et docuit quoque, medicina. Filii vero, licet patris exemplum secuti nullam medicae disciplinae partem neglexerint, imo singulis vel tradendis vel in aegrotantium salutem adhibendis de discipulis ipsaque civitate quam optime meriti sint, praesertim tamen inclaruerunt anatomes scientia. Eminuit autem inter fratres BERNHARDUS SIEGFRIEDUS, cum aliorum, tum patris et BOERHAAVII, praesertim vero RAVII discipulus, neque aequales tantum et priores, sed plerosque etiam e posteris anatomicis multis nominibus superavit. Atque de hoc quidem eiusque meritis conferatur inprimis SANDIFORTII *Introductio* saepius laudata p. XXII seqq.

Natus est anno 1697 Francofurti ad Viadrum, ubi pater tunc temporis Medicinae Professor erat, mortuus Lugduni Batavorum a. 1770. FREDERICUS BERNHARDUS, Leidensis, a. 1715 natus, ut anatomes, sic chirurgiae quoque peritissimus, postquam doctorum in numerum adscriptus erat, Amstelodami per quinquennium artem factitavit. Quo quidem exacto, primum Lectoris, deinde Professoris titulo cum Anatomen, tum etiam Chirurgiam in Academia Lugduno-Batava docuit. Obiit a. 1778. De hoc etiam conferatur SANDIFORTIUS l. l. — CHRISTIANUS BERNHARDUS denique, Berolinensis, sub finem saeculi superioris natus, a. 1722 summos in medicina honores consecutus, sequenti Medicinae, Anatomes et Chirurgiae Professor creatus est in Academia Rheno-Traiectina, quod munus optime gessit usque ad annum 1747, quo senatui urbano adscriptus a docendo destitit. Vita cessit a. 1752. De patre, BERNHARDO ALBINO, conferatur oratio funebris a BOERHAAVIO habita d. XXII Sept. a. MDCCXXI, in ipsius *Opusculis* a. 1738 Hagae Comitum editis, p. 44 seqq.

[31]) Binos significavi Professores Leidenses, patrem et filium, EDUARDUM scilicet et GERARDUM SANDIFORT, hunc quidem Leidensem, illum vero Dordracenum, utrumque singulari cum variae doctrinae copia, tum inprimis anatomes peritia, de discipulis, de Academia, de scientia, quam tradiderunt, optime meritum. Atque de hoc quidem, cuius institutione cum multis ex optimis patriae medicis frui mihi contigit, anno 1848, aetatis septuagesimo, defuncto, qui in anatomicis patrem celeberrimum, in ceteris disciplinis OOSTERDYKIUM, PARADISIUM, PUTEANUM et BRUGMANSIUM habuit praeceptores, conferatur inprimis *Memoria*, quam edidit cl. GER. CONR. BERN. SURINGAR. De EDUARDO vero, praeclaro scholae Albinianae alumno, anno 1742 nato, 1814 mortuo, praeter ea, quae notarunt TE WATER in Narratione supra laudata et KEMPER in Oratione, qua magistratum academicum anno 1816 deposuit, SIEGENBEEK, l. l. tum T. I. passim, tum inprimis T. II. p. 219 seq., atque G. SANDIFORT in *Introd. ad Mus. Anat. Acad. Lugduno-Bat.* Vol. III. p. I seqq.

[32]) PETRUS CAMPER, Leidensis, anno 1722 natus, in physicis disciplinis MUSSCHENBROEKII et 'S GRAVESANDII, in medicis inprimis BERNHARDI SIEGFRIEDI ALBINI, GAUBII et ROYENI probatissimus alumnus, postquam summos et in Philosophia et in Medicina consecutus erat honores atque acquisitam scientiam in exteris universitatibus perfecerat, primum in Academia Franequerana, deinde in Illustri Amstelodamensium Athenaeo, postea in Academia Groningana cum alia, tum praesertim anatomen et chirurgiam egregie docuit. Anno 1787 concilio status adscriptus Hagam Comitum migravit ibique biennio post defunctus est. Vir fuit ingenio, doctrina, prudentia insignis, de anatome tam humana quam comparata, de pathologia, de chirurgia aliisque disciplinis factis scriptisque meritissimus. Memoriam ipsius celebrarunt filius, ADR. GELAS. CAMPER, in opusculo, cui titulus: *Levensschets van Petrus Camper*, Leeuw. 1791, IO. MULDER, in Oratione *de meritis Petri Camperi in anatomiam comparatam*, Gron. 1809, PETR. HENDRIKSZ, in Orat. *de Chirurgorum nostratium laudibus*, *optimis excolendae artis chirurgicae incitamentis*, p. 12 seqq., COLLOT D'ESCURY, l. l. T. VII p. 451 seqq. alii. Cff. etiam *Biograph. médicale*, *Biographie Univers.* et NIEUWENHUIS, *Alg. Woordenb. van Kunst. en Wetenschapp.*, in voce.

[33]) ANDREAS BONN, Amstelodamensis, eodem anno natus, quo BOERHAAVIUS vita cessit,

partim in Athenaeo patrio, partim in Academia Lugduno-Batava studiis operam dedit, in physicis MUSSCHENBROEKII, in medicis ROËLLII, CAMPERI huiusque praeceptorum egregius discipulus. Anno 1763, defensa dissertatione celeberrima *de continuationibus membranarum*, summis in medicina honoribus ornatus, postquam Lutetiae Parisiorum ad maiorem excultus erat artis salutaris peritiam, illam quidem Amstelodami feliciter exercuit, insuper vero ab anno 1771 ad senectutem usque ibidem Anatomes et Chirurgiae Professoris munere tam egregie functus est, ut ad famam Athenaei, quinimo patriae vindicandam multum omnino contulerit. Obiit octogenarius a. 1818, quemadmodum discipulis, quos informavit, sic etiam scriptis praeclaris et vero institutis fructuosis, quorum vel auctor vel vindex fuit religiosissimus, posteritati commendatus. Cf. FRANC. VAN DER BREGGEN, Corn. fil. *Oratio in memoriam Andreae Bonn*, cet., in *Ann. Acad. Lugd.-Bat.* A. 1819—1820, supra laudata LENNEPII Oratio eiusdemque Annotatio in *Illustr. Amstel. Athen. Memorab.* p. 206, 257 sqq.

[84]) IANUS BLEULAND, summus, siquis alius, anatomicus, in vasculis minimis implendis exercitatissimus, medicus praeclarus, Lucinae minister experientissimus, prudentia non minus quam audacia praecellens, cum artem factitando, tum etiam docendo, nec minus scribendo atque Museum conficiendo celeberrimum, subtilioris anatomes cum humanae, tum comparatae adeoque physiologiae quoque studio quam maxime accommodatum, de civitate, de academiis, de republica denique literaria optime meritus est. Anno 1756 Goudae natus ibique ad institutionem academicam rite praeparatus, Lugduni-Batavorum cum aliis, tum inprimis physicis et medicis disciplinis operam navavit, in his quidem FRED. BERN. ALBINO, EDUARDO SANDIFORTIO, DOEVERENO, HAHNIO atque OOSTERDYKIO praeceptoribus usus. Anno 1780, publice defensa dissertatione *de difficili aut impedita alimentorum deglutitione*, Medicinae doctor creatus, artem salutiferam in urbe patria pagisque vicinis feliciter exercuit, idque undecim circiter annos. Quibus exactis, primum in Gelrica, deinde in Traiectina universitate professorio munere functus est, donec aetatis causa rude donaretur. Obiit anno 1838. Cf. RICH. VAN REES, Oratio *de Iano Bleulando* in *Annal. Acad.* 1838—1839. p. 141 seqq., tum etiam BOUMAN, l. l. T. II. p. 504 seqq.

[85]) GERARDUS VROLIK, sexaginta amplius annos cum civitatis, tum Illustris Athenaei Amstelodamensis decus et ornamentum, magnus magni BRUGMANSII, EDUARDI SANDIFORTII, PARADISII aliorumque praestantissimorum virorum discipulus, quaemadmodum artis salutaris peritia, sic copiosa eademque solida doctrina, iudicio subacto, singulari docendi facultate, industria, ardore patriam medicinam egregie vindicavit. Anno 1775 Leidae natus, inde a 1796 professoria dignitate ornatus varias deinceps disciplinas, botanicen, anatomen, physiologiam, artem obstetriciam plene cumulateque docuit, scriptisque praeclaris cum aliis, tum inprimis botanicis, anatomicis et pathologicis, nec minus Museo construendo iustam ubicunque celebritatem nacto ad scientiam provehendam permultum contulit. Obiit a. 1859.

[86]) GERBRANDUS BAKKER, Enchusanus, a. 1771 natus, partim Groninganae, partim Groninganae, partim Leidensis Academiae alumnus, in illa quidem praeter alios inprimis MUNNIKSIO, FORSTENO VERSCHURIO, DRIESSENIO, in hac vero iisdem fere, quibus VROLIKIUS usus praeceptoribus, postquam duodecim annos in urbe patria cum medicinam, tum etiam

artem obstetriciam factitaverat, primum Harlemi Lectoris titulo, deinde Groningae, professoria dignitate ornatus, non tantum anatomen et physiologiam, sed chirurgiam quoque et obstetriciam, inde ab anno 1811 usque ad 1828, quo vita cessit, egregie docuit. Vir fuit eximiis ingenii animique dotibus non minus quam eruditione praeclarus, naturae observator atque scrutator diligens et indefessus, scriptor acutus et concinnus. Cf. SEERPII BROUWER Oratio publice dicta die IX Octobris MDCCCXXVIII, cum Academiae Groninganae regundae munus solenni ritu deponeret, p. 19 sqq.

[87]) Alios scilicet, quam alia de causa in Oratione commemoratos. Cf. PETRI HENDRIKSZ *Oratio de chirurgorum nostratium laudibus, optimis excolendae artis chirurgicae incitamentis*, habita Groningae, a. 1819. Ipsum illum HENDRIKSZIUM, unum ex optimis fuisse patriae chirurgis, nec minus Academiam Groninganam ornasse, quam IAC. CORN. BROERSIUM, praeceptorem olim mihi dilectissimum, chirurgum item dexterrimum, Lugduno-Batavam, vix est quod moneamus. Vivos patriae medicinae statores, in patriis universitatibus informatos, numero permultos, meritis praeclaros, ut singulorum modestiae parcerem, omittendos esse censui.

[88]) Haec dicta sunt, eorum habita ratione, quae nuper audiveram ab aestumatissimo collega, IOH. IAC. VAN OOSTERZEE, quum Orationem pronunciaret *de Scepticismo, hodiernis theologis caute vitando.*

[89]) Variis autem in regionibus etiamnunc eiusmodi leges vigere, nuper memoravit cl. J. VAN DER HOEVEN in opusculo legumlatoribus nostris de meliori nota commendando, cui titulus: *Eenige mededeelingen omtrent de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunde, die buitenslands vereischt worden.* Haarlem, 1862.

[90]) »Le jury a brisé les liens qui unissaient les disciples aux maîtres. Avant 1830 on »voyait des élèves suivre des cours dans plusieurs facultés et obtenir successivement le »grade de docteur en droit, en médecine, en sciences, etc. etc.! Aujourd'hui que se passe-t-il? »On étudie en vue de l'examen seulement; le concours universitaire est à peu près abandonné; le temps qu'il réclame des concurrents est regardé comme perdu; les élèves s'inquiètent médiocrement de la science; le diplôme, rien que le diplôme, voilà la seule chose »digne de leurs efforts, et ce diplôme ils tâchent de l'obtenir avec la moindre peine »possible."

»Quel est l'objet des hautes études? C'est la culture de la science.

»Développer l'esprit scientifique, telle est la mission des universités.

»C'est la pierre de touche à laquelle on peut et on doit juger tout système d'instruction »supérieure. Favorise-t-il, développe-t-il le goût de la science? Il est bon, il faut y persister. Si, au contraire, l'esprit scientifique se perd, si la science est dédaignée, hâtez-»vous de répudier le système, car il compromet l'avenir intellectuel du pays. Eh bien! »tel est le funeste résultat du système qui a été suivi en Belgique depuis 1835. La loi »de 1849 n'y a rien changé."

»Deux systèmes d'examen ont régi la Belgique depuis qu'elle possède des Universités. »A partir de 1817 jusqu'en 1835, les facultés des Universités de l'État avaient seules le

„droit de conférer des diplômes. Depuis 1835, la collation des grades appartient à un „jury. Le jury central qui a existé jusqu'en 1849, a été abandonné et remplacé par les „jurys combinés. Dans notre opinion, la loi de 1849 n'a pas remédié au mal, aux abus „qui s'étaient produits sous le système de la loi de 1835. Il est impossible de maintenir „le système de cette loi et il est également impossible de revenir à celui de 1835. Les „motifs qui l'ont fait abroger subsistent dans toute leur force. Que reste-t-il à faire? „Revenir à l'ancien système, rendre les examens aux universités de l'État.

„Les résultats des deux systèmes d'examen, mis en pratique depuis 1817, sont évidents. „Lorsque le Gouvernement des Pays-Bas organisa l'enseignement, tout était à faire. Après „moins de quinze ans, les établissements d'instruction supérieure qu'il avait fondés, étaient „dans l'état le plus prospère; il y avait, comme nous l'avons déja dit, une vie intellec„tuelle qui promettait un bel avenir pour la science en Belgique. Voilà l'état dans lequel „le législateur de 1835 trouva l'enseignement.

„Depuis 1835, la décadence commence et va croissant, d'année en année. Il est plus „que temps de changer de système, si l'on veut relever les études et ramener l'esprit scien„tifique, préparer à la Belgique un avenir intellectuel. Le moyen d'atteindre ce but, dans „notre opinion, c'est de rendre les examens aux facultés."

Haec et similia multa leguntur in sententiis diversorum Ordinum Universitatum Gandavensis et Leodiensis, quae relatae sunt in opere, cui titulus: *État de l'Instruction supérieure donnée aux frais de l'État. Rapport présenté aux chambres législatives par M. Piercot, Ministre de l'Intérieur. Bruxelles* 1854.

[91]) IACOBUS LUDOVICUS CONRADUS SCHROEDER VAN DER KOLK, Leovardiensis, d. 14 m. Martii a. 1797 natus, d. 1 m. Maii a. 1862 morbo dysenterico exstinctus est.

[92]) Cff. *Levensberigt van J. L. C. Schroeder van der Kolk door W. Vrolik. Overgedrukt uit het Jaarboek der Kon. Academie van Wetenschappen voor den jare* 1862. — *Eene eerezuil voor J. L. C. Schroeder van der Kolk, door den Hoogleeraar Mr. C. W. Opzoomer. Utrechtsche Volks-Almanak* 1863. — *Levensschets van J. L. C. Schroeder van der Kolk, Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Utrechtsche Hoogeschool, door Dr. J. P. T. van der Lith. Utrechtsche Studenten-Almanak* 1863.

[93]) Quod factum est d. 17 m. Iunii a. 1820, defensa dissertatione *de sanguinis vasis effluentis coagulatione.*

[94]) Primum Hornae medicinam exercuit, at paucos modo menses.

[95]) Accidit eheu, quod metui. Haesitantibus et vero recusantibus Batavis, Anglus rei peritus, cl. HENR. W. ACLAND, medicinae Professor Oxoniensis, liberale mandatum exsecutus emit Museum: partem pathologicam in usum Universitatis, quae Oxonii floret, physiologicam et ethnologicam in usum Cantabrigiensis. Pudeat eos, qui vel consilio vel auctoritate patrium illud studiorum adminiculum patriis medicis servare potuissent.

[96]) „PHILIPPE PINEL," inquit BOISSEAU, „est un des hommes qui ont le plus honoré la „France depuis la fin du siècle dernier. Il a fait tomber les chaînes dont on chargea les „aliénés, jusqu'au moment où, nouvel HOWARD, il implora la pitié publique en faveur

„d'êtres plus dignes de l'obtenir que ceux dont le philanthrope anglais adoucit le sort." *Biogr. méd.* T. VI. in voce. Cf. etiam SCHROEDER VAN DER KOLK, Oratio *de debita cura infaustam maniacorum sortem emendandi eosque sanandi, in nostra patria nimis neglecta. Ann. Acad. Rheno-Trai.* 1836—1837.

97) HENRICUS EGBERTUS VINKE, d. 20 m. Iunii a. 1794 natus, obiit d. 27 m. Augusti a. 1862 haemorrhagia cerebri.

98) *De Vuurecke* et *Jutphaas.*

99) In opusculo, cui titulus: *Utrechtsche Studenten-Almanak voor het jaar* 1863, p. 158, seqq.

100) IANUM GERARDUM HULLEMAN significavi, Rheno-Traiectinum, Lugduni-Batavorum in Facultate Philosophiae theoreticae et Litterarum humaniorum Professorem ordinarium.

101) In *Allocutione ad commilitones*, quam *in memoriam Iani Gerardi Hulleman* habuit d. IV. m. Iunii MDCCCLXII. Ed. Lugd.-Bat. 1862.

INDEX SCRIPTORUM,

QUAE EDENDA CURAVIT

IACOBUS LUDOVICUS CONRADUS SCHROEDER VAN DER KOLK.

Responsum ad Quaestionem ab Ordine Disciplinarum mathematicarum et physicarum Academiae Groninganae propositam: ***Quae sunt emolumenta praecipua, quae ex calorico latente seu ligato aëris et aquae ad oeconomiam animalem redundant?*** Ann. Acad. Gron. 1815—1816.

Commentatio ad Quaestionem ab Ordine Medicorum Academiae Groninganae a. 1818 propositam ***de sanguinis vase effluentis coagulatione.*** Ann. Acad. Gron. 1818—1819.

Dissertatio physiologico-medica, qua exponitur ***Sanguinis coagulantis historia cum experimentis ad eam illustrandam institutis.*** Gron. 1820.

Waarneming eener Krankzinnigheid, ten gevolge van oorontsteking, met eene verklaring der waanzinnige denkbeelden, door de lijderes na hare herstelling opgegeven. (Commentariolum insertum operi, cui titulus: ***Geneeskundige Bijdragen*** door C. PRUYS VAN DER HOEVEN, J. LOGGER, C. G. C. REINWARDT en G. SALOMON. 1826. I. p. 147.)

Observationes Anatomico-pathologici et practici argumenti. Fasc. I. 1826.

Oratio ***de Anatomiae pathologicae praecipue subtilioris studio utilissimo et ad morborum naturam intelligendam maxime commendando***, publice habita d. 2 m. Febr. a. 1827, quum Medicinae Professionem in Academia Rheno-Traiectina solenni ritu auspicaretur.

Over het verschil tusschen doode natuurkrachten, levenskrachten en ziel, 1835. (Haec Oratio a. 1837 in Germanicam, a. 1857 in Suecicam linguam translata fuit.)

Oratio ***de debita cura infaustam maniacorum sortem emendandi eosque sanandi in nostra patria nimis neglecta***, publice habita d. 16 m. Martii a. 1837, quum magistratum Academicum deponeret. (Vernaculo sermone iterum edita sub titulo: ***Over de verwaarloozing der vereischte zorg ter leniging van het lot der krankzinnigen in ons Vaderland.***)

Bedenkingen over de wetgeving nopens de krankzinnigen, 1839.

Over choroiditis als oorzaak van glaucoma, 1841. (Dissertatio edita in opere, quod inscribitur: ***Verhandelingen van het Genootschap ter bevordering der Genees- en Heelkunde***, Dl. I. In Germanicam linguam translatam repetiit eandem VON AMMON in diario dicto: ***Ophthalmologisch Zeitschrift.***)

Recherches d'Anatomie comparée sur le genre *Stenops* D'ILLIGER. (In his quoque disquisitionibus KOLKIUS laboris socium habuit VROLIKIUM. Editae sunt a. 1851 in opere supra commemorato, cui titulus: *Bijdragen tot de Dierkunde.*)

Waarnemingen over het maaksel van de menschelijke placenta en over haren bloedsomloop. (Observationes a. 1851 editae in Dissertationibus inscriptis: *Verhandelingen der Eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut*, 3e reeks, Dl. IV.)

Waarneming betreffende eene melancholica met neiging tot suicide. (Continetur haec observatio in opere periodico, quod inscribitur: *Nederlandsch Lancet*, 1851.)

Over den invloed van sterken drank op het ligchaam, 1851.

De mijlpaal, of wat hebt gij als afschaffers van sterken drank in 1850 gedaan?

Over den oorsprong en de vorming van *tubercula pulmonum*. (Commentariolum insertum operi periodico: *Nederlandsch Lancet*, 1852. In Anglicum sermonem transtulit doct. MOORE, a. 1858.)

De pathologie en therapie der krankzinnigheid beknopt uiteengezet. (Tractatus insertus operi, quod inscribitur: *Tijdschrift der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunde*, 1852. In Suecicam linguam transtulit doct. GRÄHS.)

Waarneming van eene atrophie van het linker halfrond der hersenen met gelijktijdige atrophie van de regterzijde van het ligchaam. (Haec observatio promulgata fuit in Dissertationibus saepius laudatis: *Verhandelingen der Eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut*, 3e reeks, Dl. V. 1852.)

Over de zelfstandigheid der ziel, gestaafd door eene beschouwing van den mensch in zijne verschillende ontwikkelingsperioden. (Disputatio edita in opere, quod inscribitur: *Album der Natuur*, 1852.)

Miscellanea: I. Ontdekking van uras calcis in de rokken der aderen bij arthritici. II. Vernaauwing van het darmkanaal door ingeslikte kersensteenen veroorzaakt. III. Verblijf van doorgeslikte voorwerpen in het darmkanaal zonder belangrijke nadeelige gevolgen. (Alterum et tertium horum commentariolorum, quae primum promulgata sunt a. 1853 in opere, quod inscribitur: *Nederlandsch Lancet*, a. 1859 Anglico sermone edita fuerunt in diario, cui titulus: *Dublin medical Press.*)

Over de vorming en verspreiding van kankercellen in den omtrek van kanker, en het gewigt hiervan bij het doen eener operatie. (Disputatio a. 1853 edita in saepius laudato: *Nederlandsch Lancet.*)

Een merkwaardig geval van broedermoord ten gevolge van krankzinnigheid. (Casus eodem libro promulgatus a. itidem 1853.)

Waarneming eener chronische maagkramp. (Etiam haec observatio continetur opere, quod inscribitur: *Nederlandsch Lancet*, 1854.)

Anatomisch-physiologisch Onderzoek over het fijnere zamenstel en de werking van het ruggemerg. (Hanc dissertationem, ab Academia Regia Scientiarum, quae Amstelodami floret, a. 1855 promulgatam, in Suecicam linguam transtulit cl. BONSDORF, in Germanicam una cum commentatione infra recensenda doct. THEILE, in Anglicam doct. MOORE.)

INDEX SCRIPTORUM,

QUAE EDENDA CURAVIT

HENRICUS EGBERTUS VINKE.

Specimen Hermeneutico-Theologicum, quo vaticinationes Iesu Christi de perpessionibus suis, morte et in vitam reditu illustrantur et vindicantur. Trai. ad Rhen. 1818.

Twee Leerredenen te Alkmaar, 1826.

Bidden tot God en waken tegen den vijand. Eene Leerrede over Nehem. IV: 9, uitgesproken op Zondag, den 17 October 1830, 3de druk.

Over den oorsprong van het voorhouden van eenige vragen aan de gemeente bij de voorbereiding voor het heilige Avondmaal, 1835. (Commentatio inserta operi, quod inscribitur: *„Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland, verzameld door* N. C. KIST en H. J. ROIJAARDS," T. VI. p. 1—40.)

Verhandeling ter beantwoording der vraag, vorderende: Eene verzameling en verklaring der gezegden van Jezus, betreffende zijn lijden en sterven tot vergeving der zonden en zaligheid enz., met den gouden eereprijs bekroond door het Haagsch Genootschap ter verdediging van de Christelijke Godsdienst in 1835, 's Gravenhage, 1837.

Oratio de germano Philosopho, optimo Theologo, publice habita d. 8 Dec. a. 1836, quum Theologiae professionem in Academia Rheno-Traiectina solenni ritu auspicaretur. Trai. ad Rhen., 1837.

Plegtige gedachtenisviering van het vijf en twintigjarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps in het algemeen, en van de Utrechtsche afdeeling in het bijzonder, op den 17 October 1839.

Oratio de Religionis Christianae in conformandis hominum animis iisque consolandis vi atque efficacitate, habita d. 26 m. Martii a. 1840, quum Academiae regundae munus solenni ritu poneret. (Hanc orationem in Belgicam linguam transtulit P. H. J. ROOS SCHREGARDUS, S. Min. Cand., addita effigie cl. HERINGA, cui parentaverat VINKIUS.)

Leerrede, gehouden den 9 Februarij 1840, na het afsterven van den Hoogleeraar J. HERINGA ELZ., en Toespraak bij zijn graf.

thiers. (Tweede vermeerderde en verbeterde uitgaven van de Handelingen der Apostelen en den brief aan de Romeinen.) Derde deel. De brieven aan de Galaten, Epheziers, Philippensen, Colossensen, Thessalonicensen, Timotheus, Titus, Philémon en de Hebreën; de algemeene Zendbrieven van JACOBUS, van PETRUS, van JOHANNES en de Zendbrief van JUDAS, 1847—1860.

De hooge, alles te bovengaande waarde der liefde, naar Kor. XIII. (Tractatus insertus opusculis, quae dicuntur: *Kleine stukjes van het Nederlandsche Zendeling-genootschap*, n°. 87), 1859.

Toespraak, gehouden den 5 December 1859, bij het graf van de Hoog-Welgeboren Jonkvrouwe CONSTANTIA JOHANNA BARONNESSE VAN LYNDEN VAN LUNENBURG, overleden 28 November 1859.

Toespraak, gehouden den 19 Junij 1860 bij het graf van de Hoog-Welgeboren Jonkvrouwe ELISABETH JOHANNA CHARLOTTA GERHARDINA MARIA BARONNESSE VAN LYNDEN VAN LUNENBURG, overleden den 14 Junij 1860.

De Empirie van Jezus Apostelen en verdere tijdgenooten met opzigt tot zijn persoon, zijne leer en daden, volgens de Evangeliën. (Commentatio edita in opere, quod inscribitur: »*Maandschrift voor Christenen* enz." 1860: in fasciculis nempe, qui mensibus Maii, Junii et Julii prodierunt.)

Geloof op gezag? Leerrede naar Matth. V: 22ᵃ. 1861.

Godsdienstige beschouwing van den Watersnood, naar Ps. 93. Leerrede, gehouden 20 Januarij 1861.

Accedunt censurae et commentariola inserta operibus, quae inscribuntur: »*Godgeleerde Bijdragen*" et »*Bijbelsch Dagboek*."

ACTA IN SENATU

A. CIƆIƆCCCLXII—CIƆIƆCCCLXIII,

RECTORE MAGNIFICO GOZEWINO IANO LONCQ, CORN. IAN. FILIO.
GRAPHIARIO HENRICO CHRISTIANO MILLIES.

Die 26 m. Martii. Rector Magnificus IACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem habet *de aetate nostra optimatibus et civitatum rectoribus sapientiae magistra*, et Academiae fata tum prospera tum tristia enarrans memoriam quoque celebrat trium Professorum rude donatorum, anno praecedente defunctorum, Virorum Clarissimorum HOLTII, ACKERSDYCKII et SUERMANNI. Recitatis deinde a Graphiario Ordinum Iudiciis de commentationibus in certamine litterario acceptis, Rector Magnificus Regis nomine praemia tradit victoribus, nummum scilicet argenteum IANO IACOBO CORNELISSEN, in Academia Lugduno-Batava Litt. Hum. Candidato, praemia vero aurea IANO GUILIELMO SCHUIT, in Academia Lugduno-Batava Medicinae Studioso, et IOHANNI THEODORO MOUTON, in Academia Lugduno-Batava Phil. Nat. Candidato, huic autem sorte adsignatum, cum HENRICUS CORNELIUS DIBBITS, Phil. Nat. in Academia Rheno-Traiectina Candidatus, eodem honore dignatus esset. Tandem Magistratum deponens in proximum annum Rectorem Magnificum renuntiat ac salutat Virum Clarissi-

mum GOZEWINUM IANUM LONCQ, CORN. IAN. fil. E Curatorum decreto Graphiarii munus in hunc annum mandatum est Viro Clarissimo HENRICO CHRISTIANO MILLIES.

Assessores constituuntur:

Ex	Ordine	Math.	Vir	Clar.	F. A. G. MIQUEL.
"	"	Theol.	"	"	H. E. VINKE.
"	"	Iur.	"	"	I. A. FRUIN.
"	"	Lit.	"	"	G. G. BRILL.

Die 3 m. Maii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi IACOBI LUDOVICI CONRADI SCHROEDER VAN DER KOLK, in facultate Medica Professoris, per XXXVI fere annos huius Academiae ornamenti, post diuturnum morbum primo huius mensis die vita defuncti.

Die 8 m. Maii. Rector Magnificus omnium nomine gratias agit Viro Clar. MIQUEL, qui munus sibi a Curatoribus in Academia Lugduno-Batava oblatum recusavit.

Die 29 Augusti. Senatus luget obitum Viri Clarissimi HENRICI EGBERTI VINKE, Theologiae Professoris, die 27 m. Augusti defuncti, qui per XXV annos huius Academiae fuit decus et ornamentum.

Die 26 m. Septembris. Vir Clarissimus GUILIELMUS KOSTER, ex decreto regio d. 4 m. Iulii a. 1862 in Ordine Medicorum Professor Ordinarius designatus, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus munus suum auspicatus est oratione sermone vernaculo habita *de institutionis in pathologia generali ratione.*

Die 6 m. Novembris. Curatores cum Senatu communicant Virum ornatissimum D. A. BALFOORT, Lit. Hum. Cand., ad tempus Bibliothecae Academiae custodem esse designatum.

Die 30 m. Ianuarii. Vir Clarissimus IOHANNES IACOBUS VAN OOSTERZEE, Theologiae Doctor et Euangelii Interpres in coetu Roterodamensi, Augustissimi Regis decreto d. 18 Octobris a. 1862 Theologiae Professor Ordinarius creatus, ab Amplissimo Senatu in cathedram ductus orationem habet *de Scepticismo hodiernis theologis caute vitando.*

Die 17 m. Februarii. Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector eligatur in proximum annum:

Ex	Ordine	Math. et Phys.	Vir	Clar.	C. H. D. BUYS BALLOT.
"	"	Theol.	"	"	I. I. DOEDES.
"	"	Iur.	"	"	I. A. FRUIN.
"	"	Lit.	"	"	H. C. MILLIES.

Designantur deinde quatuor viri, e quibus eligatur Senatus Graphiarius:

Ex	Ordine	Med.	Vir	Clar.	G. I. LONCQ, CORN. IAN. fil.
"	"	Math. et Phys.	"	"	M. HOEK.
"	"	Theol.	"	"	I. I. DOEDES.
"	"	Iur.	"	"	O. VAN REES.

Assessores constituuntur:

Ex	Ordine	Med.	Vir	Clar.	F. C. DONDERS.
"	"	Theol.	"	"	B. TER HAAR.
"	"	Iur.	"	"	O. VAN REES.
"	"	Lit.	"	"	S. KARSTEN.

Die 17 m. Februarii. Leguntur litterae Viri Clar. H. G. TYDEMAN, Prof. emeriti in Academia Lugduno-Batava, d. 21 m. Dec. a. 1862, quibus significat se ex animi pietate in urbem patriam collectionem dissertationum, orationum aliorumque scriptorum academicorum dono dedisse Bibliothecae Academiae nostrae.

DE AARD VAN HET ONDERWIJS

IN DE

ALGEMEENE ZIEKTEKUNDE.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT

DEN 26sten SEPTEMBER 1862

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. W. KOSTER.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN CURATOREN DEZER HOOGESCHOOL;

WEL-EDEL-GESTRENGE HEER SECRETARIS VAN 'T COLLEGIE VAN CURATOREN;

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN VERDERE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, HOOG GEACHTE AMBTGENOOTEN;

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN LECTOREN AAN DEZE HOOGESCHOOL;

EDEL-ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT GEWEST, EN VAN DEZE STAD, EN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVETROUWD;

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FAKULTEITEN;

WEL-EERWAARDE HEEREN LEERAREN DER GODSDIENST;

WEL-EDELE HEEREN STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL;

GIJ ALLEN VOORTS, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT;

ZEER GEËERDE HOORDERS!

Het schijnt eene algemeene ontwikkelingswet in de natuur te zijn, dat niets zonder herhaalde gedaantewisseling, en zonder strijd, tot zijne bestemming kan komen. Hetzij wij de vorming der planeet waarop wij wonen, hetzij wij den groei en het leven van planten en dieren gadeslaan, overal bemerken wij onophoudelijke verandering, werking van nadeelige invloeden, gedaantewisseling en strijd.

Die wet geldt niet minder voor het menschelijk leven, voor maatschappelijke toestanden en instellingen. Hoeveel veranderingen ondergaat niet de mensch, wat al twijfelingen en welke stormen moet hij niet bekampen,

eer hij tot overtuiging, tot vastheid van karakter, tot een bepaald levensplan is gekomen. Hoeveel inspanning en welke worstelingen heeft het gekost, om de maatschappij te maken tot hetgeen zij door de beschaving is geworden!

Ook de wetenschap heeft hare tijdperken van ontwikkeling, en werd slechts na vele veranderingen, na veel verschil over meeningen en beginselen, wat zij thans is; en hare verdere volmaking zal wel evenzeer door omwenteling en strijd gekenmerkt worden.

Het lot dat plant en dier en mensch, maatschappij en wetenschap beschoren is, moest noodwendig ook dat der geneeskunde zijn. Ook hare geschiedenis toont ons eene opeenvolging van belangrijke veranderingen, en verplaatst ons op menig slagveld der partijen, stelsels en meeningen.

Gelijk echter in de geschiedenis der volken, der maatschappelijke verhoudingen, en der wetenschappen, altijd één of meerdere belangrijke beginsels het middenpunt van den strijd vormden, onder alle veranderingen telkens duidelijker te voorschijn kwamen, en hoe langer hoe meer erkend en ontwikkeld werden, zoo was het ook in de geneeskunde. Bij hare geschiedkundige ontwikkeling zien wij dat de ontleedkunde en de natuurkunde van het menschelijk ligchaam de spil vormen, waarom zich de verschillende meeningen en de vaak hevige strijd voornamelijk draaijen. Doch te gelijk zien wij dat die wetenschappen, onder alle tegenwerking, onder alle miskenning, meer en meer vooruitgaan, en telkens duidelijker hare gewigtige beteekenis en haren invloed doen gevoelen.

Dien invloed moesten zij vooral uitoefenen op de algemeene ziektekunde. De geschiedkundige ontwikkeling dezer wetenschap levert ons een tafereel van uiteenloopende meeningen, van verschillende beginselen, en van eene verwarring, zoo als er naauwelijks op eenig gebied der menschelijke kennis zou aan te wijzen zijn. Geen wonder ook! Het geldt bij hare behandeling de grondslagen der geneeskundige wetenschap; en ik vrees niet, te veel te zeggen, wanneer ik beweer, dat niets moeijelijker is, dan de poging om de geneeskunde op een vasten wetenschappelijken grondslag te vestigen.

Die moeijelijkheid moest zich vooral doen gevoelen, toen de ontleed- en

natuurkunde van het menschelijk ligchaam nog zeer weinig ontwikkeld waren; toen in plaats van natuuronderzoek, bespiegeling; in plaats van erkenning der onvolkomenheid en streven naar vooruitgang, het vormen van afgeronde stelsels, waarin men alles meende te weten, aan de orde van den dag waren. Lang duurde het eer men trachten kon de ontleed- en natuurkunde van het menschelijk ligchaam als de grondslagen der ziektekunde te bezigen. Die beide wetenschappen zelve moesten daarvoor tot een graad van volkomenheid geraken, welke zij eerst in deze eeuw konden bereiken.

Het waren de natuurkundige wetenschappen, welke ook hier, even als elders, haren magtigen invloed deden gevoelen. Door de hulpmiddelen welke zij verschaften, door den geest harer beoefening, welke zich ook aan de beoefenaars van andere wetenschappen mededeelde, werd eene snelle ontwikkeling der weefselleer, der ziektekundige ontleedkunde en der natuurkunde van het menschelijk ligchaam, in het begin dezer eeuw, mogelijk. Eene geheele verandering van het karakter der geneeskundige studiën was daarvan het gevolg.

In deze geschiedkundige feiten vinden wij gewis de verklaring van het verschijnsel, dat niet alleen in vroegere eeuwen de algemeene ziektekunde een tooneel van strijd en van verwarring was; maar dat nog vóór weinige jaren, omtrent den aard en de waarde dier wetenschap zulk een groot verschil van meening heerschte, hetwelk ook thans nog niet in eene algemeene overeenstemming is opgelost. Men ging zelfs zoo ver van te vragen of er tegenwoordig wel eene algemeene ziektekunde bestond, of de nieuwere ontdekkingen in de ontleed- en natuurkunde iets meer gedaan hadden dan afbreken, dan verwoesten van hetgeen toch eene zekere waarde had, en door niets beters vervangen werd?

Die twijfelingen en vragen waren het noodzakelijk gevolg van het overgangstijdperk, dat de algemeene ziektekunde, nog kort geleden, doorleefde; en thans zal wel meer en meer de overtuiging algemeen worden, dat het verval dier wetenschap slechts schijnbaar was; dat, integendeel, de gedaanteverwisseling welke zij door den vooruitgang der anatomie en physiologie onderging, tot hoogere ontwikkeling moet leiden, ja welligt, haar eerst het ware beginsel, den waren grondslag verschaft heeft. Dat wenschte

ik aan te toonen in de redevoering, waarmede ik in dit uur de betrekking van Hoogleeraar aan de Utrechtsche Hoogeschool zal aanvaarden. Het onderwerp was mij te meer welkom, omdat het op middelijke wijze het hooge gewigt der ontleedkundige studiën voor den geneeskundige in het helderste licht kan stellen. Verleent mij dan uwe welwillende aandacht, wanneer ik tot u spreek over den aard van het onderwijs in de algemeene ziektekunde.

Toen ik zoo even beweerde, dat er bijna geen gebied van menschelijke kennis zou aan te wijzen zijn, waarop meer verwarring en verschil van meening geheerscht heeft, dan op dat der algemeene ziektekunde, overdreef ik niet. Een enkele blik in de geschiedenis der geneeskunde toont het ons, dat er bij het behandelen der ziektekunde plaats was voor bekrompen stelsels en voor onbegrensde bespiegelingen; voor teleologische verklaringen, en voor materialistische beschouwingen. Hier vinden wij dorre overzigten van ziekten, in een bepaald stelsel gerangschikt, daar ontmoeten wij wijdloopige redeneringen over de beteekenis der geneeskunde, en het begrip van ziekte en gezondheid, beschouwingen over de mogelijkheid van het ziekworden, en overzigten van de geschiedenis der geneeskunde en den invloed der wijsgeerige stelsels. Aan de eene zijde wil men grondige ontleed- en natuurkundige studie, en kennis van de weefselveranderingen in het zieke ligchaam; aan de andere zijde keurt men dat streven minder goed, en ziet voor den aanstaande geneeskundige vooral heil in de kennis van den mensch als maatschappelijk, zedelijk en godsdienstig wezen.

Waar ligt, onder zoo veel verschillende meeningen, de waarheid? Wij willen trachten G. H. ons een duidelijk denkbeeld te vormen van de beteekenis der algemeene ziektekunde, om zóó een overtuiging te verkrijgen, omtrent den weg welken men in onze dagen bij hare beoefening volgen moet.

Uit haren aard behoort de algemeene ziektekunde onder het zoogenoemde voorbereidende onderwijs. Ik zal wel niet behoeven te

betoogen, dat van de voorbereidende studiën zeer veel afhangt voor de latere vruchtbare beoefening dier wetenschap, welke meer bepaald het doel van den studerende is. Slechts op een goeden grondslag kan een degelijk gebouw rusten. Die stelling geldt zoowel in den letterlijken, als in den overdragtelijken zin. Vergeefs zou het zijn terstond met de beoefening van bijzondere ziektekunde en geneesleer een aanvang te maken, zonder vooraf ontleed- en natuurkunde, en geneesmiddelleer bestudeerd te hebben, zonder — voegen wij er met het oog op ons onderwerp bij — zonder genoegzame kennis van algemeene ziektekunde te hebben verkregen.

Meent daarom niet G. H. dat ik het begrip van voorbereidende studiën voor den geneeskundige zoo eng opvat, dat men van ieder, die eene zekere hoeveelheid anatomisch-physiologische, en algemeen-pathologische kennis verworven had, door eenigen tijd studie aan het ziekbed, een degelijk geneeskundige zou kunnen maken. Het is er ver van af. Wil men wetenschappelijke geneeskundigen vormen, dan behooren onderwijs en opvoeding van de eerste jeugd af zoo ruim en grondig mogelijk te zijn geweest. Dan moeten letterkundige en natuurkundige studiën voorafgegaan zijn, nog eer men het voorportaal der eigenlijke geneeskundige studiën binnentreedt. De tijd noch de gelegenheid zijn er thans voor geschikt, om aan te toonen, dat meer nog dan voor andere wetenschappen, de breede, algemeene ontwikkeling der beoefenaars voor de geneeskunde een vereischte is, omdat zij, nog meer misschien dan andere wetenschappen, aan vooruitgang behoefte heeft. Immers slechts door grondige algemeen-wetenschappelijke studiën kunnen de mannen gevormd worden, wier bemoeijingen met een bijzondere wetenschap, deze een schrede voorwaarts doen gaan. Zonder dat men de noodzakelijkheid hiervan inziet, en door onbekrompen ondersteuning van alle takken van onderwijs, en niet het minst van het universitaire, het aangenomen beginsel toepast, is er geen wetenschappelijk leven, geen vooruitgang.

Men moge dan, volgens bekrompen utiliteits-beschouwingen, beweren, dat men, ook zonder die ruime wetenschappelijke ontwikkeling, bruikbare praktici kan vormen, dat de maatschappelijke werkkring van den geneesheer nog slechts in geringe mate met de wetenschappelijke studiën in verband

staat — men dooft op die wijze het leven der geneeskundige wetenschap uit, en van verdere ontwikkeling kan geen sprake meer zijn.

Doch wat zal ik voortgaan met het betoogen van de noodzakelijkheid der ruime wetenschappelijke ontwikkeling van den geneeskundige? Ging er niet onlangs een stem op uit den Senaat dezer Hoogeschool, welke met klemmende en welsprekende woorden zulk een betoog aan 's lands vertewoordiging rigtte, toen het hem toescheen, dat een ontworpen geneeskundige wet het beginsel dier wetenschappelijke ontwikkeling niet genoegzaam in acht genomen, en vooral door mindere waardering van het universitaire onderwijs, miskend had?

Ik behoef dus niet te zeggen, dat ik het begrip van voorbereidende studiën voor den geneeskundige zeer ruim opvat. Maar ook bij de eigenlijke geneeskundige studiën moet men scheiden tusschen de voorbereidende, in engeren zin, en de praktisch-clinische, welke het einddoel van het streven zijn. Tot die voorbereidende studiën behoort ook de algemeene ziektekunde, en wij zullen thans nagaan hoe zij ontstond, en zich ontwikkelde tot hetgeen zij tegenwoordig is.

Wanneer wij tot de oudste tijden opklimmen, vinden wij zelfs haren naam nog niet vermeld. Bij HIPPOCRATES en zijne volgelingen is de geneeskunde nog geen wetenschappelijk geheel, maar eene opsomming van waarnemingen en opmerkingen omtrent den gezonden en zieken toestand van het menschelijk ligchaam, eene verzameling van aphoristische en dogmatische uitspraken omtrent toevallig gevonden geneesmiddelen voor bepaalde ziekteverschijnselen. Dat daarin veel juiste scherpzinnige denkbeelden worden aangetroffen, dat vele feiten werden ontdekt, welke zonder ontleed- en natuurkundige kennis, door waarneming en redenering kunnen gevonden worden, vindt zijne verklaring gereedelijk in het groote talent van observatie, en in de juiste natuuropvatting der Grieken, in den tijd toen hun land de bakermat der kunsten, en de bloeiplaats der wijsbegeerte was. Maar van eene leerstellige ziektekunde, kon, om ligt te begrijpen redenen nog geene sprake zijn, en wij treffen opmerkingen aan over ziektemakende invloeden, over slijm, gele en zwarte gal, vermengd met waarnemingen over hersenschudding, over den invloed der jaargetijden, over het nimmer voorkomen van vrouwen, welke even goed den

linker als den regter arm kunnen gebruiken, enz. Zoo uitmuntend dus dikwijls de bijzondere opmerkingen, zoo scherpzinnig de afzonderlijke stellingen zijn, zoo gebrekkig is nog de rangschikking, en het beredeneerd overzigt.

Ook de volgelingen van HIPPOCRATES kwamen niet veel verder, verrijkten den schat van waarnemingen, en leverden ze in dogmatischen vorm aan hunne navolgers over. Langzamerhand ontstond er echter eene neiging tot het vormen van bepaalde stelsels, vooral door de nog zoo naauwe vereeniging tusschen de geneeskunde en de bespiegelende wijsbegeerte, zoodat men weldra van idealistische, Platonische, en van realistische, Aristotelische geneeskundigen kon spreken. Reeds begint later, vooral door den invloed der Alexandrynsche school, de tegenstelling tusschen de empirici en de dogmatici; maar een zelfstandig karakter kan men de geneeskunde vóór CELSUS en GALENUS naauwelijks toekennen.

Even als andere wetenschappen, werd ook de geneeskunde in de eerste jaren van het Romeinsche keizerrijk encyclopaedisch bewerkt. Het was CELSUS, die deze taak op zich nam, waartoe hij door zijne uitgebreide historische en wijsgeerige kennis, en door zijn helder oordeel uitnemend geschikt was. Hij verzamelde alle waarnemingen, welke op het gebied der geneeskunde bekend waren, voegde ze tot een ordelijk geheel bijeen, en leverde eene zelfstandige geneeskundige encyclopaedie. Daarbij zien wij, dat de algemeene ziektekunde zich als een noodzakelijk bestanddeel der geneeskundige wetenschap terstond ontwikkelt, wanneer zij rijp is geworden tot eene zelfstandige bewerking. De schriften van CELSUS toch worden geopend met eene korte geschiedenis der geneeskunde, en een overzigt van de grondstellingen, van de algemeene waarheden der ziekteleer, in korten en dogmatischen vorm, en terstond gevolgd door de diaetetiek, en de behandeling der bijzondere ziekten.

Eveneens levert GALENUS, ruim een eeuw later, niet alléén, zelfs niet hoofdzakelijk, beschrijvingen van bijzondere ziekten. Wij vinden die verspreid door zijne overige werken. Maar des te meer is het zijn streven een vasten grondslag voor de wetenschappelijke behandeling en ontwikkeling der geneeskunde te vinden. De verwarring, welke hij rondom zich ziet, de strijd tusschen Hippocratici, dogmatici, empirici, en welke par-

tijen al meer, dringt hem tot het zoeken naar eenheid en overeenstemming, en hij schrijft eene algemeene ziektekunde, eene grondvesting der geneeskunde op ontleed- en natuurkundige kennis en op waarneming, door wijsgeerige beschouwingen tot een geheel gevormd. Het is bekend dat de ontleedkunde veel aan GALENUS te danken heeft, al kon hij slechts lijken van dieren onderzoeken. Zijne waarnemingen over het zenuwstelsel, zijne beschrijving van het hart, zijne proeven omtrent de gevolgen der doorsnijding van het ruggemerg, waren onschatbare aanwinsten in den tijd, toen de kennis van het menschelijk ligchaam nog zoo hoogst gebrekkig was. Maar het laatste was ook de reden, dat zijne poging om eene beredeneerde ziektekunde te leveren, slechts tot eene gebrekkige uitkomst kon leiden. Het inzigt in de zamenstelling en de verrigtingen van het menschelijk ligchaam was hoogst onvolledig. Voegt daarbij de zucht van GALENUS tot spitsvondige redeneringen, tot het vormen van een afgesloten geheel, en men kan zich voorstellen, hoe zijne pathologie — op zoo gelukkigen grondslag begonnen — toch een empirisch-philosophisch en dogmatisch stelsel werd, in plaats van eene inleiding tot het bestuderen van de ziekelijke veranderingen des ligchaams.

De invloed van vooraf opgevatte begrippen is ook bij hem niet te miskennen, hoezeer hij zelfstandig te werk gaan, en zich van traditie en vroegere dogmata losmaken wil. Zoo doet hij proeven omtrent de gevolgen der doorsnijding van het ruggemerg, maar durft den schedel niet openen, om ook proeven omtrent de verrigtingen der hersendeelen te doen, uit vrees voor het ontwijken der veronderstelde levensgeesten, welke in dien schedel huisvesten zouden — eene beschouwing, welke trouwens, in beeldsprakigen zin opgevat, waarheid genoeg behelst.

Op die wijze was er, in de tweede eeuw na Chr. eene dogmatische ziekteleer, en eene encyclopaedie der geneeskundige wetenschappen ontstaan, zoo volledig en volkomen als het in dien tijd mogelijk was. Na GALENUS ontwikkelde de geneeskunde zich slechts weinig. Zijne leer, zijne uitspraken werden eenige eeuwen lang, als orakeltaal beschouwd. Slechts enkelen waagden het nu en dan, andere inzigten kenbaar te maken, en uitbreiding van ontleed- en natuurkundige kennis, en toepassing van kritiek, als wenschelijk voor te stellen. Maar hunne stem wordt te

midden van de luidruchtige prediking der traditie en dogmatiek niet gehoord. De enkele vermag niets tegen de menigte; en bij die menigte is geen wetenschappelijk leven, geen zelfstandig denken, geen vooruitgang. De groote sociale en politieke gebeurtenissen, de ondermijning, en eindelijk de val van het Westersch-Romeinsche rijk, en de volksverhuizingen schijnen den vooruitgang van kunsten en wetenschappen te belemmeren. Later belet de duisternis der middeneeuwen het doordringen van het licht der wetenschappelijke ontwikkeling. De geneeskundigen zijn of domme routiniers, of slaafsche aanhangers van GALENUS. In Arabie, het land waar toen ten tijde sommige kunsten en wetenschappen bloeiden, waar sterrekunde en plantenkunde en bouwkunst beoefend werden, belemmerden de afkeer van lijken, het despotisme, en de daarvan afhankelijke onmogelijkheid van het groote deel des volks om zelfstandig te denken, de ontwikkeling der geneeskunde. Ook daar vinden wij slechts slaafsche navolging van overleveringen der Grieksche geneeskunde, en van het Galenisme, en eene ongehoorde barbaarschheid en ruwheid in de uitoefening der genees- en heelkunde.

Werkelijk ontmoeten wij in het tijdvak van GALENUS tot aan de groote hervorming in de zeventiende eeuw door de ontdekkingen op anatomisch-physiologisch gebied, naauwelijks eenige teekenen van vooruitgang, noch in de ziekteleer, noch in de kennis en behandeling van bijzondere ziektegevallen. Enkele lichtstralen flikkeren nu en dan, maar hun glans wordt weldra verdoofd. In Frankrijk bloeit de school van MONTPELLIER, en GUY DE CHAULIAC schijnt in het begin der 14de eeuw tot een hervormer der geneeskunde bestemd. Hij munt uit door geschiedkundige kennis, door rijke ervaring, door afkeer van het blinde autoriteits-geloof zijner tijdgenooten. „Miror — zoo zegt hij — quod ita se sequuntur sicut grues. Unus non dixit nisi quod alter. Nescio si propter timorem aut amorem. Dimittantur tales amicitiae et timores, quoniam amicus est Socrates vel Plato, sed magis amica veritas." De ruime beoefening van anatomie en physiologie schijnt hem voor den vooruitgang der geneeskunde hoogst wenschelijk. Aan de school van MONTPELLIER worden die wetenschappen beoefend. Maar hoe? Het geldt bijv. de vraag, welke reeds door GALENUS behandeld was, of gevoel en beweging door dezelfde of verschillende zenu-

wen geleid worden. Doch men wil niets beslissen, want „difficilis est materia; quare melius eam obdormire!" Zoo moeijelijk scheen het vraagstuk dat CHARLES BELL in 1820 door het prikkelen van de wortels der ruggemergzenuwen bij een konijn besliste.

In Arabie schijnt de geneeskundige wetenschap een bevorderaar in RHAZES te zullen vinden. Men mag vermoeden dat hij lijken van dieren onderzocht heeft. Hij kent bijv. zelfs den nerv. trochlearis; maar den toestand der ontleedkundige kennis kan men beoordeelen uit zijne raadgeving, die zenuw bij het opereren van de traanfistel niet te kwetsen.

Wat was de aanleiding tot zulk een treurigen stilstand, en slaafsche navolging van vroegere leerstellingen? Op welken magtigen invloed wachtte de geneeskunde, om zich van de boeijen der overlevering en van het autoriteits-geloof te ontdoen? G. H. het is gemakkelijk uit de geschiedenis aan te toonen, dat voornamelijk het gebrek aan ontleed- en natuurkundige studiën de ontwikkeling der geneeskunde belemmerde; en wij zien dan ook reeds in de zestiende eeuw, toen bij de algemeene herleving der wetenschappen, een nieuwe dageraad voor de studie der ontleedkunde aanbrak, tegelijk het morgenrood schemeren van den vooruitgang der ziektekunde.

In Frankrijk beoefenen VIDUS VIDIUS en SYLVIUS (Jacques du Bois) en als leerling van dezen, VESALIUS, de ontleedkunde. De laatste, wiens naam geen geneeskundige, geen ontleedkundige in het bijzonder, zonder eerbied uitspreekt, arbeidt later in verschillende betrekkingen in vele steden van Europa: Brussel, Parijs, Padua, Madrid, Nymegen, enz. aan de verbetering der ontleedkunde. Geen gevaren worden door hem ontzien; eer, aanzien, persoonlijke veiligheid offert hij op om lijken te kunnen onderzoeken. De hevigste aanvallen zijner tijdgenooten, zelfs zijner vroegere leermeesters kunnen hem niet terughouden, met het uitgeven van zijn groot ontleedkundig werk voort te gaan. Al noemt hem SYLVIUS in plaats van VESALIUS, VESANUS, toen hij het waagt de dogmata van GALENUS omver te werpen, en nieuwe denkbeelden over de zamenstelling en de verrigting van vele ligchaamsdeelen bekend te maken, toch gaat hij met overtuiging en volharding voort; en de nakomelingschap rigtte hem standbeelden op, en omringde met den laauwerkrans der wetenschappelijke

heldendaden, het hoofd, waarop de tijdgenooten de martelaarskroon drukten.

In Italië vindt tenzelfden tijde de ontleedkunde uitmuntende beoefenaars in GABRIEL FALLOPIA en BARTOLOMEO EUSTACHIO, in Duitschland in BAUHINUS en FELIX PLATER.

In het midden en het laatst der zestiende eeuw begint daarenboven een nieuw tijdperk voor de natuurkunde van den mensch. Het kan niet anders of de belangrijke vooruitgang der ontleedkundige kennis moet ook de valsche voorstellingen omtrent de verrigtingen des ligchaams wijzigen. Wel zal eerst in de volgende eeuw een HARVEY geboren worden, om met koenen moed de zonderlinge leer der bloedbeweging en bloedzuivering van GALENUS te vernietigen, en er eene volledige en juiste beschrijving van den bloedsomloop door het hart, de slagaderen en de aderen voor in de plaats te stellen; maar — gelijk meestal het geval is met belangrijke ontdekkingen — ook hier kon de blik van HARVEY slechts zoo ver reiken, omdat hij stond op de schouders zijner voorgangers. Reeds in de zestiende eeuw waren de grondslagen voor de juiste kennis van den bloedsomloop gelegd, en wij behoeven slechts de namen van FABRICIUS, MICHAEL SERVETO, REALDUS COLUMBUS en CESALPINO te noemen, om dit aan te toonen.

Terwijl de anatomie en physiologie reeds in de zestiende eeuw zulke belangrijke vorderingen maken, is ook de invloed der nieuwe ontdekkingen en meeningen op de ziektekunde niet te miskennen. Groot kan hij nog niet zijn, want wij staan pas bij het begin van den nieuwen weg, welken de geneeskunde zal bewandelen, en waarop zij nog zooveel moeijelijkheden zal te overwinnen hebben. In Frankrijk echter doet zich in de leerstellingen en geschriften van JEAN FERNEL (1497—1558) reeds duidelijk die invloed gevoelen.

Zijne „universa medicina" is een kort begrip van de toenmalige ontleed-, natuur- en praktische geneeskunde, en in het werk „de abditis rerum causis" erkent men het streven naar eene betere waardering der ontleedkunde. FERNEL tracht bepaaldelijk de verrigtingen der organen van hunnen bouw, van hunne zamenstelling uit elementaire deelen, welke hij villi noemt, af te leiden. Maar het kan niet anders of de ontleed-

en natuurkunde, en hare toepassing op de ziektekunde moeten nog hoogst gebrekkig blijven. Daarenboven kunnen zelfs de helderste hoofden van dien tijd zich nog niet aan den invloed der dogmatiek van GALENUS onttrekken; en de overige schrijvers van het einde der zestiende eeuw bragten het hoogstens tot het betwijfelen der traditionele leerstellingen. Een voorbeeld daarvan vinden wij in de toenmaals ontstaande, ironiesche spreuk: „pulsus bonus, urina bona, et — aeger moritur."

En wat konden inderdaad de anatomie en physiologie voor de pathologen zijn, in een tijd toen men, naar de leer van GALENUS, de nieraderen uit de lever liet ontspringen; toen men uit de urine, welke uit het bloed dier nieraderen afgescheiden werd, den toestand der zoogenoemde „natuurlijke krachten," en uit den slagaderpols den toestand der „levenskrachten" meende te kunnen beoordeelen. Dit enkele feit is voldoende om den grooten invloed der anatomie en physiologie op de algemeene pathologie aan te toonen. Men vond na den dood de slagaderen ledig, de aderen met bloed gevuld. In verband met anderen bespiegelingen ontstond daardoor de theorie, dat de „fijnere levensgeesten" in de slagaderen bevat en bewogen worden; terwijl in het bloed der aderen de „natuurlijke krachten" huisvesten, welke de lagere stoffelijke verrigtingen van het ligchaam beheerschen. Eene tot in het belagchelijke uitgebreide polsleer, en een lijst van kenteekenen, om uit den aard der urine, den toestand van het bloed in de aderen te erkennen, welke onze tegenwoordige uroskopen met eerbied zou vervullen, waren er de gevolgen van.

Gij gevoelt het G. H. dat de ziektekunde den grondslag miste, waarop zij alleen rusten kan: uitgebreide en juiste anatomisch-physiologische kennis. Wij kunnen dan ook gerust het tijdperk van herleving der ziektekunde laten aanvangen met de ontdekking van den bloedsomloop door HARVEY, in het begin der 17de eeuw, al is die tijdsbepaling eenigzins willekeurig, daar er, gelijk wij aantoonden, reeds in de zestiende eeuw sporen van vooruitgang te vinden zijn op den goeden weg, welke door VESALIUS voorbereid werd.

De uitsluitend ontleedkundige studiën, daargelaten dat zij thans eerst op de juiste wijze begonnen, waren niet voldoende, om den magtigen invloed uit te oefenen, welke zich na HARVEY zal doen gevoelen. Wij zien

dan ook nog juist vóór het keerpunt, dat wij aannamen, in PARACELSUS en VAN HELMONT voorbeelden van hetgeen de geneeskunde wordt in handen van mannen, die, schoon zij overigens door genialen aanleg, door geleerdheid en scherpzinnigheid uitmunten, den ontleed- en natuurkundigen hefboom missen, om de geneeskunde voorwaarts te bewegen. Ik zou te uitvoerig moeten worden, wilde ik eene voldoende schets geven van het stelsel van PARACELSUS. Genoeg zij het, op te merken dat hij het toppunt voorstelt der romantisch-idealistische rigting. Zijne algemeene pathologie is één der zonderlingste ontologische stelsels. De ziektemakende invloeden worden allen als entia (astrorum, naturalia, dealia, etc.) gepersonifieerd; de grondslagen der geneeskunde zijn de philosophie, de astronomie, de alchemie, en de deugd. Voor de ontleedkunde koestert PARACELSUS eene diepe verachting. Hoort slechts zijne uitspraken: „Was nutzet dem Arzt in Caduco, dass er weiss wo das Hirn liegt?"

„Ob ich schon anatomiam localem weiss, wass geht's Icteritiam an?"

„Das ist das rechte Buch, aus dem die Anatomia (d. h. die Erkenntnisz des Wesens des Lebens) folgen soll: Das der Mensch wisse der Elementen und Microcosmi Substanz, Proportiones, u. s. w."

De wijsgeerige geschiedschrijver moge nu eene andere opvatting van personen en meeningen hebben [1]) dan hij die uitsluitend hare verhouding tot den toestand der wetenschap in onzen tijd nagaat, wij gelooven toch dat men over eene pathologie als die van PARACELSUS, moeijelijk een medelijdenden glimlach kan onderdrukken. Zij moest noodzakelijk voeren tot de afdwalingen waartoe de navolgers van PARACELSUS vervielen, en waarvan de Engelsche geneesheer ROBERT FLUDD, een tijdgenoot van BACO VAN VERULAM wel het sprekendste voorbeeld oplevert. Deze toch beschouwde de ziekten alleen als gevolgen der zonde, en van een aantal uitvoerig beschreven daemonen; terwijl dan ook de eigenlijke geneesmiddelen slechts in het gebed en in de genade Gods gevonden worden. Voor ons doel is het echter genoeg op te merken, wat er van de ziektekunde, zonder ontleed- en natuurkundigen grondslag, wordt.

Ook eene nadere beschouwing van het idealisme van den vernuftigsten

---

[1]) Zie o. a. C. PRUYS VAN DER HOEVEN. Geschiedkundige anthropologie.

en scherpzinnigsten der navolgers van PARACELSUS, van VAN HELMONT zou ons hetzelfde leeren. Hypothetische beleedigingen eener „anima bruta" namen in zijn leerstelsel de plaats in van ziekteoorzaken, welke men tegenwoordig in de fijnere veranderingen der organen en weefsels, door mikroskopisch en chemisch onderzoek naspoort en meer en meer ontdekt.

De kennis van den bloedsomloop, door HARVEY zoo schitterend in het licht gesteld, de weldra volgende ontdekking van den ductus thoracicus, het naauwkeurig onderzoek naar den bouw van het hart, de lever en de klieren door LOWER, GLISSON, COWPER, e. a., de toepassing van het mikroskoop op het onderzoek van het dierlijk ligchaam door LEEUWENHOEK en MALPIGHI, de experimenteel-physiologische proeven over de onzigtbare huiduitwaseming door SANTORINI, over het werktuigelijke der bloedbeweging, en de dierlijke beweging in het algemeen door BORELLI, de glansrijke ontdekkingen in de physiologie der voortplanting en ontwikkeling door REINIER DE GRAAF en JOHANNES HAM [1]) zijn enkele lichtpunten, welke wij in het tijdperk van de wedergeboorte der geneeskundige studiën in de zeventiende eeuw opmerken. Voegen wij er bij dat de geheele geest van onderzoek en redenering eene gewenschte verandering had ondergaan. In plaats van bespiegeling en opbouwing à priori, ontstond het streven naar onbevangen natuuronderzoek, en toepassing daarvan door gevolgtrekkingen, welke op nieuw aan waarneming en proeven werden getoetst — in één woord: de anatomisch-physiologische rigting was voor goed als de ware erkend, en zou ook weldra op de ziektekunde haren magtigen en nuttigen invloed doen gevoelen.

Dat die invloed echter in het begin nog gebrekkig bleef, dat wanbegrip aan de ééne, overdrijving aan de andere zijde tot nieuwe verwarring, tot vernieuwde stelselmakerij moesten leiden, is niet te verwonderen. Wij kunnen het niet vreemd vinden dat er eene eenzijdige en dogmatische rigting ontstond, de zoogenoemde „jatrochemische school" der geneeskunde, welke van FRANS DELEBOE SYLVIUS, eenigen tijd hoogleeraar te Leiden, afstamt; dat de ontdekking der bloedbeweging, en andere werk-

[1]) Niet LUDWIG VON HAMMEN. Zie H. J. HALBERTSMA. Versl. en Mededeel. der Kon. Akad. van Wetensch. Afd. Natuurkunde, Deel XIII.

tuigelijke verrigtingen in het ligchaam, tot overdreven toepassing voerde, waardoor de „jatromechanica" zich ontwikkelde, vooral onder de handen van BORELLI en BOERHAVE; noch dat de onderzoekingen over de prikkelbaarheid van het zenuwstelsel, en van andere deelen des ligchaams, een nieuwen vorm van „vitalisme" in het leven riepen, vooral door HALLER, CULLEN en BROWN vertegenwoordigd. Genoeg, dat de kracht der vroegere dogmatiek gebroken was, dat ontleed-, natuur-, en scheikunde als de grondslagen der ziektekunde zijn erkend.

Zonder de meeningen der zooevengenoemde scholen in bijzonderheden na te gaan, hetgeen ons te ver zoude afleiden, willen wij nog opmerken, dat vooral in de „Institutiones medicae" van onzen beroemden landgenoot BOERHAVE, de invloed der anatomisch-physiologische rigting is op te merken. Die „Institutiones" zijn eene proeve eener algemeene ziektekunde in verband gebragt met anatomie en physiologie. De ontdekking der bloedbeweging heeft tot eene ruimere toepassing geleid. Men heeft beweging, in den uitgebreidsten zin, opgevat als een eigenschap der levende ligchaamsdeelen. Storingen van die beweging veroorzaken ziekten. In den stilstand van het bloed bij ontstekingen vindt men er een voorbeeld van. Ziedaar één der grondslagen der jatromechanische school. Maar niet altijd kon men schijnbaar zoo duidelijke anatomisch-physiologische verklaringen van ziekten geven, ook al nam men de scheikunde te hulp. Een tal van scheikundige verklaringen van het gezonde leven, en van het ontstaan van bedorven vochten, toonen den gebrekkigen toestand der toenmalige scheikunde aan, en leeren ons, dat de „Institutiones medicae" nog slechts eene eerste poging zijn om de algemeene ziektekunde op de ontleed- en natuurkunde van het menschelijk ligchaam te grondvesten.

In het laatst der zeventiende en in de achttiende eeuw deed zich de invloed der nieuwe ontdekkingen vooral in drie rigtingen gevoelen: in de mechanische levensopvatting, waarvan ik het kenmerkende reeds met een enkel woord besprak; in de vitalistische beschouwingen, en in het animisme, dat door den Duitschen geneesheer GEORG ERNST STAHL (1660—1734) in het leven werd geroepen.

De vitalistische beschouwingen waren een gevolg van de meer en meer toenemende kennis der zenuwprikkelbaarheid en der zenuwprikkels, waar-

door men trachtte het gezonde en zieke leven als een gevolg der voortdurende werking van, en terugwerking op prikkels te verklaren.

De namen van HOFFMANN, BROWN e. a. zijn aan die rigting verbonden; de woorden sthenie, asthenie, irritatie, depressie e.a. nog thans in gebruik, herinneren er ons nog dagelijks aan. Het animisme eindelijk was eerder eene reactie tegen de anatomisch-physiologische rigting, en herinnert aan het idealisme van VAN HELMONT. Toch had het een diepen grond, want STAHL zag teregt het nog zoo gebrekkige der mechanisch-chemische beschouwingen, en der vitalistische verklaringen in. Toch een stelsel willende bouwen, verviel hij tot de psychiatrische theorie. De ziel, niet alleen bedeeld met de hoogere geestvermogens, maar ook met veelzijdigen invloed op het stofwisselingsproces; de ziekten, afhankelijk van afdwalingen, verkeerde begrippen der ziel omtrent het ligchaamsrégime — ziedaar den hoofdinhoud der leer van STAHL.

Toch mag men hem niet geheel op ééne lijn stellen met PARACELSUS en VAN HELMONT, daar STAHL de ontleed- en natuurkunde niet miskende. Hij was eerst een aanhanger der mechanische beschouwingen van BOERHAVE; maar niet voldaan met de nog geringe opheldering, welke deze over de levensprocessen geven konden, trachtte hij door spiritualistische theoriën zijne voorstellingen omtrent het gezonde en zieke leven duidelijker en vollediger te maken. Maar wij behoeven het niet met vele woorden aan te toonen, dat door die theoriën niet het ware licht voor de ziektekunde ontstoken werd, dat zij integendeel de deur openden voor onvruchtbare bespiegelingen en voor een verderfelijk mysticisme.

Op die wijze bleef in de zeventiende en achttiende eeuw de invloed der anatomie en physiologie op de ziektekunde nog beperkt. Bespiegeling en stelselmakerij moesten aanvullen, wat er ontbrak, om de ziektekunde tot een gesloten geheel te vormen. Dit is ook niet te verwonderen, want er ontbrak nog een voornaam middel om de beoefening der ontleedkunde vooral dienstbaar te maken aan de ziektekunde. Men redeneerde op grond van ontleedkundige gegevens, en de resultaten van physiologische proeven, over het ontstaan en het verloop van ziekten; maar men verzuimde de ziekelijk veranderde ligchaamsdeelen zelve naauwkeurig te onderzoeken. De ziektekunde bleef nog steeds meer of min ontologisch; de ziekten

werden nog te veel als abstrakte wezens beschouwd; de gewigtige waarheid, dat elk ziekelijk verschijnsel van eene organische verandering der weefsels afhangt, was nog niet uitgesproken; de ziektekundige ontleedkunde en weefselleer moesten zich nog ontwikkelen. Daartoe was het ontstaan der weefselleer van het gezonde ligchaam een vereischte, en het genie van BICHAT schept in het laatst der achttiende eeuw, eene algemeene ontleedkunde, gelijk hij haar noemde, de kern der latere histiologie.

Reeds vroeger hadden zich echter voorboden van het naderende licht der ziektekundige ontleedkunde vertoond. In het midden ongeveer der zeventiende eeuw verscheen het „Sepulcretum anatomicum" van BONET, waarin de ziekelijke veranderingen, in lijken gevonden, voor zooverre men die toen kende, vermeld worden. Een halve eeuw later zagen de „Epistolae de sedibus et causis morborum per anatomen indagatis" van JOH. BAPT. MORGAGNI het licht; maar de ruime beoefening der ziektekundige ontleedkunde bleef bewaard voor BICHAT, die zoo teregt als het tweede keerpunt in de ontwikkeling van de anatomisch-physiologische rigting der geneeskunde beschouwd wordt. De titels zijner boeken: „Anatomie générale, appliquée à la physiologie et à la médecine" en „Recherches physiologiques sur la vie et la mort," zijn bewijzen genoeg van de groote verwachtingen, welke hij van de weefselleer en de ziektekundige ontleedkunde voor de ziektekunde koesterde.

Dat hij zich daarin niet bedroog, leert de geschiedenis der geneeskunde in deze eeuw. Na hem toch is het bestuderen der weefsels in gezonden en zieken toestand, in verband met de physiologie, de erkende grondslag der ziektekunde geworden. De voortgaande verbetering der mikroskopen, en der overige hulpmiddelen van onderzoek maakten weldra eene snelle uitbreiding der histiologische kennis mogelijk. De scherpzinnige en geniale beschouwingen van SCHLEIDEN en SCHWANN omtrent het ontstaan der weefseldeelen van planten en dieren uit overeenkomstige elementen, cellen genoemd, en de kennis van de verdere ontwikkeling en de veranderingen dier cellen verschaffen daarbij een inzigt in de zamenstelling en de verrigting der weefsels en organen, waarvan men vroeger geen denkbeeld had.

Weldra blijkt ook het gewigt dier cellenleer, zoo als van elke anatomisch-physiologische ontdekking op de ziektekunde, want VIRCHOW toont

onwederlegbaar aan, dat de cellen, of de daaruit voortgekomen weefseldeelen, ook het uitgangspunt zijn der ziekelijke veranderingen in het ligchaam, waarvan de ziekteverschijnselen gedurende het leven afhangen. Zóó ontstaat eene ziektekunde, welker grondslag in de kennis van de ziekelijke veranderingen der cellen gelegen is; en sommige geschriften en handboeken van de allerlaatste jaren kunnen de ongegrondheid der vrees bewijzen van hen, die meenden dat de algemeene ziektekunde onder de opeenhooping van pathologisch-anatomische onderzoekingen verstikt was geworden.

De histiologisch-physiologische opvatting der levensverrigtingen, zoowel in gezonden, als in zieken toestand, is thans het onvervreemdbaar eigendom der geneeskundige wetenschap geworden. Denkt men daarbij aan de uitbreiding der hulpmiddelen van ziekenonderzoek gedurende het leven, welke eveneens op ontleed- en natuurkundige kennis gegrond zijn, welke slechts door natuur- en scheikundige, anatomische en physiologische studiën begrepen, toegepast, en uitgebreid kunnen worden, dan moet men ongetwijfeld den heilzamen invloed der nieuwe rigting in de geneeskunde erkennen. En welke is met korte woorden die rigting? Zij is geene andere dan die der natuurkundige wetenschappen in het algemeen, waarneming en proefneming, natuuronderzoek in den uitgebreidsten zin des woords, zonder voorliefde voor bestaande meeningen, zonder toegeven aan de ingeschapen neiging om het geheele kosmische en tellurische leven te verklaren, hetwelk, hoe begrijpelijk en zelfs prijzenswaardig in oorsprong, den denker in den doolhof der bespiegeling en van het mysticisme leidt.

Zoo hebben wij G. H., schoon wij ons met de vraag naar den oorsprong der algemeene ziektekunde bezig hielden, onwillekeurig een doorloopend betoog geleverd van het hooge nut en den grooten invloed der ontleedkundige studiën voor den geneeskundige. Het zal u daarbij duidelijk geworden zijn, dat de ontleedkunde niet in den beperkten zin moet opgevat worden, welke van oudsher aan het woord gehecht is, maar dat er hier de gansche omvang der stelselmatige, plaatsbeschrijvende, ziektekundige en histiologische anatomie mede bedoeld wordt. Wij zagen de ontwikkeling der geneeskundige wetenschap hand aan hand gaan met die der ontleedkunde, en het zal u zijn gebleken waarom de algemeene ziekte-

kunde zoo weinig standvastig is, en onmogelijk een afgesloten geheel van wetenschap kan zijn; waardoor zij telkens van gedaante veranderen moest; waardoor, hetgeen men thans aan beginnende beoefenaars der geneeskunde onderwijst, weinig meer gelijkt op de „Institutiones medicae" van BOERHAVE, op de „pathogenie" van HUFELAND, of op de „algemeene pathologie" van GAUBIUS. De reden is daarin gelegen dat de algemeene ziektekunde, in elk tijdperk der geneeskundige wetenschap, de uitdrukking is van den graad harer ontwikkeling, van de mate der verkregen kennis. Hoe gebrekkiger die werkelijke kennis was, des te meer nam de algemeene ziektekunde de gedaante aan van een afgerond stelsel, waarbij zij van elders, vooral uit de onuitputtelijke bron der bespiegelende wijsbegeerte ontleenen moest, wat zij zelve niet bezat [1]). Hoe helderder het licht der anatomisch-physiologische studiën begint te schijnen, des te meer wordt ook de ziektekunde ontleed- en natuurkunde van den zieken mensch, maar nog tot in het begin dezer eeuw behoudt zij veel van haar dogmatisch en bespiegelend karakter.

Geen wonder dat de snelle en ingrijpende vooruitgang der ziektekundige ontleedkunde en weefselleer in den loop dezer eeuw, welken ik in het kort schetste, ook tot een tijdperk van omkeer en hervorming in de ziektekunde leidde, en gij zult u het ontstaan der verwarring, waarvan ik in het begin sprak, kunnen voorstellen. Die verwarring was echter geen blijk van het verval der ziektekunde, maar van haren nog niet erkenden vooruitgang, en thans zullen wij trachten te omschrijven, wat het onderwijs in die wetenschap tegenwoordig voor den studerende zijn kan.

Om u de beteekenis der algemeene ziektekunde voor den geneeskundige duidelijk te maken, weet ik niets beters te doen, dan haar den naam te geven, welke een Hoogleeraar dezer Akademie aan zijn uitmuntend handboek der logica gaf: de weg der wetenschap. Wat de logica, op die wijze behandeld, voor de wetenschap in het algemeen is, moet voor de geneeskunde in het bijzonder de algemeene ziektekunde zijn. Zij is:

---

[1]) Een toestand, welke door HYRTL, wat al te scherp en overdreven, aldus wordt uitgedrukt: „Es gab ein Zeit, wo Philosoph und Arzt synonym waren, und die Aerzte über die Krankheiten nicht klüger urtheilten, als die Philosophen über das Unbegreifliche."

de weg der geneeskundige wetenschap. Zij omvat het onderwijs in de grondslagen der geneeskunde, en zet de methode uiteen, volgens welke deze moet beoefend worden. Van hare studie hangen het juiste inzigt in den tegenwoordigen toestand der wetenschap, en de mogelijkheid om hare ontwikkeling te bevorderen, voor een groot deel af. Zij heeft voor den geneesheer in het bijzonder dezelfde hooge waarde, welke uitgebreid en grondig voorbereidend onderwijs voor den wetenschappelijken mensch in het algemeen heeft. Door haar onderscheidt zich de wetenschappelijke geneeskundige van den routinier, die, alleen op gezag of door ruwe ervaring, groepen van ziekteverschijnselen en geneesmiddelen heeft leeren kennen.

Zal echter de algemeene ziektekunde den genoemden invloed uitoefenen, dan moet zij zich naauw aan de ontleed- en natuurkunde van den mensch aansluiten, dan moet haar grondslag de ziektekundige ontleedkunde zijn. Niemand was van die waarheid meer doordrongen, en gaf er door woorden en werken meer blijken van, dan mijn uitstekende voorganger, de hooggeschatte SCHROEDER VAN DER KOLK. Reeds in zijne „Observationes anatomico-pathologici et practici argumenti" in 1826 te Amsterdam verschenen, vindt men er de krachtigste bewijzen van. „Iam patet omnem pathologicam explicationem sine Anatomiae et Physiologiae cognitione, esse vanam et vacillantem" — zoo luidt het in de inleiding van dat werk, en de daarin vervatte onderzoekingen over longziekten toonen aan, hoezeer hij ziektekundige ontleedkunde beoefenen, en aan de kennis der ziekteprocessen dienstbaar maken kon. Ook zijne inaugurele redevoering [1]) te dezer plaatse in 1827 uitgesproken, was aan hetzelfde onderwerp gewijd. Later beletten ook zijne omvangrijke werkzaamheden in andere rigtingen, vooral in de psychiatrie, hem niet, om herhaaldelijk toepassingen van ziektekundig ontleedkundig onderzoek op de ziektekunde bekend te maken. Vele inaugurele dissertatiën onder zijne leiding bewerkt, zijn er de bewijzen van; en nog vóór weinige jaren, in 1858, zette hij de kroon op het werk, door het uitgeven der onderzoekingen over „het fijnere zamen-

---

[1]) De anatomiae pathologicae, praecipue subtilioris studio utilissimo, et ad morborum naturam intelligendam maxime commendando.

stel en de werking van het verlengde merg, en over de naaste oorzaak der epilepsie, en hare rationele behandeling." Een schooner bewijs voor de opheldering welke de ontleedkunde aan de ziektekunde kan geven, zou moeijelijk te leveren zijn; en al kon het werk slechts dienen om den weg aan te toonen, welke men bij de studie der ziektekunde bewandelen moet, toch zou het een eerzuil blijven voor de nagedachtenis van SCHROEDER VAN DER KOLK.

De algemeene ziektekunde moet dus trachten toepassing van anatomie en physiologie te zijn. Maar daarbij kan zij groot gevaar loopen uitsluitend en eenzijdig te worden. Het gebrekkige onzer kennis in nog zoo vele opzigten kan de aanleiding zijn, dat, even als vroeger, bespiegeling en stelselmakerij trachten aan te vullen, wat aan degelijk inzigt ontbreekt. Op die wijze ontstaat een nieuwe dogmatiek, even nadeelig, en nog minder vergefelijk, dan die der oudere ziektekundigen. Wij vinden er in onze dagen voorbeelden van. De snelle ontwikkeling der ziektekundige ontleedkunde, het onverwachte licht dat zij over een aantal ziekten verspreidde, leidde velen tot eene bijna uitsluitende beoefening dier wetenschap. De zoogenoemde cellulair-pathologie ontstond op die wijze, en hare behandeling in sommige geschriften, trouwens niet die van haren genialen stichter VIRCHOW, maar van sommige voorbarige navolgers, leert hoe eenzijdig en dogmatisch de ziektekunde op die wijze kan worden.

Tegenover de cellulistische ziektekunde verhief zich eene rigting, welke het ontstaan van ziekteprocessen voornamelijk van gestoorde zenuwwerking afleidt, en meer het bestuderen der zenuwverrigtingen, dan van de ziekelijk veranderde cellen na den dood wil bevorderen. Dat beider streven eenzijdig is, dat de kennis der ziekelijke veranderingen in de weefseldeelen, zoowel als die der zenuwwerking uitstekende hulpmiddelen, maar elk op zich zelf geen voldoende grondslag der ziektekunde zijn, zou gemakkelijk aangetoond kunnen worden.

Doch er is nog een gevolg van de uitsluitend ziektekundig-ontleedkundige studiën in onzen tijd op te merken. Dat bestuderen van zieke organen, dat nasporen van de wijze, waarop zich ziekelijke vormsels uit de normale ligchaamsdeelen ontwikkelen, dat zoeken naar physische en chemische herkenningsmiddelen voor bepaalde ziekten, zou, volgens een aantal

geneeskundigen, den geest te veel van den zieken mensch afleiden, en hem uitsluitend belang doen stellen in de ontleed- en scheikunde zijner ligchaamsdeelen. Daarenboven bestaan er zeer vele ziekten, waarbij wij slechts de groepen van verschijnselen gedurende het leven, en somtijds de verwijderde oorzakelijke aanleidingen kennen, zonder dat wij tot nog toe in het lijk duidelijke organische veranderingen vinden. De kennis en de behandeling dier ziekten zijn voor den geneesheer van even groot belang, als die eener organische hart- of nier-ziekte; maar daartoe helpen hem zijne ontleed-, natuur- en scheikundige kennis weinig. Daarvoor heeft hij behoefte aan een gescherpt waarnemings- en redeneervermogen, en aan kennis van den mensch als maatschappelijk, zedelijk en godsdienstig wezen. Een ruime blik, een praktische takt, een beschaafde en humane omgang met lijders zullen den geneesheer in vele gevallen van meer dienst zijn, dan de naauwkeurigste kennis van de ontwikkeling der kankercellen, of van de scheikundige reactiën der uitgescheiden stoffen.

Ook in ons vaderland is de rigting, welke minder met die uitgebreide ontleed- en natuurkundige studiën ingenomen is, niet onbekend. Zij nam, in de handen van den kundigen en eerwaardigen PRUYS VAN DER HOEVEN een bepaalden vorm aan, welke onder den naam van "anthropologie" algemeen bekend is. Schoon deze de groote aanwinsten der geneeskunde door de ontleed- en natuurkundige studiën niet ontkent, wil zij toch het onderwijs in de voorbereidende geneeskundige wetenschappen, niet bij voorkeur ontleed- en natuurkundig onderwijs maken. Zij verlangt bovenal historiestudie; kennis van den invloed welke zedelijkheid, godsdienst en hygiène in de maatschappij uitgeoefend hebben en kunnen uitoefenen; zij is meer tot psychologisch, dan tot expérimenteel-physiologisch, meer tot subjektief ziekenonderzoek, dan tot pathologisch-anatomische nasporingen geneigd. Zij beoogt vooral de maatschappelijke vorming, en de algemeene ontwikkeling van den geneesheer.

Het kan mijn doel niet zijn G. H. een kritiek van de genoemde meeningen te leveren. Ik gaf er u slechts een korte schets van om u te doen gevoelen, hoe groot de eischen zijn, welke men aan het onderwijs in de algemeene ziektekunde mag stellen, en voor hoe verschillende opvattingen het geschikt is. Gij zult het reeds opgemerkt hebben, dat ik

mij bij voorkeur vereenig met de anatomisch-physiologische rigting, dat ik van een verstandig, en op ruimen schaal voortgezet onderzoek der zieke weefsels en organen, de meeste opheldering verwacht omtrent ziekteprocessen en verschijnselen. In dat opzigt zal ik voorzeker de voetstappen van mijn waardigen voorganger drukken.

Het moet, mijns inziens, het streven van het algemeen ziektekundig onderwijs vooral zijn, de aanstaande geneeskundigen te doordringen van de overtuiging, dat de organische weefselveranderingen de bron van alle ziekten zijn; dat slechts eene naauwkeurige kennis dier veranderingen door ontleed- en scheikundig onderzoek ons een helderder inzigt in de stofwisseling, onder ziekelijke verhoudingen, kan geven; dat men, als het ware, bij het waarnemen van een groep ziekteverschijnselen, zich het beeld der organisch veranderde weefseldeelen, en hunner gewijzigde verrigtingen duidelijk voor oogen moet trachten te stellen; in één woord, dat men, om de uitdrukktng van VIRCHOW te bezigen, mikroskopisch moet leeren denken. Meent niet dat ik daarmede alles gedaan zoude rekenen. Ik sprak slechts van de algemeene rigting van het onderwijs. Maar niet alleen dat de onvolkomenheid onzer kennis den histiologisch-physiologischen grondslag der geneeskunde nog gebrekkig maakt — men zou toch teregt eenzijdig genoemd worden, wanneer men alleen pathologische anatomie en physiologie bestudeerde. Tot de taak der algemeene ziektekunde behoort ook het geven van logische begrippen omtrent oorzaak en gevolg bij de zoo zamengestelde ziekte-processen; van juiste denkbeelden omtrent de werking der kosmisch-tellurische invloeden als ziekteoorzaken, en het daarvan afhankelijke ontstaan van endemische, epidemische, miasmatische en contagieuse ziekten. Zij moet verder de algemeene wetten van het verloop en de uitgangen der voornaamste ziektegroepen doen kennen; het gemeenschappelijke in de verschijnselen bij verwante ziekten doen opmerken, en zóó den geneeskundige het middel aan de hand geven, om juist te oordeelen en te handelen in de niet zeldzame gevallen, waar groepen van ziekteverschijnselen zich aan hem voordoen, welke hij moeijelijk onder één der namen van het groote nosologische stelsel zou kunnen vereenigen. Dat haar gebied daardoor zeer uitgebreid wordt, dat zelfs de historie en de psychologie haar nu en dan hulp moeten verleenen, behoeft geen nader betoog.

Aldus opgevat zal de algemeene ziektekunde het verwijt ontgaan, dat zij tegenwoordig te veel ontleedkunde der zieke ligchaamsdeelen is. Want wij kunnen het niet ontkennen G. H. de anthropologische rigting is eene waarschuwende stem; en, schoon zij naar onze meening de anatomisch-physiologische studiën niet op hare regte waarde schat, en zich laat verschrikken door de misplaatste vrees voor het ontstaan van eenzijdige anatomen, physici en chemici, die den zieken mensch niet meer begrijpen, haar gronddenkbeeld is schoon en waar: de geneesheer moet niet alleen anatoom en physioloog, maar ook veelzijdig ontwikkeld mensch wezen. Toch vreezen wij niet tot de ruimste beoefening der pathologische anatomie, en chemie, en physiologie op te wekken, als de ware grondslagen der ziektekunde. Want die studiën kan de geneeskundige alleen tijdens zijne vorming in die mate beoefenen, als voor zijne ontwikkeling noodig is. Daartoe kunnen hem geschikte werkplaatsen en voorwerpen, en verstandige leiding, van grooten dienst zijn; terwijl het eene ijdele poging zou wezen hem door een leercursus of door boeken tot een „anthropoloog" te maken. Om hem tot dien idealen, hoog ontwikkelden mensch te vormen, wordt veel meer vereischt. Dat veronderstelt, bij gunstigen aanleg en degelijken grondslag, eene ijverig voortgezette en veelzijdige studie, waarvan die der ziektekunde en genezingsleer slechts een deel is. Daarom behoort een Hoogeschool vooral de plaats bij uitnemendheid te zijn, waar de studie der ziektekunde met alle hulpmiddelen mogelijk is. Alsdan kunnen de anatomisch-physiologische grondslag en de invloed der algemeene beschaving en ontwikkeling elkander de hand reiken, om den geneesheer te vormen tot hetgeen hij voor de maatschappij zijn moet.

De maatschappij mag hare eischen in dit opzigt hoog stellen. Zij kan veel vorderen van den geneesheer, die, om de woorden van den Utrechtschen Senaat te bezigen „zoo grooten invloed kan uitoefenen, niet alleen op de gezondheid, maar op het geheele ligchamelijk en zedelijk leven der huisgezinnen, waarin zijn hulp wordt verlangd, en die daarom een mensch moet zijn, zoo veelzijdig ontwikkeld, zoo vrij van vooroordeelen, zoo door den omgang met allerlei behoeften, en rigtingen, en karakters geoefend, als men dit worden kan alleen aan eene hoogeschool."

Het voorname doel van het onderwijs in de algemeene ziektekunde moet

niettemin blijven, de anatomie en physiologie, in den uitgebreidsten zin, te doen erkennen als de grondslagen der geneeskundige wetenschap. Dat streven grondt zich op de onloochenbare getuigenis der geschiedenis, en op de resultaten van de beoefening der wetenschap in onze dagen.

Er moge nog een doolhof van duistere en onverklaarde ziekten bestaan, waaromtrent wij nog naauwelijks vermoeden kunnen, hoe anatomie en physiologie er de draad van Ariadne voor worden zullen; de toepassingen onzer verkregen kennis op de genezing der ziekten mogen nog zeer schaarsch zijn — toch gaat de ziektekunde rustig op den ingeslagen weg voort, overtuigd dat het de eenige ware is om de geneeskunde, zoo het ooit kan geschieden, te maken tot eene positieve natuurkundige wetenschap. Wie zich dus ergert aan het schijnbaar nutteloos en onpraktisch streven van vele onderzoekers, miskent de beteekenis eener rigting, welke op grond van geschiedenis en ervaring, vooruitgang en verlichting ten gevolge moet hebben. Wie te spoedig resultaten wil, wie de schouders ophaalt bij het mikroskopiseren, en het onderzoeken van lijken, en op ironieschen toon vraagt, of er nog ooit een lijder door van den dood gered is, geeft blijken van bekrompenheid en beperkten blik. De wetenschappelijke man poogt verder te zien, en, moge het gebrekkige onzer tegenwoordige kennis, en het onvoldoende zijner pogingen hem vaak bedroeven, de overtuiging van in de goede rigting werkzaam te zijn, doet hem hoopvol het oog op de toekomst vestigen, en met nieuwen moed zich inspannen, om, al is het ook maar een enkelen steen, bij te dragen tot het oprigten van het gebouw der geneeskundige wetenschap.

Dat ik geroepen werd om de wetenschap, van wier beteekenis en strekking ik een korte schets heb gegeven, aan deze Hoogeschool te beoefenen, en door onderwijs te verbreiden, is het gevolg van uwe vereerende keuze, Edel-groot-achtb. H. H. Curatoren. Wanneer ik u hier openlijk mijn dank betuig voor het vertrouwen dat gij in mijn ijver en krachten gesteld hebt, geschiedt het met een gevoel van weemoed en van angstvalligheid. Van weemoed, bij het herdenken aan mijn voorganger, den waardigen, en zoo teregt algemeen geachten SCHROEDER VAN DER KOLK — van angst-

valligheid, daar ik, in plaats van zijne uitstekende verdiensten en beproefde bekwaamheden, nog slechts jeugdigen ijver en ernstige voornemens kan aanbrengen.

Ik zal niet trachten u de vele talenten, en de groote wetenschappelijke verdiensten van SCHROEDER VAN DER KOLK voor oogen te stellen. Een bevoegder hand dan de mijne [1]) deed het op uitnemende wijze bij het schetsen van zijn leven, en het zou overbodig zijn voor u, die hem waardeerdet als uitmuntend leeraar, als ijverig natuuronderzoeker, als wetenschappelijk mensch in den ruimsten zin des woords, als bevorderaar van den roem dezer Hoogeschool. Gij gevoelt het daarom dat het iets meer dan eene gewone uitdrukking van bescheidenheid is, wanneer ik u verzeker, dat ik met eenigen schroom de gewigtige betrekking aanvaard, waarin SCHROEDER VAN DER KOLK mijn voorganger was. Eene eenigzins gewijzigde verdeeling der werkzaamheden heeft een gedeelte van zijn onderwijs in de handen van den Hoogleeraar DONDERS doen overgaan. Ik zal niet met vele woorden, welke noodzakelijk lofspraken zouden moeten worden, het wenschelijke dier schikking betoogen. Gij stemt het mij toe, dat de Hoogeschool en de studerende jongelingschap er slechts bij winnen kunnen.

De wetenschappen, wier beoefening mijn taak zal zijn, werden echter ook bij voorkeur door mijn voorganger beoefend, en vele, zijner met roem in ons Vaderland, zoowel als elders, bekende geschriften, kunnen tot bewijzen dienen van zijne zeldzame werkzaamheid en ijver, van zijne scherpzinnigheid en vindingrijken geest, van zijn ruimen wetenschappelijken blik. Het zou eene groote mate van verwaandheid verraden, indien ik meende, het verlies dat de Hoogeschool door zijn overlijden trof, terstond te kunnen vergoeden. Maar het schijnt niet te vermetel, in zijn voorbeeld een spoorslag te vinden, om met ijver werkzaam te zijn, en te trachten het vertrouwen, dat gij in mij gesteld hebt, niet te zeer te beschamen.

---

[1]) Levensberigt van J. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK door W. VROLIK. Jaarboek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen voor het jaar 1862.

Slechts uwe welwillendheid en uwe vermogende hulp kunnen mij in staat stellen daarin naar wensch te slagen, en het schoone doel te bereiken dat ik mij voorstel: de studie der ontleedkunde en der ziektekunde aan deze Hoogeschool te doen bloeijen en ontwikkelen. Met vertrouwen beveel ik daarom de inrigtingen, welke met dat onderwijs in verband staan, in uwe voortdurende zorg aan. Onder uw bestuur moge de Utrechtsche Hoogeschool de plaats zijn, waar de geneeskundige wetenschap grondig beoefend wordt, en, tot heil der menschheid meer en meer vooruitgaat.

Het zou mij moeijelijk vallen, de gewaarwordingen te schilderen, welke ik ondervind, wanneer ik u, Hooggeleerde Heeren Hoogleeraren! thans openlijk als mijne ambtgenooten begroet. Het zijn gevoelens van vreugde over die eervolle onderscheiding aan de eene, van beschroomdheid en twijfeling aan de andere zijde. Aan velen uwer nog weinig bekend; opziende tegen de groote verpligtingen, en het moeijelijk streven, hem opgelegd door zijne plaats in uwe rei, door zijn taak naast de uwe, welke reeds door de ondervinding gebleken is aan zoo bekwame handen te zijn toevertrouwd, mag de jeugdige aanvanger op den uitgestrekten loopbaan der wetenschap wel met eenige bezorgdheid voor zich zelven de toekomst te gemoet zien.

Naast die gewaarwordingen doen zich echter de levendige en frissche indrukken gevoelen van de welwillende ontvangst, mij bij zoo velen uwer te beurt gevallen, van de ondubbelzinnige blijken der belangstelling en genegenheid, waarmede gij mij in uwen kring wilt opnemen. In het vooruitzigt uwer hulpvaardigheid, uwer toegenegene gezindheid, uwer vriendschappelijke raadgevingen, treden de schroomvalligheid en het wantrouwen van eigen krachten op den achtergrond, en opent zich het verschiet eener aangename onderlinge verhouding, eener wederzijdsche belangstelling in elkanders studiën, van een gemeenschappelijk werken tot het verkrijgen van kennis en waarheid.

Één band — dat durf ik wel beweren — verbindt ons thans reeds: de lust tot onderzoek en arbeid, het ijverig streven naar het licht der weten-

schap. Daarin kan de grondslag gelegen zijn voor de schoone toekomst, welke ik mij voorstel. Verleent mij uwe hulp, wanneer ik van mijne zijde pogen zal, uwe achting en vriendschap te verwerven.

Ik weet het wel dat ik op verre na nog niet zijn kan, wat mijn voorganger, als beoefenaar der wetenschap en als vriend, voor zoo vele uwer geweest is. De ledige plaats van SCHROEDER VAN DER KOLK in uw midden moge door mij aangevuld worden, in uw hart blijft gij het gemis van zulk een ambtgenoot diep gevoelen. Maar houdt het uitzigt op dezelfde belangstelling en vriendschap, welke u aan hem verbonden, voor mij geopend, en met vreugde en hoopvolle verwachting zal ik mij inspannen, om met u werkzaam te zijn aan de ontwikkeling der wetenschap, en den bloei onzer Hoogeschool.

Uwe aanwezigheid te dezer plaatse, Hooggeleerde HALBERTSMA! vervult een mijner innigste wenschen. Ik zal niet breed uitweiden over hetgeen gij voor mij geweest zijt, toen ik drie jaren onder uwe leiding vooral de ontleedkunde van den mensch beoefende. Ik wil u geene ijdele loftuitingen toezwaaijen over uwe verdiensten als wetenschappelijk ontleedkundige. De schoone inrigting voor ontleedkundig onderwijs, welke een sieraad van Leiden's Hoogeschool vormt, en vooral door u werd wat zij is, en de alom erkende degelijkheid van uw onderwijs zijn er bewijzen genoeg van.

Maar ik wil u dank zeggen voor uwe belangstelling, voor uwe raadgevingen, voor uwen vriendschappelijken omgang, waarin ik mij zoo zeer verheugde, en welke, met de opregte vriendschap van den kundigen en talentvollen BOOGAARD, mijn verblijf te Leiden een der aangenaamste tijdperken van mijn leven hebben gemaakt. Ik acht het een gelukkige omstandigheid, dat ik tot het onderwijs der ontleedkunde geroepen word, na met u ontleedkunde beoefend te hebben; en ik stel mij van eene voortdurende wetenschappelijke en vriendschappelijke betrekking tusschen ons, veel goeds en aangenaams voor. Blijf mij daarom dezelfde gezindheid toedragen. Het zal mijn ernstig streven zijn, steeds uw vriend te mogen blijven.

Met vreugde begroet ik ook bij deze plegtigheid zoovele belangstellende vrienden, van heinde en verre opgekomen. Met u Zeergeleerde Heeren MOLEWATER [1]), POLANO en SCHMIDT mogt ik eenige jaren werkzaam zijn in eene inrigting, waar mij zulk eene schoone gelegenheid tot ziekenwaarneming, en tot ziektekundig-ontleedkundig onderzoek werd aangeboden. Dankbaar herdenk ik er aan, hoeveel vruchten ik daarbij plukte van uwe ruimere ondervinding, en rijke geneeskundige kennis. Met welgevallen bemerk ik het nog zoo dikwijls, dat onze vriendschappelijke omgang niet alleen voortgebragt werd door gemeenschappelijke werkzaamheden en wetenschappelijke oefeningen, maar dat een hechte band van belangstelling en vriendschap ons heeft blijven vereenigen. Op het voortduren dier wederzijdsche gezindheid stel ik den hoogsten prijs.

Niet minder geldt die groet u allen, vrienden van vroegeren en lateren tijd. Hoe streelend is het denkbeeld dat onze gewaarwordingen weerklank vinden bij zoo vele anderen; dat er onder alle omstandigheden des levens harten voor ons kloppen, die in ons geluk eene vermeerdering hunner levensvreugde vinden, en bij teleurstellingen of rampen door woord en daad den zinkenden moed weder opwekken.

Moge onze belangstelling in elkanders wetenschappelijke studiën steeds licht verspreiden over onzen levensweg, en de warmte van het vriendenhart voege daarbij hare koesterende stralen, om ons zóó de hoogste genietingen des levens te schenken.

Gij, waarde vader! smaakt op dezen dag een genot dat door geen woorden kan omschreven worden. Want ik weet dat het geluk uwer kinderen voor u het hoogste genot, de zoetste belooning van uw streven is. Door belangstelling en aanmoediging hebt gij mijne studiën bevorderd, door raadgeving en vaderlijke zorg mij gesteund en geholpen. De herinnering aan ieder mijner vroegere levensdagen is mij eene verlevendiging

---

[1]) Dr. MOLEWATER was verhinderd de plegtigheid bij te wonen.

van uwe liefde, en stelt mij ontelbare blijken uwer onvermoeide pogingen voor mijn welzijn voor den geest. Heeft mijne bevordering tot een eervollen en aangenamen werkkring de kroon gezet op die pogingen, niet minder moge in de toekomst uw levensgenot steeds door aangename indrukken worden verhoogd. Daarin ligt de wensch opgesloten voor uw huisselijk geluk, waarmede dat uwer kinderen zoo naauw verbonden is.

Met gretigheid en met vertrouwen wend ik mij ten slotte tot u, Wel-Edele Heeren Studenten aan deze Hoogeschool. Wij mogen elkander nog zoo goed als onbekend zijn, toch onbreekt het niet aan vereenigingspunten tusschen ons; en er zijn vele omstandigheden welke mij met zekerheid doen verwachten, dat er al ras tusschen u en mij wederzijdsche welwillendheid en genegenheid ontstaan zullen. De leeftijd kan geen noemenswaardig verschil tusschen ons vormen; verschil van streven en bedoelingen kan ons geenszins scheiden. Want ons aller begeerte is: kennis en ontwikkeling. Dat blijft de begeerte van elk wetenschappelijk mensch, hij moge aanvanger in het beoefenen der wetenschap; hij moge in vergelijking met anderen ver gevorderd zijn. Het menschelijk weten toch wordt nimmer volkomen; maar wie langer gearbeid, wie reeds zooveel mogelijk verzameld heeft, kan van zijnen oogst mededeelen aan anderen die nog pas hun veld gaan beploegen. Hij kan voor hen de moeijelijkheden verminderen, door opmerkzaam te maken op de beste wijze om ze te overwinnen; hij kan den weg aanwijzen, welke het aangenaamst en het veiligst is. Zietdaar, hoe ik mij de verhouding voorstel tusschen Studenten en Hoogleeraar.

Maar daarom vraag ik van u in het bijzonder, studenten in de geneeskunde, tracht gij de overeenstemming, welke ik reeds tusschen ons meen te zien, te versterken door belangstelling in, en ijver voor uwe wetenschap, door mij met welwillendheid en genegenheid te ondersteunen, wanneer ik van mijne zijde zal pogen uwe studiën te leiden, te veraangenamen, en zoo vruchtbaar mogelijk te maken. Gij hebt het in dit uur gehoord, hoe stelselzucht en slaafsche navolging de ontwikkeling der wetenschap belemmerden. Het kan mijn doel dus alleen zijn, te trachten u

den regten weg aan te wijzen tot zelfstandige en vrije studie. Want vrijheid is de leus, waarmede elk weldenkend mensch instemt, wanneer zij vol en hoog ons uit de studentenborst en het studentenleven tegenklinkt. Eigen onderzoek en vrijheid van redenering — wie zou ze in onze dagen niet vereeren. Alleen de banden der orde en der waarheidsliefde blijft de geest daarbij als noodzakelijk erkennen. Op u, edele jongelingen, wier bestemming en wier lust de beoefening der wetenschap is, rust in het vervolg de schoone taak, die beginselen toe te passen en te verspreiden. Zoo gij er naar streeft, daarvoor bij uwe akademische studiën den grondslag te leggen, zullen wij te zamen met zelfvoldoening arbeiden aan de bevordering van onze wetenschappelijke ontwikkeling en van den roem der Utrechtsche Hoogeschool.

IK HEB GEZEGD.

ORATIO

DE

SCEPTICISMO, HODIERNIS THEOLOGIS CAUTE VITANDO,

QUAM HABUIT

IOHANNES IACOBUS VAN OOSTERZEE,
THEOLOGIAE DOCTOR,

A. D. XXX IANUARII, A. CIƆIƆCCCLXIII,

QUUM IN

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

THEOLOGIAE PROFESSIONEM ORDINARIAM

SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

26

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE!

DOCTRINARUM ET ARTIUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, LECTORES DOCTISSIMI!

QUI IN HAC PROVINCIA ET URBE POTESTATE ET AUCTORITATE ESTIS CONSPICUI, VIRI GRAVISSIMI!

SACRORUM ANTISTITES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ATQUE DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, DOCTISSIMI!

HUIUS ACADEMIAE ALUMNI, COMMILITONES EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS CUIUSCUMQUE LOCI, ORDINIS AUT DIGNITATIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Quam discipulis aliquando optimus Magister commendavit, accurata temporis signorum observatio [1]), nemini certe magis convenit atque conducit, quam Theologo, munus Academicum solemni ritu auspicaturo. Quis nauta tutum portum relinquet, quum undique procellas imminentes mareque turbido aquilone conquassatum iam videt! Quisnam agricola tam plane rusticus erit, ut ad aratrum manum immittat, quando omnia in aëre atque terris praesagia inceptum dissuadere videntur! Mihi vero quum non amplius liceat haesitantem pedem referre, num miramini, Auditores, me non sine magna trepidatione in cathedram hanc adscendisse, imo me nunquam animo magis commoto publice verba fecisse? Verum enim vero, aut ego ineptus sim, aut si mea iam vice oculos ad temporum signa converto, undique voces mihi audire videor infausta ominantium, et cum Iesu aequalibus repetentium: hodie tempestas, rubente tristissimo coelo! Profecto,

[1]) Matth. XVI: 3.

quod ante hos viginti sex annos ex ipsissimis hisce studiosorum subselliis, clarissimum VINKE in Orationis Inauguralis introitu dicentem audivi: „escendi igitur equidem in cathedram hancce, at quonam sim animo, non est quod dicam, nam vultus et vox et artuum tremor me produnt," hoc ipsum de me, praeclari viri discipulo, affirmare non vereor, quippe qui, minoribus viribus praeditus, gravius etiam onus humeris impositum videam. Quod si *gravius* dixerim, Auditores, vos non magnopere a me dissensuros esse, confido et spero. Etenim, non tantum mihi dicendum est coram Auditorum corona, qua nunquam adhuc allocutus sum illustriorem; non tantum verba mihi sermone facienda sunt, non quidem obsoleto, at tamen insueto: non tantum munus mihi est suscipiendum, quo gravius nullum profecto novi; non tantum denique nova vitae periodus incipienda, postquam per quatuor et quod excurrit lustra in sacro Ecclesiae ministerio omnes animi corporisque vires intendi, novumque iter inchoandum est mihi, haud adeo longe ab illa aetate remoto, qua alii de velis contrahendis cogitare incipiunt: sed, quod fortasse omnes has difficultates superare censendum est, gravissimum aggredior munus in rerum atque temporum statu, quo haud scio an unquam difficilior Ecclesiae atque disciplinae Theologicae exstiterit. Quod ne ita accipiatis velim, ac si inter istos temporis acti laudatores sim recensendus, qui nova quaepiam, quippe nova, repudiant, antiqua vero, quia antiqua, omnibus viribus totoque corde defendunt. Quod verum et decens, id unice curo et rogo, et totus in hoc, si nondum sum, saltem in dies magis esse studeo. Quae nostra aetas Theologiae meliora adduxit, nequaquam contemno, laudo potius, eaque semper augeri atque multiplicari quam vehementissime cupio. Idem vero nullus dubito, cum dilectissimo praeceptore BOUMANNO conqueri: „vide quam difficile atque arduum Theologo sit ipsum *biforme* hoc saecu„lum; quo uno non multum abest, quin duo diversa saecula, secum in„vicem concertantia, contineri videantur." [1]) Nemo saltem, opinor, hac nostra aetate in celeberrimi WERENFELSII sententiam discessurus est, Ecclesiae ministri munus multo difficilius dicentis, quam Universitatis doctoris, ita ut, qui ad hoc ab illo vocaretur, gravissimum onus pro leviore

---

[1]) *Chartae Theoll.* I. p. 6.

mutaret. Quid enim vobis diffitear, quod et meum et omnium Ecclesiae amicorum animum oppressum diu iam tenuit, atque ipsis lippis et tonsoribus notum est? Non tantum *opinionum* dissensio, sed et *principiorum* discidium inter Theologos hodiernos huiusmodi est, ut de pace feliciter restituenda vix ulla remaneat spes. Auctoritatis divinae et libertatis humanae patroni, sibi oppositi, quam acerrime suam quique causam contendere pergunt, et vix ullam quaestionem Theologicam movere poteris, quin, omnium sententiis auditis, collatis, perpensis, mox maiore difficultate quam antea illa premi videatur. Quid mirum ergo, si Theologiae professor futurus, cuius cogitandi ratio amicis atque adversariis haud plane abscondita mansit, undique interpellari se audiat sentiatve: quisnam tu es, qui haud reformidasti, Doctoris Theologiae, idque quidem Theologiae Dogmaticae partes suscipere in hac temporum calamitate? Nonne scis, Dogmaticam nostro maxime aevo disciplinam esse tam problematicam, ut theologos vix invenias duos, de uno dogmate revera idem sentientes? Nonne vides, te architecto haud dissimilem esse, templum aedificare cupienti, cui vero ne locus quidem vacat, ubi fundamenta iacere possit? Num tu igitur nobis oraculum, diu desideratum, apportas, quo litigantibus pax, dubie haerentibus certitudo tranquillitasque reddetur? Et si hoc affirmare non audes, quid tibi de novo munere exspectandum, nisi tristissima sors illius imprudentissimi viri, quem parabola nobis depinxit, quemque mox spectatores illudent, dicentes: „quia hic homo coepit aedificare, consummare autem non potuit!"

Audivi, Auditores, et vos audivistis, me incepti difficultates nequaquam parvi duxisse. Tales fuerunt et sunt, ut, nisi probe scirem in Quem fiduciam animi etiamnunc tuto reponere possim, me tantae audaciae poeniteret hac ipsissimâ horâ, quâ cum Apostolorum principe repeto: *ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται*. Quanto levius pensum nostrum esset futurum, si cum clarissimo Decessore in orationis Introitu hanc nostri temporis felicitatem extollere possem, quâ — quod acutissimo SCHRÖDERO acceptum referebat — „*Scepticismus*, *Idealismus*, *Materialismus*, perpetui illi Theologiae hostes, uno ictu nunc profligati erant." [1]) Sed quam longe ab illâ historia

[1]) VINKE, *Orat. Inaugur. de Germano Philosopho*, *optimo Theologo*, Trai. 1837.

riae nostrae periodo iam remoti simus, ne unus quidem Vestrum ignorat. Haud aliter quam Gigantes, in terram prostrati, ex hoc ipso terrae contactu novas corporis vires recolligunt atque ad nova certamina surgunt, ita quos VINKIUS nuncupat hostes etiam nunc superstites atque Theologiae vere christianae semper infestos videmus. Vix operae pretium addere, me nequaquam de *hominibus* agere, omni iusto honore dignissimis, sed de *principiis*, principio Theologiae dogmaticae plane oppositis. Dicta autem principia, et alibi et etiam in hacce patriâ nostrâ, hisce temporibus semper plures invenisse patronos atque propugnatores, nemo certe infitias ibit. Quod, ut de uno dumtaxat loquamur, speciatim de *Scepticismo* monendum, in dies maiore semper vi inter Theologos et Ecclesiae membra grassante. Nunquam, mihi si creditis, nostrae aetati de Theologiâ, imprimis Dogmaticâ, meliora sperare licebit, nisi effrenatum hunc multorum dubitandi pruritum, aptis medicamentis adhibitis, tandem videamus sanatum. Sed ita rem considerantibus, ipsi sentitis, dicendi argumentum nobis non adeo eligendum, quam quidem datum fuisse ab ipso saeculi nostri ingenio atque Evangelicae Ecclesiae statu, nisi saltem hoc praetulerimus, de rebus disserere, quae critico hoc temporis puncto nullius fere animum movent. Nil scilicet desperandum habemus Christo duce et auspice Christo, sed hac unâ conditione bene sperandum de disciplinâ Theologicâ nostrâ, si ipsa fides, Deo Christoque habita, viva atque inconcussa remaneat. „*Haec nobis arx invicta erit*," ita cum CALVINO gloriari nos licet, „*quod Domino stamus.*" Domino autem stare non possumus, nisi Ipsius personae, historiae, promissis firmiter nos teneamus adstrictos. Dicam igitur:

DE SCEPTICISMO, HODIERNIS THEOLOGIS CAUTE VITANDO.

Argumentum, ab unâ parte quidem tam late patens, ut pluribus vix voluminibus penitus exponi possit; ab alterâ tamen adeo concinnum, simulque ita tempori conveniens et cum munere nostro coniunctissimum, ut vix aliud inveniam, attentione vestrâ magis dignum. Hanc mihi ergo concedite veniam, ut simpliciter et candide vobis mentem exponam, datâque operâ indicem, *tum* quamnam ob causam, *tum* quonam potissimum modo Scepticismi scopulus hac nostrâ aetate mihi maxime evitandus vi-

deatur. Quâ in re ut rite procedamus, verbo moneamus de Scepticismi in rebus theologicis *charactere*, *origine*, *iure*, *fructu*, *medelâ*. Ut autem quinque has argumenti partes indicanti magis quam exponenti faciles mihi aures praebeatis animosque ab omnibus praeiudicatis opinionibus vacuos, vos, Auditores Humanissimi, etiam atque etiam rogo.

I. Cum nullo alio benificio, quo divina Sapientia atque Bonitas genus nostrum, peccato miserrimum, beare voluit, aequiparari potest Patefactio illa veritatis atque gratiae, in Iesu Christo, Dei filio atque hominum Sospitatore, atque per Eum nobis totique mundo concessa. Quam patefactionem, quamvis multa contineat, imbecillitatem nostram aut partim aut penitus superantia, tamen obiective veram esse, perfectam, aeternam, haud sine gravissimis causis, teste historiâ totius Ecclesiae, semper crediderunt atque defenderunt quicumque Theologi Christiani dici voluerunt. Qui vero revera hoc tenent, non poterunt non Scepticismi nomine indicare opinionem illorum, qui talem veritatem, divinitus patefactam revera potuisse existere, aut saltem eam a nobis certo satis modo cognosci posse in dubium vocant. Unde sequitur, Scepticismi nomine, sive latiore sive strictiore sensu, designari sententiam, quâcumque tandem prodeat formâ, quâ patefactionis Christianae indoles divina atque obiective vera aut prorsus tollitur, aut saltem ita proponitur, ut omnis veritas religiosa *mere subiectiva* habeatur adeoque satis incerta. Videtis, me nunc non in genere de Scepticismo acturum esse, qualis e philosophorum scholis prodiit, aliorum opiniones negantium, sed unice scepticam spectare *de veritate Christianâ* cogitandi loquendique rationem. Quid coram vobis, Auditores Doctissimi, de PYRRHONE et ARCESILÂ, de CARNEADE, de SEXTO EMPIRICO aliisque bene multis dicam, semper paratis et pronis ad Dogmatismum impugnandum, non adeo ut, quod iam TULLIUS observavit, „quique quid *ipsi* sentirent ostenderent, sed disputarent potius contra id, quod quisque se sentire *dixisset*." Ethnicos philosophos missos faciamus; de nobis Theologis christianis iam sermo est, qui, a nemine coacti, continuare mox volumus quod iam ante saecula inceperunt Apostoli, testimonium sc. de Vitâ atque

Luce, in Christo nobis concessis; quibus adeo parum convenire videtur, de veritate religiosâ ita disputare, ac si nunquam Aliquis his in terris apparuisset, qui Ipse *Veritatem* se diceret, cuiusque igitur discipuli non amplius veritatem recensendam habent inter Deos Deasve ignotos, quibus apud Athenienses altaria templaque exstructa erant. Unde iam sequitur, nobis ante omnia de indicati Scepticismi *charactere* loquendum esse, quippe haud uno nomine ab antiquiore diverso. Alia enim fuit dubitandi ratio atque methodus apud philosophos Graecos, alia apud Theologos est, qui Christo nomen dederunt. Alia, ut hoc utar, apud Franco-Gallos, haud raro frivoli ingeniï motu abreptos, alia apud Germanos, serios et severiores ingenio, et abstrusiore philosophandi ratione sibi aliïsque placentes. Quodsi igitur quaerimus, quânam potissimum formâ Scepticismi Proteus se conspiciendum praebeat his nostris diebus, est omnino, quod gaudeamus, Auditores, hanc formam pristini aevi rationi haud parum subinde praestare. Hodierna Scepsis in genere a levitate et futilitate abhorrens indolem seriam, moralem, paene dixerim religiosam commonstrat. Non adeo, si comparationem instituere licet, unicuique recentioris poëseos amico familiarissimam, non adeo GÖTHII MEPHISTOPHELEM nobis in animum revocat, qui negando iterumque negando fatale quoddam gaudium gustat, sed ipsum potius tristissimum FAUSTUM, qui cum campanas tinnire angelosque cantare audiret flebilis querebatur: "audio omnino, quae mihi nuncias, "laeta, sed eheu, quod deëst, nil est, nisi unice — fides." Sunt quidem etiamnunc superstites, qui decantatam cantilenam veterum Materialistarum et Deistarum repetunt ad nauseam usque, Auroram scilicet nobis promittentes, e quâ numquam sol orietur. Hos autem si facile indoctae plebi relinquimus, ad melioris notae homines oculos iam convertentes, nullo modo dubitari posse videtur, *cum* obiectiones nostri aevi contra Evangelium Christi longe graviores atque doctiores esse, quam antea; *tum* haud raro easdem coniungi cum practicâ quadam religiositate, quâ fit ut serium illud: *μετανοεῖτε* saepius etiam audiatis ab ipsissimis illis, qui ceterum miracula omnia reiiciunt, tanquam plane absurda. Nec mirum. Nostrates praesertim indole moderatiores sunt, temperatiores, et ab omnibus Extremis ita aversi, ut potius in dubitando etiam sibi non plane constare videantur, quam omnem modum excedere. Quod tamen non impedit quo-

minus apud nos dubitandi campus aeque late quam alibi pateat. Phaenomena saltem et hîc et illic sibi invicem simillima sunt, et sive ad *Germaniam* atque *Helvetiam*, sive ad *Galliam*, aut adeo ad *Angliam* mentem advertas, ubivis fere easdem voces audietis, Theologiae Christianae characterem suum obiectivum, sanctum, aeternum denegantium, nostramque disciplinam nil amplius esse contendentium, quam lusum sempiternum atque futilem opinionum mere subiectivarum, omni firmo fundamento plane carentium. Fundamento autem superstruitur hic Scepticismus, partim speculativo-philosopho, partim historico-critico. Nomine Philosophiae speculativae omnis notio de Deo eiusque ad mundum relatione repellitur, quae cum placito de Dei *Immanentiâ*, q. d. *absolutâ* non plane convenire videtur, atque omnia, quae ab ordinario naturae cursu deflectunt, *a priori* inter fabulas recensentur, mulierculis tantum atque imberbibus pueris congruas. Nomine Critices Altioris libri sancti maximâ ex parte spuriï iudicantur, fideque minime digni. Hoc igitur consortio nixa, iam in Ecclesiâ Christianâ prodiït scepticorum sententia, eaque hoc modo exculta, ut eius fautores mox ipsi *Dogmatismo*, q. d. *negativo* addicti appareant, neque hoc ipso contenti, quod sese dogmatibus omnibus firmiter opponant, unum saltem dogma propugnent, hoc nimirum, omnia quae naturam nobis cognitam superant vel absurda esse, vel saltem plane incerta. Quae cogitandi ratio dici vix potest, A. A., quam multos asseclas recentiori tempore assecuta sit et etiamnunc assequi pergat. Non adeo hoc illudve doctrinae Christianae caput in dubium vocatur, quam quidem id, quod hucusque ab universâ Ecclesiâ inter axiomata fere recensebatur; non amplius de fidei Formulis atque Confessionibus unins alteriusve societatis Christianae quaestio est, sed de argumento Evangeliï ipso; non tantum centenis effatis Iesu Apostolorumque interrogandi signum apponitur, verum de ipso Christo, obiecto fidei, quaeritur: *τί ἐστιν ἀλήθεια*? Tales progressus tristissimus hic morbus iam fecit, ut ubique numerus creverit eorum, qui navium ad instar, de quibus NASO cecinit,

justo sine pondere labant,
Perque mare instabiles nimiâ levitate feruntur [1]).

---

[1]) *Metamorph.* Libr. II·

Quis, ut praesentia praeteritis conferam, quis inter seniores non saepius recordatus est temporis, quo primum STRAUSSII nomen resonabat per totam Ecclesiam, cuius imagini TER-HAARIUS noster carmen supposuit, auro gemmisque pretiosius? Tunc temporis etiam haud pauci exstabant Theologi, a liberrimâ cogitandi ratione laudem sectantes; nullus autem eorum dubius haerebat, quin Mythicae interpretationis propugnatorem inter acerbissimos referret Christi atque Ecclesiae hostes. Nunc vero, vix ullo refragante, Theologum Evangelicum [1]) asseverare audimus, STRAUSSIO, si semel visitare vellet patriam nostram, forte plus molestiae oriturum esse ex amicorum, quam ex inimicorum vix numerando congressu. Etiam antea fuerunt, non nescio, qui in quaestionibus theologicis et religiosis dubii atque incerti haererent; tunc temporis autem sceptici vulgo vitae tabernaculum collocare solebant extra Ecclesiam ipsam, et quae a Naturalistis reiiciebatur veritas Biblica, a Theologis defendi solebat, tanquam sacrosanctum fidei salutaris pignus. Nunc vero haud raro theologos invenimus, negando longe ulterius procedentes, quam naturae investigatores, imo subinde Ecclesiae socios audimus, Evangelicam traditionem indefesso ardore defendentes contra Verbi Divini ministros, publice eandem negantes. Num igitur iam properamus ad tempora illa, de quibus idem ille STRAUSSIUS vaticinatus est ante aliquot annos, tempora scilicet, quibus non e scholis Theologorum, verum e sutorum sartorumque officinis Ecclesiae antistites proventuri sint optimi? Exempla saltem non desunt, quod iam, ex eiusdem vatis effato, nonnullis sanctissima haec nostra Theologia quasi Sphinx videatur immanis, hoc uno nomine ab antiquâ Sphinge diversa, quod non eos devorat, qui aenigmata solvere nequeunt, sed illos contra, qui ea probe perspiciunt [2]).] Minime negabo, disciplinam theologicam maximos fecisse progressus, multasque quaestiones, antea vel non vel obiter tantum tractatas, tempore nostro ita exploratas esse, ut nova lux iam exorta sit et deinceps exortura. Ut vero dicam quod sentio, *fidei* progressus mihi longe minores apparent, quam *scientiae*, atque dolori temperare vix possum, ubi tot tantosque adspicio viros, qui confiteri haud

---

[1]) A. D. LOMAN, *in opere periodico: de Gids* 1861, p. 460.

[2]) STRAUSS, Glaubenslehre. II. p. 626.

erubescant, cor sibi christianum, intelligentiam vero ethnicam esse, hac in re IACOBIO, Philosopho Germano, haud inaequales querenti, se quasi perpetuo fluctibus diversis jactari, quorum aliis sursum ferretur, aliis vero deorsum. Quid mirum, quum quamplurimi non tantum de iis haereant incerti, quae ad religionem *Christianam*, sed de iis quoque, quae ad omnem veri nominis *religionem* hucusque referri solerent. *Religio* enim si cogitari nequit, ubi Dei existentiam *personalem*, i. e. sibi consciam atque liberam, sublatam videmus, ipsa Religio imminuatur necesse est, ubi Pantheïsmi regnum incepit. A Pantheïsmo autem quam parum adhuc remoti sint illi, qui vires naturae insitas non amplius a Dei voluntate distinguunt, aliis diiudicandum relinquo. Mihi quidem si creditis, talis profecto pantheïstica Creatoris et Creaturae fusio haud minus est deploranda, quam libertatis moralis atque immortalitatis animi denegatio, sive dissimulata sive directa, quae iterum aliis Theologis placet. Estne Deus, personalis, sibi conscius, libere agens; estne animus humanus, a materiâ vere distinctus, libertate praeditus, nunquam moriturus? His aliisque quaestionibus haud pauci, atque inter eos honoratissimi disciplinae nostrae cultores ita respondent, ut facilius quid sibi *non* videatur, quam quid *ipsi* sentiant, inde efficere possis. Crisi, eidemque subtilissimae, subiiciunt omnia, quae aliï ponant vel negent; quid autem ipsi velint, nobis satis incertum relinquunt. Immemores prorsus praeclari dicti Lutheri: „Spiritum Sanctum nequaquam scepticum esse," omnem fere persuasionem dogmaticam, quam apud alios vident, contemnunt, tanquam mere subiectivam atque aprioristicam illam. STRAUSSIO quondam vitae post mortem futurae spes ultimus visus est hostis, quem Theologia impugnare debebat [1]). Eius cognatis atque sociis vero omne illud, ut verbo dicam, quod Supra naturam esse apparet [2]), ultimus iam inimicus est, quem non tantum licet, imo vero oportet oppugnare, nullis non adhibitis telis. Profecto, si iam antea haud paucos conquerentes audiverimus, Hannibalem apparuisse ante portas Ecclesiae Christi, ego sane non magnopere mirer, si iam plures de ipsis portis atque moeniis conquassatis, multo validius clamare incipiant!

[1]) l. l. II. p. 739.
[2]) Gallice: *le Surnaturel.*

II. Nobis vero, qui expositam rerum conditionem hîc neque ridere, neque lugere, at potius *intelligere* volumus, sponte sese iam alia quaestio offert. Undenam descripta atque tam late sparsa cogitandi ratio *originem* repetit, quibusque causis iam eo pervenimus, ut haud paucis, de omni veritate q. d. *obiectivâ* plane desperantibus, Socratica confessio, se nil quidquam *scire*, non tantum summa videatur sapientia, sed etiam unica scientia? Ad quam quaestionem quid respondeamus, non adeo alte petendum. Non mediocriter errare mihi videntur, qui statuunt, Scepticismum ex ipsius Protestantismi principiis oriri *debuisse*, quippe quae uniuscuiusque Individui rationi libertatem tam illimitatam concedant, ut mox omnem Auctoritatem reiiciat, neminique amplius credat, quam sibimet ipsi. Ex hac igitur sententiâ, a multis Theologis Romano-Catholicis propositâ, ille optimus Protestantismi assecla foret atque sibi maxime constans, qui dubitandi studio nunquam non magis indulgens, tandem ad purum Nihilismum perveniret. BRUNO BAUERUS adeo, ut de recentioribus taceam, probabilis foret Protestantismi vindex habendus, quia totam Euangelii historiam tanquam merum commentum irridet; multo melior tamen LUDOVICUS FEUERBACHIUS erit, qui omnem religionem hominis alucinationem existimat, nescio quanam fatalitate tanquam *obiectivum* quid considerantis, quod nil est nisi *subiectivum* phantasma. Sed quis tam ignarus, qui nesciat, genuinum Protestantismum omnino libertatem religiosam tueri, filiis autem suis semper obedientiam fidei inculcasse, Divino Verbo praestandam, cuius absolutam auctoritatem lubenter agnovit, Ecclesiae auctoritate reiectâ [1])? Minime ergo e Protestantismi *indole*, sed contra e Protestantismi *depravatione* theologorum Scepticismus mihi ortus cultusque videtur, ad eiusque originem explicandam non minus in censum viniunt *psychologicae* causae, quam strictiore sensu *historicae*. Ad priores quod attinet, nemo est quin perspiciat, *fidei*, quae in re religiosâ a nobis exigitur, huiusmodi indolem esse, ut omnino ad persuasionem *moralem* q. d. de rebus Divinis pervenire possimus, numquam vero ad *mathematicam* evidentiam talem, qualem haud iniuriâ assequi studemus in re, sub sensus cadente. Nonne fidei obiectum spirituale atque invisibile est, homo autem

---

[1]) Cf. AUBERLEN, *die Göttl. Offenb.* Basil. 1861. p. 165.

sensibus adstrictus mundoque materiali ligatus? Nonne patefactio extraordinaria de salute, homini peccatori per Christum recuperandâ, eo facilius dubia excitatura est, quo magis huic patefactioni insunt haud pauca, quae intelligentiam superant cordique superbo repugnant? Nonne quaevis patefactio de rebus, per se absconditis, quaestiones elicere debet, quas sponte suggerit ratio ingenii nostri; si vero hisce respondetur id, quod nobis sive iure seu iniuriâ, non satisfaciat, quid mirum, si dubitatio nascatur, dubitandique habitus ad Scepticismum conducat? Accedit, quod ex rei naturâ multo facilius est, dubitare quam credere; levius, aliorum persuasioni obstacula opponere, subinde gravissima, quam propriam ita exponere, ut legitimae oppositioni vix ullus remaneat locus. Ab imperfectis hominibus perfecta systemata theologica iure exspectari non possunt, neque unquam fortasse unum systema conditum est, quod non, veritatem ab unâ potissimum parte exponens, vel invito autore et vindice, eiusdem veritatis partem oppositam magis minusve in umbrâ relinqueret. Qui autem imperfectum tale systema condere mavult, quam nullum admittere, is longe molestius pensum sibi videbit impositum, quam qui opponendo, quaerendo, dubitando sibi aliïsque placuerit. Hoc ut agas, fortasse non adeo opus est, ut ipse philosophus sis: iam sufficere potest, Sophistarum sectae nomen dedisse. Si autem e talibus causis internis Scepticismi ortus atque progressus satis facile explicari posse videtur, iam videatis, quot causae *historicae* nostro aevo confluxerint ad Scepticismi viam sternendam, *theologicae* nimirum, *politicae*, *philosophicae* illae. *Theologicas* dico, nam partem saltem, eamque haud exiguam, culpae imputandam censeo theologis dogmaticis ipsis. Scholasticismus enim, qui in Germaniâ praesertim brevi post Reformationis saeculum in Theologiâ exstitit, deque rebus gravissimis haud raro *a priori* tantum quid verum esset decrevit, non potuit non oppositam excitare cogitandi loquendique rationem; actio autem reäctionem pariat necesse est, Scholasticismi regno facile praeparatur oppositi Scepticismi triumphus. Utinam Theologi minus obliti fuissent praeclari illius SCALIGERI praecepti, eruditam hanc inscitiam commendantis, quâ ipsi nescire volumus, quae optimus Magister hucusque docere nos noluit! Accedit, quod praecedenti imprimis aevo haud pauci, ad intima religionis Christianae adyta non penetrantes, eiusque indolem mere historicam negli-

gentes, Evangelium ipsum cum nescio quâ *doctrinâ* Christianâ confunderent, a Christi praeconibus saepius satis aride atque ieiune expositâ, aliisque doctrinis religiosis aperte oppositâ. Nec omittendum, fidei causam subinde modo armisque defensam fuisse, quae facile tritum illud elicere possent: "non tali auxilio, nec defensoribus istis." Quid, quod haud defuerunt, qui cum BACONE VERULAMIO statuere saltem videbantur: "Quanto "mysterium aliquod divinum magis fuerit absonum et incredibile, tanto "plus in credendo exhibetur honoris Deo et fit victoria fidei nobilior." Hoc modo ipsi Theologi Scepticismum excitasse dicendi sunt, nam, ipsâ historiâ teste, infirmum nostrum genus nunc ab hac, nunc ab illâ parte modum excedere solet, neque diu in medio manere posse videtur, quod tenere dicuntur beati. Cum his autem Scepticismi fontibus, ut ita dicam, theologicis, iam coniunctas videmus *politicas*. Spiritum illum innuimus effrenatum, libidinosum, omni auctoritati divinae humanaeque oppositum, qui revolutiones peperit non numerandas, altaria, thronos subvertit, rationis voluntatisque humanae autonomiam proclamavit, nullis limitibus amplius circumscribendam. Humanismus Christianismo opponebatur; nomine fraternae aequalitatis omnia vincula dilacerabantur; libertatem non adeo per Christum, quam quidem extra Christum quam plurimi quaerebant; verbo, faces undique accendebantur, Sol ipse obscurabatur. Quae causae theologicae et politicae eo magis Scepticismo favere debebant, quia intime coniunctae erant cum novâ quadam *philosophandi* ratione. Nequaquam opinemini velim, me adstipulari illis Theologis, qui, haud raro crassâ Minervâ altoque supercilio philosophiam ipsam contemnunt. "Quid non solum litterae, sed quid ipsa vita sine philosophiâ est [1]?" Diligo equidem et in sinu gestare haud desinam germanam philosophiam illam, quâ ad cognitionem eorum conducimur, quae fide iam eramus amplexi: qui foedus sanctissimum hanc inter philosophiam et theologiam rumpit, utramque ad mortem condemnat. Sed optimi corruptio pessima, et si philosophia nobis placet, Reginae Theologiae non ancilla adeo, quam pulcerrima soror, eheu, et aliam novimus, quae indole suâ fidei Christianae fundamenta imminuere, Scepticismum alere debuit. Quis enim negare potest, Empi-

[1]) E. A. BORGER.

rismum Lockianum, Cartesianae disciplinae oppositum, animum humanum considerasse tanquam tabulam rasam, sensatione et reflectione ad veri cognitionem perductam, et aliquatenus quidem religioni Christianae favisse, indole autem suâ viam stravisse *tum* ad BERKELEYI Idealismum, *tum* ad *Materialismum* eorum, qui *Naturae Systema* condiderunt, *tum* vero etiam ad HUMII Scepticismum, nequaquam cum HUMIO ipso exstinctum? Postquam scilicet recentioris philosophiae historia satis superque docuisset, quo tandem perveniamus, si aprioristicae speculationi nos tradimus, nubem pro Iunone amplexi, haud pauci datâ operâ ostensum iverunt, tales speculationes, experientiae luce destitutas, parum nihilve valere, nullamque salutem ab iis exspectandam esse, qui absque *'Εμπειρία*, ope Logices et Dialectices tantum, ad veram rerum cognitionem adscendere vellent. Quod sapientissime mihi monuisse videntur philosophi illi, a quibus autem sanae *Empirices* praeclaris patronis, omnino distinguenda, horum principiis abutens, magna *Empiristarum* caterva. Hi scilicet parum attendentes ad certissimam regulam, secundum quam Experientia nos omnino edocere potest ea, quae sub sensus cadentia vel antea *fuerunt* vel *sunt*, nequaquam autem ea, quae sub mutatis conditionibus accidere *possint*, hi, inquam, fidei Christianae, quatenus patefactioni supranaturali innititur, bellum iam declararunt acerbum. Eo magis eorum auctoritas apud permultos invaluit in hoc saeculo, Auctoritati ceteroquin haud nimis favente, quia opinionem exponebant illi popularibus atque pulcerrimis formis, ad eorum etiam captum accomodatis, qui ceteroquin non magnopere initiati erant philosophiae, q. d. mysteriis magnis. Quod autem his Empiristis axiomatis ad instar invaluit placitum, omnia quae non naturalia sunt hanc ipsam ob causam absurda esse, hoc aliâ iterum viâ stabilitum videmus a philosophis *Hegelianis* haud paucis. Ex horum saltem scholâ *Criticismus* in Germaniâ exstitit, qui sacram historiam diiudicavit e principiis, philosophicis nimirum, in antecessum conceptis, at nullo modo probatis, fidei autem Christianae plane adversis. Exstitit *Idealismus*, qui ideas religiosas et res in facto positas sibi invicem opponendas duxit, atque Christo historico idealem substituit. Exstitit popularis philosophandi ratio, quae iterum, quod de Socrate TULLIUS, philosophiam a coelo avocare voluit, eamque in urbibus collocare et in domos etiam introducere. Quod autem

hoc philosophiae nomine venditabatur, saepius nil erat quam restauratus *Naturalismus*, formâ non fonte ab antiquiore diversus, cui omnia supranaturalia iam erant supradivina, adeoque nullo modo admittenda. Ex his parentibus tandem mutata mundi contemplatio sive recentior *Cosmologia* nata est, Biblicae expositioni de Deo supra-mundano implacabile bellum declarans, ipsumque Deum COPERNICI nomine vetans, ne quid miraculum ederet. Quod KEPPLERUS non vidit, nec NEWTONIUS credit, apud huius Cosmologiae fautores iam constat, coelum sc. Biblicum et Christianum Astronomiae ope sublatum esse; cum DANTII ALIGHERII systemate mundi ipsum scripturarium corruisse contendunt. Quid caeterum de Deo eiusque relatione ad mundum iudicent multi, hoc uno inter sese plane consentiunt, hanc relationem ita proponi debere, ut immediato atque miraculoso Dei interventui nullus omnino denique relinquendus sit locus!

III. Scepticismi recentioris characterem atque originem satis adumbrasse nobis videmur. Si vero de illius *iure* iam quaeritur, lubenter huic quaestioni ita respondeo, ut quae aliquo modo possum concedam. Concedo quam lubentissime, permulta in veritate patefactâ nobis theologis obscura, imo dubia permanere, tot nebulis quippe offusa, ut hîc, si unquam alibi, iudicii ἐποχή usu veniat, quam nobis commendant philosophi. Concedo, saepius in magnum ipsius veritatis detrimentum tanquam vera proponi, quae vix verosimilia; tanquam verosimilia quae vix possibilia sunt, adeo ut nonnulli, studio omnia, quae tradita erant, defendendi abrepti, in iustam pertinaciae suspicionem inciderent. Concedo, brevi ut dicam, Theologos Dogmaticos subinde nimium pronos fuisse ad exemplum illorum sequendum, de quibus WYTTENBACHIUS queritur: „quod in aedificio fabricando initium faciant a tecto et apice, de fundamentis et parietibus haud cogitantes." [1]) Nec profecto Criticam duco parvi faciendam, quam summo iure RUHNKENIUS „antiquitatis omnis interpretem et iudicem, veri obrussam, fraudum indagatricem, corruptelarum expulsatricem" vocavit. DOEDESII sententiae subscribo: „ne omnia explorare pertimescant theologi, ne criticam magni facere desinant." Sed cum eodem addendum putamus:

---

[1]) WYTTENB. in vitâ RUHNKENII. Opusc. I. p. 544.

„ad veri nominis criticam, ad Critices recentioris censuram!" [1]) Quae tamen aurea verba a pluribus, autumo, negliguntur, qui sub Critices nomine nescio cuidam Criticismo indulgent, tristissimo Scepticismo vicino. Nobis saltem nonnulla temporis recentioris dubia contra patefactionem Biblicam tam parum philosopha sunt, ut contra tristes ingemiscamus: „si tacuisses, philosophus mansisses." Alii ad quaestionem respondeant, quatenus Scepticismus, in universo spectatus, *philosophiae* titulo iure ornetur. Nos lubenter eius patronis hanc veniam damus, ut Scholasticismum impugnent atque Dogmaticos cogant, systemata sua iterum iterumque secum recolere, melius probare, interiori facultatum humanarum cognitioni superstruere. Iīdem tamen hanc vicissim petimus nobis, ut in omnibus, quae a Theologorum ingenio, ratiocinio, iudicio pendeant, prudentem dubitationem omnino admittentes, imo necessariam iudicantes, ipsum Scepticismi principium reiiciamus in Ecclesiâ atque Theologiâ nostrâ. Si sincere quod sentio proferam, Scepticismus theologorum mihi videtur *et* hypothesi superstructus, quae nequaquam potest probari, *et* logicâ quadam necessitate ad conclusiones coactus, a maximae temeritatis culpâ vix vindicandas. Si quid video, Scepticismus thesi innititur: aliquid, quod supra naturam creatam ab eaque vere destinctum est, vel non exstare, vel saltem a nobis nequaquam posse cognosci. Quomodo autem hanc negationem *τοῦ* Supra-Naturalis ita defendes, ut mihi persuadeas fidei, huic sublimiori rerum ordini hucusque habitae, omnino esse valedicendum? Hoc certe effici nequit, nisi antea aenigmata solveris, quae, omni Supranaturali reiecto, necessario manent, imo ab omni parte perpetuo crescunt. Undenam enim mihi explicabis ipsam huius Supranaturalis notionem, a mundi origine apud omnes terrae populos magis minusve excultam? Quomodo negabis, omnem religionem, sive veram sive falsam, quae hucusque exstitit, ipsi huic fidei, tanquam immutabili fundamento superstructam fuisse? Omnes, fortasse ais, omnes prorsus religiones ad patefactiones provocant, earum conditori concessas, luculento nobis indicio, tales opiniones meris nugis esse annumerandas. Sed nonne maiore iure opponere possumus, ipsam hanc fidem, tam generalem, indigentiam indicare totius generis nostri,

[1]) *Orat. Inaug. de Criticâ a Theol. rite excercendâ.* Trai. 1859. p. 9.

quae aut fortuita est — est autem universalis — aut absoluta, adeoque a Deo, si saltem Deus personalis existat a mundo vere distinctus, suo tempore modoque implenda? Falsae patefactiones verae notionem nequaquam adimunt, at vero confirmant, imo ad hanc veram viam commonstrant. Talem autem veram, summam, aeternam patefactionem a Deo nobis in Christo concessam esse, hucusque semper credidit neque unquam credere desinet Ecclesia Christi, nullaque alia quaestio restat, nisi una, utrum huius Patefactionis veritas obiectiva atque absoluta argumentis satis validis homini veri sanctique studioso probari possit. Ad quam quaestionem affirmando respondere, nos nullo modo veremur. Scio quidem, haec argumenta, interna aeque ac externa, saepius tot tantisque vocibus oppugnata esse, ut firmissima arx tandem valde videatur percussa. Idem tamen etiam scio, quam plurimas obiectiones nequaquam recentes, oppositionem praeterea et victoriam nequaquam synonyma vocabula esse, atque hucusque, ipsâ experientiâ teste, post innumerabiles aggressus, religionem Christianam semper caput extulisse, gloriosioribus laureïs cinctum. Ponamus, hucusque nunquam satis lucide expositam esse Revelationis q. d. possibilitatem *metaphysicam*, *logicam*, *moralem:* num exinde iam sequitur, ipsam Patefactionem amplius admittendam non esse? Ponamus, formulam sufficientem nondum enunciatam esse, quâ Dei ad mundum relatio accurate describitur Eiusque in mundo agendi modus exponitur: nun exinde concludes, absolutam Personalitatem iure contradictionem in adiecto vocari, miracula autem in sempiternum admitti non posse? Magnopere vereor, ne quis hac viâ procedens, quod Germanis proverbio est, puerum effundat cum balneo, et laudabili studio ductus, ut alios a *mysterio* liberet, ipse ad *absurditatem* perveniat. Inter mysterium autem atque absurditatem optionem nunquam diu difficilem duxi, neque hunc honorem Deo denegandum putarem, quod scilicet Ille, omnipotens, sibi conscius, libere agens, aliquid cogitare, loqui, efficere possit, quod captum et meum et omnium hominum superat, quamvis nunquam obiectivae, i. e. aeternae Rationi oppositum. Huius inconcussae fidei fundamento innixus, calculum iis adiicere nequeo, quibus miracula Biblica *a priori* iam *λίθοι προσκόμματος* exstant. A scepticis saltem hucusque domonstrationem exspectavimus frustra, — *demonstrationem* veri nominis dico — quâ luce clarius

pateat, divinae has maiestatis patefactiones cum anilibus fabellis aequiparandas esse; ab Empiristis autem meliorem iuris vindicationem, quo ex experientiâ contendere pergunt miracula non fieri *posse*. „Nunc non amplius fieri solent.” Num tibi omnes naturae leges iam cognitae sunt; nonne quae terra Miracula nuncupat, eadem fortasse in coelo Natura dicuntur [1])? „Sensuum testimonium nos facile decipere potest.” Quo iure igitur ad experientiam perpetuo provocare haud desinis? „Testes nullâ sub conditione credendi, qui talia inaudita proclamant.” Ubinam tandem hoc modo omnis certitudo de rebus antea gestis, omnis fides historica manet? Sed age, iam parvo temporis momento ponamus, omnes has contra miracula obiectiones hucusque nunquam satis solutas esse, neque plane solvi potuisse, hoc saltem a Sceptico nostro exspectemus par est, ut nobis Ecclesiae atque Religionis Christianae originem, omni omnino miraculo reiecto, sufficienti modo exponat. Quod hucusque saltem nondum peractum esse, non est quod vel negemus, vel supra modum miremur. Mihi certe persuasissimum est, Ecclesiam Religionemque Christi aeternum esse mansuram aenigma, nisi concedatur, utramque superstructam fuisse fundamento supranaturali et plane miraculoso. Etiamsi nulla alia N. T. scripta admittam, nisi paucissima illa, quae nobis crisis Tubingensis reliquit, hoc ex iis satis superque apparet, in primaevâ Ecclesiâ signa et prodigia exhibita fuisse, quae a naturali rerum cursu haud parum decederent. Hoc aeque certum, Apostolorum fidem in Iesum redivivum, cui superstructa est Ecclesia Christi, nullâ satis probabili ratione hucusque explicatam esse, nisi miraculo resurrectionis admisso [2]). Hoc vero certissimum, e naturali rerum cursu Christum *ἀναμάρτητον* plane inexplicatum, imo inexplicabilem esse; ita ut, si tibi plane constare velis, *aut* hanc specificam Christi dignitatem reiicere debeas, Eumque fortasse *Magistrum*, non tamen *Dominum* Biblicâ vi vocis vocare, aut si hoc non audes, ad carceres supranaturalistarum redire. Optime scio, haud deësse honoratissimos viros, qui hoc admittere nolint, Dei scilicet personalitatem Christique specificam dig-

---

[1]) „*Wunder auf Erden sind Natur im Himmel.*” IEAN PAUL.

[2]) „Avec un Christ, diminué en rare homme, je défie, qu'on m'explique les Apôtres.” C. BOIS.

nitatem tueri conantes, etiamsi a miraculo omni abhorreant. Quonam vero iure ita statuant, ex me certe non quaeratis velim: Davus, non Oedipus sum. Si revera Pantheïsmum fugere velis, atque te Theïstam purum praestare, miracula saltem fieri *posse* admittas necesse est. Si contra hoc denegas, vide, quomodo mundi creationem generisque humani originem tibi aliquatenus informare possis. Si vero de *aeterná* creatione balbutire iam incipis, vide iterum, quam parum adhuc ab abysso remotus sis, in quâ miser non tantum Deum Iesumque tuum, sed et te ipsum animique immortalitatem amittas. Ita, evanescente supranaturali religionis nostrae fundamento, ne ipsa religio mox evanescat, timendum est. Quod enim nonnulli perhibent, Supranaturali omni remoto, tamen ipsam Religionem in aeternum manere, imo maiore etiam splendore fulgere [1]), dici vix potest, A. A., quam parum credibile sit. Quid, quod satis mirari non possum, quum talia *ab Experientiae patronis* exspectari iam audio, quae experientiâ ipsâ non paucorum annorum, sed plurium saeculorum continuâ refelluntur. Etenim experientia docuit, omnem Religionem hucusque cum fide, τῷ Supranaturali habitâ, et exstitisse et corruisse; historia testatur, omnes sectas, qui hoc fundamentum reiicerent — *Theophilanthropinorum* tantummodo liceat excitare familiam — egestate spirituali cito citius succubuisse; religionis Annales commonstrant, miracula hucusque vulgo reiecta fuisse, nequaquam a religiosissimis viris, sed contra a parum religionem curantibus. Quonam iure, quaeso, si Experientia nobis

---

[1]) Ita, e. g. RENAN, *la chaire d'Hebreu*, etc., pag. 29, postquam scripserat: »le surnaturel est devenu comme une tache originelle, dont on a honte; les personnes, même les plus religieuses, n'en veulent plus qu'un minimum, on cherche à faire sa part aussi petite que possible, on le cache dans les recoins du passé. Qu'on s'en rejouisse ou non, le surnaturel disparaît de ce monde; il n'obtient plus de foi sérieuse que dans les classes, qui ne sont pas au courant de leur siècle," iam pergit: »faut il que la religion s'écroule du même coup? Non, non. La Religion est aussi éternelle, que la poésie et l'amour." Idem vero antea, pag. 28, scripserat: »éclosions d'un moment à la surface d'un ocean d'êtres, nous nous sentons *avec l'abime nôtre père* une mystérieuse affinité," atque negavit, se ad illos pertinere, qui diminuere velint »*la somme* de religion, qui *reste encore* en ce monde." Difficile foret negare, hanc religionis diminutionem, quam V. Cl. haud iniuriâ agnoscit, arcte cohaerere cum propagatione idearum philosophicarum, quibus omne Supranaturale amovetur, ac Deo personali aliquatenus Abyssus substituitur.

summa sapientiae erit magistra, quave boni successûs spe in posterum separare licebit, quae hucusque semper indivulso nexu coniuncta fuerunt? Addenda habeo quam plurima; sed iam satis superque mihi probasse videor, Scepticismum multo maiores nobis parere atque relinquere difficultates, quam quae evitare iam studeat. Hic profecto, si unquam, usu venit praeclari Apologetae praeceptum: „si explicari non posse aliquid apparet, nisi hypothesi unâ admissâ, quae non tantum per se possibilis, sed etiam alias ob causas probabilis est, hanc hypothesin admittamus necesse est, nisi oppositum luce clarius expositum sit [1]." Talis hypothesis, sit venia verbo, quae huic conditioni respondet, est nobis Id, quod supra naturam creatam est, quo scilicet admisso, omnia explicantur; quo reiecto, explicari non possunt; quo vindicato, iam fit ut *miraculi possibilitas* tandem *principium* evadat *Philosophiae vere Christianae!*

IV. Excusetis velim, Auditores, si Scepticismo adversans, vobis fortasse modum excedere videor. Christi miles, hunc hostem aggrediens, revera pugnat pro Rege, Lege et Grege. De *fructu* enim Scepticismi ipsius in spe sumus nec magnâ, nec ullâ. Non parvi quidem ducimus meliora nonnulla, quae, moderante divinâ Providentiâ, Scepticismo accepta referenda habemus. Optimo successu subinde castigavit Scholasticismum dogmaticum, eiusque patronos a somno praematuro retinuit. Saepius novum examen veritatis Christianae necessarium reddidit, in magnum disciplinae nostrae emolumentum. Quid quod, uti suo iam tempore egregie vidit PASCALIUS, aeternae illae inter Scepticos atque Dogmaticos lites semper de novo probarunt, quam necessaria extraordinaria divina Patefactio sit, quae imbecillitati nostrae succurrat animumque humanum, caeteroquin variis dubitationis fluctibus quasi iactatum, ad certitudinem tranquillitatemque adducat, quam alibi nusquam inveniet. Haec omnia laete agnoscenti, talia tamen bonae frugis phaenomena non ipsi Scepticismo tribuenda esse mihi apparet, sed saluberrimae reactioni, quam non excitare non potest. Per se enim consideratus, Scepticismus mihi adagium Biblicum confirmare videtur, de arbore cariosâ, e quâ pulchros fructus exspectare non licet. Quod continuo de sceptico ipso contenderim, cuius virtuti hac

---

[1]) BORGER, *Leerred.* I, p. 165.

philosophandi ratione non magis consulitur, quam animi tranquillitati. Animus enim humanus non sine acerbo quodam dolore separari se sentit a pristino adorationis obiecto, amissamque fidem deplorat, praesertim si iam a teneris inde Evangelii suavitatem gustaverit. Leonum atque tigridum dentes, uno ictu miserrimam victimam dilacerantes, fortasse minus sunt periculosi, quam venenati serpentum morsus et viperarum, quibus praeda tandem miserrimâ morte succumbit. Scepticismus discidium alit internum, quod non potest non nos infelicissimos reddere, si saltem veritas religiosa nobis quaestio est revera vitalis. Quum vero in discidio eiusmodi interno acquiescere nullo modo per totum vitae spatium possimus, aut aliquando *Mysticismi* evadamus necesse est, aut *Materialismi* fautores. Ita haud paucos his nostris diebus videmus, qui a reiectâ Scripturae auctoritate initium facientes, in dubitando semper ulterius processerunt, ut mox illa quoque, quae antea strenue defenderant, iis verba vocesque videantur, praetereaque nihil. Nec mirum, quum Scepticismi ope vitae internae nervi tandem necessario incidi debeant. Eius enim fautoribus tam diu tantum religiosis manere licebit, quamdiu obliviscuntur, quid de patefactionis, de miraculorum, de cuiuscunque rei supra naturam positae absurditate profiteantur. Excordes autem simus oportet, nisi intelligamus, hoc modo veri nominis religionem verbo quidem admitti, reapse autem, sin minus tolli, saltem ita imminui, ut eius causa semper conclamatior fiat. Quod omnino contra scepticorum sententiam, nequaquam contra ipsos scepticos dictum sit. Extremae arrogantiae foret, ipsos homines iudicare, quorum corda perscrutari non possumus, licet eorum opiniones condemnemus; ne addam, perversam theoriam subinde meliore propugnatorum naturâ aliquatenus corrigi, prouti ab alterâ parte optima theoria perversâ praxi subinde contaminatur. Hîc tamen non quaeritur, quid intus sentiant, neque quid aperte profiteantur Scepticismi hodierni patroni; sed quid, si sibi constare velint, profiteri cogantur, neque e sanae Logices principiis defugere possint. Et hoc si quaeritis, iam neminem paulo peritiorem id fugiet, Scepticismi regnum neque *disciplinae Theologicae* magnopere prodesse, neque *ipsi Ecclesiae Christi*. Ad prius quod attinet, germanae scientiae est, non tantum quid *non* sit, sed etiam, quid *sit* indicare. Triumphante autem Scepticismo, ipsum disciplinae theologicae

Obiectum cadat necesse est. Crisis quidem instituitur de omnibus templi architectis atque materiâ, hucusque adhibitâ; quid vero fit ad aedificandum Sanctuarium ipsum? Si ad hanc quaestionem promittendo respondetur, Theologiam Scepticismi ope saluberrimo modo depurgatum iri, aegrotanti profecto de Medico conqueri licebit, qui sanguinem non tantum detrahit, sed totum exhaurit, imo cor e pectore rapit. Quid, quod hoc etiam nomine Scepticismus Theologiae nocet, quod non possit non serius ocius reactionem excitare dogmaticam, subinde adeo fortem, ut Theologiae vere Evangelicae liberalisque, sanâ vi vocis eclecticae, condendae vix iusta remaneat spes. Hoc vero, ais fortasse, posterioris est curae; in praesentiarum autem, addo, iam satis apparet, genuinam Theologiam atque adultum Scepticismum amice conspirare non posse. Neglecta mox disciplina nostra iacebit, si sancta Theologia, olim scientiarum Regina, proprium privumque locum diutius occupare non possit, et uniuscuiusque, proprio Marte philosophantis vel dubitantis, pedisequa fiat. *Interpretatio* veteris novique Testamenti mox res mediocris momenti evadit, ubi Sacra Scriptura peculiari charactere destituitur, quem hucusque ei tribuebat Ecclesia. *Philologice* et *critice* explicare omnino potero has etiam, prouti caeteras antiquitatis reliquias; sed quid ulterius de sententiâ scriptorum sollicitus ero, a quorum testimonio fides minime pendet, quosque ipse, ad veram religionem quod attinet, haud uno nomine supero? *Dogmaticam*, nomine dignam, non magis excolere potero; deficiens, ieiuna, plane problematica erit, demtâ τοῦ Supra-Naturalis notione; de gravissimis locis dogmaticis nil amplius restat; distinctiones atque disquisitiones, in quibus saecula desudarunt, iam merae nugae videntur, quas iure miremini unquam sapientium hominum ingenia exercere potuisse. *Historia* Biblica et Ecclesiastica eâdem viâ characterem sacrosanctum amittit, atque particula iam evadit historiae universalis, unice secundum huius leges consideranda. Quid de *practicâ* Theologiâ addam, in quam certe nemo minore assiduitate incumbet, quam qui, de gravissimis rebus dubius haerens, mox aliis, aeque fortasse dubitantibus, se comitem ducemque adiunget. Iam omnes perspiciatis necesse est, *Ecclesiam* non magis Scepticismi fundamento superstrui posse, quam Pyramidum una acûs in acie fundari possit. Nullo modo quidem is ego sum, qui Ecclesiam ad immotam stabilitatem con-

demnare velim; absoluta enim stabilitas nil foret nisi ipsissima Mors. Si forsitan aliquis quaerit: nullusne ergo in Ecclesiâ Christi ipsius Religionis profectus, cum VINCENTIO LIRINO repono [1]): "habeatur plane et maximus, sed ita tamen ut vere *profectus* sit ille fidei, non *permutatio. Si quidem ad profectum pertinet, ut in semet ipsam unaquaeque res amplificetur, ad permutationem vero, ut aliquid ex alio in aliud transvertatur.*" Scepticismus autem non veri nominis profectum, sed potius permutationem Ecclesiae afferre apparet, imo ubi regnare inceperit, ipsius Ecclesiae notio tollitur. Ecclesia enim nequaquam philosophica schola est, de Vero adhuc incognito quaerens, sed credentium congregatio, qui se summam veritatem atque vitam vitalem in Christo iam invenisse, coram toto mundo declarant. Scepticismus contra non potest non ad *Individualismum* conducere, quo sectarum vix numeranda multitudo exsistet, quove tandem unaquaeque coniunctio religiosa, sive Ecclesiastica, sive domestica in dies difficilior exstabit. Ad veritatem patefactam si omnes adstrictos se tenent, omnino de Scripturae interpretatione discidia possunt oriri gravissima, sed tamen super idem fundamentum aedificare non desinunt. Si vero ab hoc fundamento nos avelli patiamur, quisque quodammodo privatim religiosus manere potest, Ecclesia autem hoc modo stare atque aedificari non potest. *Intolerantiae* terminum positum iri, si Dogmatismum, imo dogmata missa faciamus, promittunt Scepticismi fautores, et certe, Intolerantia nunquam non Ecclesiae flagellum atque flagitium fuit. Sed etiamsi illorum ope Intolerantia cesserit — quâ de re nobis iam liceat Scepticorum agere partes, propter nonnullorum intolerantiam — est peius aliquid, quod Intolerantiam excipere possit, *Indifferentismus* nimirum. Quaestionibus theologicis et religiosis, quippe mere subiectivis, e scientiae regno remotis, mox non deërunt multi, quibus tales opiniones tantilli momenti videantur, ut vix operae pretium sit, de illis cum aliis disserere, multo minus contendere. Quomodo, quaeso, huiusmodi Ecclesia mundi spiritui resistere mundumque vincere potest? Undenam in tali Ecclesiâ veritatis praecones, columnae, martyres orientur, quales antea summum eius decus fuerunt? Quid ipsa quies in tali Ecclesia, nisi aut maiore vi instantium procellarum, aut

[1]) *Commonitorium*, Cap. 28.

adventantis mortis augurium? Et quid, post haec omnia, vobis mihique magis exoptabile possit videri, quam letalis morbi medela?

V. *Medelam*, de quâ ultimo loco agimus, adhiberi *posse* et omnino *debere*, non est quod fusius exponamus, A. A. Quaeritur tantum, quanam potissimum ratione medicina praeparanda sit atque aegrotanti administranda. Num Scepticismi Scyllam evitare studentes, iam in rigidi Dogmatismi Charybdin incidemus miserrimi? O nos ter quaterque beatos, si aliorum naufragiis tuti cautique reddamur! Num igitur Ecclesiae auctoritate exstirpabimus illos scepticos homines? Nil veri Protestantismi indoli minus consentaneum foret. Quae scientiae abusu minus vera, imo falsa dicuntur, me quidem iudice nullâ aliâ ratione, quam meliori ipsius scientiae usu corrigi possunt et debent. Libertatem, quam nobismet ipsis petimus, aliis non tantum concedimus, sed si unquam serio oppugnabatur, eam publice defendere nequaquam reformidaremus. Nobis tantum illimitatum ius vindicamus de veritate, in Christo patefactâ, altiore semper voce *testandi*, Deo ipsiusque veritatis efficaciae hoc relinquentibus, ut plenum atque immutabile Euangelium Christi sibi viam aperiat ad corda atque conscientias hominum. Summa morbi indicati medela ipsi Deo tuto committi potest, qui propriâ suâ adorandaque viâ mentes animosque ad veritatem cognoscendam et amplectendam perducere solet; a tempore quoque medicinae pars exspectanda. In genere nunquam obliviscendum erit Theologo, omnino se de veritate posse indefesso ardore testari, imo adversarium eo perducere, ut *ad terminos* redigatur *non loqui*, ipsam vero veritatis persuasionem vivam, inconcussam, frugiferam, donum esse gratuitum ipsius Spiritûs sancti. Hic Spiritus autem quum mediate agere soleat, hominibusque divinae efficacitatis instrumentis uti dignetur, hoc Ecclesiae ministris imprimis curae debet esse cordique, ut plenum Euangelium annunciantes, e fide in fidem loquantur, suumque *κήρυγμα* ita exemplo vivendique ratione comprobent, ut nemini amplius liceat veritatem verbi in dubium vocare, quod tales informet praecones. Ad ipsam *Theologiam* autem quod attinet, nequaquam redeundum erit ad systema seculi decimi septimi, omnibus numeris restauratum, sed novum in eodem aeternoque fundamento condendum, quod verbo Divino, Ecclesiae principiis, aevi sin minus desideriis, saltem commodis magis magisque conveniat. Ab eorum so-

cordiâ quam longissime remotis, qui, prouti dici solet, nil obliti sunt antiquorum, nil recentiorum edocti, nobis illud praeclari poëtae transatlantici: „*Excelsior*" perpetuo obversetur oportet, excelsior autem, non ad rigidas niveasque regiones, ubi tandem miseri pereamus necesse est, sed ad templum veritatis Christianae, in monte illo exstructum, ubi novum mundum ipsi adspicere, aliisque, nos insequentibus, laete commonstrare poterimus. Verbo, ita excolatur Theologia nostra, ut ipsa aeterna Veritas, in Christo patefacta, clariore in dies luce splendere incipiat. Quod ut fiat, quam commendamus Theologiam, ea *Evangelico-Biblica* sit, *historico-philosopha*, *irenico-practica* tandem. *Biblica* nimirum, non eo sensu ut ad nudam litteram Sacrae Scripturae promiscue Theologus ablegetur, tanquam ad nescio quod Corpus Iuris Divini, ut tandem mechanice per verba sanctissima iuret, nullo discrimine temporum locorumque admisso; sed hoc modo, ut e sacro Codice, rite explicato atque strenue defenso, cognitionem veritatis patefactae uberrimam hauriat, ad Euangelium autem, tanquam Scripturae cor atque meditullium, imprimis attendat, et non tantum Scripturae ope ad Christum, sed potius per Christum ad intelligentiam Scripturae ducatur. E Christo, tanquam centro patefactionis, quantum fieri potest, deducat omnia, ad Eumque quae invenit reducat, neque adeo de multis *veritatibus*, q. d. patefactis loqui pergat, sed ipsam *Veritatem*, unam, indivulsam, vitalem, in Christo ipse adspiciat, aliisque laete annunciet. Quod ut facere possit, Theologia, quâ imbuitur, *historico-philosopha* sit. *Historicâ* viâ procedens, patefactionem divinam gradatim procedentem observet, praeclari illius moniti memor: *distingue tempora, et concordabit Scriptura.* Ecclesiae auctoritatem non quidem supra Protestantismi modum veneretur, nec magis tamen contemnat, communionem fidei cum proävorum familiâ religiose observet, neque tamen unquam Dei Verbum cum hominum, ne praestantissimorum quidem, fidei Formulis aequiparari concedat. Hoc autem prae caeteris curet, ut veritas revelata in interioris hominis sanctuario clariore identidem resonet voce Quem in finem profundiori facultatum humanarum analysi Theologia superstruatur necesse est, ut ita magis magisque appareat, testimonium Scripturae atque testimonium animi admirabili prorsus ratione sibi invicem quasi respondere. Logica non tantum, sed psychologica haec methodus erit, atque *philosopha*

iure dicenda, non quia unius alteriusve philosophi, optimi licet, auctoritati se mancipavit, sed quia aeternis germanae philosophiae legibus se lubenter adstrinxit, suosque cultores eo perducere studet, ut quae fide iam amplexi sunt in dies melius intelligere possint, cum ANSELMO hoc profitentes: *„qui non crediderit, non experietur, et qui expertus non fuerit, nunquam intelliget.“* Aut equidem egregie fallor, aut talis Theologia tandem quoque *irenico-practica* erit. Eo enim tendit, ut ea, quae, e S. C. sapientes, practicâ atque psychologicâ viâ intus iam probe cognoverimus, semper penitius indagemus; quod autem ita invenerimus, iterum in praxin convertamus, et nobis et aliis saluberrimam. *Πρᾶξις* enim *επιβασις θεωρίας*, quod NAZIANZENI effatum quo melius intelligatur, eo certius Theologiam poterimus condere, quae Ecclesiae ruinas reparet, imo scepticorum etiam oculos alliciat, eosque de veritate, a nobis defensâ, certiores tandem reddere possit. Quid, quod ita procedentes, *irenicorum* quoque Theologorum titulum laudemque merebimur: quippe bellum nullam aliam ob causam parantes, quam quia pacem Ecclesiae volumns, honorificam autem illam atque omnino nomine dignam. Pax enim Ecclesiae, quod omnes teneamus oportet, nunquam restitui potest, ipsâ veritate neglectâ, sive in mera opinionum commenta conversâ. Veritas autem, ubi triumphat, non potest non litigantium animos et Christo et sibi invicem conciliare; imo, quod iam videmus, e variis Christi familiis continuo illi inter esse coniungi incipiunt, qui super eodem aeterno fundamento et ipsi aedificati sunt et alios aedificare volunt, communem profligantes inimicum, incredulitatis spiritum dico. O utinam vobis mihique adumbrare possem imaginem talis Theologi, qualem nequeo adhuc, eheu, vobis monstrare, at intus sentio tamen! Incepit ille, anteaquam doctoris munus obiret, discipuli locum tenendo, ad Christi pedes sedentis, ut ab Illo ea verba aeternae vitae audiret, a quibus destitutus ipse non amplius vivere potest. Mox vero, fidei foedere cum optimo Sospitatore inito, atque incredibili accensus ardore ut, quae fide iam tenet, etiam quoad fieri possit intelligat aliisque ante oculos ponat, nullum prorsus adminiculum negligit, quo veritatis doctor evadat, idem vero aeternae Sapientiae modestus discipulus maneat. Si e variis Doctorum medii aevi titulis ei optio concederetur, non Doctor *Sublimis*, aut *Angelicus*, aut *Seraphicus* vocari cuperet, sed *Bi-*

29*

blicus, sanâ vi vocis. Sanctissima Archiva regni coelorum, in S. C. consignata, nocturnâ versat manu, versatque diurnâ. Ubi autem penitius penetrare non potest, *τὸ Αὐτὸς ἔφα* optimi Magistri veneratur, *τῷ γέγραπται* divino obstrictum se non sentire non potest. Ad Dei cognitionem, si non adaequatam, attamen veram adscendere cupiens, ab omni Intellectualismo abhorret, quo nimis facile veritatis informatio atque notio subiectiva cum ipsâ veritate miscetur. Pectus potissimum est, quod Theologum illum effecit, pectus inquam, ardentissimo amore Christi fratrumque impletum, cui LUTHERI praeceptum infixum est: „non esse Theologum, qui magna „sciat et multa doceat, sed qui sancte et theologice vivat." Fidei firmiter tenax, veram illam liberalitatem sectatur, quae nullibi nisi in Christi scholâ discetur, et quamvis de sanctissimâ re, quam profitetur, sibi persuasissimum habens, non facile tamen obliviscetur, se ex parte tantum cognosse. Amicis se non mancipio dabit, adversarios nequaquam contemnet, sed in iïs etiam, quos conscientiae causâ oppugnat, sublimiorem quemque nisum laete observabit, altâ mente illud PAULI repostum tenens: *δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας.* Criticus est, non vero Scepticus; credit, nec tamen credulus erit. Per fidem ad scientiam, per scientiam ad fidem, identidem profundiorem procedit. Quid plura? Ita germanus Theologus, qui idem dubitantis aevi Medicus esse desiderat, ipsius divini *Λόγου* imaginem aliquatenus refert, atque Christi Apostolorumque vestigia premens, revera alios docet, quae ipse intimâ cum Patre communione accepit. O utinam tales his temporibus nostris exstarent Theologi, numero illi semper maiore! Quis dubitat, quin hac viâ letalis Scepticismus tandem foret devictus, imo quis non videt, hac viâ de totâ Ecclesiâ Christianâ mox valiturum esse propheticum symbolum urbis, ubi CALVINUS vixit et mortuus est: *post tenebras lux!*

Post tenebras lux. An is ego sim futurus, a quo in mediïs horum temporum tenebris aliquantulum saltem lucis Theologiae Ecclesiaeque sperandum? Ita saltem de tenuitate meâ vos iudicastis, Viri Nobilissimi, Amplissimi, quorum suffragiis hunc honorificentissimum locum ex augustissimi

Regis decreto mihi demandatum iam video. Quod omnino mihi non tantum honori, sed gaudio duco, quippe qui non longe ab antiqui cuiusdam Theologi sententiâ absim, statuentis extra Ecclesiam nullam salutem, sed extra Academiam nullam vitam Theologo esse vere vitalem [1]). Haec persuasio fuit, quae mihi animum addidit, ut post vitam iucundissimam, simul vero laboriorissimam Ecclesiasticam, iam gravissimum munus susciperem, quod forte tutius fuisset modeste recusare. Sed hoc cum serio meditabar, religioni tamen ducebam, Praeceptori, eidemque Amico deësse, cui, uti saepius mihi significavit, diu in votis fuit, ut suo exitu vacantem aliquando locum occuparem ego; religioni itidem, vestrae voci non obtemperare, Nobilissimi Viri, qui me ad VINKII cathedram vocare haud dedignati estis. VINKII dico, et hoc nomen gratissimo sensu pronuncianti sponte iam mihi obversatur imago eximiï viri, ad rogum usque mihi pio amore colendi. Ille enim me primum inter omnes suos discipulos Theologiae Doctorem creavit, postquam per triennium eius praeclarâ institutione suavissimâque familiaritate uti licuerat; ille me ad munus sacrum in pago amoenissimo publice introduxit; ille nunquam non se mihi integerrimum amicum probavit. Non meum est Clarissimum Defunctum debitis, id est summis extollere laudibus. Ipsi virum cognovistis, cuius mentis acumen, doctrinae copiam, morum integritatem, indolis humanitatem omnes eius collegae, discipuli, amici tam diu experti sunt, quemque summo iure Academia atque Ecclesia luget. Quonam animo sim perpendatis, quum iam non VINKII laudes efferre, sed quod maius est, VINKII vitae pensum persequi disparibus viribus debeam? Ad vestram humanitatem refugio, Curatores Amplissimi, et nomine Amici defuncti, nunquam apud nos morituri, indulgentiam supplex imploro. Accipite grati animi testificationem sincerissimam, simul vero sanctissima vota, quibus gravissimnm auspicor munus! Pergite, quaeso, me benevolentiâ vestrâ condecorare, vestroque favore mihi animum addere, ut qui iam munere Academico ornor, ipse postea huic muneri aliquatenus saltem ornamento fieri possim. Hoc saltem vobis recipio spondeoque, me quod doctrinae atque ingenio deëst, indefesso labore et animi contentione ita esse compensaturum, ut vos nun-

---

[1]) JOHAN GERHARD, Theol. Ienensis.

quam vestri de me iudicii ac mihi mandatae provinciae iure poeniteat. Utinam e conatibus meis aliquid bonae frugis redundet in Ecclesiam, atque in Academiam nostram, cui filium praestare me cupio, almâ Matre non prorsus indignum! Vobis autem, Viri Illustrissimi, hoc largiatur Pater coelestis, ut ipsi salvi incolumesque vitam vïvatis Divino favore beatam, in Vestrorum, in Academiae, in universae Patriae nostrae salutem!

Ad Vos me convertenti, Viri Clarissimi, omnium artium doctrinarumque Professores, vox incerta in faucibus haeret. Nil facilius, quam trita illa vobis repetere, quae tali occasione iam saepius potuistis audire, nil autem difficilius, quam animi exprimere sensum, quo tantos talesque viros iam Collegas aestumatissimos nuncupem. Mediocritatis meae probe mihi conscius, non nisi verecunde vestro ordini meum nomen adscribi video, atque optime sentio, paucula tantum esse, quae vobis offerenda, quam plurima contra, quae a vobis imploranda habeam. Simul vero ad pristini temporis recordationem laetissime redeo, mihique nomina SCHRÖDERI, VISSCHERI, GROENEWOUDIÏ, GOUDOEVERI, HEUSDIÏ repeto, quos hic nactus fui praeceptores egregios. E numero professorum, qui tempore meo Academico floruerunt, unum tantum mihi salutare nunc contingit. Vos vero, Viri Clarissimi, si decessoribus, quod nequaquam dubito, non tantum doctrinâ, sed humanitate etiam estis consimiles, non plane despero de nexu nostro futuro. Hoc a vobis petere liceat, ut me humanitate sublevetis, exemplo inflammetis, familiaritate, fiduciâ, si fieri potest etiam amicitiâ honoretis exoptatissimâ. Quod a Te non amplius rogandum habeo, nobilissime DE GEER, qui per tot annos iam amicum integerrimum Te mihi comprobasti. Tibi, scio enim, ipse hic dies, quo inter collegas amicum iuventutis iam recipis, dies laetitiae bonique augurii est. Utinam, quae tam diu nos vincula iunxerunt, nunquam disrumpantur, imo firmiora etiam evadant! Neque minus Tibi me commendatum velim, Clarissime MILLIES, cuius debitorem statim se sentit, qui Facultati Theologicae Traiectinae adscribitur. Qui studia Veteris Testamenti tuo, id est eximio modo regere haud recusasti, hoc pensum haud desinas persequi, favente Deo O. M., applaudentibus omnibus bonis! Tibi, imo vobis omnibus, celeberrimi Viri, Deus corporis valetudinem animique alacritatem conservet, ut et inclytae huic scholae et universo orbi litterato quam diutissime decori esse pergatis atque emolumento!

Sed maiore iam afficior gaudio, ad Vos verba vultumque convertens, clarissimi Theologiae Professores, quibus accedens saltem nequaquam in terrâ incognitâ versor. Huic gaudio certe iusta tristitia subest, quum VINKII ac ROYAARDSII, humanissimi viri, recordor, qui certe, si adhuc inter vivos degerent, non recusavissent hac horâ paternam dicamne an fraternam mihi laeti porrigere manum. Sed Te superstitem video, clarissime BOUMAN, nec superstitem tantum, sed in ipsâ corporis caducitate ita valentem, vigentem, militantem, ut iuniori commilitoni, eidemque gratissimo discipulo, iam miles antiquitatis Romanae appareas, qui clypeum non nisi cum vitâ ipsâ deponit, imo alter VESPASIANUS, qui ultimâ vitae periodo Imperatorem stantem mori oportere ajebat. Quod ne in malum omen sit dictum, omnes precantur, qui te Theologorum Traiectinorum Nestorem atque Antesignanum summo iure maximi faciunt, nemo autem me ardentius potest precari, qui ipso recentissimo tempore te patronum nactus sum, tam potentem atque tam generosum, ut nulli clienti, iniuriâ accusato, melior unquam esset optandus [1]). Tu igitur, Vir Clarissime, quantum vitae viriumque tibi superest — supersit autem quam plurimum — Tu Mentor mihi atque Monitor maneas, inopiae meae tuae doctrinae copiâ benevole succurrens, mihique condonans, si mox aliae dotes tibi aeque mediocres appareant, quam latinitas mea, quae tibi, oratori uni in paucis classico, non displicere non potuit. — A Te, Clarissime TER HAAR, hanc indulgentiam non rogo tantum, sed firmâ fide exspecto: nam te adspicienti facile mihi succurrunt, quae de optimo fratre SENECA scripsit: „coepisti mirari comitatem atque incompositam suavitatem; nemo mortalium uni tam dulcis est, quam hic omnibus [2])." Te poëtam, oratorem sacrum, theologum historicum perdiu iam in oculis tuleram; fore autem ut te collegam tandem salutare liceret, hoc mihi certe non praesagiverant astra, quum, ante hos septemdecim annos, memini enim, de astrorum agmine coram coetu verba facturus, te non sine iustâ quadam anxietate inter auditores viderem; mox vero reficerer, ex te audiendo,

---

[1]) Cf. H. BOUMAN, *de Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland.* etc. Trai. 1862, p. 24—29.

[2]) SENECA, *in Praef. ad Nat. Quaest.* L. IV.

iuveniliter dicta tibi haud prorsus displicuisse. Felici, sub quo natus videor astro, sive ut melius dicam, divinae Providentiae hoc beneficium laetissimus tribuo, quod te seniore collegâ frui iam liceat, utinam et amici fiamus! — Amici nos fuimus a tenerâ iuventute Academicâ inde, Clarissime DOEDES, amici esse haud desivimus post tot annorum decursum. Meministine mecum dierum, quibùs ardentissimam doctrinae Theologicae sitim coniunctim explere conabamur, meministine iuvenilium somniorum de vitâ theologicâ, litterariâ, vere vitali, ambobus prae omni aliâ tunc arridente? Quam multa postea accesserunt iucunda, molesta; exspectata, insperata; laetissima, tristia! Per quinque vero et quod excurrit lustra tuum vitae cursum cum meo perpetuo contextum iam video. Quod Deus ita coniunxit, hominum nemo separet, vir Amicissime! Sincerissimas accipe gratias pro omnibus, quae in me contulisti, fraternae amicitiae documentis, et antea, et imprimis postquam me huc vocatum videram. Tu animum meum erexisti, auxilium petenti haud defuisti, adventumque meum tibi gratum acceptumque fore multis modis iam comprobasti. Mira in nostro coelo constellatio, mihique certe gratissima! Mihi contigit te antea Roterodami recipere, ubi tibi antecesseram per triennium fere; nunc vero tu, ante triennium huc vocatus, Traiecti tuâ vice me recipis, nec recipis tantum, sed mecum etiam gaudes, ubi communis nostrae vitae circulum iam ad punctum unde exiït quasi redire videmus. Eheu, quare te conspicere hîc debeo, acerbissimo vulnere ictum? Sed infandum iure haesito renovare dolorem; hoc mihi Deus concedat, ut amicitiae manus tibi aliquid saltem solaminis offerat! Quid plura? Quam plurima iam communia habemus, utrique aeque carissima; quod vero alteri nostrûm privum propriumqum Deus concessit, valeat ad alterum acuendum, sustentandum, ut ita dicam supplendum. Si iuvenilibus nostris somniïs virilis aetas, Traiecti ad finem perducta, non longe dissimilis fit, optandum nil amplius habeo. Iungamus dextras fidemque, iungamus eas uterque et tecum, Clarissime TER HAAR, ut ita Triumviratum constituamus, de quo illud Ecclesiasticum valeat: triplicatum funem non facile solvi [1]; triumviratum cogito, cui communis in BOUMANNUM nostrum pietas, imprimis vero

[1]) Eccles. IV: 12.

communis Christi Ecclesiae, Theologiae, Academiae amor, quasi sepimentum sit atque indivulsum ligamen!

Nec vos insalutatos dimittere possum, Amici, quos vel Roterodami, vel hîc, vel alibi etiam iam diu cognovi, aut collegas, aut fautores, aut cognatos fratresque *κατὰ πνεῦμα* integerrimos, quique, quali erga me animo sitis, hac ipsâ horâ praesentiâ vestrâ monstratis. Quare inter vos KEMINKIUM, eheu, desidero, maturâ morte Reipublicae litterarum, amicis, mihi quoque ereptum? Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis? Multis ille bonis flebilis occidit, nulli autem flebilior, quam tibi, DOEDESI! Quo magis mihi gratulor, tot alios superstites, imo hîc praesentes videns, quorum amicitiae documenta, et antea et recentissimo tempore in me praestita, imis meis infixa manent medullis. Pergite, Viri coniunctissimi, amicum amore vestro, imprimis vero votis atque precibus persequi, ipsique iunioribus, quod iam estis, maneatis exempla quibus appareat, germanos Theologos atque homines Christianos nequaquam scepticos esse!

Et ita tandem ad vos compellandos accedo, lectissimi Iuvenes, quos iam salutare liceat eiusdem almae matris mecum gratissimos filios! Nullus inter vos cui non, si forte possim, sincere prodesse cupiam; me recipitote igitur, quaeso, tanquam virum, propriae iuventutis nequaquam oblitum, vestramque ita amantem, ut de vobis, patriae atque Ecclesiae spe, iam optima quaeque exspectet. Quod vobis prae caeteris dictum sit, futuri Theologi, quos iam nanciscor auditores, discipulos, spero et amicos ac commilitones! Omnino *commilitones*, nam militandum erit et vobis et mihi, quum difficillimo tempore sanctam in Theologiam iunctis viribus incumbamus. Quonam animo quoque Duce equidem hanc palaestram ingrediar, oratione meâ et vos audivistis. Hoc unum addere liceat, mihi prae omnibus Evangeliï placitis summum illud praeceptum de mutuo amore placere, qui utinam olim aliquando theologicum excipiat odium, imo illud BUCERI aliorumque mihi vitae symbolum esse: *neminem condemno, in quo aliquid Christi reperio.* Talem igitur me habeatis velim, qui, quod ipse profecit diuturnâ experientiâ sanctissimi muneris, id totum in vestrum emolumentum convertere, neque scholis tantum, sed familiari etiam commercio vobis prodesse aliosque docendo ipse quotidie discere cupiat. Quid-

quid vero de me iudicetis et exspectetis — et fuerunt inter vos, qui scriptis aut ore honorificam de me sententiam mihi significarent, quibus gratias ago quam maximas — hoc omnes teneatis, Amici, me nil prorsus de me ipso, omnia vero ab hoc Patre exspectare in Christo, qui me nunquam, imo nunquam solum reliquit, Cuique unice acceptum id refero, quod, post varios casus et tot discrimina rerum, profiteri cum Apostolo possim: ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα! Si autem Deus nobiscum, quis contra nos erit? Illius igitur auxilio potentissimo fretus, in nomine Iesu Christi, Ecclesiae Domini, designatum munus suscipio. Illi communia nostra studia, Illi Academiae, Ecclesiae, Patriae salutem confidimus, dum pie precamur: Sol Iustitiae, illustra nos! Ita omnia studia nostra Illius promoveant gloriam; ita augeatur in dies, et floreat in aeternum Musarum haec pulcerrima sedes!

DIXI.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE AB EXACTIS FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLXII USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXIII,

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

GOZEWINO IANO LONCQ, CORN. IAN. FIL.

IN FACULTATE MEDICA.

Physiologiam docebit F. C. DONDERS, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora X, die Martis, hora IX.

Histologiam exponet F. C. DONDERS, die Martis, hora XI, die Iovis, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in Laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Materiem medicam et praecipua *Therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCQ, die Lunae, hora II, diebus Mercurii et Veneris, hora IX.

Pathologiam et Therapiam specialem tradet G. I. LONCQ, die Lunae, hora VIII, diebus Martis et Iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCQ, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora VIII.

Exercitationes policlinicas in arte chirurgica et *ophthalmiatrica*, diebus Lunae, Mercurii, Veneris et Saturni, hora IX; *clinicas*, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora X, moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione, praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die Saturni, hora VIII.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I; morbos puerperarum et neonatorum, die Iovis, hora VIII.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, die Lunae, hora XII—II, die Veneris, hora I, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II.

Lectiones anatomicae et pathologicae deinceps indicabuntur.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora I.

Mechanicam analyticam tradet R. VAN REES, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Chemiam organicam docebit G. I. MULDER, diebus Iovis et Veneris, hora XII.

Chemiam practicam exponet G. J. MULDER, quotidie in Laboratorio chemico.

Chemiam physiologicam tradet G. I. MULDER, die Saturni, hora X.

Chemiam pharmaceuticam tradet G. I. MULDER, diebus Iovis et Veneris, hora X.

Zoologiam exponet P. HARTING, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI, die Martis, hora X.

Anatomiam, Physiologiam et Histologiam comparatam tradet P. HARTING, diebus Martis et Iovis, hora II.

Palaeontologiam docebit P. HARTING, hora postea indicanda.

Introitum in studium rerum naturalium, aliarum etiam facultatum studiosis destinatum, tradet P. HARTING, die Mercurii, hora pomeridiana VI dimidiata, vel alia auditoribus magis commoda.

Exercitationibus zootomicis et *microscopicis* quotidie praeerit P. HARTING.

Geographiam physicam et Meteorologiam docebit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Iovis et Veneris, hora IX.

Algebram, Stereometriam et Trigonometriam sphaericam tradet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora VIII.

Calculum differentialem et integralem exponet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII.

Elementa Matheseos docebit M. HOEK, diebus Lunae et Saturni, hora IX, diebus Mercurii et Iovis, hora VIII.

Astronomiam popularem exponet M. HOEK, die Lunae, hora X, die Iovis, hora IX.

Astronomiam theoreticam tradet M. HOEK, diebus Martis et Mercurii, hora IX.

Astronomiam practicam tradet M. HOEK, die Veneris, hora XII et I.

Artis observandi exercitiis quotidie praeerit M. HOEK.

Botanicam generalem docebit F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Mercurii, hora X, die Martis, hora XI.

Physiologiam plantarum tradet F. A. G. MIQUEL, die Veneris, hora XI. Idem exercitationibus phytotomicis praeerit horis deinde indicandis.

Plantarum officinalium historiam exponet F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Martis, hora III.

Oeconomiam ruralem docebit F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Martis, hora X.

Mineralogiam et Geologiam tradet F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Mercurii, hora II.

Physiographiam generalem coloniarum indo-orientalium exponere paratus est F. A. G. MIQUEL, hora auditoribus commoda.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE, quamquam ob aetatem rude donatus, civibus tamen academicis, quantum licebit, prodesse conabitur.

Chemiae experimentalis et *theoreticae* partem, quae a Chemiae Professore non traditur, docere paratus est I. W. GUNNING, Chemiae Lector.

Hygienae publicae capita selecta tractabit I. W. GUNNING, hora pomeridiana auditoribus commoda.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Theologiam dogmaticam docere perget H. E. VINKE, diebus Lunae et Martis, hora X, die Mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam Novi Foederis tradere perget H. E. VINKE, die Iovis, hora XII.

Theologiam practicam, praesertim *Homileticen*, tradet H. E. VINKE, diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora XII.

Historiam librorum Novi Foederis sive *Introitum in Novum Foedus* tradet B. TER HAAR, die Lunae, hora IX.

Ethicam Christianam docebit B. TER HAAR, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.

Historiam Ecclesiae Christianae enarrabit B. TER HAAR, diebus Mercurii et Iovis, hora X, die Veneris, hora IX.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, die Veneris, hora X.

Disputandi copiam dabit B. TER HAAR, hora et sibi et auditoribus commoda.

Encyclopaediam Theologiae tradet I. I. DOEDES, die Mercurii, hora II.

Philosophiam de Deo s. Theologiam naturalem tradere perget I. I. DOEDES, die Lunae, hora I, die Martis, hora XII, die Iovis, hora XI.

Criticen textus librorum Novi Foederis tradet I. I. DOEDES, die Lunae, hora II.

Exegesin librorum Novi Foederis tradet I. I. DOEDES, interpretando *Pauli epistolae ad Romanos et prioris ad Corinthios capita selecta*, diebus Martis et Mercurii, hora I.

Puerorum doctrinae Christianae initiis erudiendorum exercitationem instituet I. I. DOEDES, die Martis, hora II.

Exegesin Veteris Foederis tradet H. C. MILLIES, interpretandis nonnullis Iesaïae vaticiniis, die Iovis et Veneris, hora XI.

Commilitonibus *orationes sacras* habentibus praesides aderunt H. E. VINKE, B. TER HAAR et I. I. DOEDES, diebus et horis tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

H. BOUMAN munere quidem academico defunctus est ac rude donatus, sed Theologiae tamen Studiosis quantumpote prodesse conabitur.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora XI.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, diebus Lunae et Veneris, hora I, die Iovis, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus Martis, Mercurii Iovis, hora I.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Leges Imperii patrias cum fundamentales, tum secundarias interpretabitur G. G. VREEDE, diebus Lunae et Martis, hora VIII, Mercurii, hora I.

Ius Gentium Europaeum tradet G. G. VREEDE, diebus Martis et Saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREEDE, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, die Iovis, hora X, die Veneris, hora I, die Saturni, hora VIII.

Ius civile Nederlandicum docebit I. A. FRUIN, diebus Lunae et Mercurii, hora IX, die Iovis, hora XI, die Veneris, hora X.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. A. FRUIN, diebus Lunae et Mercurii, hora X, die Veneris, hora IX.

Legem Iudiciorum privatorum explicabit I. A. FRUIN, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora IX.

Exercitiis forensibus praeerit I. A. FRUIN, alternis Mercurii diebus, hora vespertina VII.

Oeconomiam politicam docebit O. VAN REES, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora XII.

Statisticam explicabit O. VAN REES, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora XII.

Historiam Europae politicam tradet O. VAN REES, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora I.

Vectigalium ac tributorum rationem, qualis hodie in patria nostra obtinet, exponet et diiudicabit O. VAN REES, die Lunae, hora II aliave auditoribus commoda.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt Iuris Professores, alternis hebdomadibus, hora deinde indicanda.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logica docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II.

Metaphysica docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

Philosophiae Graecae historiam ante Platonem exponet C. G. OPZOOMER, die Lunae, hora II.

Literas Graecas docebit S. KARSTEN, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora XI, tractando Platonis *Phaedonem*, Homeri *Iliados* XXII, Theocriti *Idyllia.*

Literas Latinas docebit S. KARSTEN, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora XII, interpretando Ciceronis *Oratorem*, Horatii *Satiras*, Tibulli *Elegias.* Idem die Lunae, hora XI, *Historiam literariam* tractabit.

Antiquitates Graecas tradet S. KARSTEN, diebus Lunae et Mercurii, hora XII.

Antiquitates Romanas exponet I. A. C. ROVERS, die Martis, hora IX et X, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX.

Historiam Gentium enarrabit I. A. C. ROVERS, die Martis, hora I, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora X.

Literas Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte libri Iudicum legenda, die Martis, hora X, die Iovis, hora I, die Veneris, hora IX.

Literarum Arabicarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus Mercurii et Veneris, hora XII.

Antiquitates Israëlitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.

Locos selectos Scriptorum Arabicorum, Chaldaeorum et Syriacorum cum provectioribus leget H. C. MILLIES, die Mercurii, hora V.

Rationem linguae patriae tradet G. G. BRILL, die Lunae, hora I, die Martis, hora II, die Saturni, hora XI.

Historiam patriae enarrabit G. G. BRILL, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X.

Historiam literarum patriarum exponet G. G. BRILL, diebus et horis auditoribus commodis.

Institutiones paedagogicas habebit S. KARSTEN, die Mercurii, hora XI, die Saturni, hora IX, interpretando Pindari *Odas* et Plauti *Captivos*.

Disputandi exercitationes alternis hebdomadibus, die Lunae, hora I, instituendas moderabuntur S. KARSTEN et I. A. C. ROVERS.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam theoreticam*, die Saturni, hora IX.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam analyticam*, diebus Lunae et Martis, hora X.

A. C. OUDEMANS docebit *Chemiam forensem*, die Mercurii, hora IX.

I. H. HISGEN, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, e *Literis Germanicis* tum Goethii tragoediam, quae *Faust* inscribitur, tum eiusdem et Schilleri selecta carmina interpretabitur; *Literarum Germanicarum historiam* imprimis inde a saeculo XVIII exponet.

I. VENNING, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

M. A. E. ROBERTI, Literarum Francicarum Lector, *Literas Francicas* docebit diebus et horis auditoribus commodis.

Bibliotheca Academica diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus Lunae et Iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIↃIↃCCCLXII.

In	Facultate	Medica	65.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	15.
〃	〃	Theologica	196.
〃	〃	Iuridica	181.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum.	16.
			473.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum,

In	Facultate	Medica	4.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	1.
〃	〃	Theologica	4.
〃	〃	Iuridica	12.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum.	—
			21.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

A. DIE XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXII AD DIEM XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXIII.

IN FACULTATE MEDICA.

D. 12 m. Apr. ARNOLDUS HERMANNUS KUYPER, e pago Soest, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 30 〃 〃 PETRUS TEMPLEMAN VAN DER HOEVEN, Rheno-Traiectinus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 10 〃 Maii FRIDERICUS REINHARDUS WESTHOFF, Noviomagensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 12 〃 〃 GERARDUS PETRUS VAN TIENHOVEN, e pago de Werken, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 22 〃 〃 ANDREAS DONCAN, ex oppido Purmerend, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 26 〃 〃 EDUARDUS ARNOLDUS PETRUS VAN DEN BOGAERT, Sylvaducensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

D. 5 m. Iulii CORNELIUS IACOBUS SNIJDERS, Medioburgensis, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Eclampsia Gravidarum, met opvolgende ziektetoestanden in het kraambed. Beschouwingen naar aanleiding eener pathologische waarneming*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

" 5 " " ADOLPHUS WINANDUS ANTONIUS ELLERBECK, ex pago Eybergen, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Over prosopalgia Tothergillii*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

" 5 " " IACOBUS HENRICUS DE HAAS, Roterodamensis, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Geschiedkundig onderzoek omtrent de hypermetropie en hare gevolgen*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

" 27 " Sept. IANUS VROESOM DE HAAN IR., Roterodamensis, privatim defenso Specimine, cui titulus, *Onderzoekingen naar den invloed van den leeftijd op de gezigtsscherpte*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

" 27 " " EVERARDUS LINDEBOOM, e pago Dalfsen, defenso Specimine, cui titulus: *Over de eigenwarmte in koorts*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

" 20 " Oct. FREDERICUS PHILIPPUS KÜTHE, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude.*

" 19 " Ian. FREDERICUS PHILIPPUS KÜTHE, Amstelodamensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

" 10 " Febr. IOHANNES PETRUS LOONEN, e pago Gilze, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Over de Cestoiden van den mensch en hunne bestrijding*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

" 21 " " RUDOLPHUS THEODORUS HART, e pago Nieuwer-Amstel, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

" 21 " Martii DANIEL DE BRUYN, e pago Vreeland, defenso Specimine, cui titulus: *Over de voeding in ontstekingsziekten en koortsen*, Medicinae Doctor.

D. 24 m. Martii HENRICUS GERARDUS CHRISTOPHILUS VAN BAERLE, Haganus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

〃 26 〃 Iunii ANDREAS GUILIELMUS BRONSVELD, Harderovicenus, publice defenso Specimine, cui titulus: *Oorzaken der verbreiding van het Rationalisme in ons land, sinds de laatste jaren der vorige eeuw*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 24 〃 Martii IOHANNES ELBERTUS DIBBITS, Rheno-Traiectinus, publice defenso Specimine, cui titulus: *Herder als theoloog, inzonderheid als verklaarder van den Bijbel*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

〃 11 〃 Apr. ADRIANUS IODOCUS VAN DEINSE, Gusanus, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

〃 21 〃 Maii GERARDUS WICHERLINCK, Almeloënsis, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

〃 16 〃 Iunii ANNIUS IACOBUS MATTHEUS AUGUSTUS BOI., Amboinensis, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude.*

〃 27 〃 〃 IOHANNES CORNELIUS VERHOEFF, Rheno-Traiectinus, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Iets over beurzen van koophandel*, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 27 〃 〃 ANTONIUS CORNELIUS LAGERWEY, ex pago Hoevelaken, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Het accoord van den gefailleerde met zijne schuldeischers*, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

D. 28 m. Iunii ADRIANUS IOHANNES ABBEMA, Bredanus, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude*.

〃 30 〃 Sept. PETRUS MATHAEUS BEELAERTS, Dordracenus, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 15 〃 Oct. SAMUEL IOHANNES VAN LIMBURG STIRUM, e pago Kollum Frisius, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Over erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen*, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 17 〃 〃 ADRIANUS DANIEL VAN RIEMSDYK, Mosa-Traiectinus, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude*.

〃 28 〃 〃 SALOMO MANUS ABRAHAMUS DU MOSCH, Hornanus, privatim defenso Specimine, cui titulus: *De onderteekening der notariële Acten door de comparanten*, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude*.

〃 27 〃 Nov. AENEAS MACKAY, Noviomagensis, privatim defenso Specimine, cui titulus: *De uitsluiting van geestelijken en bedienaren van de godsdienst uit de volksvertegenwoordiging volgens art.* 91 *der grondwet*, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude*.

〃 22 〃 Ian. MARINUS CROMMELIN, Amstelodamensis, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude*.

〃 28 〃 〃 HENRICUS IOHANNES MICHAELIS LAURENTIUS DAVELAER VAN DE SPIEGEL, Arnhemiensis, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 12 〃 Febr. MARTINUS HERMANNUS FREDERICUS HENRICUS VAN BUREN, Roterodamensis, privatim defensis Thesibus, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 27 〃 〃 CORNELIUS IOHANNES SCHOKKER, Amstelodamensis, publice defenso Specimine, cui titulus: *Eenige opmerkingen over de verzekering tegen de gevaren ter zee volgens het Nederlandsch Wetboek van Koophandel*, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude*.

D. 5 m. Martii THEODORUS STEPHANUS GUILIELMUS ARNTZ, Arnhemiensis, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Eenige opmerkingen over het Romeinsche Regt*, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude.*

〃 13 〃 〃 IOHANNES ALBERTUS SPENGLER, e pago Wassenaar, publice defenso Specimine, cui titulus: *De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen onder het beheer van den Gouverneur-Generaal*, G. A. G. P. Baron VAN DER CAPELLEN, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

〃 24 〃 〃 PETRUS GUILIELMUS NICOLAUS MERKUS, Amstelodamensis, privatim defenso Specimine, cui titulus: *Schets van het beheer der algemeene geldmiddelen in Nederland tot het jaar* 1810, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

〃 2 〃 Dec. ARNOLDUS HENRICUS HARTOG, e pago Valburg, privatim defenso Specimine, cui titulus: *de principiis eloquentiae e sententia Platonis*, Philosophiae Theoreticae Magister, Literarum Humaniorum Doctor, *cum laude.*

ACADEMIA

GRONINGANA.

32

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

INDE A D. X OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXII AD D. IX OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXIII

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

EVERARDUS IANUS DIEST LORGION,

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

GUILIELMUS JOSEPHUS ANDREAS JONCKBLOET.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

P. C. DE GREUVE.
I. I. P. VALETON.
G. I. A. IONCKBLOET.
G. HECKER.
C. M. FRANCKEN.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS, Prof. emeritus.
I. H. PHILIPSE.
B. I. GRATAMA.
G. DIEPHUIS.
B. D. H. TELLEGEN.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
I. HISSINK IANSEN.
I. VAN DEEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. G. ERMERINS.
N. MULDER.
G. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
G. MUURLING.
E. I. DIEST LORGION.

EVERARDI IANI DIEST LORGION

ORATIO

DE

THEOLOGIA CHRISTIANA AB AUCTORITATE PATRUM ECCLESIASTICORUM PRORSUS LIBERANDA,

HABITA

DIE VIII OCTOBRIS CIↃIↃCCCLXIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLEMNI RITU DEPONERET.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES. CUIUSCUNQUE ORDINIS ET LOCI, AUDITORES SPECTATISSIMI.

Primarium locum inter viros de Theologia Christiana optime meritos occupant procul dubio Patres Ecclesiastici. Eos intelligo viros, qui proximis post aevum Apostolicum saeculis usque ad saeculum nostrae aerae sextum Christianorum fuerunt duces, et scriptis, quae reliquerunt, inclaruerunt. Vulgarem hac in re sequor loquendi usum, penes quem est et ius et norma dicendi. Quamquam enim a Romano-Catholicis contenditur, proprie tantummodo eos Patres dicendos esse, „quos Ecclesia ipsa probavit, atque sinceros ac eruditos suae, seu potius Apostolicae et Christianae doctrinae testes, magistros et iudices esse declarat," inter quos v. c. non recensent TERTULLIANUM, CLEMENTEM ALEXANDRINUM, ORIGENEM, LACTANTIUM, EUSEBIUM, agnoscunt tamen, hos etiam et omnes Christianos scriptores, qui doctrina vel antiquitate conspicui fuerunt, *vulgo* Patres appellari, neque ipsi in tractanda Patrologia hos scriptores silentio praetereunt.

Quam plurima etiamnunc supersunt opera, a Patribus Ecclesiasticis composita, eaque, etsi non omnia eodem pretio aestimanda, dignissima quae a Theologis legantur atque explorentur. Limpidissimos illa opera esse fontes, e quibus cognitio hauriatur historiae Ecclesiae antiquae, nemo inficias ibit. Illos solos nos vera docere posse, de modo, quo multa illorum orta sint dogmatum, quae per tot saecula in Ecclesia valuerunt tanquam summa capita doctrinae Christianae et purissima expositio veritatis religiosae, nemo negabit. Perquam utilia esse illa scripta ad textum librorum Novi Testamenti, quantum fieri potest, in integrum restituendum, omnes agnoscunt. Neque tantum ut sciamus, quibusnam verbis usi sint scriptores horum librorum, sed etiam ut perspiciamus, quid illis verbis significare voluerint, omnino consulenda sunt Patrum scripta. Ad

illa insuper nos convertamus necesse est, quum indagare volumus quaestionem gravissimam de origine librorum Novi Testamenti, quandoquidem ex illis praecipue patere nobis debet, quaenam et qualia sint argumenta, quae externa dicuntur, de horum librorum authentia.

Has ob causas, quibus plura adiungi possunt, dolendum existimo, in Academiis nostris Theologiae studiosos non lege teneri, ut lectiones frequentent, quibus tractatur Patristica, quod iis, qui gradum petunt Doctoris Theologiae, magis prodesset, quam operam navare Oeconomiae rurali, imo omnibus Theologiae studiosis utilius forsan esset, quam lectiones audire de Metaphysica. Dolendum, opera Patrum Ecclesiasticorum non diligentius explorari, quam a plerisque Theologis fieri videtur. Quamquam immerito, ut opinor, MOEHLERUS in sua *Patrologia* ita loquitur, ac si Protestantes ratione habita Romano-Catholicorum studia Patristica valde neglexerint. Fuerunt enim et nunc etiam sunt inter illos fortasse haud pauciores quam inter hos, qui studiis illis admodum diligenter se dederunt, atque apud hos non minus quam apud illos bene multi invenientur Theologi, qui quid revera Patres docuerint plane ignorant.

Nolite tamen suspicari, auditores! me velle, Theologis nostra aetate nihil aliud esse faciendum, quam ut Patrum vestigia prement. Aliud est, quod cogito. Mihi enim persuasum est, Patres Ecclesiasticos adhuc multo maiorem, quam par est, vim habere in Theologiam Christianam. Quae persuasio orationis hac solemni opportunitate habendae mihi praebuit argumentum. Dicam enim *de Theologia Christiana ab auctoritate Patrum Ecclesiasticorum prorsus liberanda.*

Vos omnes, auditores exoptatissimi, benigno animo me audiatis!

Variae de Patrum Ecclesiasticorum auctoritate exstant sententiae. Non defuerunt, qui statuerent auctoritatem Patrum "cum auctoritate Prophetarum divinorumque Scriptorum esse comparandam, et post Ecclesiae approbationem ad unum usque iota fidem iis adhibendam esse." Huius sententiae auctor vulgo creditur abbas FREDEGISUS, qui vixit ineunte saeculo nono, quem secutus est glossator decreti GRATIANI, ut in institutionibus suis Patrologiae refert FESSLERUS. Paucos vero haec sententia, quippe auctoritatem Patrum nimis attollens, nacta est sectatores, vel inter Romano-Catho-

licos, caeterum statuentes, in expositione Sacrarum Litterarum communem omnium sanctorum veterum intelligentiam certissimum Theologo praestare argumentum ad Theologicas assertiones corroborandas, et contendentes, omnes Sanctos Patres simul in fidei dogmate errare non posse.

Tantam auctoritatem Protestantes numquam Patribus tribuerunt. LUTHERUS interdum de iis locutus est, ac si eos contemneret et pro nihilo duceret, BASILLUM nullius momenti hominem, HIERONYMUM hominem nullius iudicii vel diligentiae, haereticum, corruptorem totius Euangelii, CHRYSOSTOMUM garrulum appellans. Acerbo et iniquo huic iudicio minime Protestantes omnes subscripsere. Contra, in Libris symbolicis honorifice mentionem fecerunt de Patrum operibus, etsi omnem iis auctoritatem denegantes. In *Formula concordiae* legimus, Patrum scripta Sacris Litteris nequaquam esse aequiparanda, sed universa illis ita esse subiicienda, ut non recipiantur nisi *testium* loco, qui doceant, qua ratione post Apostolorum tempora et in quibus partibus orbis doctrina illa Prophetarum et Apostolorum sincerior conservata sit. *Belgica Confessio* statuit, cum Divinis Scripturis nulla alia hominum, quantavis sanctitate praeditorum, scripta, nullam consuetudinem nec multitudinem ullam, nec antiquitatem, neque temporum praescriptionem, neque personarum successionem, neque concilia ulla, nulla denique hominum decreta aut statuta conferenda comparandave esse. Memoratu imprimis digna, quae leguntur in *Confessione Helvetica*, scilicet haec verba: „Non aspernamur Sanctorum Patrum Graecorum Latinorumque interpretationes neque reprobamus eorundem disputationes ac tractationes rerum sacrarum cum Scripturis consentientes, a quibus tamen recedimus modeste, quando aliena a Scripturis aut his contraria adferre deprehenduntur.... Eodem in ordine collocantur etiam conciliorum definitiones vel canones."

Sed rogaverit forte quis: „Cur tu igitur, haec si ita sunt, verba facere vis de Theologia Christiana ab auctoritate Patrum Ecclesiasticorum prorsus liberanda. Nonne supervacaneum est de argumento agere tam obsoleto deque re tam diu agnita?"

Concedo lubenter, me non loqui de re nova atque inaudita. Attamen monendum, Protestantes aeque ac Romano-Catholicos sibi non constitisse re factoque in iis, quae de Patrum auctoritate elocuti sunt. A Romano-

Catholicis scilicet, qui auctoritatem Patrum tantopere efferunt, variis temporibus dogmata sunt recepta, quae cum doctrina Patrum minime conveniunt: dogmata v. c. transsubstantiationis, Paparum infallibilitatis, Mariae immaculatae conceptionis, quae non tantum apud Patres non inveniuntur, sed etiam contraria sunt doctrinae in eorum scriptis obviae. Protestantes contra, quamquam auctoritatem Patrum negantes, illa auctoritate in multis duci se passi sunt. Testes sunt Reformatores ipsi, qui tanquam doctrinam Christianam genuinam receperunt, quae statuta sunt a conciliis oecumenicis, quarti potissimum et quinti saeculi. Et symbolum Athanasianum a Protestantibus saepe tanti factum est, ut ab eo recedere nefas videretur. Plures insuper inter Protestantes viri doctissimi saepius Patrum auctoritati cedendum opinati sunt. In memoriam revocate, quaeso, MELANCHTONEM, qui, ad defendendam LUTHERI sententiam de sacra coena contra ZWINGLIUM eiusque sectatores, libellum edidit, cui titulus: *Sententiae veterum aliquot scriptorum de coena Domini*, in quo plurima citantur loca ex operibus CYRILLI, CHRYSOSTOMI, THEOPHYLACTI, HILARII, CYPRIANI, IRENAEI, AMBROSII eo consilio, ut veritas LUTHERI sententiae vindicetur. Quum autem OECOLAMPADIUS huius libelli refutationem edidisset, in qua demonstratur, LUTHERI sententiam non convenire cum Patrum sententia, MELANCHTON horum scripta iterum coepit inquirere. Tunc intelligens, aliam esse Patrum doctrinam de sacra coena, aliam LUTHERI, sententiam mutavit et amici partes in eo certamine reliquit. Provocare etiam possum ad summum virum HUGONEM GROTIUM, sed quod inprimis ob oculos habeo, non hoc est, fuisse inter Protestantes, qui in suis disputationibus diserte ad Patrum auctoritatem appellarunt; verum id specto, multos contendere, illa dogmata, quae Ecclesia a primis inde saeculis credidit, firmiter esse tenenda. *Ecclesiam* dicunt, non quidem *Patres Ecclesiasticos*. Si autem rem bene consideramus, videbimus eodem redire, utrum *Ecclesiam* dicant, an vero *Patres*, quandoquidem Ecclesia iis temporibus, quibus dogmata illa statuta sunt, Patrum auctoritate ducebatur. Quod ab Ecclesia dicitur decretum, concilia decreverunt, in quibus Episcopi congregati erant, inter quos Patres eminebant. Praeterea, constat, quandam esse traditionem, a Patribus Ecclesiasticis originem repetentem, in interpretatione Sacrorum Librorum, traditionem exegeticam, ut dicunt, a qua recedere multi etiamnunc

haud concedendum esse putant. Et quantum his etiam temporibus valeat Patrum auctoritas in dirimenda quaestione de origine horum librorum, unicuique patebit inspicienti introductiones in Codicem Sacrum, in quibus videlicet haud raro ita Patrum effata citantur, ac si constituant normam, secundum quam hac de re iudicandum sit.

Constare idcirco mihi videtur, Theologiam Christianam nondum liberam esse ab auctoritate Patrum Ecclesiasticorum. A quorum auctoritate eam prorsus liberandam esse, nunc probare conabor.

Fundamentum Theologiae Christianae habendus est ipse Christus, qui igitur ante omnia cognosci debet. Ad hunc autem cognoscendum primo loco requiritur recta cognitio eorum, quae Christus eiusque Apostoli dixerunt vel scripserunt. Evolvendi ergo sunt libri Novi Testamenti, quippe qui soli censentur ab Apostolis vel eorum sectatoribus conscripti esse. Consulendum porro est Vetus Testamentum, quia doctrina Christi atque Apostolorum arcto cum hoc coniuncta est vinculo et magna pro parte ex hoc demum intelligi potest. Quid continent libri Veteris et Novi Testamenti? Quaenam in illis narrantur ac docentur? Interpretatione opus est, ut hoc sciamus. Sic Patres interpretum munere functi sunt. Num vero interpretatio, quae in eorum scriptis occurrit, talis est, ut in ea tuto possimus acquiescere? Quod ita esset, si probari posset, Patribus omnino auctoritatem adiudicandam esse in Theologia Christiana. Sed hoc iure affirmari nequaquam potest. Non tantum omnibus fere deërat peritia linguae Hebraeae et Hellenisticae, sed universe etiam allegoricam et mysticam interpretandi rationem sequebantur, adeoque alium e verbis Codicis Sacri, sensum eruebant quam ipsi scriptores voluerant. Omnes etiam hodie agnoscunt, Patres in Sacris Scripturis interpretandis a recta via saepissime aberrasse. Quod non temere me dicere, uno alterove exemplo ostendam. Ante hos septem annos laudator quidam acer patris Orthodoxiae, in diario Niedneri, dicato Theologiae historicae, disputationem scripsit eo consilio, ut patefieret quam eximie ATHANASIUS ille dogma, Dei Filium esse *ὁμοούσιον τῷ πατρί* contra Arianos defenderit. Confessus est exegeticam partem argumentationis ATHANASII minoris esse momenti, quia saepius textum Codicis Sacri non sumsit uti revera est, sed ei, ob rationes dogmaticas,

apologeticas vel polemicas vim intulit, ut eum torqueret in suum commodum. Operae pretium est audire et FESSLERUM, qui, verba faciens de auctoritate Patrum in expositione Sacrae Scripturae, licet affirmet „Catholicum interpretem teneri, Sacram Scripturam in rebus fidei et morum *iuxta unanimem consensum* Patrum accipere et interpretari," tamen declarat, „silentio haud esse praetermittendum, non tam opera Patrum exegetica, in quibus genio sui aevi indulgentes allegoriis captandis nimium quandoque intendebant, esse consulenda, sed opera dogmatica, moralia et polemica, in quibus sat frequenter scripturae loca, ex quibus dogmata fidei morumque probantur, luculenter tractant et solide exponunt." Verum enimvero, quo modo cönfidere possimus, Scripturae loca recte exponi a Patribus in operibus dogmaticis, moralibus, exegeticis, si opera eorum exegetica, opera igitur, in quibus consulto Scripturas interpretantur, nullam merentur fiduciam?

Si autem inspicimus opera illa dogmatica, moralia, polemica, videbimus, ibi quidem praeclara multa reperiri, sed etiam haud pauca, quae a mente Christi, uti et a sana ratione, prorsus aliena sunt quaeque minime fluxerunt ex Christo atque Apostolorum doctrina rite intellecta, sed potius ex philosophia Neoplatonica vel alio quodam fonte eiusmodi impuro, etiamsi nonnulla effata Christi et Apostolorum allegentur, ut speciem Christianae doctrinae prae se ferant. Unum hoc tantum memorare volo, nonnullos Patrum a coniugio, ut ait WALCHIUS, plane alienos esse, vehementer ac nonnumquam iniuriose adversus illud pugnare, vitam autem caelibem ac solitariam, perpetuam virginitatem ac continentiam summo studio commendare. AMBROSIUS e. g. matrimonium fere in rebus turpibus numeravit, et HIERONYMUS, qui non solum ore scriptisque, sed etiam proprio exemplo omnes ad vitam caelibem excitavit, solitariam vitam appellat perfectam, quum qui illam amplectantur curis rerum saeculi careant, tranquillitate animi fruantur, quae divina ac celestia sunt attente ac diligenter contemplentur, denique multam ea peragendi habeant opportunitatem, quae ad salutem sempiternam consequendam pertinent. Talia cum Christi doctrina atque agendi ratione minime congruere, Creatoris mundi proposito contraria esse, naturae leges frangere, et, si omnes secundum ea vitam instituerent, societatis humanae generisque adeo humani interitum effectura, solis luce clarius videtur.

Verum obiiciat quis fortasse, non omnes Patres eadem ratione de vita caelibe et solitaria loqui, adeoque non auctoritate pollere eos, qui hanc tantopere commendent, quum non quae a nonnullis dicta sint, sed ea solummodo, in quibus Patres consentiant, in rebus fidei et morum auctoritatem habeant certam et absolutam. Equidem, auditores, concedere haudquaquam possum, Patres singulos potuisse errare, imo „aliquos saltem errores maiores minoresve in eorum scriptis singulatim sumtis contineri, errores etiam contra fidem," sed eosdem, si inter se consentiant, omne semper periculum errandi evitasse. Sit vero ita! At quaero, in quibusnam rebus unanimus Patrum consensus deprehendatur? Docet nos ipse supra memoratus FESSLERUS, „raro admodum et paucissimis tantum in locis eiusmodi Patrum consensum" adesse. Quod verissimum est. Nedum in dogmate de Christi persona consensus unanimus apud Patres invenitur. In concilio Nicaeno, anno trecentesimo vigesimo quinto, decretum est Filium Dei esse *ὁμοούσιον τῷ πατρὶ*, et apud Patres Ecclesiasticos, qui postea vixerunt, occurrit ubivis doctrina, Filium in omnibus Deo Patri esse aequalem, hoc uno excepto, Filium esse genitum, Patrem vero ingenitum. Quod autem creberrime dictum est, inde ab initio, hanc totius Ecclesiae Christianae doctrinam fuisse eamque omnes Patres professos esse, cum veritate minime convenit. In concilio Antiochiae, anno ducentesimo sexagesimo nono habito, formula, Filium esse *ὁμοούσιον τῷ πατρί*, condemnata est, et ARIUS iure meritoque declarare potuit, quum in epistola ad ALEXANDRUM, episcopum Alexandriae, sententiam suam, Dei Filium non ab aeterno fuisse, sed initium vitae habuisse, defenderet, se credere, quod proavi credidissent. Nullibi in scriptis Patrum, qui ante concilium Nicaenum floruerunt, de Christo tanquam Deo aeterno et *ὁμοουσίῳ τῷ πατρί* sermo est; nullibi in illis docetur, Christum Deo Patri esse aequalem; sed ubivis Patres ante-Nicaeni de Christo loquuntur, tanquam in omnibus Deo Patri inferiori. Plurima quidem loca ex eorum scriptis citari possunt, in quibus Christus appellatur Deus, quae causa esse videtur, cur etiamnunc multi sibi persuasum habeant, de divina Christi natura eandem semper in Ecclesia sententiam valuisse, sed quonam sensu accipiendum sit, si Christus ab illis Patribus Deus vocetur, nos docet TERTULLIANUS, dicens, „deum commune vocabulum factum esse vitio erroris

humani, quatenus plures dei dicuntur atque creduntur in saeculo." Alio loco haec apud TERTULLIANUM leguntur: „Veritas autem sic unum Deum exigit, defendendo ut solius sit, quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit, si fuerit solius, et ex hoc alius deus non possit admitti, dum nemini licet de deo habere aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Immo habemus et habebimus, sed ab ipso, non a nobis. Nam et dei erimus, si meruerimus illi esse, de quibus praedicavit: Ego dixi, vos dii estis; et: Stabat Deus in ecclesia deorum; sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate, quia ipse solus est, qui deos faciat." Videtis, auditores, nomine Dei, Christo datum, minime probari Deum aeternum cogitari. Et luculentius hoc etiam inde patet, quod TERTULLIANUS, qui et ipse hoc nomine saepius utitur, quum de Christo loquitur, diserte affirmat, Deum, „quia et pater Deus est et iudex Deus est, non tamen ideo patrem et iudicem semper, quia Deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus, cum ei delictum et filius non fuit, quod iudicem et qui patrem dominum faceret." Alibi etiam ita loquitur: „Ante omnia Deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia. Solus autem, quia nihil aliud exstrinsecus praeter illum." Patres itaque antiquissimi de divina Christi natura non eadem docuèrunt, quae apud seriores occurrunt, quod, ut hoc addam, etiam doctissimus ille ex ordine Iesuïtarum PETAVIUS confessus est, dicens, dogma de aeterna Christi deitate apud Patres ante seculum quartum non pure inveniri."

Quae quum ita sint, quum igitur de dogmate, quod per tot saeculorum decursum summi a Christianis habitum est momenti, minime consensus unanimus Patrum Ecclesiasticorum fuerit, dogma illud nequaquam recipiendum est propter auctoritatem Patrum. Quorunnam enim Patrum auctoritati nos subiiceremus? Tu recentiorum forte dicas. At ego superiorum. Nonne eodem iure ac tibi hoc mihi facere licet? Aut probare mihi debes, recentiores Patres rectius quam superiores Sacrum Codicem interpretatos esse atque hoc ita fecisse, ut in eorum interpretatione acquiescemdum sit: nam hoc dogma, quod mysterium vocatur, eo sensu, ut captum humanum longe superet, philosophice, argumentis e ratione humana petitis, velle demonstrare, absurdum est. Probare debes, Patres, qui statuerunt

Christum ab aeterno Deum esse, Deo Patri aequalem, hanc doctrinam superstruxisse locis Sacrae Scripturae rite explicatis. Hoc opus, hic labor est, opus autem, ut mihi videtur, haud perficiendum, labor sisyphicus. Quae enim iam dicta sunt de ratione perversa, qua Patres Codicem Sacrum exposuerunt, non minus valent de Patribus, qui post concilium Nicaenum, quam qui ante illud scripserunt. Praeterea multum differt, quin Patres illi seriores in expositione locorum Sacrae Scripturae inter se consentiant. Quod uno illustretur exemplo. Qui in litibus Arianis sententiam ARII defendebant inter alia etiam provocabant ad verba Christi, quae occurrunt in Evangelio Iohanneo, capite decimo quarto, commate vigesimo octavo: *ὅτι ὁ πατὴρ μείζων μου ἐστίν*. Audiamus quomodo varii Patres haec interpretati sint. ALEXANDER, Alexandriae episcopus, contendebat, Christum illis verbis voluisse significare, Patrem esse ingenitum, quum ipse genitus esset. Episcopi, qui Synodo Sardicensi, anno tricentesimo quadragesimo quinto interfuerunt, epistolam miserunt omnibus in orbe terrarum episcopis, in qua ita dicunt: „Confitemur deitatem Patris atque Filii unam eandemque esse. Et nemo negat Patrem maiorem esse Filio; non propter aliam hypostasin, neque propter aliam differentiam, sed quia nomen ipsum Patris maius est quam Filii." ATHANASIUS affirmat alio loco, Christum ita loqui ob eius nativitatem ex Patre, dicens: *μείζων εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρός γέννησιν*; alio loco Christum hoc dicere quoad homo sit; ait enim: *καὶ ὅ τε λέγει, ὁ πατήρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστὶν, ἐπεὶ ἄνθρωπος γέγονεν μείζων αὐτου λέγει τόν πατέρα.* AUGUSTINUS eadem verba ita interpretatur, ac si Christus sic locutus sit ratione habita conditionis tenuis, qua hac in terra versabatur. BASILIUS et EPIPHANIUS illis verbis non indicatum vident, Filium se minorem Patre proponere, sed tantum Patri maiorem honorem competere. Alii aliter locum interpretati sunt. Omnes vero Patres orthodoxi, me quidem iudice, illum perverse interpretantur.

De aliis itidem dogmatibus ostendi possit, omnes Patres Ecclesiasticos minime inter se convenire, et eos saepius, ut illa verbis e Codice Sacro depromptis astruant, genuinam verborum significationem parum curasse. Longe a veritate aliena sunt, quae FESSLERUS audet iterare, Patres idem ipsum docere et praedicare; nec temporum discrimen, nec locorum diver-

sitatem eorum turbare consonantiam; sed lyrae similes esse; quae multas quidem et diversas chordas habeat, unum autem sonorum concentum efficiat. Imo, quam plurimi audiuntur accentus dissonantes haud raro prorsus alius quam Sacrae Scripturae soni.

Quae dixi, sat validas mihi videntur exhibere rationes, cur auctoritatem Patrum in Theologiae parte exegetica, morali, dogmatica reiiciamus. Ad unam praeterea Theologiae Christianae partem nunc animum attendamus; nempe, ad eam cuius argumentum est origo librorum Codicis Sacri quaeque historia critica librorum Veteris et Novi Testamenti vocari solet.

Gravissima sane est quaestio, quo tempore et a quibus scriptoribus hi libri confecti sint. Usque ad saeculi decimi octavi medium nemo fere aliam hac de re habuit opinionem, quam quae ab antiqua Ecclesia erat tradita. Superioris autem saeculi postremis decenniis multi dubitare coeperunt, praeëuntibus inprimis LESSINGIO ac SEMLERO, an traditio illa cum veritate esset consentanea. Et nostra aetate haud pauci exstiterunt, qui negandam esse authentiam plurimorum librorum et Veteris et Novi Testamenti opinati sunt. Alii vero acriter se iis opponunt, nonnulli etiam quod ad libros Veteris, plures tantum quod ad libros Novi Testamenti attinet. In his discidiis e scriptis Patrum Ecclesiasticorum a multis arma et munimenta petuntur, ad defendendam authentiam horum librorum. Sed admodum caute etiam hac in re Patribus illis uti oportet, et cavendum sedulo, ne Patrum testimoniis et opinionibus plus tribuatur, quam par est. Auctoritas saltem iis in dirimenda quaestione de origine Sacrarum Scripturarum concedi minime debet. Non dico, omnia quae testantur et opinantur falsa esse. Longe absit! Sed hoc volo, non ideo tanquam vera accipienda esse, quae de hac quaestione testati et opinati sunt, quia Patrum Ecclesiasticorum sunt testimonia et opiniones. Ponderanda potius quam numeranda eorum testimonia, opiniones acri examini subiiciendae. Ipsorum enim ingenium criticum multum relinquit desiderandum; minime vacui erant ab opinionibus praeoccupatis, et quae testantur, non omnia fide sunt digna, nam nimis saepe erant creduli. E magna copia argumentorum, quibus haec confirmare possim, quaedam tantum in medium proferam.

De origine librorum Veteris Testamenti apud Iudaeos, quo tempore orta

est Ecclesia Christiana, iam firmae inveniebantur opiniones. Patres de his minime examen instituerunt, sed eas tanquam veras acceperunt et propagarunt. Pentateuchi igitur auctorem MOSEN, IOSUAM libri eiusdem nominis auctorem habebant, et sic porro omnes libros iis adscribebant auctoribus, quibus traditio Iudaeorum. Sunt quidem adhuc nostris diebus inter Theologos Christianos, qui magna pro parte iis opinionibus adhaereant, et v. c. non tantum statuant, librum Ionae a IONA propheta conscriptum esse, sed etiam meram historicam narrationem continere, sed plerique eorum, qui historiae criticae librorum Veteris Testamenti operam navarunt, hodie in eo consentiunt, quod traditio illa Iudaica minime firmis nititur fundamentis. Neque quis, nisi maximopere fallor, inter eos hodie reperietur, qui non agnoscet, librum Koheleth nequaquam a SALOMONE rege esse conscriptum, quamquam et hoc olim ab omnibus credebatur. Et quantumvis differant etiamnunc de aliorum Veteris Testamenti librorum origine sententiae; ab unoquoque certe conceditur, auctoritatem Patrum Ecclesiasticorum non magis quam traditiones Iudaeorum, conducere ut de origine illorum monumentorum certiores fiamus, sed opus esse accurata disquisitione, ab auctoritate Patrum prorsus libera.

Num vero idem etiam valet de libris Novi Testamenti? Nonne de eorum origine testimonia atque opiniones Patrum, quippe qui vixerunt eo ipso tempore, quo illi libri collecti sunt et eorum canon constitutus est, absoluta pollere auctoritate censenda sunt? Multa obstant, auditores, quo minus assentiri possim. Nimirum Patres in illa quaestione diiudicanda etiam traditionem praesertim sequebantur, traditionem scilicet, quae in Ecclesia Christiana eorum iam aetate circumferebatur. Non ita vetusta erat haec traditio et inquinata ac Iudaeorum traditio de libris Veteris Testamenti. Certa eius vestigia, saltem quod ad maiorem partem librorum Novi Testamenti attinet, demum animadvertuntur post annum centesimum septuagesimum. Ita vetusta igitur erat, ut corrupta esse posset. Praeterea, Christianos iis temporibus facile errasse in aestimatione Librorum Sacrorum, iam inde patet, quod in horum numerum etiam retulerunt Epistolas BARNABAE et CLEMENTIS Romani, et HERMAE librum, qui Pastor inscribitur, quo honore eos indignos esse, hodie omnes agnoscunt. Certo certius est, Patres Ecclesiasticos etiam quaedam scripta authen-

tica habuisse, quae spuria esse, his diebus omnibus persuasum est. Qua de re luculentum exemplum habemus in iis, quae pater historiae Ecclesiasticae refert de epistola quadam. Testatur EUSEBIUS, ABGARUM, regem Edessae, quum gravi morbo quique humana ope curari non posset, consumeretur, simulatque de Christi nomine ubique diffuso ac de stupendis eius miraculis, quae omnium testimonio firmarentur, acceperit, missis per tabellarium litteris, supplicem eum rogasse, ut se morbo liberaret; Christum autem tunc quidem vocanti minime esse obsecutum, litteras tamen ad eum scribere non recusasse, quibus unum e discipulis suis, qui ipsum sanaret, polliceretur, neque ipsi solum, sed omnibus propinquis et familiaribus salutem praestiturum; hoc revera postea factum esse; THADDAEUM, unum e septuaginta Christi discipulorum numero, a THOMA Apostolo, post Christi decessum, missum esse Edessam, et regem manu THADDAEI ei imposita statim morbo et aegritudine, qua laboraret, esse liberatum. EUSEBIUS autem non tantum testatur, Christum non recusasse litteras ad ABGARUM scribere, sed etiam epistolam a Christo regi missam exhibet. Cuius verba haec sunt:

„Beatus es, qui in me credideris, quem non vidisti. De me enim scriptum est, eos, qui me viderint, non credituros in me, ut ii, qui non viderint, credentes vitam accipiant. Quod vero ad me scribis, ut ad te proficiscar, hic necesse habeo omnia implere propter quae sum missus, iisque demum absolutis, ad illum, qui me misit, reverti. Caeterum quam primum ad eum me recepero, ex discipulis meis aliquem ad te mittam, qui et morbum tuum curet et vitam tibi tuisque praestet." En igitur epistolam ipsius Christi, qui vulgo creditur nihil scripti reliquisse. Eius authentiam vero, quamquam ante hos viginti annos a RINCKIO defensam, omnes reiiciunt, et quidem iure, ut opinor. EUSEBIUS autem de ea minime dubitavit. Reperiebatur enim haec epistola Edessae in monumentis publicis, in quibus antiquitates urbis et res ABGARI gestae continebantur, et ipse eam ex archivis depromptam e Syrorum lingua transtulit. Neque EUSEBIUS tantum hanc epistolam authenticam habet, sed universa Ecclesia in Oriente.

Huic igitur testimonio EUSEBII eiusque opinioni confidere non possumus. Non dubitandum quidem est, an revera epistola in archivis Edessae asservata fuerit, nam in iis, quae narrat, eatenus fide dignus est EUSEBIUS,

quatenus ea ipse invenit, legit vel audivit; sed ipsa haec saepe fidem non merentur et omnino accuratae investigatione subiicienda sunt.

De iis, quae initio orationis dixi, nihil retractum volo. Opera Patrum Theologis perutilia sunt, dignissima, quae diligenter legantur. Auctoritas autem Patribus in Theologia Christiana nulla tribuenda est, haec igitur prorsus ab illa liberanda!

Officium mihi incumbit breviter enarrandi, quae me rectore Academiae fata fuerint.

Laetamur, ex amplissimo Curatorum collegio neminem morte esse abreptum. Mutationem tamen aliquam subiit hoc collegium, quandoquidem Regi Augustissimo placuit, virum gravissimum IOHANNEM SLOT, huius urbis consulem et qua talem Academiae Curatorem, honorifice dimittere et in eius locum substituere virum consultissimum GUILIELMUM DE SITTER. Iucundum nobis accidisse, munus illud grave et splendidum tibi delatum esse, et his sollemnibus iterum affirmare mihi liceat, vir amplissime, quem diu litterarum cognovimus amantem. Ardorem etiam novimus, quo singula, quae tibi mandantur, aggrederis, prudentiam, qua in agendo versaris, constantiam, qua omnia ad finem perducis. Fidenter exspectamus, te huius ipsius Academiae, cuius iam curator es, alumnum, una cum collegis amplissimis saluti et gloriae almae nostrae matris inservire velle. Faxit Deus, ut diu huic urbi praesis et Academiae curam geras!

In professorum ordine duos desideramus viros clarissimos, HENRICUM NIENHUIS et FREDERICUM CHRISTIANUM DE GREUVE, quorum uterque iam rude donatus erat, quum morte afferretur. De eorum igitur vita ac meritis in litteris colendis breviter dicendum est.

Natus est HENRICUS NIENHUIS in pago huic urbi vicino Ten Boer, ubi pater verbi divini ministri munere fungebatur, anno millesimo septingentesimo nonagesimo, die duodecimo mensis Februarii. Circiter octo annos natus, ad gymnasium Groninganum missus est ibique prima litterarum Latinarum et Graecarum elementa didicit. Post obitum patris, qui munere abdicato Groningam migraverat, — quum mater ei iam prius morte esset erepta — sexennium degit in domo IANI RUDOLFI VAN EERDE, tunc

Gymnasii hac in urbe conrectoris, quod ad institutionem in litteris classicis haud parum ei profuit. Anno millesimo octingentesimo sexto ad nostram Academiam accessit. Per triennium humanioribus litteris, mathematicis studiis, philosophiae operam dedit. Physicam etiam plantarum et zoölogiam studuit. Per reliquum curriculi academici spatium iuris studio se dedit. Audivit viros clarissimos, iuris professores, SEERPIUM GRATAMA, ALBERTUM IACOBUM DUYMAER VAN TWIST, CAROLUM CHRISTIANUM PAEHLIG, quibus eximiis magistris carus fuit discipulus. Die vigesimo quinto mensis Aprilis anni huius saeculi duodecimi iuris utriusque doctor renunciatus est defensa publice dissertatione iuridica *ad locum iuris Napoleonei de divortio*. Quantam iam tunc sui exspectationem excitavisset, inde concludere licet, quod uno nondum anno praeterito adscriptus est societati *Pro excolendo Iure patrio*, in qua societate dein plurima exhibuit doctrinae specimina. Praecipue autem, postquam iuris doctor creatus est, animum admovit ad tractanda negotia forensia, in primis apud tribunal primae instantiae in urbe nostra, in quo tribunali etiam anno saeculi vigesimo secundo iudex vicarius electus est. Sequenti anno, quum ADRIANUS CATHARINUS HOLTIUS, qui post obitum viri clarissimi VAN TWIST huic successit, hinc profectus esset ad Academiam Lovaniensem, NIENHUIS eius munus sibi oblatum vidit idque haud recusandum putavit, etsi felici omnino successu negotia forensia tractabat, quod ipse testatus est, quum die sexto Octobris anni millesimi octingentesimi vigesimi tertii munus professoris, auspicaretur, habita oratione inaugurali: *De processus civilis ratione, quam theoriam appellant processus civilis, praxeos iudiciariae procreatrice et quasi parente, nimis neglecta*. In hac oratione, urbem nostram attingens, ait: „Cuius cives per decem et quod excurrit annos in foro versanti tanta mihi praebuerunt propitiae existimationis et benevolentiae testimonia, ut ingrati sit, accepta illa non referre et vero publice profiteri." Magno quoque applausu professoris munere functus est. Egregiam eius docendi methodum quam plurimi discipuli, inter quos plures inveniuntur, qui ad summos honoris gradus in republica atque in iurisprudentia pervenerunt, grato animo recordantur. Variis praeterea etiam functus est muneribus in commodum non tantum Academiae, sed et totius societatis. Neque ei defuerunt testimonia honorificentissima, de quibus autem minime gloriari solebat, nam inter plurimas, quibus ornatus

erat virtutes, modestia primum fortasse locum occupabat. Usque ad annum quinquagesimum quartum huius saeculi plurimis suis officiis fungi poterat quamquam iam tunc non amplius bona valetudine gaudebat. Sed ab hoc inde anno vires ei deficere coeperunt, vires corporis non tantum, sed et mentis. Quo factum est, ut anno quinquagesimo octavo rude donatus sit. Inter vivos numerabatur, etiamsi vivere vix dici posset, usque ad diem vigesimum octavum Novembris anni superioris, quo die ultima eius vitae scintilla extincta est. Sit illi bene!

Aliquot menses post clarissimus DE GREUVE diem obiit supremum. Natus erat Amstelodami die sexto Decembris anni millesimi septingentesimi duodecimi. Parentes, qui religioni Romano-Catholicae erant addicti, iam in eius pueritia eum clericum aliquando futurum statuebant. Primis studiorum classicorum elementis imbutus est in Gymnasio urbis patriae. Huius saeculi anno undecimo ad universitatem Catholicam in urbe Germaniae Monasterio se contulit, ubi tunc clarissimus HERMES Theologiam dogmaticam docebat. Sequenti anno ab illa universitate discedere debuit, ut scilicet in seminario Warmondensi postremam acciperet ad ordinem clericalem institutionem. Negotiis familiaribus vero impeditus est, quo minus ibi studiorum metam attingeret. Mox ei contigit Romam adire ibique studia ad finem perducere. In patriam redux, capellanus factus est, primum Amstelodami, dein Groningae, postea Ultraiecti. Hac in urbe in primis magnam sibi acquisivit eloquentiae famam. Multi propterea ecclesiae Romano-Catholicae socii Ultraiectenses sperabant fore, ut apud eos pastor eligeretur. Sperabat et ipse; sed spes eos fefellit. Visum est eius superioribus, virum, apud multos iam clarum, quippe doctum et eloquentem, sed liberalem etiam, in exiguum pagum Neodamum mittere, ubi anno millesimo octingentesimo vigesimo quinto pastor factus est. Eodem autem anno a rege GUILIELMO I Lovanium vocatus est ad munus professoris apud collegium philosophicum, illo anno ibi erectum, auspicandum. Quod collegium ipse inauguravit habita oratione *de fructibus saluberrimis ab hoc collegio exspectandis*. Docebat ibi historiam universalem et historiam philosophiae usque ad annum huius saeculi trigesimum, quum Belgarum seditio eum cogeret inde migrare. Sequenti anno nostrae Academiae adiunctus est. Hic primum logicam et historiam philosophiae,

deinde etiam, postquam clarissimus CORNELIUS DE WAAL rude donatus est, metaphysicam docebat. Anno superiore exeunte ipse ob aetatem septuagenariam rude donatus est. Tunc iam aegrotans, revalescere ei non est datum. Die vicesimo nono mensis Aprilis huius anni diem obiit supremum. — Varia DE GREUVE edidit scripta, quae non tantum eruditionis testimonia praebent, sed et ingenii liberi, quod eum habuisse etiam testatur eius ad Protestantes transitus. Quanta doctrinae laude esset insignis inde patet, quod unus e paucis fuit, qui quum Academia regia scientiarum erigeretur, ei adscripti sunt. Vir fuit bonus et mansuetus, collegis et studiosis benevolus. Requiescat in pace!

Successor ei datus est vir clarissimus VAN DER WYCK. Tibi, collega aestumatissime, tot tantaque hoc anno contigerunt bona, ut nullo modo tibi gratulari possim, prout rerum momenta postulant. Annus, tam feliciter inchoatus et huc usque perductus, te ante finem feliciorem etiam videat, eique succedat longa series annorum, quibus tu una cum tuis optimis fruaris beneficiis et Academiae nostrae sis ornamento ac decori.

Quantum differunt fata anni praeteriti quorundam collegarum, qui tristissima perpessi sunt! Vobiscum, qui luctu affecti fuistis et etiamnunc estis, doluimus et dolemus. Sed vestrum nunc renovare dolorem nolumus. Optemus potius, sequentem annum feliciorem vobis futurum et vulnera, quibus afflicti estis, saniturum.

Memoranda sunt etiam, quae *studiorum subsidia* spectant. Musea, horti, bibliotheca, nosocomium, physicorum, chemicorum, chirurgicorum, physiologicorum instrumentorum apparatus summa cura conservata et pro viribus aucta sunt. Caeterum haec tantum monenda habeo. Superiori anno rector magnificus nobiscum communicavit, se metuere, ne vetus hibernaculum, arboribus e calidioribus regionibus destinatum, aetatis labe corruptum, in ruinam caderet, seque igitur laetari, novum et spatiosum frigidarium eique adiuncta specialem in usum horrea intra breve tempus exstructum iri. Quae anno praeterlapso exstructa sunt, eaque pulcherrime, ita ut Academiam ornare dici mereantur, qua de re lubentissime viris amplissimis, Academiae Curatoribus, gratias agimus quam maximas.

Commemorandum quoque, aedes veteres Bibliothecae, e quibus iam superiori anno libri traducti erant in chorum ecclesiae sancti Martini et in domum Ommelandicum, mense Maio huius anni et deinceps destructas esse, ut novum ibi aedificium exsurgeret. Iamque novi aedificii, paucos ante hos dies, sollemniter primus lapis positus est, ad quod faciendum architectus bibliothecarium nostrum invitavit. Confidere licet, hoc anno academico novum aedificium inauguratum iri, quod ut aeque facere possit noster bibliothecarius valde optamus non tantum, sed insuper ut suo munere, quod tam praeclare obit, etiam diu in novis aedibus fungatur!

Ad vos tandem me converto, iuvenes ornatissimi, Academiae nostrae alumni. Gravissime doleo, unum vestrorum commilitonum, ornatissimum VAN SMINIA, multis dilectum, hoc anno e medio vestrum morte ablatum esse. Caeterum autem me rectore vestra culpa nihil locum habuit, quod me dolore affecerit. Magistratus mei onus adeo leve reddidistis, ut hoc nomine ne onus quidem fuerit, sed iucundissima potius occasio plures optimae spei iuvenes cognoscendi, qui aliter mihi fortasse ignoti mansissent. Gaudeo inprimis, studia vestra universe a magistris laudari vitamque honestam approbari!

Pervenio, auditores, ad iucundissimam officii mei partem, nempe ut iuvenibus, quorum responsa ad quaestiones propositas approbata sunt, praemia tribuam.

Invito itaque virum clarissimum, qui senatus academici ab actis est, ut ordinum iudicia recitet.

Ornatissime KROON! Accipe nummum aureum, quo facultas Philosophiae theoreticae et Litterarum humaniorum te dignum censuit quodque nomine Regis Augustissimi tibi dono. Operae, studii laboris, quem impendisti, luculentam ecce! et honorificam remunerationem. Fac, ut doctrina magis magisque eluceas, ut qui nunc Academiae decus es aliquando Patriae evadas ornamentum!

Ornatissime VAN MAANEN! Agnovit idem ordo vim ingenii et industriae, quam commentatio tua prodiderat, agnovit, eam se ordine luculento et doctrina commendare, et praemium regium tibi decrevit.

Grato fungor officio, quum te tuae operae, laboris, industriae optime merito praemio corono. Praemio illo reportato scito quasi pignore quodam te coactum esse, ut te talis praestes, qualem te futurum esse et speramus et auguramur!

Ornatissime NUMAN! Pergratum mihi accidit, ut te e Regis Augustissimi auctoritate virtutis atque doctrinae praemio possim condecorare. Nomini, quod tibi est, huic Academiae carissimo, novum splendorem addidisti. Laetamur, te ipsum iam vinculo quodam nostrae Academiae iunctum esse. Perge etiam Academiae Lugduno-Batavae, ad quam victor redis, decus esse et ornamentum!

Ornatissime REIGER! Admodum laetor, me et tibi, nostrae Academiae alumno, aureum praemium posse tradere. Facultas Iuridica tuam commentationem quidem dignam iudicaverat, quae auro coronaretur, sed sors tibi infausta fuit, quum ea definiendum esset, utri duarum responsionum, a facultate maximopere laudatarum, nummus aureus tribuendus esset. Gratulor tibi, quod Regis munificentia sortis iniquitatem, etiamsi honor idem fuisset, compensavit. Te ob industriam tuam et egregiam animi indolem iam dudum magni aestimarunt et dilexerunt praeceptores et commilitones; atque augurari licet fore, ut matris optimae gaudia cumulare pergas et ad maiora contendas industriae virtutisque praemia.

Ornatissime PHILIPSON! Testante facultate iuridica egregia prodidisti industriae doctrinaeque documenta, et dignum te iudicavit ordo, quod honorifico laudis testimonio publice ornareris. Et hoc praemium est haud exigui pretii! Perge eo, quem ingressus es, tramite, ut aliquando summam ferre palmam tibi contingat!

Restat, ut Rectoris Magnifici munus deponam, et successori designato tradam. Itaque ex Regis Augustissimi decreto te, clarissime IONCKBLOET, in proximum annum Rectorem Magnificum dico, renuntio, proclamo. Te Rectore Magnifico vigeat, floreat, crescat Academia Groningana!

INDEX SCRIPTORUM,

QUAE EDIDIT

HENRICUS NIENHUIS.

Dissertatio ad locum Iuris Napoleonei de Divortio. Gron. 1812.

Oratio de ratione, quam theoriam appellant processus civilis, praxeos iudiciariae procuratrice et quasi parente, nimis neglecta, habita a. d. 6 Octob. a. 1823, quum in Academia Groningana iuris professionem auspicaretur, inserta Annal. Acad. Gron. a. 1822—1823.

Handleiding bij akademische voorlezingen over het Hedendaagsch Burgerlijk Regt. Gron. 1827.

Hulde aan Mr. T. HAAKMA TRESLING, in: de Handelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. D. , bl. 17 vg.

Memorie van Regte over het Erfpachts-regt, ingevoerd bij de wet van den 10 Jan. 1824, met betrekking tot de Groninger vaste Beklemming; in vereeniging met de H. H. Mrs. H. O. FEITH, W. I. QUINTUS, H. TRIP en H. DE RANITZ. Gron. 1831.

Betoog dat het wenschelijk is, bij de tegenwoordige herziening onzer wetgeving, dezelve aan te vullen door een volledig zamenstel van stellige regtsbepalingen omtrent de middelen tot handhaving van regt. Gron. 1833.

Het Nederlandsche Wisselregt, vervat in den 6den en 7den titel van het Wetboek van Koophandel voor het Koningrijk der Nederlanden. Gron. 1836.

Voorrede voor het Nederl. Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering door Mr. A. OUDEMAN. Gron. 1842.

Over het ongegronde der regtspreuk: *Error communis ius facit*, bepaaldelijk tot hare toepassing op instrumentaire getuigen, in: Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving, D. X. bl. 186—221.

Over het vruchtgebruik door de wet aan de ouders toegekend van de goederen hunner minderjarige kinderen, in: Nederl. Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, D. I. bl. 120—130.

Iets over eene beweerde tegenstrijdigheid in art. 187 van het Nederl. Burgerlijk Wetboek, in: Mrs. G. DIEPHUIS en A. OUDEMAN, Opmerkingen en Mededeelingen, St. II. bl. 23—29.

Akademische Voorlezingen over het Nederlandsch Burgerlijk Regt. Gron. 1ste St. 1849. 2de St. 1854.

INDEX SCRIPTORUM,

QUAE EDIDIT

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE.

Letterhof voor Roomsch-Catholijken. Amst. 1822.

Dichtbundel, 2 deelen. 's Hertogenb. 1823 en 1824.

J. M. SAILER, Beknopte herinneringen aan jonge predikers. Vrij vertaald. 's Hertogenb. 1825.

Wederlegging van PH. W. VAN HEUSDE's eerste proeve van wijsgeerige navorschingen in de talen: Hoe komt de mensch tot waarheid? Gron. 1837.

Brieven in antwoord op de brieven van den Hoogleeraar PH. W. VAN HEUSDE, over het beoefenen der wijsbegeerte inzonderheid in ons vaderland en in onze tijden, met bijvoeging van aanmerkingen op deszelfs taalnavorschingen. Gron. 1838.

HEINRICH SCHMID, Voorlezingen over het wezen der wijsbegeerte en hare beteekenis voor wetenschap en leven. Voor denkende lezers. In twee afdeelingen met eene levensschets van den schrijver. Uit het Hoogduitsch vertaald, van ophelderende inlasschingen voorzien en vermeerderd met een bijvoegsel over het verband van geloof en weten. Gron. 1ste afd. 1838, 2de 1839.

Het Leven van Jezus critisch verdedigd tegen Dr. DAVID FRIEDRICH STRAUSS. Gron. 1840.

Aan den Napluizer van Prof. OPZOOMER's Redevoering over de wijsbegeerte, den mensch met zichzelven verzoenende. Gron. 1846.

Oratio de spatii ac temporis notionibus quam accuratissime definiendis ad rite aestimandam infiniti summam significationem, habita die 11 Octob. a. 1849, quum Academiae Groninganae regundae munus deponeret. Gron. 1850 et inserta Annal. Academicis a. 1840—1849.

Beoordeeling van Prof. T. ROORDA's werk over de deelen der Rede, in: Tijdschrift van DE JAGER. 1854.

Mededeeling van eenige opmerkingen omtrent de Wijsbegeerte als Wetenschap, in: Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie. Afd. Letterkunde. D. II. bl. 90—103.

Het dualisme der menschelijke rede, naar aanleiding van KINKER, Le dualisme de la raison humaine, in: Letterlievend Maandsch. 1855.

Redeneerkunde. Eene handleiding bij de beoefening dezer wetenschap. Gron. 1862.

DE OORSPRONG EN DE GRENZEN DER KENNIS.

INWIJDINGSREDE

UITGESPROKEN DOOR

JHR. B. H. C. K. VAN DER WIJCK,

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE WIJSBEGEERTE
AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

OP DEN 7den MEI 1863.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER GRONINGSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE DER CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, WAARDE AMBTGENOOTEN,

DIE MET HET BESTUUR VAN DIT GEWEST OF DEZE STAD OF MET DE HANDHAVING DES RECHTS ZIJT BELAST, MANNEN REEDS DOOR STAND EN WERKKRING AANZIENLIJK,

WELEERWAARDE ZEER GELEERDE HEEREN, LEERAARS DER GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

AANZIENLIJKE SCHAAR VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN TOEWIJDT,

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE ONS MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT, ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS,

Aan de behandeling van elk netelig vraagstuk dient een onderzoek naar de krachten van den menschelijken geest vooraf te gaan. Als de denker vergeet zich tot zijne ontdekkingsreizen van de fakkel der psychologie te voorzien, zoo loopt hij kennelijk gevaar hersenschimmen in plaats van werkelijkheid na te jagen. Laat ons betreffende allerlei moeilijke punten geen zekerheid eischen, tenzij wij weten in hoeverre waarheid voor den mensch bereikbaar is. Niemand onderneme meer dan hij volvoeren kan! — Ziedaar een regel der bescheidenheid, welke door twee van die groote geesten, op wie de menschheid in alle eeuwen roem zal dragen, den scherpzinnigen LOCKE en den reusachtigen KANT, zoo dringend mogelijk wordt aanbevolen. Zij vereenigen hun forsche stemmen tot lof van de kritiek van het menschelijk kenvermogen. Gij weet dat hun behoedzaam-

heid door sommige vrienden van het dogmatisme steeds als overdreven is aan de kaak gesteld. Geestig vraagt HEGEL, of men wachten moet met te water te gaan totdat men zwemmen kan. En HERBART beweert dat, indien men zich tot ieder wijsgeerig probleem door een onderzoek naar de krachten des geestes wil voorbereiden, het vooral niet geraden is eene schrede tot dit onderzoek te wagen, tenzij men hebbe uitgemaakt of de geest wel bij machte is den geest te wegen, en wederom zal men moeten bepalen of de oplossing van dit laatste probleem wel binnen de grenzen van het menschelijk weten valt, en zoo tot in het oneindige voort. Hoe aardig deze bedenking ook klinken moge, toch is zij inderdaad volstrekt ongegrond. Wij meenen geenszins dat het veld der psychologie voor de dwaling ontoegankelijk is. Maar reeds schatten van kennis had de geest zich verworven, toen hij besloot tot zelfkennis zijne krachten in te spannen. In het menschelijk hoofd lagen allerlei voorstellingen en wetenschappen opgestapeld; wat was natuurlijker dan de vraag op welken weg zij verworven waren? En mocht de oplossing van deze vraag eens zijn gelukt, zoo was die andere, aangaande de grenzen der kennis, geen eeuwig raadsel meer. De bedenking van HEGEL en HERBART ware juist geweest, indien men het kenvermogen, ontdaan van zijn inhoud, had willen peilen; thans treft zij geen doel. Laat ons de mannen loven, die geen metaphysische torens wilden bouwen, voordat zij de kosten berekend hadden. Bezonnenheid is de eerste deugd des denkers!

De oorsprong en de grenzen der kennis: ziedaar het onderwerp, waarvoor ik uwe welwillende belangstelling vraag. Meent niet dat ik het ook maar eenigermate uitputten zal: de wijdloopige toestel van eene in hoofdstukken en onderdeelen gesplitste verhandeling zou daartoe worden vereischt.

Hoe hebben LOCKE en KANT zich van hun taak gekweten? Zonder aarzeling schaarde de eerste zich onder de vlag, die kort te voren door BACO en HOBBES breed was ontplooid geworden. De aangeboren begrippen werden krachtig door hem aangetast, zinnelijke en innerlijke waarneming als de twee bronnen genoemd, waaruit de geheele breede stroom van onze voor-

stellingen moet worden afgeleid. „Aanvankelijk", zegt LOCKE „gelijkt de ziel op een onbeschreven blad, *tabula rasa*, in den volsten zin des woords. Hoe komt zij in het bezit van denkbeelden? Op welke wijze verwerft zij er die verbazende menigte van, welke de verbeelding, altijd levendig en onbegrensd, met schier eindelooze afwisseling ons aanbiedt? Waaraan ontleent zij al die bouwstoffen, welke de bestanddeelen onzer redeneeringen en kundigheden zijn? Mijn antwoord luidt: uitsluitend aan ervaring. Deze is de grondslag, de oorsprong van ons weten." En wat is volgens LOCKE ervaring? Hij verstaat onder dat woord eene werkzaamheid, niet der zinnen, maar des geestes. Reeds de oude EPICHARMUS zong: de geest ziet en de geest hoort; de rest is blind en doof. Nooit heeft LOCKE er aan gedacht het tegendeel te leeren. Hoe kan men hem dus verwijten door zijn sensualisme tot het materialisme der achttiende eeuw den weg te hebben gebaand? LOCKE was geen sensualist. Dan eerst zou hij dien naam hebben verdiend, indien hij, gelijk DEMOCRITUS, de zinnen als handlangers had beschouwd, door welke ons *εἴδωλα*, beelden van de dingen buiten ons, werden toegereikt. Ik wil op mijne wijze LOCKE's leer der ervaring, gelijk zij ook door mij wordt goedgekeurd, in twee woorden zamenvatten. *Alle kennis is geestelijk, maar de geest weet van nature niets, bezit ook oorspronkelijk geen kiemen der waarheid: hij moet alles leeren.* Tegen deze stelling druischt die van de voorstanders der aangeboren begrippen lijnrecht in. Zij meenen dat er in den onbewusten achtergrond der ziel voorstellingen en kundigheden schuilen, die niet in ervaring haren oorsprong vinden, maar slechts op waarneming of nadenken wachten om terstond in het bewustzijn op te treden, zoodat men, om met PLATO te spreken, zou kunnen zeggen: ik herinner mij. LOCKE daarentegen ontkent, dat de geest zweem of schaduw van kennis mede ter wereld brengt. Ziedaar het groote verschilpunt tusschen hem aan de eene, CARTESIUS, LEIBNITZ, BERKELEY aan de andere zijde.

Terwijl LOCKE aldus met volle zeilen de wateren der empirie binnenstevent, belet dit hem niet te vragen of onze voorstellingen wel getrouwe copieën der werkelijkheid zijn. Een lichaam heeft kleur, maar niet zonder licht; waar blijft de kleur in het duister? Het geeft klank, maar niet zonder lucht; wat is deze eigenschap in de ledige ruimte? Het is broos,

wanneer men het gemakkelijk breekt, smeltbaar, wanneer het aan vuurgloed onderworpen wordt; zwaar, wanneer het zijn gewicht doet gevoelen. Al deze eigenschappen hangen van toevallige omstandigheden af, komen niet aan de dingen op zich zelve toe, zijn betrekkelijk. Ondoordringbaarheid, uitgebreidheid, gedaante, beweging of rust daarentegen zouden volgens LOCKE, „gelijk zij zijn, werkelijk in de wereld zijn, zelfs wanneer er geen enkel wezen bestond om ze waar te nemen." Deze eigenschappen kunnen niet worden weggedacht, zij moeten op rekening van ieder voorwerp geschreven worden, zij vormen wat men *materie* heet. Het kan u niet verborgen blijven, dat deze scheidslijn tusschen ware en schijnbare eigenschappen der dingen door LOCKE hoogst willekeurig getrokken is. De geheele wereld is mijne voorstelling, niets is mij onmiddellijk gegeven dan de inhoud van mijn bewustzijn; wat waarborgt mij dat het begrip van eene ondoordringbare materie, gelijk het in mijne hersenen voorhanden is, aan de werkelijkheid daarbuiten beantwoordt? LOCKE waagde het niet tot deze uiterste grens des twijfels door te dringen; zijn realisme is dat van het ruwe gezond verstand; het is berekend voor de eischen des alledaagschen levens. Doch wat daar ook van zij, hij had onderscheid gemaakt tusschen de dingen daarbuiten, tusschen de voorstellingen en de werkelijkheid, tusschen het ideale en de realiteit, of hoe men het ook gelieve te heeten, de naam doet niets ter zake: door het beroemde stelsel van KANT zien wij dit onderscheid, maar met oneindig scherper trekken, in het volle licht gesteld.

Aan KANT komt de eer toe, het probleem van den oorsprong en de waarheid onzer voorstellingen, dat door het oppervlakkige dogmatiseeren van WOLFF een wijle gerust had, weder te hebben op stroom gebracht. Maar de groote levensvraag wordt door hem op geheel andere wijze dan door LOCKE beantwoord. Geen wonder, want DAVID HUME had gesproken! Tot op dien stouten Schotschen denker had geen man van wetenschap aan het verband van oorzaak en gevolg getwijfeld. Niets scheen zoo zeker als dat de natuur aan zich zelve getrouw is, m. a. w. dat de dingen en toestanden dezer wereld bij elkander behooren. HUME kwam op den inval, aan het begrip van causaliteit zijn geloofsbrieven af te vragen. Hij zocht ze bij de ervaring, maar te vergeefs. Deze toch, aldus redeneert hij,

vertoont ons slechts opeenvolging van verschijnselen; zij doet ons niet zien dat het eene gewrocht wordt door het ander. De gewoonte verleidt ons om verschijnselen, die wij na elkander plegen waar te nemen, als noodzakelijk verbonden voor te stellen; maar dat besluit kan niet gewettigd worden. — Alzoo scheen het causaliteitsbegrip van zijn steun beroofd te zijn. — Gij gevoelt terstond het valsche van dien schijn. Wie toch heeft er ooit of immer aan gedacht den winter als het gevolg van den zomer, den nacht als de oorzaak van den dag te beschouwen? En toch volgen winter en zomer, dag en nacht onveranderlijk op elkander. Steeds wordt er door ieder verstandig man tusschen *daarna* en *daardoor* zorgvuldig onderscheid gemaakt.

Kant zag slechts één wapen, waarmede hij aan de bedenkingen van hume het hoofd kon bieden. Er moest geloochend worden dat de tempel van ons weten enkel op den grondslag der ervaring rust. Volgens hem bezit de mensch geen enkele voorstelling, spreekt hij geen enkel oordeel uit, trekt hij geen enkel besluit, waarin niet twee verschillende elementen vereenigd zijn: één dat aan ervaring, een ander dat aan de inrichting onzes geestes moet worden dank geweten. Verbeeldt u een architect, die niet volgens een uitgedacht plan, maar instinctief, overeenkomstig wetten hem door de natuur in het hart gedreven, uit steenen, hout en glas een phantastisch gebouw optrekt; verbeeldt u voorts dat die man, wanneer een deel van het werk reeds voleindigd en hem daarbij door een gunstig lot het genie van een kant beschoren is, tot inzicht van zijne handelwijze geraken kan: ziedaar volgens den Koningsberger de geest des menschen. Alle dingen worden door ons in tijd en ruimte aanschouwd, ja zelfs de levendigste phantasie kan zich geen voorwerp denken, dat nergens en nooit zou zijn; bij elk verschijnsel vragen wij naar zijne oorzaak en wij weigeren te gelooven, dat er een toestand zou wezen, die niet het gewrocht van iets anders is. Natuurlijk, zegt kant, want tijd, ruimte, causaliteit zijn in iederen menschelijken geest vóór alle ervaring voorhanden; het zijn de vormen, waarin wij de ongeordende stof, die ons door gewaarwording en aandoening toegeschoven wordt, overgieten *moeten*. Waarom zie ik dat huis in de ruimte? Omdat het, ook wanneer ik mijn oogen sluit, waarlijk in de ruimte staat? Neen, zegt kant, de ruimte is

niet buiten, maar *in* mij. De ruimte is eene wet van mijne aanschouwing. Vandaar dat ik het huis kan wegdenken en alle andere huizen dezer stad en alle voorwerpen dezer wereld; maar de ruimte zelve kan ik niet wegdenken. Waarom plaats ik iedere gebeurtenis in den tijd? Omdat zij, ook wanneer ik niet aan haar denk, in den tijd is voorgevallen? Neen, zegt KANT, de tijd is niet buiten mij, maar *in* mij. De tijd is eene wet van mijne aanschouwing. Vandaar dat ik iedere gebeurtenis afzonderlijk en alle gebeurtenissen te zamen weg kan denken; maar den tijd zelven kan ik niet wegdenken. Ik tracht de verschijnselen dezer wereld te verklaren, ik vraag telkens: waarom? Met het grootst mogelijk zelfvertrouwen durf ik zeggen: niets is zonder grond waarom het is. Bestaat er dus, ook buiten mijn verstand, dat de verschijnselen met elkander in betrekking brengt, verband van oorzaak en gevolg? Neen, zegt KANT, de causaliteit is niet buiten mij, maar *in* mij. De causaliteit is eene wet van mijn denken. Ziedaar waarom ik van ieder verschijnsel zeg: het *moet* eene oorzaak hebben. Ervaring toch toont mij slechts wat *is*, niet wat zijn *moet*, wat niet anders zijn *kan*.

Door deze redeneeringen meende KANT de zekerheid terug te schenken, die door HUME was geroofd geworden. Maar de groote denker bedroog zich hier zeer. HUME zegt, dat het causaliteitsbegrip voor de vierschaar der wetenschap niet kan gerechtvaardigd worden. Zijne bewijsvoering is tegen ons ingebeeld weten, niet tegen het verband van oorzaak en gevolg gericht. Hij laat de werkelijkheid van dit laatste in het midden. Het is mogelijk dat de dingen en toestanden dezer wereld bij elkander behooren, ook wanneer wij niet in staat zijn het waar te nemen. In ieder geval leert hij dat het causaliteitsbegrip, hetzij dan op onwettige wijze, naar aanleiding der ervaring door ons is gevormd geworden. Maar bij KANT slaat het scepticisme van HUME in een droevig idealisme om. Hij wil dat het causaliteitsbegrip vóór alle ervaring in onzen geest reeds is aangelegd, en ontkent daardoor dat het eenige aanspraak op objectieve geldigheid maken kan. Wij zijn met KANT geen schrede gevorderd; integendeel, onze toestand is verergerd; de waarheid heeft ons voor eeuwig vaarwel gezegd. Met het vlammend zwaard der kritiek heeft KANT ons verdreven uit het paradijs, waar de boom der kennisse bloeit; dat is verdrietig!

maar wij moeten in ballingschap kwijnen, zoolang door ons geloof wordt gehecht aan den uitslag dier kritiek.

Ik weet dat velen in onze dagen anders oordeelen. KANT heeft gelijk, zeggen zij; in de kleur, die er door ons aan verleend wordt, zien wij de dingen dezer wereld. Maar volgt daaruit dat wij ze niet zoo zien, gelijk zij werkelijk zijn? Is het geval niet denkbaar, dat de vormen en wetten onzes geestes er op zijn aangelegd om ons een juist inzicht der dingen mogelijk te maken? Is dit zelfs niet waarschijnlijk, wanneer wij overwegen, dat het eene en dezelfde wereld is, waartoe wij zelven en de dingen behooren, ééne natuurorde, die de werkelijkheid en onze voorstellingen van de werkelijkheid omvat? — Wie alzoo vragen, meenen een weg ontdekt te hebben, die tusschen SCYLLA en CHARYBDIS, tusschen het gehate idealisme en het verafschuwde empirisme, veilig henenloopt. Maar begrijpen zij dan niet, dat die weg slechts in den droom kan bestaan? Dit is het probleem: waarom zien wij alles in tijd en ruimte? hoe weten wij alles in tijd en ruimte? hoe weten wij dat alles eene oorzaak hebben moet? Nu is er tweederlei oplossing mogelijk. Of de wereld der ervaring schikt zich naar onzen geest, òf onze geest schikt zich naar de wereld der ervaring. In het eerste geval nemen wij de dingen in tijd en ruimte waar, onderstellen of bespeuren wij allerwege causaliteit, omdat tijd, ruimte, causaliteit instinctief door den geest aan de werkelijkheid worden toegevoegd; m. a. w. bij de ervaring draait het noodlot ons een rad voor oogen! In het tweede geval nemen wij de dingen in tijd en ruimte waar, onderstellen of bespeuren wij allerwege causaliteit, omdat de werkelijkheid in de vormen van tijd, ruimte, causaliteit tot ons dringt, en onze geest aan de werkelijkheid zoowel den vorm als de stof van zijne begrippen ontleent. Stel: ik zie alles groen. Nu moet er beslist worden of de verschijnselen deze kleur voor mij hebben omdat ik een groenen bril draag, dan wel omdat de dingen waarlijk groen zijn. Kies ik de eerste verklaring, zoo kan de laatste achterwege blijven; en omgekeerd.

Volgens KANT zijn tijd, ruimte, causaliteit enz. niet buiten ons, maar *in* ons. Hetgeen men in de alledaagsche taal aldus vertolken kan: leven en dood, groei en bloei, beweging en gedaante, het zijn alles spoken onzer verbeelding. De mensch wordt niet geboren en sterft niet, maar het fatum

verplicht ons hem te plaatsen in den tijd. Geen zonnestelsels bewegen zich aan den hemeltrans, maar het fatum verplicht ons zon, maan en sterren te zien in de ruimte. Geen onkreukbare regels beheerschen de dingen dezer wereld, maar het fatum verplicht ons elk feit als voorbeeld van eene wet te beschouwen. Quantiteit en qualiteit, betrekking en wijze van bestaan, het zijn alles toevallige gezichtspunten van onzen geest. Ware onze zinnelijkheid met andere vormen, ons verstand met andere categoriën toegerust, zoo zou de wereld voor ons geheel anders zijn. IJdelheid der ijdelheden, al ons weten is ijdelheid! De ervaring is eene phantasmagorie! — Deze leer strijdt met het gezond verstand. Maar niemand achtte haar daardoor gevonnist. Het gezond verstand is voor den denker geen maatstaf der waarheid. Wat is dat gevierde gezond verstand! Waar zijn zijne brieven van adeldom? Waar zijne titels van onfeilbaarheid? Men toone mij één onbedriegelijk orgaan des geestes, dat gezond verstand mag heeten. Hebt gij wel eene rede, een wil, een gemoed, en daarenboven nog een gezond verstand? Of behooren die alle in de mythologie te huis, zijn het de sylphen en gnomen der metaphysica? Het zoogenaamd gezond verstand is niets anders dan eene reeks van gangbare meeningen, een mengelmoes van waarheid en dwaling, eene loopende munt, welke hieraan waarde ontleent, dat de schare, die de wet niet kent, er het merk harer goedkeuring op drukt. Dat gezond verstand is wat de onnadenkende menigte op een bepaald tijdstip en in een bepaald land voor goed en recht gelieft te houden; het gebiedt den Indiaan zijn vijand te slachten en den tijdgenoot van COPERNICUS aan den stilstand der zon te gelooven; het deed VOLTAIRE boven SHAKESPEARE schatten; het zingt in verzengde luchtstreken een loflied op de slavernij! De echte wijsgeer beroept zich niet op het gezond verstand. Indien hij KANT met goed gevolg bestrijden zal, zoo moeten hem andere wapenen ten dienste staan. Laat ons zien.

KANT lost de ervaring in twee elementen op: één dat onzen geest van nature zou zijn ingeprent, een ander dat van buiten tot ons komt. Het eerste noemt hij den vorm, het tweede de stof der ervaring. Maar vorm en stof der ervaring zijn onafscheidelijk, gelijk HERBART het eerst te recht heeft aangemerkt. Oordeelt zelven. Neemt gij niet verschillende gestalten en tijdsorden waar? Maar hoe zult gij het ronde en het vierkante, het ver-

leden en het heden onderkennen, terwijl gij toch met de in u liggende vormen aan u zelven gelijk blijft, indien er niet buiten u eene reden voor die verscheidenheid bestaat? En deze vraag geldt niet slechts voor tijd en ruimte, maar ook voor hetgeen KANT aangaande de zoogenaamde verstandswetten leert. Men neme de proef met oorzaak en gevolg. Gij zijt het die de feiten dezer wereld verbindt. Maar wat dwingt u de wenteling der aarde om hare as als oorzaak der wisseling van dag en nacht, en niet omgekeerd de eerste als gevolg van de laatste te beschouwen? Daarbij: KANT splitst op scholastieken trant den geest des menschen in zinnelijkheid, verstand en rede. Elk dezer drie vermogens zal zijn eigen aangeboren wetten hebben. De eerste b. v. verplicht ons elk voorwerp in de onbegrensde ruimte, in den onbegrensden tijd te plaatsen. Hoe is dat mogelijk, terwijl deze vormen slechts voor wijsgeeren en wiskunstenaars bestaan? Of zoudt gij meenen dat het kind, zoodra het dingen buiten zich ziet, besef van eene onbegrensde ruimte erlangt? Zelfs de landlieden passen in de leer der kantiaansche categoriën niet. KANT schijnt uitsluitend op menschen, die tamelijk beschaafd waren, gelet te hebben. Hij gelijkt hier op een rekenaar, die vergeet dat er niet slechts even, maar ook oneven getallen zijn. Ook de kinderen en landlieden hebben eene ervaring. KANT verklaart de feiten dier ervaring niet. Indien nogtans menigeen over al die bezwaren niet gestruikeld is, maar bij voortduring tegen de wijsbegeerte der emperie zijne stem doet hooren, zoo bewijst dit slechts dat ook vele philosophen soms traag zijn in het denken en zich bij voorkeur nedervlijen op het donzen kussen der autoriteit!

Niet dat ik meene in alle instanties reeds een proces voor de wijsbegeerte der ervaring gewonnen te hebben! Tal van schrandere en geleerde mannen houden vol, dat wij sommige waarheden uit ons zelven putten. Voorzeker, zeggen zij, geen enkel axioom zou zich aan onzen geest hebben opgedaan, indien er geene ervaring bestond. Niemand weet, tenzij hij eene rechte lijn hebbe waargenomen, dat zij de kortste afstand tusschen twee punten is. Maar daaruit volgt niet, dat ook de zekerheid van dat axioom, datgene wat het voor alle menschen als van zelf spreken doet en ons dwingt het niet anders te denken dan het is, enkel in ervaring wortelt. Waarom kunnen wij ons een paard met een menschenhoofd voorstellen, terwijl niemand, hoe teugelloos zijne verbeelding ook zij, eene

ruimte door twee rechte lijnen ingesloten denken kan? Wij hebben de volle, onwankelbare zekerheid, dat overal en altijd de som der hoeken van een rechtlijnigen driehoek aan twee rechte hoeken gelijk is; wij weten dat die waarheid gelden zou, zelfs indien er geen enkele driehoek bestond. Wij *kunnen* haar niet vernietigd denken. Met de waarheden der natuurwetenschappen is dit kennelijk niet het geval. De wet der gravitatie, de chemische wet, volgens welke hydrogeen en oxygeen zich slechts in de verhouding van 1:8 verbinden, heeft tot voorwaarde dat er lichamen zijn van verschillende dichtheid, verschillenden omvang enz., of dingen gelijk hydrogeen en oxygeen. Niets belet mij deze laatste weg te denken. Het kan dus niet geloochend worden: er is een hemelsbreed onderscheid tusschen ervaringswaarheden en redewaarheden. Buiten twijfel, ook de laatste worden slechts bij gelegenheid der ervaring door ons gevonden; maar de aanleiding, die ze doet ontdekken, is de waarborg harer algemeenheid niet. Niemand verwarre deze twee. Hoe toch zou, indien zij enkel uit ervaring stamden, ééne proef volstaan om ons van hare eeuwige, onvergankelijke geldigheid te overtuigen? Wij willen aan rede en ervaring beide haar wettig deel geven.

Gij hebt den voorstander der zoogenaamde redewaarheden gehoord. Zijne redeneering *schijnt* scherpzinnig; zij *is* valsch.

Vooreerst moet ik u doen opmerken, dat er ten onrechte van eeuwige waarheden gesproken wordt, die noodzakelijk pal zouden staan, ook al ware er geen ervaring, geen werkelijkheid. $2 + 2 = 4$, wat beduidt dat? Toch niet anders dan: indien ik eens en nog eens twee voorwerpen neem, zoo neem ik er vier. Denk alle voorwerpen weg, zoo is de betrekking van gelijkheid, welke door genoemd axioom wordt uitgesproken, opgeheven. Laat de voorwerpen bestaan, maar denk alle geesten weg, zoo is de wetenschap, in de vermelde formule nedergelegd, vernietigd. Indien gij onder waarheid eene zekere betrekking verstaat, zoo is zij niet ouder dan de dingen, tusschen welke genoemde betrekking heerscht. Indien gij onder waarheid eene zekere kennis verstaat, zoo is zij niet ouder dan de wezens, in wier bewustzijn die kennis leeft. Wat wij een axioom gelieven te heeten, heeft dus in eeuwigheid niets op andere waarheden vooruit; het kan gelijk deze worden weggedacht; het is gelijk deze aan twee voor-

waarden gebonden: dat er eene zekere ervaring en eene zekere werkelijkheid zij.

Maar een axioom is eene *algemeene*, eene *noodzakelijke* waarheid. Twee rechte snijlijnen sluiten geen ruimte in. Zij *kunnen* geen ruimte omgrenzen. Wat geeft mij grond dien toon der onfeilbaarheid aan te slaan? Heb ik dan alle lijnen in den hemel en op aarde gezien? Ook die, welke nog getrokken moeten worden? — Geenszins, maar deze bedenking slaat ons niet uit het veld. Om te weten, waaraan een axioom zijne stevigheid ontleent, bespiede men zijne wording in den menschelijken geest. Ik vestig mijn oog op twee rechte lijnen, die elkander kruisen. Ziedaar een bijzonder geval, waarin twee verschillende, zeer bepaalde richtingen door mij worden aanschouwd. Nu sluit ik mijn oog en denk alles weg wat deze richtingen tot bijzondere maakte: namelijk de hoeken, waaronder zij elkander sneden. Slechts het afgetrokken begrip van twee verschillende richtingen in het algemeen wordt door mij behouden. Ik verkrijg dit begrip door de eene lijn om haar snijpunt te doen draayen, zonder haar ergens te laten rusten. Telkens bespeur ik dat de twee lijnen, van het punt van ontmoeting afgerekend, steeds meer en meer van elkander wijken. Telkens merk ik volkomen gelijkheid op tusschen ieder deel der gedachte lijnen en het onmiddelijk daaraan voorafgaand of daarop volgend deel, en mag dus zeggen dat hetgeen van de eindige lijnen geldt, die ik thans innerlijk zie, waar blijft, wanneer ik ze oneindig denk. Thans formuleer ik mijne ervaring in deze woorden: rechte lijnen ontmoeten elkander geen tweeden keer. Het ligt voor de hand, dat geen bijzonder geval met dit axioom in strijd *kan* zijn, juist omdat ik bij mijn onderzoek al datgene, wat een geval tot een bijzonder maakte, zorgvuldig buiten rekening liet.

Ook het begrip van het oneindige vindt zijn oorsprong in ervaring. Niets dringt ons te gelooven, dat het in den menschelijken geest van nature in kiem zou voorhanden zijn. Of is het waar wat velen leeren, dat de oneindige ruimte, de oneindige tijd, de oneindige getallenreeks uit de bestanddeelen onzer ervaring niet kunnen worden zamengesteld? Één voorbeeld overtuigt van het tegendeel. Laat ons de oneindige ruimte kiezen. Wat bedoelt gij met dat woord? Want het is vaak nuttig onze ter-

men te verklaren, opdat wij niet in het wilde redeneeren mogen. Wie van oneindige ruimte spreekt, bedoelt eene grootheid van drie afmetingen, welke iedere grens buitensluit. En daarmede wil hij niet zeggen, dat het hem gelukt zich al de deelen der ruimte gelijktijdig voor den geest te brengen, maar slechts dit, dat hij met zich zelven in strijd geraakt, wanneer hij haar perken stelt. Voorts wordt die oneindige ruimte niet als iets dat bestaat, gedacht, weshalve men zich ook niet verbeelden kan dat zij vernietigd zou zijn: wat is, kan door ons gedacht worden als niet meer zijnde; maar de oneindige ruimte is op zich zelve niets en kan dus ook bezwaarlijk worden weggedacht; zij is enkel iets in betrekking tot de dingen, die haar vullen kunnen, namelijk: eene ledige plaats. Op welke wijze nu verkrijgen wij dit begrip? De voorwerpen dezer wereld komen tot ons bewustzijn door middel van twee zintuigen hoofdzakelijk: het gevoel en het gezicht. Deze doen ons eindige dingen kennen. Nu is het duidelijk dat niets mij verplicht op de verschillende eigenschappen van eenig ding tegelijkertijd te letten; ik laat ze alle buiten rekening op éénе na: zijne uitgebreidheid. Aldus verkrijg ik het begrip van eene bepaalde ledige plaats. Maar ik denk ook den vorm dier plaats weg. Nu houd ik het denkbeeld van uitgebreidheid in het algemeen over; niets meer dan dat. Al hare deelen, als zijnde zelve uitgebreidheden en niets anders dan dat, gelijken volkomen op elkander. Wanneer gij tot de grens van één dier deelen genaderd zijt, begint weder een ander deel, hetwelk geheel op het voorgaande gelijkt en dus op zijne beurt weder door een derde deel begrensd moet worden gedacht, en zoo tot in het oneindige voort. Wat ontbreekt er nu nog aan mijne voorstelling der ruimte? Is het niet gelukt haar uit de gegevens der ervaring af te leiden?

Gelijke omstandigheden, gelijke verschijnselen! Moeilijk kan er eene stelling gevonden worden, welke gewichtiger rol speelt bij de vorming der wetenschap. Mocht zij onjuist zijn, zoo ware het heelal een chaos, al onze kennis ijdele waan. Zij is het, die ons ieder op zich zelf staand geval als voorbeeld van eene wet beschouwen doet; zij is het, die ons bij iedere verandering naar hare oorzaak vorschen doet; zij is het, die ons recht geeft te zeggen: *de* magneet trekt ijzer aan, *de* stoom is eene beweegkracht, de zwaarte der lucht bepaalt *den* barometerstand.

Gelijke omstandigheden, gelijke verschijnselen! Wat brengt ons deze uitspraak op de lippen? De voorstander der redewaarheden beroept zich hier op een aangeboren drang des menschen om te generaliseeren. Hij meent dat deze stelling, welke de hoeksteen is van alle overige inductie, niet zelve aan inductie haar bestaan kan verschuldigd zijn. Wij zouden het enkel aan de inrichting onzes geestes, niet aan de natuur der dingen hebben toe te schrijven, dat door ons uit waargenomen tot niet waargenomen gevallen besloten werd. Wij zouden beheerscht worden door eene denkwet, de wet der identiteit, A = A, welke ons verbiedt te gelooven dat de gang der wereld ongeregeld zij. Maar merkt gij niet dat wij volgens deze leer door een onvermurwbaar noodlot worden misleid? Bespeurt gij niet dat, indien deze theorie op vasten grond rust, al onze natuurkennis eene hersenschim is? Daarbij: het bewustzijn van onkreukbare natuurwetten heeft niet gegolden in *alle* eeuwen; het is de rijpe vrucht van geleidelijke, langdurige ontwikkeling; nog heden ten dage houden duizenden, en niet enkel onbeschaafden, de mogelijkheid van wonderen vast.

Gelijke omstandigheden, gelijke verschijnselen! Het is waar: dit is thans een regel voor ons denken. Maar ook hier moeten de wetten der natuur niet uit de wetten des geestes, omgekeerd de wetten des geestes uit die der natuur worden afgeleid. Wij gelooven dat het heelal aan zich zelf getrouw blijft, daar het zich als zoodanig voor onzen blik ontsluyerd heeft. Hetgeen eenmaal onder onze oogen voorviel, wordt, bij herhaling der omstandigheden, wederom waargenomen. Ongetwijfeld, wij zijn noch eeuwig, noch alomtegenwoordig. Ons leven is begonnen. Onze plaats is eindig. Onze ervaring wordt beperkt door tijd en ruimte. Wat staat ons borg, dat overal en altijd willekeur en toeval uitgesloten blijven? Dwaze vraag! Alsof men den laatsten snik van alle menschen, die geleefd hebben en thans leven en immer leven zullen, zou moeten hebben opgevangen; alsof men daarbij zelfs reeds dezer wereld zoo moeten overleden zijn, om met onwankelbare zekerheid te mogen getuigen: *de* mensch is sterfelijk. Dikwijls moge eene algemeene uitspraak, door eenvoudige optelling van vele waargenomen gevallen verkregen, niet voldoende gerechtvaardigd zijn, dikwijls moge er nog eene zekere aarzeling overblijven, die ons den wensch naar minder gebrekkige bewijsgronden inboezemt: *hier* bezitten wij volle zeker-

heid. Hier is de som der waargenomen gevallen zoo ontzettend groot, dat, indien iemand een eeuwig aardsch leven hopen mocht, men hem zonder dralen aan eene geneeskundige kuur onderwerpen zou. Ook de overtuiging dat tijd en ruimte op zich zelve niets zijn, dat wat eenmaal en ergens geschied is, bij herhaling der omstandigheden, wederom geschieden *moet*, — ook deze overtuiging wortelt in eene waarneming op zoo reusachtig uitgebreide schaal, dat wij zeggen mogen hier zekerheid erlangd te hebben, in zooverre zij voor wezens van ons geslacht bereikbaar is. Wij achten ons gerechtigd ieder bijzonder feit tot een algemeen feit te herleiden, en noemen dit laatste de oorzaak van het eerste. Zóó in de sterrekunde, waar de indrukmakende grootte der hemelsbewegingen uit één beginsel, dat der gravitatie, ontwikkeld wordt. Zóó in de physica, waar het vermoeden zich doet gelden dat alle verschijnselen op dezelfde wetten van statica en dynamica berusten. Maar de drang, dien wij in ons bespeuren, iedere groep van feiten onder een algemeen feit zaam te vatten, vindt zijn oorsprong in ervaring. Deze doet ons geloof hechten aan éénheid in het wereldplan. Deze drijft ons, in ieder vak van wetenschap, langs de ladder van het algemeene, van trap tot trap, steeds hooger en hooger; deze doet ons schouwen, aan het uiterste punt des horizons, het grootste ideaal der wijsbegeerte: de kennis van het heelal als één feit, één voortdurend, onveranderlijk, alomvattend feit, dat den oneindigen golfslag der verschijnselen van natuur en geest, in de bedding van de oneindige ruimte en den oneindigen tijd, schept, vernietigt en vernieuwt!

Meent niet dat dit pantheïsme of atheïsme is. Het heeft er niets mede te maken. Ééne werkende oorzaak, één einddoel, ziedaar twee voorstellingen, welke uitnemend gepaard kunnen gaan. De vriend van wetenschap en godsdienst tevens neemt ze beiden in zich op. Wie het einddoel door de werkende oorzaken verdrongen acht, dwaalt evenzeer als wie meent dat het bestaan van een einddoel het opsporen van werkende oorzaken overbodig maakt. Teleologie en wetenschap strijden zoo weinig met elkander, dat zij elkander zelfs niet raken. Waar iets opzettelijk vervaardigd is, treden oorzaken in de dienst van doeleinden, zij werken daarbij overeenkomstig hare eigen wetten, alsof geen overleg ze op hare plaats had gesteld; ziedaar de reden waarom de man van wetenschap, ook wanneer hij in de natuur geen

enkel spoor van doelmatigheid ziet, nogtans het recht mist haar te loochenen. Al konden wij met ijzeren noodwendigheid uit ééne formule alle verschijnselen afleiden op geestelijk en stoffelijk terrein, al ware door ons het reusachtige feit ontdekt, dat alle andere feiten uit zijn schoot te voorschijn brengt, al ware het heelal uit en door zich zelf verklaard, toch zouden wij niet mogen zeggen: er is geen God! Doch wat baat het te droomen van een ideaal der kennisse, dat steeds schijnt te wijken, naarmate wij het nader komen? Wij staan niet aan de eeuwige bron, maar worden zelven door den stroom der dingen medegevoerd. Onze leus moge zijn: *Excelsior!* toch durven wij voorspellen, dat geen menschelijke voet ooit de bergkruin betreden zal, vanwaar het vergund is met éénen blik den ganschen rijkdom van hemel en aarde te overzien. Één heelal: grootsch vermoeden nogtans, dat wij aan ervaring verschuldigd zijn! Één heelal: verhevene gedachte! Zij sterkt onzen geest, zij verheft ons boven al wat ons omringt, zij doet ons gloeyen van geestdrift, zij doet ons juichend roepen dat wij zijn van Gods geslachte! Laat ons werken, alsof die schoone gedachte waarheid is. Maar tevens buigen wij het hoofd in het gevoel onzer onmacht, en erkennen ootmoedig dat slechts de oneindige wijsheid het éëne heelal doorgronden kan!

Wij hebben de bron der menschelijke kennis gepeild; thans zal het ons licht vallen haren omvang te meten. Indien al onze begrippen, zelfs die van het noodzakelijke en oneindige, uit bestanddeelen der ervaring zamenvloeyen, zoo moet ervaring en zij alleen de grens van het weten zijn. Ook KANT zag het in, toen hij leerde dat wij steeds tot verschijnselen, beperkt blijven. Maar de verschijnselen waarvan *hij* gewaagt, zijn schimmen zonder werkelijkheid. Wat is ervaring? Wie onder de vanen van het idealisme strijdt, doet ervaring hierdoor ontstaan, dat hetgeen in onzen geest van nature voorhanden is met eene stof, die van buiten komt, verbonden wordt. Dit antwoord werd door ons onhoudbaar bevonden. Wij leeren: dit is ervaring, dat de geest, voor zoover zijne krachten reiken, de werkelijkheid, gelijk zij hem gegeven is, in zich opneemt, zonder er iets aan toe te doen. Indien onze kennis verre uitmunt boven die van de dieren des velds, indien de mensch en hij alleen

op wetenschap roemen mag, zoo danken wij dit niet aan eene aangeboren rede, wier taak het zou zijn der werkelijkheid op te dringen, hetgeen door haar niet tot ons wordt gebracht; maar wel aan den voortreffelijken aanleg van den geest des menschen, die hem veroorlooft zuiverder dan eenig ander schepsel, dat met hem deze aardsche woonplaats deelt, de werkelijkheid in zich af te spiegelen. Het ligt buiten ons plan thans nader te bepalen, wat het oorspronkelijk vermogen onzes geestes is. Hierin openbaart het zich voornamelijk, dat wij de indrukken, die van buiten komen, nauwkeurig onderscheiden en hardnekkig vasthouden. In ieder onzer schuilt een gierigaard. Ik bedoel onzen geest. Wat deze zich eenmaal met kracht heeft toegeëigend, wordt nimmer door hem losgelaten. Het moge wegzinken in den onbewusten achtergrond der ziel, maar rust er als in eene voorraadschuur en wordt later weder voor den dag gehaald en gebruikt. Vandaar dat ons oog niet dom, gelijk dat van het dier, in de wereld staart. Het is waar: ook het dier herinnert zich en vergelijkt. Maar wij herinneren ons en vergelijken op oneindig uitgebreider schaal. Wij verdeelen onze oplettendheid niet altijd over velerlei, maar kunnen haar van al de eigenschappen van een ding op ééne na aftrekken, en uitsluitend aan deze wijden. *Wij* kunnen abstraheeren. *Wij* bouwen wetenschap.

Maar al ons weten is kennis van betrekkingen: verder gaat het niet. Slechts in zooverre kunnen wij iets van de dingen weten, als deze door middel van onze zintuigen ons kondschap geven van hun bestaan. Slechts in zooverre kunnen wij iets van ons zelven weten, als de toestanden onzer ziel binnen den kring van het zelfbewustzijn vallen. Nu is het boven allen twijfel verheven dat, indien de aard onzer zintuigen en de grenzen van ons zelfbewustzijn andere waren, onze kennis van het heelal rijker of armer, vollediger of gebrekkiger, maar in ieder geval hemelsbreed verschillend zou zijn van die, welke wij thans bezitten. Hoezeer wijken reeds de soorten onzer gewaarwordingen van elkander af! Die van het gezicht kunnen niet met die van het gevoel, die van het gehoor niet met die van den reuk vergeleken worden. Of gevoelt gij bij het zien het geziene? En ruikt gij bij het hooren het gehoorde? De gelijktijdigheid dier uiteenloopende gewaarwordingen: ziedaar het eenige wat ons recht geeft ze telkens

te verbinden, hier op rekening van dit, daar van dat object te schrijven. Maar deze maatstaf is bedriegelijk; hij verdient slechts na herhaalde ervaringen geloof. Kortom: »onze gewaarwordingen zijn slechts symbolen van de voorwerpen der buitenwereld; zij stemmen wellicht met deze niet meer overeen dan de woordklank of het schriftelijk teeken met het ding, dat er door wordt aangeduid. Zij geven ons naricht van de buitenwereld, maar niet anders misschien dan wij eenen blinde met behulp der taal de kleuren beschrijven kunnen."

Dit wil geenszins zeggen dat wij door onze zinnen worden om den tuin geleid. Andere en talrijker organen zouden ons wellicht een veelvoudiger, maar geen juister kennis van de dingen bezorgen: onze verhouding tot de buitenwereld zou slechts gewijzigd zijn. De zintuigen des menschen leeren hem nauwkeurig, in welke betrekking hij tot de dingen staat, maar ook dat uitsluitend. Zelfs is het eene dwaasheid te vragen hoe de dingen, buiten ons toedoen, er uit zouden zien. Wij zijn menschen en geen goden; wij moeten er dus in berusten dat onze kennis menschelijk is. Immers niemand kan buiten zich zelven sluipen, ten einde de wereld, gelijk zij onafhankelijk van zijne voorstelling is, op het spoor te komen. Of kunt gij naar willekeur u in een boom en een steen veranderen? Slechts door middel van de wijzigingen, welke de dingen in ons lichaam werken, zijn wij ons van hun aanzijn bewust. Geen enkel voorwerp is ons onmiddelijk gegeven, zelfs niet ons eigen lichaam, dat toch nauwer met ons verbonden is dan eenig ander ding ter wereld. Van het oog weet men niets totdat het ziet: wanneer het echter ziet, ook dan aanschouwt men niet het oog, maar eene gekleurde vlakte daarbuiten. Het oog wordt mijn voorwerp, wanneer mijne hand het betast. Van het oor weet men niets totdat het hoort; wanneer het echter hoort, ook dan verneemt men niet het oor, maar klanken der buitenwereld. Het oor wordt mijn voorwerp, wanneer ik door middel van een tweede zintuig er kennis van neem. En zoo met ieder deel van ons lichaam en ieder ding der wereld.

Ik twijfel, ik denk, dus besta ik. Deze leus van den stichter der nieuwere wijsbegeerte zou ik aldus vertolkt willen zien: mijn eigen toestand, ziedaar het eenige wat mij onmiddellijk gegeven is. De millioenen sterren in de oneindige ruimte, de aarde met wat zij draagt, mijn lichaam, het

is alles inhoud van mijn bewustzijn, aanschouwing des aanschouwenden, mijne voorstelling; wat waarborgt mij dat er nog iets daarenboven is? Mag ik aannemen dat de wereld tweemaal bestaat, eens in mijn bewustzijn, nog eens daarbuiten, zoo ja, mag ik beweeren dat deze twee werelden evenwijdig loopen? Toen CARTESIUS, de stoute denker, deze laatste schrede op het veld des twijfels had gedaan, werd hij eensklaps lichtgeloovig. Hij sloeg een kruis en beriep zich op God, die den mensch toch niet misleiden zal! Het bestaan der dingen, de juistheid onzer voorstellingen werd door hem afgeleid uit het bestaan van God! Wie alzoo redeneert, tracht zich zelven te ontveinzen dat hij niet bewijzen kan wat hij bewijzen wilde. Laat ons er rond voor uitkomen: niemand is bij machte het bestaan der dingen te bewijzen. Niet door te zeggen: als ik wederstand gevoel, zoo moet er iets zijn dat wederstand biedt; als ik een gevolg waarneem, zoo moet er eene oorzaak van dat gevolg zijn. Immers de wet van causaliteit maakt een deel uit der wereld, wier werkelijkheid als geheel juist zou gehandhaafd worden. Waar het geheel is, daar zijn ook de deelen; waar de dingen zijn, daar is ook hun verband; vraagt men een bewijs dat de eerste niet alleen in onze voorstelling zijn, zoo mag men geenszins aannemen dat het laatste daarbuiten geldt. Redeneering vindt geen weg, die van den geest tot de wereld leidt. Hoe zijn wij er dan toe gekomen aan het bestaan der dingen geloof te hechten? De logica heeft ons hier niet gebaat. Toen wij nog onnadenkend waren, kaatsten wij reeds onze gewaarwordingen langs de lijn der indrukken terug. Niet uit onze aanschouwingen besloten wij tot de voorwerpen, maar deze werden ons gegeven in en met de eerste. En zoo gaat het ook heden ten dage. Nooit aarzelen wij een enkel oogenblik, onze gewaarwordingen met dingen daarbuiten in betrekking te stellen. IJdel is het dus aan de wetenschap een recht te vragen, dat zij ons niet verleenen kan, terwijl de natuur het ons reeds geschonken heeft.

Even onvruchtbaar is de begeerte te weten in hoeverre onze voorstellingen aan de dingen beantwoorden, gelijk deze op zich zelve zijn. De bespiegelende wijsbegeerte heeft het sedert eeuwen willen openbaren. Maar van haar geldt het woord door VOLTAIRE gesproken: O metaphysica, gij zijt nog even ver als in de dagen der Druïden! En geen wonder; wij ken-

nen de dingen slechts, zooals zij zich aan den mensch vertoonen. Wie zijne oogen uitsteekt, ziet niets; wie zijne ooren stopt, hoort niets. Uw oogen en uw ooren, ziedaar uw professoren, zeide reeds PARACELSUS. Zelfs kan de term: *dingen op zich zelve*, door niets gerechtvaardigd worden. Men ontleent dien aan eene atomistische wereldbeschouwing, welke louter willekeur is. Ervaring leert dat de dingen met en voor elkander bestaan; wat waarborgt ons dat ieder ding nog daarenboven een onafhankelijk, afgesloten leven leidt, zoodat het b. v. door een almachtig opperwezen zou kunnen vernietigd worden, zonder de geheele werkelijkheid in zijn ondergang mede te sleepen? Is het wel zoo zeker, dat de eigenschappen van een ding om eene kern van zakelijkheid zijn heengelegerd, die men het wezen van dat ding kan heeten? Voor ons bestaat het goud in zijne kleur, zijn gewicht, zijne dichtheid enz.: wie dat alles wegdenkt, houdt niets over. Wij willen dus niet door metaphysische droomerijen die talrijke en vruchtbare onderzoekingen bederven, voor welke onze aardsche woonplaats de gegevens levert en tot welke zij ons zoo dringend en gestadig uitnoodigt. De wereld der verschijnselen, de wereld der ervaring: ziedaar het terrein der ware wetenschap.

Er zijn dus overmoedige vragen, waarop zij geen antwoord geven *kan*. Is het heelal geschapen? Of is het eeuwig? Indien het geschapen is, op welke wijze en met welk doel? Hoe gaarne nieuwsgierigheid ze ook zou zien opgelost, de ware wetenschap gaat dergelijke problemen bescheiden voorbij. Zij wil den sleutel vinden tot de wereld, die nu eenmaal voorhanden is. Haar uitgangspunt is de werkelijkheid; zij bekreunt zich enkel om de wijze, waarop de bestaande dingen onderhouden worden, om de algemeene en onwankelbare wetten, volgens welke de eene verandering eene andere telkens in het leven roept. Zij juicht, wanneer door haar de chemische affiniteit van twee elementen is ontdekt; maar denkt er zelfs niet aan vervolgens te onderzoeken, hoe toch die verwantschap zou zijn aangelegd. Zij wil God niet dringen van den wereldtroon. Zij maakt geen aanspraak op den lauwerkrans der alwetendheid.

Ook beroemt zij zich niet den ongeloovige te kunnen schenken, wat in den bangen strijd des levens of door eene meedoogenlooze kritiek hem

ontroofd is geworden: vrede des gemoeds. Zij zwaait geen Hercules-knods om den twijfel te verpletteren, zoodra hij zijn hoofd verheft. Zij kan geen bovennatuurlijke machten toonen. En evenmin het leven na den dood. Zij berust enkel op den breeden grondslag van zinnelijke en innerlijke waarneming. Zij verklaart de verschijnselen der werkelijkheid uit en door zich zelve, als ware er geen God!

Men versta mij wel. Sommigen pleiten heden ten dage in naam hunner wetenschap tegen de Christelijke leer. Hunne leus is: geen geloof, geen hemel daarboven, maar het paradijs der liefde hier beneden! Aan de zoodanigen roep ik toe: kent u zelven, gij sticht tweespalt tusschen uw leven en uwe leer! Niet waar? gij wilt welvaart en verlichting om u heen spreiden. Gij wilt dat schadelijke vooroordeelen en booze hartstochten uitgeroeid worden. Gij wilt dat de menschen op aarde leven als mannen en broeders. Telkens dat: gij *wilt*. Maar gij kunt niet alles willen. Gij kunt niet willen dat deze planeet stilsta. Gij kunt niet willen dat een lichaam ophoude zwaar te zijn. Gij kunt slechts willen wat u bereikbaar schijnt. Meent gij dan waarlijk dat het lot dezer wereld, het heil der tegenwoordige en toekomstige geslachten, aan uw goedvinden is geklonken? Beslist dan uwe vlijt en zij alleen, of het hooge doel, dat gij der menschheid stelt, verwerkelijkt zal worden, al dan niet? Wie zijt gij, sterveling, dat gij uwen fieren blik laat weiden over de eeuwen, die volgen zullen, als waren zij een domein, dat u toebehoort? Gij *gelooft:* ziedaar uwe kracht. Gij gelooft dat het recht, ook al wordt het onder den voet getrapt, eindelijk zegenpralen *moet*. Gij gelooft dat de waarheid, ook al wordt zij nog zoo verduisterd, eindelijk in het licht schijnen *moet*. Gij gelooft dat het schoone, ook al wordt het nog zoo miskend, eindelijk bekoren *moet*. Noem dit geloof, zooals gij verkiest: de naam doet niets ter zake. Hierop komt het altijd neder, dat gij den mensch niet maar beschouwt als eene schaduw hangende over den afgrond van het niets, als den vergankelijken golfslag van eene eeuwige grondstof; neen, gij hecht aan het leven eene diepzinniger beteekenis; gij zijt er van overtuigd, dat door ons eene heerlijke bestemming wordt te gemoet gestreefd, gij vertrouwt dat een liefderijk en heilig God, zij het dan langs allerlei zijpaden en kronkelwegen, met onweêrstaanbare koorden ons tot zich trekt. Nog eens, noem dit geloof, zooals gij verkiest; maar erken

dat het de wapenrusting is, waarmede gij u door de moeilijkheden van dit leven henenslaat; erken dat, ware de hope uit uw hart geweken, gij geen feestelijken blik op de toekomst werpen zoudt; erken dat gij den mensch niet krachtdadig beminnen zoudt, indien gij geen hoogen dunk hadt van den mensch; erken dat gij niet „overeenkomstig uw beste inzicht blijmoedig werkzaam" zoudt zijn, indien gij niet, na nauwgezette plichtsbetrachting de rest aan een anderen, sterkeren wil, aan een almachtigen wil, waarvan gij u en het menschdom afhankelijk gevoelt, meendet te kunnen „overlaten"! Gij kunt geen zedelijk doel u stellen, zonder tevens, hetzij bewust of onbewust, aan eene hoogste zedelijke macht te gelooven. Uwe zedelijke gezindheid sluit uw geloof in zich. Door uwe daden belijdt gij uw geloof. Gij hebt het ware, het levende geloof, zonder hetwelk de wereld te gronde zou gaan. Indien uw oor voor de stem van den plicht gesloten ware, indien gij lichtzinnig door dit leven henendarteldet, indien gij u met hart en ziel alleen den lust van het oogenblik overgaaft, ja, dan zoudt gij ongeloovig zijn. Thans niet, want gij leeft in en voor de toekomst. Uw leven is eene voorbereiding tot het leven. Gij gevoelt u omvademd door eene hoogere wereldorde. Uw ongeloof is zelfbedrog.

De wetenschap vonnist dus niet het geloof. Integendeel: geen heil voor haar buiten het geloof. De ernst der wetenschap onderstelt, eischt het geloof. Maar dit beduidt niet dat zij alle raadselen van hemel en aarde ontknoopen kan. Ten hoogste toont zij door een beroep op de wereldgeschiedenis, het *wereldgericht*, dat de leer van eene Voorzienigheid geen ijdel gebeuzel is. Maar indien de nooden des levens, de behoeften des harten ons niet dringen tot het geloof, zoo zal de wetenschap ons niet bekeeren. Geen syllogisme, geen inductie kan zij leveren, waarmede God of onsterfelijkheid voldingend bewezen wordt. Natuurlijk, want beide vallen buiten den gezichtskring der menschen. Ten onrechte heeft men gemeend, dat het juist de taak der wijsbegeerte was die zwaarwichtige vragen te beantwoorden, welke in alle tijden hoofden en harten hebben bezig gehouden. De grenzen der wijsbegeerte zijn geene andere dan de grenzen der wetenschap. Wat buiten de ervaring ligt, behoort niet op het veld der philosophie te huis.

Wat wil deze dan? Al de gegevens der ervaring zijn onder de bijzondere wetenschappen verdeeld. De astronoom bestudeert den loop der sterren, de historicus de ontwikkeling der volkeren, de geoloog de gesteldheid der aardkorst, een vierde iets anders. Wat schiet er nu voor de wijsbegeerte over? Is zij eene koninginne zonder grondgebied? Welk onderscheid is er tusschen den wijsgeer en den vakgeleerde? Men heeft het in de methode gezocht. Terwijl de laatste al de schatten zijner kennis aan ervaring dankt, zou de eerste ze te voorschijn tooveren uit zijn eigen geest. Maar gij hebt gehoord dat ervaring de eenige bron van het weten is. Ook de wijsgeer *vindt* de waarheid, schept ze niet. De akker is dezelfde, de wijze van bearbeiding moet dezelfde zijn voor wijsgeer en vakgeleerde. Maar wie zal ons zeggen, welke de oorsprong en de grens van het weten is? Wie tot ons spreken over het verband tusschen geestelijk en stoffelijk leven? Toch niet de natuurkundige, want deze heeft alleen te doen met wat hij zien en grijpen, ruiken en proeven kan. En evenmin de moralist, want zijn horizon eindigt, waar het stoffelijke begint. In alle wetenschappen wordt van oorzaak en gevolg gesproken. Gaat de eerste aan het laatste vooraf, of zijn zij gelijktijdig voorhanden? Wat zijn oorzaak en gevolg? Wat is beweging? Wat verandering? Wat recht? Wat waarheid? Welke zijn de grenzen der bijzondere wetenschappen? Behoort de meetkunde tot de natuurwetenschappen, al dan niet? Kunnen de ontdekkingen der chemie over de astronomie licht verspreiden? Moet de methode van BACO ook voor de wetenschappen des geestes gelden? Gij bespeurt het reeds: er zijn vragen van algemeen belang, welke derhalve voor de rechtbank van geen enkel vakgeleerde gebracht kunnen worden. De wijsbegeerte nu is de wetenschap van het algemeene. Zij daalt niet af tot de bijzonderheden, waarmede zich de vakgeleerden bezig houden, maar verbindt de deelen onzer kennis en beoogt eenheid van ons weten. Zij is het middelpunt, de centraalzon der wetenschappen, schiet allerwege stralen, vangt ze van alle kanten op. Zij is de wetenschap der wetenschappen.

De wijsgeer ontwerpt eene wereldbeschouwing. Hij dient dus in het groot te weten wat zijn tijd weet. Natuurlijk kan niemand van hem vergen, dat hij een grondig chemicus, een geleerd theoloog zij. Hij behoeft geen verhandeling te kunnen schrijven over den oorsprong van een Slavoni-

schen volkestam of den aard van een zeldzaam ziekteverschijnsel. Dergelijke bijzonderheden worden door hem meestal aan meer bevoegden overgelaten. Maar de geest des wijsgeers is bij uitstek gastvrij: hij neemt de algemeene uitkomsten van de meest verschillende wetenschappen in zich op, en brengt zooveel mogelijk zamenhang in de verspreide deelen onzer kennis; op geen enkel veld van onderzoek blijft hij volslagen vreemdeling. Volgens de schoone vergelijking van MACAULAY staat de ware wijsbegeerte in soortgelijke verhouding tot de overige vakken van wetenschap als een aardglobe staat tot de kaarten van een atlas. Terwijl de eerste een kort overzicht levert van de geheele oppervlakte dezer planeet, brengen de laatste ons slechts afzonderlijke landen en gewesten voor oogen [1]. „De steden en wegen van Engeland, Frankrijk en Duitschland komen veel beter uit in den atlas dan op den globe. Maar terwijl wij op Engeland zien, bespeuren wij niets van Duitschland. Wij mogen den atlas opslaan om de betrekkelijke ligging en den afstand te leeren kennen van York en Bristol, of van Dresden en Praag. Maar hij laat ons in den steek, wanneer het ons om de betrekkelijke ligging en den afstand te doen is van Frankrijk en Martinique, of van Engeland en Canada. Te vergeefs zoeken wij op den globe al de plaatsen in onze buurt, maar hij maakt ons bekend met de betrekkelijke uitgebreidheid en ligging van alle rijken der aarde. Duizenden brengen het verder dan deze of gene wijsgeer in meet- of sterrekunde, in staatsrecht of geschiedenis. Het ware dwaasheid van iemand, omdat hij wijsgeer is, eene bijzondere wetenschap of kunst te willen leeren; even dwaas alsof men een twaalfduims globe raadpleegde, om in Londen te recht te komen. De kennis waarin de wijsgeer uitmunt is die van de wederkeerige betrekking van alle deelen der kennis." Alzoo beschouwd, is de wijsbegeerte het eenige maar onfeilbare middel tegen dien kanker des geestes, welken men *eenzijdigheid* of *bekrompenheid* heet. Zij is de geduchte toovermacht, die vroeg of laat elk vooroordeel zwichten doet. Terwijl hij, die niet dan uitsluitend vakgeleerde is, tot een afgesloten

---

[1]) Ik citeer niet woordelijk, maar pas hetgeen MACAULAY aangaande BACO getuigt op den wijsgeer in het algemeen toe.

groep van verschijnselen beperkt blijft en de wereld miskent welke daarbuiten ligt, opent de wijsbegeerte wijduitgestrekte perspectieven en brengt hoofd en hart in harmonie met het grootsch heelal!

Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer hoogeschool, tweespalt tusschen onze wenschen en den loop der dingen: ziedaar, volgens de oude STOA, de wortel van ieders leed. Indien deze leer geen leugentaal moet heeten, zoo is mij door uwe voordracht en de daarop gevolgde koninklijke benoeming groote vreugde bereid. Liefde wekken voor eene wetenschap, die ik bemin, dat is voortaan mijn schoone plicht! Reeds werd mijn hart dankbaar jegens u gestemd, toen het mij bleek dat gij mijnen naam met dien van ALLARD PIERSON verbonden hadt. Gij begrijpt wat er thans in mij omgaat, nu ik u van *deze* plaats begroeten mag. Heeft het ook u niet getroffen, dat de gevierde redenaar, dien ik zoo even noemde, aan den bloei van godsdienst en kerk zijn leven besloot te wijden, schoon hem het uitzicht was geopend hier, als hoogleeraar, een nieuwen lauwerkrans om zijn hoofd te vlechten? Ik weet dat de richting, die ik volg, aan velen gevaarlijk schijnt. Een sprekend voorbeeld heeft thans allen getoond dat de wijsgeer der ervaring gloeyen kan van liefde tot godsdienst. Ook in mij zult gij iemand vinden, die vroomheid des harten en reine deugd voor de beste goederen dezer aarde houdt. Het is waar, mijne wijsbegeerte is bescheiden. Haar motto is geenszins: *a Jove principium!* Zelfs acht zij het nutteloos te grijpen naar hetgeen in de hoogste sferen verborgen is. Maar dit beduidt niet, dat zij een kelk van bitteren hoon uitstort over dien geheimzinnigen drang des menschen, welke hem aan bovennatuurlijke machten geloof en vertrouwen schenken doet. Uwe keuze voor den ledigen leerstoel bewijst het: ook gij hebt dit begrepen. De luidruchtige stem van sommigen heeft u niet kunnen bedwelmen. Ik dank u voor het groote vertrouwen in mijne nog zoo onvolkomen krachten gesteld. Met waarachtige bescheidenheid aanvaard ik mijne gewichtige taak. Maar

tevens neem ik mij heilig voor de verwachtingen, die gij koestert, niet te beschamen. Vergunt mij te rekenen op uwen invloed, waar ik dien ook behoeven zal!

Dezelfde bede zij tot u gericht, Weledelgestrenge Heer, Secretaris van het Collegie der Curatoren. Reeds kwam het mij ter oore hoe wakker gij zijt, waar het de belangen geldt dezer hoogeschool. Niet slechts handhaving, maar uitbreiding wenscht gij van haar alouden roem. Moge de vrucht van uwen ijver u steeds rijke stof tot zelfvoldoening zijn!

Hooggeleerde Heeren, zeer waarde Ambtgenooten, nooit had ik gedroomd, zoo jeugdig in een kring, gelijk den uwen, te zullen worden opgenomen. Herdenkt den dag, waarop gij zelven, ofschoon met uitnemerder talenten en rijker kennis dan ik thans, voor de eerste maal in dit spreekgestoelte stondt. Dan zal het u niet bevreemden dat, wanneer ik den blik over uwe achtbare rij laat weiden, de toga zwaar op mijne schouders drukt. Slechts wat zin voor waarheid betreft, daarin meen ik met u op ééne lijn te staan. Maar deze zal mij dringen ernstig en veelzijdig mijn geest te beschaven, opdat ik door uw omgang veel genieten moge. Ontsluit mij de schatten uwer wijsheid; ik bid er u om in naam der schoone wetenschap, die ik hier vertegenwoordigen zal: want, indien de philosoof bij het festijn der Musen geen toegedekte, ledige schotels schaffen wil, zoo moet hij rondgaan en voedsel zoeken bij de beoefenaren der verschillende vakken van wetenschap.

Ook om datgene doe ik bij u aanzoek, wat het leven des harten is: vriendschap! In eene andere academiestad leerde ik mannen kennen, van wie het mij smartte te moeten scheiden. Het is alsof ik hun aller beeltenis nu voor mijn geest herrijzen zie. Weest gegroet, voortreffelijke mannen! Innig dank ik u. Gij wist bij mij die opgeruimde stemming, dien levenslust en levensmoed te kweeken, zonder welke alle studie dor en onvruchtbaar blijft. Ik weet het: hier is men bereid uw gemis mij te vergoeden. Menige hartelijke handdruk heeft het mij reeds stilzwijgend gemeld. U vooral ben ik veel verplicht, hooggeleerde MUURLING! De gulle gastvrijheid mij, vreemdeling, betoond, bij een allereerst bezoek aan deze stad, waar

ik voortaan leven en werken zal, was als een helder, zonnig licht, dat vriendelijke stralen op de onzekere toekomst schoot.

Weinige dagen geleden stonden de meesten onder ons bij het graf van mijn voorganger, den hooggeleerden DE GREUVE. Ik zwijg van zijne verdiensten. Aan meer bevoegden verblijve de taak zijn veelbewogen leven te schetsen. Gij allen hebt beter dan ik zijne liefde tot waarheid en vrijheid, zijne rijpe ondervinding, zijne onbekrompen werkzaamheid gekend. Lofspraak uit den mond eens vreemden zou hem, die geen vriend van vleyerij was, niet welgevallig zijn geweest. Slechts ééns heb ik DE GREUVE gezien: twee maanden geleden, toen reeds het tijdperk van welverdiende ruste voor hem was aangebroken. Welk een prachtig hoofd! Hoe sierde hem de sneeuwkrans des ouderdoms! Helaas, reeds was de arme lijder aan de sponde geketend, die hij niet meer verlaten zou. Maar het uitzicht op beter toekomst lenigde zijne smart en sterkte zijn gemoed. Moge thans het morgenrood van blijder dag voor hem zijn doorgebroken!

Eene dubbele teleurstelling vergalt mij voor een deel de vreugde van dezen dag. Ik had OPZOOMER en mijn vader hier verwacht.

Hooggeleerde OPZOOMER, voortreffelijk meester, hartelijk vriend, ik wil u aanroepen, al kan mijne stem u thans niet bereiken. Ook gij viert heden een heerlijk feest. Immers gij stelt prijs op mijn geluk. Geen taal kan beschrijven, wat ik u verschuldigd ben. Beter onderwijs dan in uwe school, kostelijker vriendschap dan in uw huis heb ik nooit gesmaakt. Toen ik als student onder uwe leerlingen zat, zou ik u gevolgd zijn, uren ver, om u te hooren. Uwe lessen over wijsbegeerte waren voor mij schoon en liefelijk, gelijk de reinste muziek. Ik *wil* zoo spreken, want het hart dringt er mij toe; ik *durf* zoo spreken, want wie zal mij van vleyerij betichten? Mijne academievrienden kunnen ieder getuigen, dat ik uw lof niet te luide uitbazuin. Het is mijn ideaal voor een enkelen onder deze jongelingen eenigermate te zijn, wat gij ten volle voor mij en zoo menigeen onder mijne tijdgenooten waart. God verlenge uw leven, opdat gij nog tal van jaren een sieraad van Neêrlands hoogescholen blijven moogt!

Een woord voor u, mijn grijze vader! O, ik weet het, uw oog zou stralen van vreugde en trots, indien gij nu tegenover mij zat. En ik zou er mij op beroemen, uw zoon te zijn. Als zeventienjarig jongeling stondt gij reeds in het vuur bij Waterloo; Antwerpens citadel is van uwe trouw aan vaderland en vorst getuige geweest. Toen in den bloei des levens uwe gezondheid was geknakt en uwe loopbaan gestremd, bracht gij al uwe zorgen op de toekomst uwer kinderen over. Nog heugt mij de tijd, dat gij mijne eerste schreden op het veld der menschelijke kennis richttet. De zaden van deugd en vroomheid, door u en mijne lieve moeder in mijn jeugdig hart gestrooid, zullen eeuwig vruchten dragen. Den hemel zij gedankt, die mij zulke ouders schonk! Liefelijk en onbewolkt neige u beider levenszon ter westerkimme!

Eindelijk een woord tot u, edele jongelingenschaar! Mijne borst zwelt van fiere blijdschap in deze heilige, onvergetelijke stonde, nu ik u voor de eerste maal als mijne discipelen begroeten mag. Ook mijne vrienden zult gij zijn, want in menig opzicht sta ik nog zeer dicht bij u. Treedt allen in het gelid der philosophie! bedenkt dat ieder, in de mate dat hij wijsgeer is, den naam van *mensch* verdient! Of zoudt gij meenen dat de wijsbegeerte eene oude, afgeleefde matrone is, die met zaamgetrokken wenkbrauwen en een gerimpeld voorhoofd, op onverstaanbaren toon, over allerlei dingen redeneert, waarmede een degelijk natuurkundige of een flink godgeleerde niets te maken heeft? IJdel is voorzeker alle bespiegeling, die met woorden *het oneindige*, *het absolute*, *het niet-empirische* verklaren wil, altegader holle klanken, waarvoor men, gelijk de geestigste van Duitschlands philosophen heeft aangemerkt, kortheidshalve zeggen kan: *νεφελοκοκκυγία*! Maar dit verwijt treft de wijsbegeerte der ervaring niet. Gelijk iedere andere wetenschap, wil zij *feiten* ontvouwen. Zij wortelt in het leven en kan vruchten voor het leven dragen. Harmonische ontwikkeling des geestes: ziedaar haar heerlijk doel. Zij schrijft in haar vaandel: *nil humani a me alienum!* Zij wil u beletten uitsluitend chemici of juristen, wiskunstenaars of theologen te zijn; zij wil u verheffen boven den engen kring, binnen welken gewoonte of lievelingsbezigheid u beperkt

hielden; zij wil vleugels schenken aan uwen geest; zij wil u vormen tot vrije mannen! Verdien ik het nu reeds in ieder opzicht uw meester te heeten? Ik weet het niet; maar dit weet ik, dat gij met mij werken en der wijsbegeerte den rug niet keeren zult; want gij kent nog een ander ideaal dan een blooten doctorstitel of eene winstgevende betrekking. Moge onze arbeid door Hem gezegend worden, die ons de liefde tot waarheid heeft in het harte geprent!

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A DIE I M. SEPT. A. CIƆIƆCCCLXII AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam diebus Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; die Martis, hora I, *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet; die Mercurii, hora IX et X, aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die Mercurii, hora matutina VII½, *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa*, die Martis, hora X et XII, *Historiam Animalium molluscorum naturalem* docebit; die Veneris, hora X et XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis zoölogicis* et *zoötomicis practicis* quotidie praeërit.

39

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDE diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet diebus Lunae, hora I, et Iovis, hora pomeridiana VI. *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis. *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X et XI, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, horis X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae et Mercurii, hora IX, Martis, hora X, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta* a se typis divulgata, enarrabit; diebus Martis, hora XI et Mercurii, hora I, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a L. G. PAREAU et a se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora X et Veneris, hora I, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Saturni hora XII ad II *Acta Apostolorum* exponet.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam* et *Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a P. HOFSTEDE DE GROOT et a se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Martis, hora IX, *Evang. Matth.* Cap. V—VII, diebus Iovis et Veneris, eadem hora, *Epistolam* PAULI *ad Galatas* cum

Commilitonibus leget; die Lunae, hora XI, et diebus Iovis atque Veneris, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV, *exercitationes Homileticas*, et die Saturni, hora XI, *exercitationes* provectiorum *Catecheticas*, cum pueris instituendas, moderabitur.

EVERARDUS IANUS DIEST LORGION diebus Martis et Mercurii, hora VIII, aget *de Historia et de Critica librorum Veteris Testamenti*, et diebus Iovis et Veneris, hora VIII, *de Historia et de Critica librorum Novi Testamenti;* diebus Lunae et Iovis, hora I, *Theologiam Biblicam et Ecclesiasticam* exponet; die Saturni, horis IX et X, perget *Historiam Ecclesiae Christianae in patria nostra* enarrare; diebus Mercurii et Veneris, hora XI, *Patristicam* tractabit.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora IV, suis vicibus, praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora X, *Metaphysicam* tradet; hora auditoribus commoda *Ethicam* explicabit. Cum provectioribus SENGLERI *de Deo Philosophiam* interpretabitur.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX; *Elementa Grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora VIII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Libros* IOSUAE et IUDICUM interpretabitur diebus iisdem, hora IX; IESAIAE *vaticinia* interpretabitur die Saturni, hora X. Cum provectioribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Mercurii, hora VI, et *Chrestomathiam Kirschianam a* BERNSTEINIO *editam* eodem die, hora VII.

GUILIELMUS IOSEPHUS ANDREAS IONCKBLOET *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I; *Linguam Litterasque*

Belgicas explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet iisdem diebus, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Mercurii, hora XII; *Litteras medio-belgicas* docebit diebus Lunae et Martis, hora I; SHAKESPERII tragoedias selectas interpretabitur diebus et horis auditoribus commodis; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Lunae et Iovis, hora VI p. m.

GUILIELMUS HECKER die Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora IX, *Antiquitates Romanas* exponet; die Lunae, Martis et Mercurii, hora X, *Historiae universalis* partem tractabit, adhibito GEORG. WEBERI compendio, cui titulus: *Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Cultur, Literatur* cet. (2 Tom. 1861); iisdem diebus, hora XI, *Antiquitates Graecas* docebit.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN die Martis, hora I, Iovis et Veneris, hora X, interpretabitur HERODOTI librum II, PLATONIS *Convivium;* die Lunae et Martis, hora XII, Saturni, hora X, HORATII *Carmina selecta* et CICERONIS *Brutum;* die Iovis et Veneris, hora XI, cum provectioribus pertractabit PLAUTI *Mostellariam*, AESCHYLI *Agamemnonem; Paedagogices* elementa, adiunctis latine scribendi et disserendi exercitiis, tradet die Lunae et Mercurii, hora I.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS muneris vacationem consecutus lectiones nullas edicit; quodsi alia ope iuris studiosis prodesse poterit, eam, quantum per vires licebit, petentibus lubens accommodabit.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, hora XI, Mercurii, hora X, Iovis, hora XI, et Veneris, hora X, *Institutiones* IUSTINIANI explicabit; die Lunae, Martis et Iovis, hora IX, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora X et XI, die Martis, hora X, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, hora IX, Iovis, hora X, et Veneris, hora IX, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

BERNARDUS IANUS GRATAMA tradet *Ius naturale* diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, hora XI; *Ius criminale* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Ordinem Iudiciorum publicorum* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile* hodiernum tradet die Mercurii, hora XI, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Ius mercatorium* explicabit die Mercurii, hora XII et I, die Saturni, hora XI; de *Iudiciis privatis* aget diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN *Oeconomiam politicam* docebit die Lunae, hora XII et I, die Veneris, hora X; *Ius gentium*, die Martis, hora XII et I, die Veneris, hora XI; *Ius publicum*, die Iovis, hora X et XI, die Veneris, hora IX.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis, hora VIII, et Saturni, hora IX, sed post ferias Paschales diebus Mercurii, Iovis et Saturni, hora VIII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet; diebus Lunae, Martis et Saturni, hora VIII, *Therapiam Specialem* morborum tradet, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora VII: — diebus Lunae et Mercurii, hora IX, *Medicinam Forensem* docebit; diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, hora X—XII, Martis et Veneris, VI½ vespertina, in Nosocomio Academico *clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, diebus Martis, hora X, et Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit diebus Martis, Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomico Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAACUS VAN DEEN *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Saturni, hora XI—I; *Remediorum effectum et therapeuticum usum* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem* die Martis, hora XI, die Veneris, hora IX, et die Saturni, hora X; *Diaeteticam et Politiam medicam* die Lunae, hora IV—VI; *Morbos systematis nervosi* die Veneris, hora IV—VI; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXII.

In	Facultate	Theologica	68.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	3.
〃	〃	Iuridica	66.
〃	〃	Medica	63.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	9.
			209.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE IX OCTOBRIS CIↃIↃCCCLXII AD VIII OCTOBRIS CIↃIↃCCCLXIII.

IN FACULTATA THEOLOGICA.

1862.

d. 11 Dec. IOHANNES IACOBUS DIEST LORGION, ex pago Hallum Frisius, publice defensa dissertatione lingua vernacula conscripta, cui titulus: *Regnerus Praedinius*, Theol. Doct., *magna cum laude.*

1863.

d. 4 Febr. IACOBUS VAN LOENEN, ex pago Beilen Drenthinus, publice defensa dissertatione, vernaculo sermone conscripta, cui titulus: *Het Evangelie van Paulus*, Theol. Doct., *magna cum laude.*

d. 1 Oct. BARTHOLDUS THEODORUS GUILIELMUS VAN HASSELT, ex pago Zuidwolde Drenthinus, publice defensa dissertatione, vernaculo sermone conscripta, cui titulus: *De verhouding van Jezus tot de Mozaïsche wet volgens de synoptische Evangeliën*, Theol. Doct., *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1862.

d. 19 Nov. CORNELIUS MARIUS KAN, Groninganus, publice defensa disputatione, *de Euhemero*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.

IN FACULTATE IURIDICA.

1862.

d. 15 Oct. ISAÄC SLUIS, Assena-Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 3 Nov. RUDOLPHUS LUDOVICUS ADRIANUS HAMERSTER DIJKSTRA, ex pago Arum Frisius, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 26 Nov. PETRUS ANDREAE, Snecanus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 18 Dec. ANTHONIUS HAAKMA TRESLING, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 18 Dec. ABRAHAMUS IOHANNES THOMASSEN A THUESSINK VAN DER HOOP, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 20 Dec. IANUS THOMAS FERDINANDUS TELTING, Franequeranus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 20 Dec. PETRUS TONCKENS, Meppelensis, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

1863.

d. 7 Febr. CEBES HOFSTEDE, Assena-Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 2 Mart. GUILIELMUS IANUS QUINTUS, ex pago Haren Groninganus, publice defenso specimine iuridico inaugurale, patrio sermone conscripto, de quaestione: Quid constitutiones nostrae post annum 1795 intellexerint per vocem *Uitvoerende magt*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

d. 28 Mart. HENDRICUS IOANNES FENSELING, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iuris Rom. et Hod. Doct.

d. 12 Maii. ANTHONIUS STHEEMAN, Scheemda-Oldambtinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 27 Iunii. ABRAHAMUS VAN LAER, Zwollanus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 29 Iunii. F. I. VAN DE GRAAFF, Indo-Batavus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 4 Iulii. CHRISTIANUS HARTMAN BUSMAN, Winschotanus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

1862.

d. 16 Oct. IANUS DE VRIES, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 24 Nov. IANUS SONIUS MULDER, Groninganus, Med. et Art. Obst. Doct., privatim defensis thesibus argumenti chirurgici, Chir. Doct., *cum laude.*

1863.

d. 14 Febr. NICOLAUS BROUWER, ex pago Bergum Frisius, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 26 Mart. IOHANNES THEODORUS SORMANI, Groninganus, Med. et Art. Obst. Doct., privatim defensis thesibus argumenti chirurgici, Chir. Doct., *magna cum laude.*

d. 28 Mart. IANUS DE VRIES, Med. et Art. Obst. Doct., privatim defensis thesibus argumenti chirurgici, Chir. Doct., *magna cum laude.*

d. 16 Maii. S. STHEEMAN SWART, Med. Doct. in pago Murmerwoude, privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 21 Maii. HARM REILINGH D. fil., Groninganus, Med. et Art. Obst. Doct., privatim defensis thesibus argumenti chirurgici, Chir. Doct., *magna cum laude.*

d. 22 Iunii. IANUS POPKO DOMENIE, ex pago Haren Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta, cui titulus: *Over de Pepsinevorming*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 25 Iunii. HAIO GUILIELMUS HECKMAN, ex pago Scheemda Groninganus, privatim defensa dissertatione patrio sermone conscripta, cui tutilus: *Over Henosis funiculi Umbilicalis*, Med. Doct.

d. 25 Iunii. PETRUS KOK ANKERSMIT, ex pago Apeldoorn Gelrus, privatim defensa specimine patrio sermone conscripto, cui titulus: *Bijdrage tot*

de kennis der bloedkristallen (Haenetokristallin), Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 25 Iunii. HERMANNUS ANTHONIUS MIDDENDORP, ex urbe Steenwijk, privatim defensa dissertatione patrio sermone conscripta, cui titulus: *Over de doorborende chronische maagzweer*, Med. Doct.

d. 30 Iunii. HILLEBRANDUS IACOBUS WICHERS, ex pago Bellingeweer, privatim defensa dissertatione vernaculo sermone conscripta, cui titulus: *Over den Tetanus traumaticus*, Med. Doct.

d. 30 Iunii. LIBBE FEENSTRA, ex pago Holwerd, privatim defensa dissertatione vernaculo sermone conscripta, cui titulus: *Een geval van Eclampsia gravidarum*, Med. Doct.

d. 23 Sept. IACOBUS BAART DE LA FAILLE, Leovardensis, publice defensa dissertatione patrio sermone conscripta, cui titulus: *Over anomale dubbelvormen van den canalis genitalis femininus in 't algemeen, en Uterus duplex bicornis in 't bijzonder*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 3 Oct. IANUS POPKO DOMENIE, Med. Doct. in pago Zuidlaren, privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIƆIƆCCCLXII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE MEDICINAE.

I. VAN GEUNS, Clar. Ord. Praeses a. 1862—1863.
G. VROLIK.
C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.
A. HEYNSIUS.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. I. MATTHES.
E. H. VON BAUMHAUER.
C. A. I. A. OUDEMANS.

IN FACULTATE THEOLOGIAE.

G. MOLL.
F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }
S. HOEKSTRA, BEN. FIL. } Proff. in Semin. Teleiobapt.
I. G. DE HOOP SCHEFFER, }
I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IN FACULTATE IURISPRUDENTIAE.

H. DE BOSCH KEMPER.
M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
I. T. BUIJS.
T. M. C. ASSER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

H. BEYERMAN.
P. I. VETH.
I. C. G. BOOT.
A. C. ENGELBREGT.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIƆIƆCCCLXII.

Die 29 m. Martii Vir Cl. H. DE BOSCH KEMPER collegis nuntiat se valetudinis causa munus professoris abdicaturum esse. Eodem in conventu Ordo comprobat novam distributionem Scholarum in iis facultatibus, quarum numerus professorum augebitur.

Die 21 m. Iunii recitantur litterae Curatorum, quibus nuntiant in Senatu urbis die 9 m. Maii creatos esse Virum Doct. ADRIANUM CAROLUM ENGELBREGT, Gymnasii Daventriensis Rectorem, Historiae et Antiquitatum Graecarum Professorem, Virum Cons. IOANNEM THEODORUM BUIJS, nunc collegio Renolandico ab actis, Iuris publici et Oeconomiae politicae Professorem in locum Viri Clar. HIERONYMI DE BOSCH KEMPER, qui honestam missionem impetravit, Virum Cons. TOBIAM MICHAELEM CAROLUM ASSER, in hac urbe causarum patronum, Iuris hodierni Professorem.

Kalendis Octobribus inaugurantur novae aedes scholis habendis aliisque negotiis Academicis peragendis destinatae.

Die 6 m. Octobris tres Professores nuper creati in conventum ordinis introducuntur. Deinde in auditorio munus suum publice adiit Vir Clar. ADRIANUS CAROLUS ENGELBREGT, oratione patrio sermone habita *de via, quam Niebuhrius secutus sit in conscribenda historia Romana et de vi huius exempli in quaestionibus historicis.*

Die 13 m. Octobris Vir Clar. IOANNES THEODORUS BUIJS patrio sermone dixit *de natura regni, quod pacto publico innititur* (het wezen van den constitutionelen regeringsvorm).

Die 20 m. Octobris Vir Clar. TOBIAS MICHAEL CAROLUS ASSER munus suum auspicatus est oratione habita *de iure mercatorio et de mercatorum negotiis* (handelsregt en handelsbedrijf).

SERIES LECTIONUM,

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE 1 M. OCT. A. CIƆIƆCCCLXII AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXIII.

IOANNES VAN GEUNS

Pathologiam generalem et *Anatomiam pathologicam generalem* docebit die Lunae, horis X—XII et diebus Martis et Mercurii, hora X;

Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora XI;

Medicinam forensem et *Politiam medicam* tradet bis quavis hebdomade.

GUILIELMUS VROLIK

docebit *Zoologiam* et *Anatomen comparatam* diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora p. m. II;

Anatomiam C. H. iisdem diebus, hora p. m. I; tempore autumnali et hiemali quotidie eadem hora;

Methodum secandi tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

Pathologiam et *Therapiam chirurgicam* docebit ter quavis hebdomade, hora XII;

Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;

Enchireses medicas in cadavere demonstrabit diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

Therapiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur diebus singulis, hora matutina IX.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

Lectiones suas de *Neuropathologia* et *Psychiatria* habebit horis postea indicandis.

ADRIANUS HEYNSIUS

docebit *Physiologiam* diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora XI;
Histiologiam diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora X;
Excercitationibus histiologicis, experimentis et indagationibus physiologicis in Laboratorio physiologico quotidie praeerit.

CAROLUS IOANNES MATTHES

docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam* diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Physicam experimentis illustratam iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum diebus Iovis et Veneris, hora meridiana;
Astronomiam popularem quae dicitur horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

docebit *Chemiam anorganicam* diebus Martis et Iovis, horis VIII—X;
Chemiam organicam die Mercurii, horis VIII—X;
Chemiam pharmaceuticam die Veneris, horis VIII—X;
Chemiam analyticam diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, horis II—IV;

Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie horis IX—IV;
In usum publicum *Chemiae technologicae* capita exponet horis vespertinis postea indicandis.

CORN. ANTON. IOANN. ABRAH. OUDEMANS

Botanicen generalem tradet die Lunae, horis VIII—X; *specialem* die Veneris, horis VIII—X;
Anatomiae et *Physiologiae* plantarum capita selecta exponet diebus Martis et Iovis, hora X;
Pharmacologiam generalem et *specialem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

GUILIELMUS MOLL

tradet *Historiam Ecclesiae Christ. in patria nostra* diebus Iovis et Veneris, hora XII;
Historiam universalem Religionis et *Ecclesiae Chr.* diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Theologiam dogmaticam iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neérlandicae* pertinentia et *Exercitationes homileticas* moderabitur diebus et horis deinceps indicandis.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

quaestiones selectas e *philosophia Iuris* et e *Iure administrativo* tractabit horis dein indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Historiam Iuris Romani enarrabit iisdem diebus, hora X;
Digestorum selecta capita tractabit iisdem diebus, hora XI;
Methodum procedendi in causis civilibus tradet iisdem diebus, hora XII.

IOANNES THEODORUS BUIJS

tradet *Ius Gentium* diebus Mercurii et Veneris, hora IX;
Ius publicum diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X;
Oeconomiam politicam iisdem diebus, hora I.

TOBIAS MICHAEL CAROLUS ASSER

Methodum procedendi in causis criminalibus tradet diebus Martis et Iovis, hora IX;
Ius mercatorium exponet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora II;
Ius civile interpretabitur iisdem diebus, hora III.

HUGO BEYERMAN

Rhetoricam sive praecepta styli Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet die Lunae, hora X—XII et die Saturni, hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrabit die Lunae, hora XII—II et die Saturni, hora XI—I;
Pronuntiationis s. *Eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

PETRUS IOANNES VETH

Historiam linguarum et *literarum semiticarum* enarrabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
docebit *Antiquitates Hebraeas* iisdem diebus, hora VIII;
Grammaticam Hebraeam, adiuncta librorum Samuelis lectione continuata, iisdem diebus, hora X;
Grammaticae Aramaeae elementa diebus Martis et Iovis, hora XI;
Logicam tradet diebus Lunae et Saturni, hora VIII; *Psychologiam* die Lunae, hora IX.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

Antiquitates Romanas explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;

Literas Latinas docebit enarrando *Ciceronis Oratorem*, *Taciti Histor.* IV et V *de bello Batav.*, *Anthologiae poet. carmina selecta* iisdem diebus, hora I;
In *Scholis Graecis* interpretabitur *Lysiae Orationes nonnullas*, *Euripidis Hippolytum*, *Thucydidis libri* II *partem* iisdem diebus, hora II.

ADRIANUS CAROLUS ENGELBREGT,

Historiam recentiorem docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Historiam antiquam iisdem diebus, hora XI;
Antiquitates Graecas vel *Hist. literariam* diebus et horis postea indicandis.

FERDIN. JACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,

Professor in Semin. Evang.-Luther.,

Theologiam dogmaticam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Homileticam diebus Martis et Mercurii, hora X;
Loca selecta N. T. interpretabitur diebus Iovis, hora IX et Veneris, hora IX—XI;
Exercitiis oratoriis vacabit die Iovis, hora III, *catecheticis* die Martis, hora XII, *homileticis* die Martis, hora VIII p. m.;
Discipulis Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,

Professor in Semin. Evang.-Luth.

Exegesin N. T. tradet, interpretando *Evangelio Matthei* inde a Cap. V, die Iovis, hora I, et die Veneris, hora XI;
Exegesin V. T., explicandis Ioëlis vaticiniis, diebus Martis et Mercurii; hora XII;
Philosophiam religionis tractabit diebus Martis et Mercurii, hora I, et die Iovis, hora II;
privatim quaedam patrum Apostolicorum scripta exponet die Lunae, hora VI p. m.

SYTSE HOEKSTRA BENTI FILIUS,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Theologiam christianam dogmaticam docebit diebus Martis et Mercurii, horis IX et X;

Disciplinam morum christianam tradet die Iovis, horis IX et X;

Philosophiam religionis sive *theologiam*, quae dicitur, *naturalem* die Veneris hora IX et X;

De *Iesu Christi vitā* et *historiā* privatim aget diebus et horis deinceps indicandis.

IACOBUS GISBERTUS DE HOOP SCHEFFER,

Professor in Semin. Teleiobapt.,

Historiam nonnullorum librorum N. Testamenti docebit diebus Mercurii et Iovis, hora I;

Exegesin N. Testamenti, interpretanda Iacobi epistola, diebus Martis et Mercurii, hora II;

Historiam Teleiobaptistarum Neerlandicarum tradet die Martis, hora I;

Exercitationes homileticas moderabitur die Iovis, hora II;

Exercitiis oratoriis vacabit die Mercurii, hora III;

Commilitonibus *orationes sacras* habentibus praeses aderit, die Lunae et die Veneris, hora II dim.

IOANNES TIDEMAN,

Professor in Semin. Remonstr.-Reform.

Theologiam Chr. dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora IX;

Theologiam practicam diebus Martis et Mercurii, hora X;

Encyclopaediam Theologiae Chr. tradet diebus Iovis et Veneris, hora X;

Discipulis Orationes sacras habentibus praeses aderit die Martis, hora II;

Exercitia oratoria moderabitur die Martis, hora III;

Historiam Religionis, horis sibi et discipulis commodis.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLXII.

In	Facultate	Theologiae	56.
"	"	Iurisprudentiae	45.
"	"	Literarum	2.
"	"	Medicinae	15.
"	"	Philosophiae	1.
			119.

OVER DE METHODE VAN NIEBUHR IN HET BEWERKEN DER ROMEINSCHE GESCHIEDENIS, EN OVER DEN INVLOED, DIE ZIJN VOORBEELD OP HISTORISCH GEBIED HEEFT UITGEOEFEND.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM,

DEN ZESDEN OCTOBER 1862

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. A. C. ENGELBREGT.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN RAADSLEDEN DEZER STAD, EN CURATOREN DEZER DOORLUCHTE SCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEEREN, SCHRIJVERS VAN GEMEENTE- OF SCHOOLBESTUUR,

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, VEELGEACHTE AMBTGENOOTEN,

ZEERGELEERDE HEEREN, ONDERWIJZERS AAN HET GYMNASIUM,

EDELACHTBARE HEEREN, WIEN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, HERDERS EN LEERAARS DES GODDELIJKEN WOORDS,

ZEERGELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE WETENSCHAPPEN,

BEVRIENDE KWEEKELINGEN DEZER DOORLUCHTE SCHOOL,

EN GIJ ALLEN VOORTS, DIE MET UWE TEGENWOORDIGHEID DEZE PLEGTIGHEID VEREERT,

ZEER GEACHTE HOORDERS!

Te midden van de onderscheidene gewaarwordingen, waarmede ik op dit oogenblik de gewigtige taak plegtig aanvaard, om eene plaats in te nemen onder de hoogleeraren dezer doorluchtige school, speelt mij het bekende gezegde vrij belemmerend voor den geest, van dien Venetiaanschen doge, die zich onverwachts binnen Frankrijks groote hoofdstad bevindende, waar hij eigenlijk niet wezen mogt, als men hem vroeg: wat hem daar wel het meest bevreemde? — eenvoudig ten antwoord gaf: van mij er te zien. Immers wanneer ik al tot heden toe de beoefening der geschiedenis, de taak welke mij hier meer bijzonder is aangewezen, met gewisse voorliefde mogt ter harte genomen hebben; indien zelfs dat onderwijs

42*

steeds een gedeelte uitmaakte van den maatschappelijken werkkring waar binnen ik mij tot dusver bewoog, zoo lag het nogtans, juist uit hoofde van dien eigen werkkring, te veel verdeeld als die was, niet op mijnen weg, om mij uitsluitend te mogen noch te kunnen overgeven aan de behandeling eener enkele wetenschap, op zich zelve reeds zoo gewigtig en van zoo breeden omvang, dat eerst hij een gelukkig voorganger daarvan heeten mogt, die een tal van jaren vlijtig en onverdeeld daaraan besteden kon. En wanneer wij dan zelfs eenen NIEBUHR hooren beweren, dat alleen de behoorlijke synchronistische behandeling der oude geschiedenis eenen omvang van kennis vorderde als hij verklaarde niet te bezitten, wie onzer, zonder onderscheid, deinst dan niet huiverig terug op het bloote denkbeeld van geroepen te worden, om bij welk gedeelte dan ook aan eenen dergelijken eisch te voldoen? Wie durft zich dan vermeten, om, geroepen of niet, zich als gids aan te bieden voor het doorloopen van een veld, voor welks algeheel gelijktijdig overzigt de grootste geschiedkenner aller eeuwen zelfs van ontoereikende krachten sprak? Om niet eens hierbij aan te roeren welke ontzettende uitbreiding dat zelfde veld nog bekoomt, wanneer dat dan verder door alle volgende tijden heen tot op dien waarin wij leven, door ons met en voor anderen onderzocht moet worden.

Doch gewis had ik ook, als een strenger regter voor mij zelven dan anderen klaarblijkelijk waren, van den vinger, die mij steeds op het zwaar gewigt van de taak wees, welke ik op mij ging laden, de oogen niet geheel afgewend, zoo die weer niet met nog meer onweerstaanbare kracht waren heengetrokken naar eene beschouwing, welke onwillekeurig die eerste geheel en al verdrong. Het uitlokkend denkbeeld trouwens, om dan toch voortaan zich hoofdzakelijk juist tot die studie te mogen bepalen, waarbij men zich tot dusver het meest beklaagde, dat men niet naar behoefte en begeerte zich daaraan wijden kon, voor wien zou zulks ten slotte niet hebben blijven bovendrijven, wie ware er niet eindelijk onwederstaanbaar door medegesleept? Mij althans vuurde het aan om met bescheiden moed, de onverwachts voor mij geopende nieuwe levensbaan in te slaan, aan dien zeeman eenigzins gelijk, die van zijnen lust om zich op de golven te bewegen van de verre zee die hij lief heeft, zich niet weerhouden laat door de angstvallige bedenking, dat het schip het-

welk hem voeren zal noch geheel nieuw, noch van alles volkomen toegerust is. En zoo zij mij hier, om bij deze zelfde beeldspraak te blijven, alsof ik eenen mij eervol toevertrouwden, in geen geval eenen door mij gevraagden, nieuwen togt ging ondernemen, ook voor het minst die natuurlijke en onwillekeurige deelneming daarbij beschoren, welke in Neêrlands meest beroemde handelstad tevens steeds iederen uitzeilenden vergezelt, en blijke die alzoo aanvankelijk uit de welwillende aandacht waarmede door u bij deze plegtigheid worde aangehoord mijn kort betoog *over de methode van Niebuhr in het bewerken der Romeinsche geschiedenis, en over den invloed, die zijn voorbeeld op historisch gebied heeft uitgeoefend.*

Het is een eigenaardig verschijnsel, G. T., op het gebied der wetenschap in het algemeen, dat het eerst voor onze eeuw scheen te zijn weggelegd, om daarin zoodanige gewigtige veranderingen te brengen, zoowel ten opzigte van opvatting als van aard van bewerking, dat op weinige gelukkige uitzonderingen na, het grootste gedeelte van den didactischen arbeid der zelfs meest verdienstelijke mannen van vroeger, thans, zoo al niet zonder eene gewisse mate van eerbied echter genoegzaam als geheel verouderd, ja hoe hard de uitdrukking ook schijnen moge, als weinig bruikbaar meer beschouwd wordt. Dit met algemeene voorbeelden te staven zou mij ligtelijk, en misschien te regt, het verwijt kunnen berokkenen, van mijn voet op een terrein te zetten, dat ik vooral te dezer plaatse niet betreden mag; maar zoo zij het mij dan slechts vergund de meer bepaalde vraag te mogen opwerpen, welke nieuwere geschiedenis van de Romeinsche republiek, die vóór NIEBUHR in het licht verscheen, in den tegenwoordigen tijd nog wordt gelezen of aanbevolen? Het zij verre van hiermede te beweren, dat het werk van zooveel geleerden uit vorige tijden, die achtereenvolgens de zoo belangrijke geschiedenis van dit volk tot een hoofddoel hunner onderzoekingen maakten, zonder eigenlijke verdiensten, misschien in zijne uitkomsten wel vruchteloos was. Wie zou immer eene zoo dwaze uitspraak doen? Neen, NIEBUHR zelf sprak met den warmsten lof van de onschatbare bouwstoffen, die reeds lang te voren, inzonderheid door onze landgenooten, tot de meer juiste waardering en verklaring van Romes geschiedenis waren bijeenverzameld. Ongeveinsd

was de hulde door hem in dit opzigt vooral onzen PERIZONIUS toegebragt. Doch was tot nog toe al meermalen met veel scherpzinnigheid uiteengezet, hoeveel tegenstrijdigs en onzekers er in de Romeinsche geschiedschrijvers zelven gevonden werd, het bleef eerst voor eenen NIEBUHR weggelegd, om, uit al wat hij voorhanden zag, uit wat zijn scheppend vernuft daarnaast ontdekte, een genoegzaam geheel nieuw gebouw op te trekken, dat aanvankelijk, om het verrassende der van vroegere zienswijze geheel verandere constructie waarnaar het was aangelegd, schier evenveel bestrijders als bewonderaars vond, om echter weldra de algemeene erkenning af te dwingen, dat al mogt dan ook dat gebouw in alle kleine afzonderlijke deelen niet even onberispelijk wezen, de hoofdgedachte die daarbij geheerscht had, voortaan bij iederen arbeid van den zelfden aard zou moeten blijven heerschen, waarmede als van zelf, wat voorheen op andere grondslagen was opgehaald als geheel verouderd bleef daarstaan of ineenviel.

Wanneer ik daar nogtans zoo sprak van hetgeen voorheen op andere grondslagen was *op*gehaald, met het oog op de verschillende 't zij geheele of gedeeltelijke bewerkingen der Romeinsche geschiedenis die vóór NIEBUHR verschenen waren, dan had ik welligt, ten opzigte van den arbeid in dezen, die nog altijd den meesten roem verworven had, mij liever niet van een woord als dit, maar veeleer van *afbreken* of *omverhalen* moeten bedienen. Want hierin muntte Niebuhrs methode boven die zijner voorgangers zoo stellig, zoo glansrijk uit, dat hij, waar de kritiek van anderen slechts omvergeworpen en op lijnregte tegenstrijdigheden verwezen had, met dergelijke negative uitkomsten geenszins tevreden, veeleer des te rusteloozer er naar streefde, om naarmate hem meer ontviel, zou men zeggen, zooveel te vuriger een juist en aanschouwelijk beeld te willen vormen van het volk wiens aloude lotgevallen hem boven alles aantrokken. Zijne methode, om het meer duidelijk te herhalen, was, om met behulp der kritiek eene geschiedenis te verkrijgen, welke naar zijne veelbeteekenende definitie van dat woord „het handelen, leven en lijden der menschen als menschen" moest blootleggen. Zij die te voren in haar meer eene getrouwe opsomming en beschrijving van in chronologische orde geboekte hoofdfeiten zagen, hadden zich dan ook meestal vergenoegd met

waar zij in hunne bronnen tegenstrijdigheden of leemten vermeenden te ontdekken die blootelijk aan te wijzen, zonder veel meer. Onnoodig hierbij aan te toonen hoezeer Niebuhrs methode het op deze wijze in deugdelijkheid van al zijne voorgangers winnen moest, en die ook eerst eene degelijke school kon stichten, omdat zij, bij hoeveel duisters daar ook blijven mogt, altijd tot positive resultaten zou leiden, waartoe zijner voorgangers scepticismus of bloot negative rigting magteloos moest terugwijken.

Treden wij intusschen hierbij een weinig terug ten einde de groote verdiensten van NIEBUHR, waarop hij, door zijne bewerking der Romeinsche historie zich eene blijvende aanspraak bij alle volgende beoefenaren der geschiedenis in 't algemeen verworven heeft, meer geregeld voor den dag kome. Naar diens eigene verklaring was gedurende de beide eerste eeuwen na de herstelling der letterkunde de magt van al wat eenmaal bij de oude schrijvers geschreven stond zoo groot, dat het voor eene roekelooze vermetelheid gold wanneer iemand het wagen durfde eenigen twijfel te voeden omtrent de geloofwaardigheid zoowel dier berigten afzonderlijk als van den berigtgever zelven in 't algemeen. LUTHERS beruchte uitspraak „das Wort sie sollen lassen stehn" oefende ook ontegenzeggelijk hier haar gezag uit. Ja zoover ging die eerbied voor het geschrevene, dat men vaak maar naast en door elkander opteekende wat men bij de ouden vond, in plaats van, gelijk het oppervlakkigst oordeel thans toch handelen zou, daaruit óf eene overlegde keuze te doen, óf bij onoplosbare twijfel de gansche zaak ook bloot als zoodanig voor te stellen. Als een duidelijk voorbeeld van dusdanige geheel onoordeelkundige bewerking moge zoo het volgende dienen. Gelijk genoegzaam bekend is behoort het uiteinde van den consul REGULUS tot een der zwakke, of liever moeijelijke punten in de Romeinsche geschiedenis; daar het nu althans vrij algemeen vaststaat, dat de Romeinsche schrijvers, uit bittere vooringenomenheid tegen de Karthagers en om eigene gruwelen te vergoelijken of te bedekken, allengs allerlei wreede verhalen hieromtrent in omloop bragten. Het is niet noodig die gansche historie hier in het breede te behandelen, en voor ons doel ook genoeg, om er alleen op te verwijzen, hoe geheel uiteenloopende in elk geval die berigten omtrent REGULUS folterdood bij de ouden zijn, en wel allermeest bij hen

die lang na hem leefden, terwijl juist POLYBIUS met geen enkel woord zelfs daarvan melding maakt. Want zoo berigt dan, volgens GELLIUS, C. SEMPRONIUS TUDITANUS, die meer dan eene eeuw na het eindigen van den eersten Punischen oorlog consul was, dat men REGULUS te Karthago, voor zijn hem opgelegd gezantschap naar Rome, een langzaam werkend vergif ingaf, hetgeen hij echter gemerkt zou hebben en weshalve hij den vrede nog meer afried. Dat men vervolgens, daar er bij zijne terugkomst in Afrika nog te veel leven in hem stak, hem had afgemaakt door hem nimmer eenigen slaap te vergunnen. Q. AELIUS TUBERO, die een vriend van CICERO was, vermelde daartegen, dat men REGULUS eerst in het stikdonker opsloot, waaruit men hem plotseling te voorschijn trok, om hem met het gezigt aan de brandende zonnestralen bloot te stellen, na hem vooraf de oogleden naar boven en naar beneden te hebben vastgenaaid. Volgens CICERO weer sneed men die af, en bond hem toen vast op een zeker toestel waarop men hem liet omkomen, alweer met hem steeds wakker te houden. Bij APPIANUS leest men, dat men hem in eene soort van val of kooi opsloot aan alle kanten van scherpe punten voorzien. Op eene andere plaats bij denzelfden schrijver waren ijzeren pennen van binnen vastgemaakt aan eene planken kist, waarin hij altijd regtop moest blijven staan, zonder ergens tegen te kunnen leunen. De schrijver *de viris illustribus Romae* berigt ongeveer hetzelfde. FLORUS, om maar niet verder te gaan, gewaagt van gevangenis en kruisdood. — Maar wat deed nu ROLLIN, altijd een der geachtste geschiedschrijvers van zijnen tijd. Zonder ter regter of ter linker zijde om te zien, pakt hij eenvoudig al die verschillende verhalen regelregt voor zich op en schrijft aldus: „men hield hem langen tijd in eene donkere gevangenis opgesloten, waaruit men hem eensklaps voor den dag haalde, na hem de oogleden te hebben afgesneden, ten einde hem in dien staat aan de brandende zon bloot te stellen. Daarop sloten zij hem in eene soort van kist, die stijf stond van pennen, welke hem dag of nacht geen oogenblik rust gunden. En na hem aldus lang gefolterd te hebben met eene wreed bewerkte slapeloosheid, sloegen zij hem eindelijk aan het kruis, hetgeen de gewone doodstraf bij de Karthagers was." — ROLLIN trekt alzoo nagenoeg al die verschillende opgegeven omstandigheden dood eenvoudig bij elkander: alleen spreekt hij niet van dat vastnaaijen der oogleden, eene operatie

trouwens, gelijk reeds over lang werd opgemerkt, welke met dat afsnijden ook moeijelijk te vereenigen viel. — Toen ROLLIN nog zoo schreef had echter reeds JACOBUS PALMIER, een leerling van den grooten CASAUBONUS, zijne bedenkingen tegen dien dood van REGULUS in het midden gebragt, trouwens met al den schroom, welke hem door zijn tijd nog werd ingeprent bevreesd als hij zeide te zijn van niet slechts den lachlust maar zelfs de verontwaardiging zijner lezers te zullen opwekken, wanneer hij het wagen ging de berigten van CICERO en anderen in twijfel te trekken. Bovendien was toen ROLLIN zijne vrij uitvoerige *Histoire Ancienne* uitgaf mede BAYLE al lang gestorven, doch de opschudding door zijne *Dictionnaire* verwekt nog in volle beweging. Het moge zijn, dat een man als ROLLIN, hoeveel hij zelf ook had moeten lijden uithoofde van den kwaden reuk van Jansénisme waarin hij stond, zich daarom nog weinig getrokken gevoelde door de terstond van zoo vele zijden hevig aangevallen strekking van Bayles werk. Maar dat hij daardoor niet wakker geschud werd, om ten minste wat meer kritiek aan te wenden bij hetgeen hij las of schreef, mag ons, bij een vlijtig geleerde als hij altijd was, met reden bevreemden. Op geheel meesterlijke wijze was trouwens reeds eenige jaren voor BAYLE de grondslag gelegd eener allezins degelijke beoefening der Romeinsche geschiedenis, door onzen bereids genoemden grooten landgenoot PERIZONIUS; doch het schijnt dat BAYLE van diens *Animadversiones historicae*, door NIEBUHR bewonderd en haren tijd vooruit verklaard, nog geen gebruik heeft gemaakt. BAYLE bewandelde ook slechts zijn eigen sceptischen weg, waarop hij straks met breede schreden zou gevolgd worden door DE BEAUFORT. Dit scepticisme intusschen, dat daarop zoo echt reactionnair tegen dien huiverenden lettereerbied van eene eeuw en meer te voren door de gansche geschiedenis henendrong, had gewis mede zijne zeer gelukkige zijde; doch eigenlijk kwam de kritiek daarmede al niet veel verder dan de hoogte waarop haar al aanstonds de zoogenaamde vader der geschiedenis zelf reeds gebragt had, gewoon als die was, om waar hij ergens berigten vond in strijd met hetgeen hij aannemelijk achtte, eenvoudig daarnaast te schrijven, dat hij zulks niet gelooven kon: *ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες*. Wel had men niet altijd afgebroken, soms ook opgebouwd, d. i. enkele punten uitgewerkt bij de verklaring van de schriften der ouden, vooral dan van LIVIUS, waarin reeds in

de eerste helft der zestiende eeuw een GLAREANUS op uitstekende wijze was voorgegaan. Hoe groot nogtans zijne verdiensten waren en die van zooveel zijner loffelijke navolgers, namen waarvan het niet noodig is hier eenige op te noemen, de resultaten van hun sporadisch onderzoek waren alleen veelbeteekenend voor de meer bijzondere kennis der antiquiteiten, die echter de geschiedenis zelve niet buiten den beperkten kring bragten, waarin men zich bij haar vooreerst nog schroomvallig bleef voortbewegen.

Wat MACHIAVELLI over LIVIUS schreef, bevatte gewis veel nieuws, doch geheel verkeerd waren zijne denkbeelden, even als later nog van MONTESQUIEU, over het grondbezit bij de oude Romeinen, en daardoor kunnen zelfs de historische schriften dier beide ten allen tijde zoo gevierde denkers, als op valsche grondslagen voortgebouwd, op geene blijvende waarde aanspraak maken, tenzij in zooverre zij de studie tot geschiedkundig onderzoek gewisselijk bevorderd hebben.

Wij zagen echter dat die eerbied, dat onvoorwaardelijk autoriteitsgeloof, eerst zoo algemeen, en daarop schoorvoetend en niet dan bij uitzondering door enkele geleerden in hunne verspreide aanteekeningen afgeschud, langzamerhand verdween en zich oploste in een volslagen scepticisme, waarin DE BEAUFORT voorzeker zich het sterkst bewoog, zooals reeds terstond uit den eigen titel van zijn berucht boekske blijkt: *Sur l'incertitude des cinq premiers siècles de l'histoire Romaine.* Bijaldien daar soms nog één hier zijn kon, die met eenigen schrik voor het eerst misschien dien titel hooren mogt, zoo zij ter zijner geruststelling in 't voorbijgaan gezegd, dat in geen geval DE BEAUFORT kan beschuldigd worden van met die eeuwen krap of schriel gerekend te hebben. Maar wat daarenboven nog het minst bevredigend bij hem is, trouwens een natuurlijk gevolg zijner bloot destructive rigting, hij laat u bij de puinhoopen zitten, daargelaten nog, dat menig gebouw daartusschen altijd stevig genoeg had kunnen blijven staan. Want van welken kant ook beschouwd, en welke mate van fijne scherpzinnigheid men ook aan de school der sceptische geschiedvorschers moge toekennen, hunne resultaten zijn geene andere, dan dat men leert inzien wat *niet* als geschiedkundige waarheid kan aangenomen worden, hier in 't bijzonder wat *niet* de geschiedenis van 't Romeinsche volk is, zonder daarom aan te toonen wat die dan werkelijk bevat. Tot

deze gelukkige uitkomst zou eerst de geniale methode van NIEBUHR leiden. Deze toch bevredigt zich niet met bloot te leggen, wat als valsch of onwaar verworpen, wat ten minste als zeer twijfelachtig beschouwd dient te worden, maar biedt, als een andere CUVIER, uit de geringste overblijfsels u vaak nog een duidelijk beeld aan. Zijne methode, indien men haar met een enkel woord zoo zou mogen aanduiden, streefde meer naar begrip en verklaring, waar anderen slechts gezocht hadden te zuiveren en te schiften. Dit laatste nu moge voldoende wezen bij de voorbereidende bewerking van metalen, waar men een zuiver geheel behoudt, wanneer alle vreemde bestanddeelen daaraan onttrokken zijn; doch zou er daarom al eene geschiedenis des Romeinschen volks overblijven, indien men LIVIUS en alle andere hoofdbronnen, zelfs zeer naauwkeurig kon ontdoen van wat daar tegenstrijdigs of onwaars bij hen mogt gevonden worden? Zoo schenen, naar men haast gelooven zou, die mannen te denken, wier historische kritiek schier geene andere was dan om het onhoudbare aan te toonen van verschillende berigten, gelijk die eenmaal tot ons gekomen waren. Wij herhalen echter dat men verkeerd zou doen met hun daarom geene of slechts geringe verdiensten toe te kennen. In tegendeel, lateren waren altijd oneindig veel aan hunne voorbereiding verpligt. Doch op die voorgangers alleen blijft slechts van toepassing wat HEGEL geheel ten onregte nog van NIEBUHR beweert, namelijk dat die wel eene kritiek maar geene geschiedenis geleverd heeft. Zijn gansche onderzoek rigtte zich geheel en al daarheen, en dat doel heeft hij ook glansrijk bereikt, voor zoover het altijd bereikbaar was. Waar hij een enkel lichtpunt gevonden had, tusschen de nevelen in welke eenen duisteren voortijd omhullen, daar rustte hij niet voordat die flikkering zich tot eene heldere vlam had uitgebreid, kleuren en leven verspreidende over het gansche veld daar omheen. Getuigen zulks zijne eigene woorden, waar hij verklaart zoo oneindig veel verpligt te zijn aan HEYNES beroemde verhandeling over de agrarische bewegingen, zonder dat die hem eigenlijk meer had geschonken dan het levendig bewustzijn, dat de Gracchen zich althans niet hadden schuldig gemaakt aan het aanranden van eigendom. Die negative zekerheid, in tegenspraak, als zij scheen, met de berigten der ouden zelven, bragt, naar hij zich verder uitdrukt, zijn verstand slechts in den pijnlijk-

sten toestand; waarbij hij zelfs met het wanhopig streven om theologische mysteriën te willen begrijpen, het gemartel vergelijkt om eenen staat van zaken uit te denken, waarvan men slechts het tegendeel als onhoudbaar heeft leeren verwerpen. Die zoo vurig zoekt om uit de duisternis te geraken, moet wel tot het licht komen, en zoo gelukte het ook eindelijk NIEBUHR, geleid als hij daarbij werd door het regtskundig onderzoek van zijnen vriend SAVIGNY, om, uitgaande van die verhandeling van HEYNE, een geheel nieuw en duidelijk inzigt te leveren van den eigenaardigen toestand, waaronder Romes staatslanderijen werden beheerscht. Van hoeveel gewigt deze afzonderlijke studie werd voor de gansche geschiedenis der republiek, hierover zij het genoeg te herinneren, hoe voor een groot gedeelte alle inwendige beroerten en onlusten van dit volk ontkiemden op ditzelfde terrein, welks naauwkeurige kennis voor het regt beoordeelen der partijen alzoo te eenenmale onmisbaar wordt. En hierin juist onderscheidt zich Niebuhrs methode zoo meesterlijk, zich steeds meer tot taak stellende om u de geschiedenis te doen begrijpen dan u die te leeren in den gewonen zin, dat zij in afzonderlijke opstellen altijd eerst tot de volledige beschouwing van die toestanden of feiten doordringt, wier voorafgaand begrip onvoorwaardelijk vereischt wordt, om den gang der volgende gebeurtenissen behoorlijk te kunnen verstaan. In een gewoon handboek moge eene dergelijke bewerking al eens blijken minder doeltreffend te wezen en dient een meer geleidelijke vorm op den voorgrond te staan. Maar zal men naar dien maatstaf een werk als dat van NIEBUHR beoordeelen? Neen, ik zou zelfs die vraag hier niet opwerpen, ware het niet dat mede nog door HEGEL in zijne *Philosophie der Geschichte*, bij zijne apodictische uitspraak over Niebuhrs geschiedenis het verwijt ware gevoegd, dat zij eigenlijk slechts uit eene reeks van verhandelingen bestaat, waaraan alle eenheid ontbreekt. Geenszins zou ik durven beweren, dat NIEBUHR eenen doorgaanden duidelijken of behagelijken stijl bezit, waarbij hij zelfs vaak bijna even duister is als zijn zoo even genoemden bestrijder. Maar zijne methode zou geene navolging verdienen indien het haar met dat al aan eenheid ontbrak. Dit verwijt nogtans zal reeds genoegzaam verdwijnen voor ieder wie slechts vlugtig bedenkt, hoe nu nog, bij die enkele drie deelen, helaas, die wij maar van zijne eigene hand bezitten, die nood-

wendig voorafgaande verhandelingen in eene eenigzins ongelijkvormige verhouding staan tot de rest; doch dat die meer schijnbare ongelijkvormigheid meer en meer verdwenen zou zijn naarmate wij zijne geschiedenis verder hadden zien afgewerkt, daar uit den aard der zaak alles wat volgen moest meer geleidelijk zou afloopen. Daarbij zijn het juist die afzonderlijke opstellen, welke de grootste geschiedkundige eenheid bij NIEBUHR bewerken, daar zij allen dienen om een duidelijk inzigt te leveren van het geheel, en menigeen die gaarne zal toegeven, dat hij meer het Romeinsche volk heeft leeren kennen uit eene enkele verhandeling, b. v. als die over het *plebs*, dan uit geheele boekdeelen van STUART en anderen. Het komt slechts er op aan, wat men onder geschiedkundige kennis verstaan moet. De waarde van al het overige laat ik voor het oogenblik daar, doch hij die het helderst inzigt heeft van de wording, het doel en het streven der staatspartijen van eenig volk, zal, om kort te gaan, ook de geschiedenis van dat volk het best begrijpen; zoo als hij, om even op eigen terrein over te stappen, die den rooden draad ziet, gelijk GÖTHE het noemen zou, welke van FLORIS V tot op de Fransche omwenteling doorloopt, zonder daar juist afgebroken te worden, al mogt hij dan ook al eens met de meer bijzondere gebeurtenissen uit de geschiedenis van ons land niet zoo naauwkeurig bekend zijn, toch geacht mag worden zich daarin vrij wel tehuis te gevoelen. — Onwillekeurig herinnert gij u hierbij G. T. het nut dat gij allen trokt uit die enkele voorlezingen alleen over de voormalige staatspartijen in de Nederlandsche republiek van onzen geleerden TYDEMAN. — Maar ook in dit opzigt dan komt NIEBUHRS methode den hoogsten lof toe, dat zij, de aanleering der belangrijkste feiten, jaartallen enz. meer aan u zelven overlatende, u de grondslagen duidelijk blootlegt, waarop de wezenlijke kennis der geschiedenis des Romeinschen volks berust. Met meer dan scherpen blik drong hij daarbij door de verst verwijderde tijden henen, want zoo iemand, dan bezat hij gewis in de hoogste mate die gave, welke GROTE nog ietwat sarcastisch „historical divination" noemt. Griekenlands jongste groote geschiedschrijver trouwens, een echt Engelschman als die is, vordert in 't algemeen een meer positief standpunt dan NIEBUHR. Van den Trojaanschen oorlog gewagende, zegt hij eenvoudig, dat evenmin als de mogelijkheid daarvan ontkend, zoo

de werkelijkheid daarvan niet bevestigd kan worden. En daarmede plaatst hij dien ganschen krijg buiten de eigenlijke historie. Voor NIEBUHR daarentegen behooren de togt der Atriden naar Troje, de terugkeer, de dood van AGAMEMNON wel degelijk tot de geschiedenis, al liggen deze gebeurtenissen ook nog buiten de grenzen waarachter die eerst zekerheid erlangt. Doch gelijk hij zoo zinnelijk voorstelt, de traditiën van een ver verwijderd voorheen zijn aan schaduwen gelijk. Het moge zijn, dat wij daarvan zelfs niet altijd de leer van reflectie kunnen nagaan, dat zij honderd omstandigheden voor ons in het onzekere laten, maar mogen wij in elk geval uit hare verschijning niet tot het stellig bestaan besluiten van een ligchaam dat ze afwerpt? En zou alzoo iemand mogen beweren, wanneer hij eene overlevering als die van het Romeinsche koningschap zoo diep in alle volgende tijden vastgeworteld ziet, zelfs al ware er met dien Gallischen brand al eens geen enkel historisch monument overgebleven, dat dit koningschap op zich zelf nog niet mag opgenomen worden, onder de werkelijke geschiedenis? Of wil men nog een ander, een meer uitgewerkt beeld van hem, waarmede hij zoo regt zinnelijk als 't ware rekenschap aflegt van de zienswijze waarmede hij Romes begin en oudste stammen denkt te behandelen, zie hier wat hij bij den aanvang daarvan zegt: „Toen het aanwezen van een onbekend zuidland nog algemeen geloofd werd en de omtrek daarvan reeds op kaarten stond aangestipt, zoodat het voor een verwaand ongeloof gold dat land als verdicht te verwerpen, toen was het eene wezenlijke verdienste als koene zeevaarders door die lijn henen sneden, en het bewijs leverden, dat de daarin opgenomene werkelijk voorhanden punten en kusten daarom nog geene werkelijkheid schonken aan het denkbeeldig geheel. Eene verdere schrede deed het bestaan daarvan volkomen in duigen vallen. Maar de kennis van de aardglobe werd eerst bevredigd door het onderzoek der afzonderlijke eilanden, welke de plaats van dit vaste land alsnu innamen. En als men door rif en branding verwijderd daarop nog niet landen mogt, terwijl nevelen nog het vorschend oog geheel omhulden, toen was hetgeen men waarnam evenwel geene negative aanwinst meer; want veel kon men reeds opmaken uit de bekendheid van zoodanige landen, waarvan men verwantschap of eenheid met dat wat niet onmiddelijk onderzocht kon worden, op redelijke gronden mogt aannemen."

Men ziet intusschen dat NIEBUHR geenszins den kwaden reuk, ja ik zou haast seggen den gemoedelijken spot verdient, waarvan zijne geschiedenis bij poëten en allen dien hem niet gelezen hebben wel eens het voorwerp is. Immers zijn naam alleen wordt soms gebruikt om eene bloot afbrekende rigting aan te duiden; ofschoon anderen op dit punt niet alleen veel verder gingen, maar door hem, in plaats van dan maar steeds weg te snijden, in tegendeel uit het bekende in het onbekende zelfs nog veel wordt opgebouwd. Het is echter niet moeijelijk om na te gaan, hoe men aan die vrij algemeene opvatting is gekomen. De namen toch van gedeeltelijke voorgangers gaan vaak in dien eenen verloren, die soms slechts het gebouw optrekt waarvan de bouwstoffen reeds genoegzaam voorhanden waren, even als dit — zij zulks slechts ter verduidelijking hier aangevoerd — nog mede het geval werd bij die latere zooveel gerucht makende verschijning van dat werk van STRAUSS. Doch zoo werd dan aan NIEBUHR, als het eenmaal erkende hoofd der nieuwere historische rigting, de roekeloosheid, waarmede sommige zijner voorgangers een goed deel van de geloofwaardigheid der Romeinsche geschiedenis hadden ontkend, niet zonder groote eenzijdigheid voorgeworpen. Want zoo groote verblinding beheerschte soms de zienswijze zijner tegenstanders, zoo scheef waren mede de gevolgtrekkingen, die men aan zijnen zuiver wetenschappelijken arbeid ontleende, dat er zelfs waren, gelijk onder anderen die Geheimer-ober-Regierungsrath SCHULTZ, die een lijvig boek tegen hem schreven, om aan te toonen, hoe hij met zijn vriend SAVIGNY eigenlijk een paar vernielende Jacobijnen waren, en zijn werk allerverderfelijkst was voor de rust van iederen goed geordenden staat. Wij gevoelen ons geenszins geroepen, en noodig is het daarbij ook niet, om hier partij te trekken voor NIEBUHRS echten vrijheidszin. Den langen strijd tusschen de Plebejers en Patriciërs te Rome, las hij uit een ander gezigtspunt dan hetwelk LIVIUS in de allereerste plaats hieromtrent aanbiedt; het voortdurend streven der volkstribunen, door velen vaak zonder onderscheid slechts met den naam van roervinken en dergelijk bestempeld, vond in hem eenen onpartijdige beoordeelaar: *inde irae*. Hoe zelfs NIEBUHRS staatkundige denkbeelden in 't algemeen, na die gebeurtenissen van 1830, eene vrij merkbare wijziging ondergingen, gaan wij insgelijks als hier onnoodig voorbij. En zoo roeren wij ook slechts ter loops aan, dat even goed als

hij van LIVIUS opmerkt, hoe die zelf der geloofwaardigheid van de vroegste geschiedenis zijns volk een te slechten roep heeft bezorgd, door de overdrevene voorstelling van alles wat bij dien Gallischen brand zou zijn verloren gegaan, zoo weer NIEBUHR zelf zich gedeeltelijk te wijten heeft, dat men zijne methode vrij oppervlakkig als slechts negatief beschouwt, ten gevolge van zijne misschien ook wel te hoog gekleurde uitdrukkingen, als hij zoo spreekt van het gedicht van SERVIUS, het lied der Tarquiniërs enz.

Maar het is dan juist weer eene andere beschuldiging tegen NIEBUHR, dat hij, in stede van altijd af te breken, vaak ook construeert uit eigen brein. — Wij zijn met de erkenning van dit feit reeds vooruitgeloopen, hetwelk bovendien reeds duidelijk genoeg voor den dag kwam uit zijne eigene vergelijking van zoo even, waar hij van die eilanden sprak, en van de analogie waarmede men daarbij te werk kon gaan, en zouden vermeenen schier te kunnen volstaan met hierop eenvoudig te vragen: handelde dan CUVIER niet even zoo? Eene zeer talentvolle schrijfster zegt ergens: ik leer de geschiedenis niet, maar ik raad die. Terstond zal elk eene dergelijke uitspraak met eenen glimlach begroeten, doch welligt bij nader beschouwen haar nog niet geheel en al als eene paradoxe dwaasheid verwerpen. Maar wij gaan verder. Dat construeren van een geschiedschrijver, die reconstructie waarvan men zoo telkens spreekt, dat aanvullen van enkele plaatsen en het soms daarop volgend uiteenzetten van dezelfde gebeurtenissen en omstandigheden onder een gezigtspunt geheel verschillend van dat waaronder men die tot nog toe in het algemeen beschouwde, wie zal zulks onvoorwaardelijk wraken? Is het over dit beginsel op zich zelf, dat men den staf zal breken? Neen, slechts de grillige onwetenschappelijke aanwending daarvan verdient afkeuring, daar juist eene degelijke, bruikbare geschiedenis eerst voor den dag kan komen bij den schrijver, die niets blindelings naschrijft, maar naar eigene zienswijze zijne zaken uiteenzet. Want om hier even die meestal op den voorgrond gestelde en zoo hoog aangeprezene onpartijdigheid des geschiedschrijvers te bespreken, wat beteekent zij eigenlijk? Toch niet dat hij b. v. geene andere getallen opgeeft dan hij werkelijk vindt, geene verliezen of wat dies meer zij verwringt of bemantelt? Immers die zoo te werk gaat vervalt van zelf als niet eerlijk man buiten elke eerlijke beschouwing, en evenmin als wij, waar ergens

ook, de afwezigheid van eenig gebrek of ondeugd als iets verdienstelijks kunnen beschouwen, evenmin willen wij ook die onpartijdigheid loven en prijzen, maar slechts laken en veroordeelen waar zij niet wordt aangetroffen. — Doch de onpartijdigheid dan om zelf volstrekt geene partij te kiezen, zoodra men in de ontwikkeling of beschrijving treedt van staatkundige partijschappen van welken aard ook, zullen wij die van den geschiedschrijver vergen? Ik mag niet daartegen hebben zoo gij eerst uitmaakt, of gij ook van hem vergen moogt, dat hij zelf in het geheel geene beginselen hebbe, aan welken eisch nogtans, zoolang de woelingen der menschheid door menschen te boek gesteld worden, moeijelijk zal kunnen worden voldaan. De dorre kronijkschrijver, die slechts enkele hoofdgebeurtenissen naast en onder elkander stelt, moge die schoonschijnende onpartijdigheid al eens vrij wel bereiken, op den eigenlijken naam van geschiedenis mag zijn werk nog geene aanspraak maken. Niet zoodra echter zal het hiertoe verarbeid worden, of de meest afgetrokken opgaven krijgen leven en kleur. Want hoe onkreukbare trouw de waarheidsliefde van den geschiedschrijver ook wezen moog, en zonder dat hij nog eene aprioristische zienswijze opzettelijk hebbe aangenomen, hij heeft die eenmaal onwillekeurig verkregen, en even onwillekeurig stort hij die in zijne bewerking over, al schreef hij ook met het eerlijkst gemoed als motto daarvoor: *sine studio et ira.* Die koud en onverschillig of apathisch is, schrijft geene geschiedenis. En deze nu zal natuurlijk terstond eene andere kleur aannemen, naarmate de schrijver uit een ander standpunt de gebeurtenissen overziet. Of zou men bij geval willen eischen dat eene geschiedenis der hervorming, eener Fransche of Engelsche omwenteling, of van welk ander veel bewogen tijdperk ook, onder allerlei bewerkers van onderscheidene godsdienstige of staatkundige rigtingen steeds dezelfde bleef? Zal het uwen regtmatigen wrevel mogen opwekken, wanneer gij bij Spaansche schrijvers over onzen opstand, personen, wie gij lief hadt gekregen, feiten, die uwe volle sympathie deelden, onder een tegenovergesteld daglicht geplaatst ziet? Wanneer gij zoo b. v. bij eenen MENDOÇA leest, dat in dien nacht van den togt naar Zierikzee, God een soortgelijk mirakel als dat van Josua verrigtte ten gunste van PHILIPS II in zijnen strijd tegen ketters en rebellen, zult gij daarom dien schrijver elke verdienste ontzeggen? Neen, eerbiedigen wij steeds iedere

zienswijze, gelijk die zich bij den geschiedschrijver openbaart, wanneer zij voor de eerlijke vrucht mag gehouden worden van eigen zelfstandig onderzoek, maar dat dan, door stand of opvoeding in den ruimsten zin dus gevormd, tot geheel andere resultaten leidde, dan die gij op uwe beurt langs weer andere wegen verkreegt. Weerleg de zijne zoo grondig gij kunt, daartoe hebt gij natuurlijk het volste regt; alleen zie men hierbij zorgvuldig toe, wanneer men bij zijne tegenpartij altijd door bevooroordeelde meeningen ziet, zooals BILDERDIJK dan bij WAGENAAR, dat men van dien zelfden kant zich wat beter vrijware, dan de strenge meester zulks zelf deed. Men zegt zoo vaak, dat de geschiedschrijver *boven* de partijen moet staan, om aan te duiden, dat hij geene daarvan omhelzen moet; doch hoe verheven in elk opzigt dit voorschrift ook luiden moog, zoolang het toch niet wel mogelijk blijft om ook op deze wijze door de lucht te gaan, zie ik altijd ook dadelijk maar veel liever in, waar ergens hij *tusschen* de partijen staat. CARLYLES Fransche revolutie zou anders aan dit voorschrift welligt vrij goed voldoen. Die stelt zich, zou men mogen zeggen, op een bloot fatalistisch standpunt, van waar hij met dezelfde onverschilligheid op alle partijen beneden zich honend neerziet, en caricaturen maakt van iedereen. Wat gelden ook individuen bij hem? Doch zoo gij CARLYLE om zijne scherpe studie van de hoofdpersonen uit dit belangrijk tijdvak ook al bewondert, liever zult gij om zijne tafereelen hem eene plaats onder de satiren- dan onder de geschiedschrijvers inruimen, en daarmede vervalt van zelf ons voorbeeld hier, in hoeverre de laatste boven de partijen kan staan. Slaan wij nog even eene andere Fransche revolutie hierbij op, die van LOUIS BLANC. Bij hem weet gij dadelijk waaraan gij u te houden hebt, even als in zijne *Histoire de dix ans*. Die septembriseurs b. v. stelt hij u, om het zoo eens te heeten, veel Christelijker voor dan die ruwe Vendeërs, omdat de eersten, bij het schijngerigt dat zij nog instelden over de enkele gevangenen, die niet dadelijk vermoord waren, degenen die zij ter dood veroordeelen zoogenaamd vrijspraken, om hen vervolgens in het naastbij zijnde vertrek te laten afmaken; waarmede die ongelukkigen toch tot op het laatste oogenblik toe nog eenige illusiën behielden, naar hij regt zalvend opmerkt, terwijl die Vendeërs ruw weg vierentwintig uren te voren aankondigden, wie zij zoude doodschieten. — Tot zulke drogredenen kan partijdigheid vervoeren;

doch om 't even, hoe sterker gekleurd die is, des te minder schade zal zij kunnen te weeg brengen. Wij wijken daarom van onze stelling ook geenszins af, vooreerst, dat wij eene algeheele onpartijdigheid, in den meest strikten zin des woords, bij den geschiedschrijver, die op dien eervollen naam eene welverdiende aanspraak maken mag, niet vergen kunnen; maar ten andere, dat wij zelfs dan nog die niet begeeren zouden, daar wij gaarne door elke deugdelijk verkregene zienswijze worden ingelicht, en verband zien gebragt in de lotgevallen van een volk of werelddeel, zich zonder dien zamenhang, en wanneer wij slechts altijd door dorre aanteekeningen of kronijken lazen, niet anders voor onze oogen vertoonende dan de opeenvolgende verschijnselen eener tooverlantaarn, zonder eenige aanwinst voor verstand of hart. Men zorge slechts, dat men zich niet blindelings door eenige stelling late medeslepen, en trachte, waar eigen grondig onderzoek geene plaats kan hebben, door vergelijking en juiste waardering van het standpunt zijner verschillende berigtgevers, der waarheid zooveel mogelijk nabij te komen. Want indien wij ook al bij den geschiedschrijver gaarne dulden, zelfs verlangen, ja het voor niet wel mogelijk houden, dat hij *geene* partij kiest, zoo wenschen wij daarom even natuurlijk bij hem bevrijd te blijven van elke hartstogtelijke overdrijving. Even als wij lezen, dat SOLON eene zware straf instelde voor degenen die bij burgerlijke tweedragt en oproer een rusteloos toeschouwer bleef, zonder daarom vermeld te vinden, dat hij juist voorschreef, om alsdan met brandfakkels voorop te gaan.

Doch nademaal wij hiermede vermeenen genoegzaam te hebben ontwikkeld, in hoever men in zekeren zin partijdig kan, ja dient te wezen, en al dat construeren en die uitgekretene reconstructie eigenlijk niets anders is, ten minste zijn mag, dan de getrouwe en eerlijke voorstelling welke wij, alleen geleid door onze innige, door onze uit eigene studiën verkregene overtuiging, aan de gebeurtenissen gelooven te moeten geven, zoo vervalt daarmede van zelf elke abstracte verdediging dier methode, zoowel bij NIEBUHR als anderen, daar zij veeleer bij den geschiedschrijver van den echten stempel, in zekere mate altijd, dient vast te staan. Immers, dat men daarmede weer te ver kan gaan, wie zal het tegenspreken, en zoo mag men ook geenszins ontkennen, dat NIEBUHR wel eens wat meer systematisch dan zij aanvankelijk gewis waren, staatsinstellingen en

zoo meer van dien aard heeft opgebouwd. Dooh daar wij ons slechts tot taak stelden om zijne wijze van behandeling der Romeinsche historie in korte omtrekken aan te wijzen, zoo behoeven wij ook geenszins bij de enkele punten stil te staan, die, al mogt daaruit ook al blijken, dat ook hij nog vaak dwalen kon, daarom nog maar alleen tegen het verkeerd aanwenden, geenszins tegen zijne methode op zich zelve tot waarschuwing zouden bchoeven te strekken. Wat echter terstond tegen NIEBUHR de meeste bestrijders uitlokte, het was dat verrassende hetwelk de combinatie eener kritiek aanbood, die, zoolang zij op gelijke wijze zich slechts tot enkele bijzonderheden bepaalde, zich minder opgemerkt voortbewoog, maar nu, even alsof zij de geleerden zelven met hare massa dreigde te overstelpen, blijkbaar vijandig ontvangen werd. In een dergelijk lot deelde later nog een uitgever, op wien wij bogen, van HORATIUS, doch die met NIEBUHR insgelijks weer gemeen heeft, dat men langzamerhand scheen te begrijpen, toen men eenmaal, om zoo te spreken, van den eersten schrik bekomen was, zich veilig aan zijne voorlichting te kunnen toevertrouwen.

En vraagt men nu eindelijk naar den invloed welken Niebuhrs voorbeeld op historisch gebied in het algemeen heeft uitgeoefend, zoo mag men veilig hierop antwoorden, dat daardoor het onafhankelijk onderzoek, vrij en losgemaakt van elke traditie, in de hoogste mate bevorderd is. Die invloed moge al niet bij iedereen gelijk bij eenen MOMMSEN, om maar geene andere namen meer te noemen, als met den vinger aangewezen kunnen worden, nogtans is hij ontegenzeggelijk in alle geschiedwerken, waarop de tegenwoordigen tijd roem draagt, doorgedrongen. Vanwaar ook die gelukkige ijver als daar thans heerscht, om de bronnen in de eerste plaats tot een afzonderlijk voorwerp van naauwgezette studiën te maken, en te dien einde geene oorkonde niet alleen ondoorzocht te laten, maar om die op de volledigste wijze tevens in het licht te zenden? Of staan niet de kostbare uitgaven dier Engelsche Records, dier Relazioni, dier Belgische Mémoires en van zoo menig archiefverzameling, waaronder ook die van ons huis van Oranje eenen zoo welverdienden naam heeft verkregen, als onwederlegbare bewijzen daar van de wakkere studielust voor de kennis der historie, welke het tegenwoordig geslacht meer en meer schijnt te bezielen? Hoe bekrompen was daarentegen de geest, welke vorige

tijden in dit opzigt meestal kenmerkte, wat al schatten moesten daardoor onaangeroerd blijven? — Ik wenschte hierbij geenszins den schijn op mij te laden, alsof ik leeren wilde, dat er vóór NIEBUHR geene geschiedschrijvers waren, waardig dien naam te dragen. Tegen eene dergelijke onbillijke aantijging, indien zij soms uit mijne rede mogt worden afgeleid, kom ik uitdrukkelijk op, en eene lange reeks van namen zou hier aangevoerd kunnen worden van mannen aan wier schriften het duidelijk blijkt dat NIEBUHR zelf de grondslagen zijner historische rigting voor geen gering gedeelte te danken had. Onder die namen zou geenszins die van FRIEDRICH AUGUST WOLF mogen vergeten worden, wiens beroemde *Prolegomena in Homerum* welligt meer nog dan eenig bepaald geschiedkundig werk voor NIEBUHR het licht hebben ontstoken, dat hem voortaan bij zijne onderzoekingen leiden zou. Doch is het schier noodig deze opmerking te maken? De stelling, die men wel eens heeft uitgewerkt, dat het Romeinsche regt niet op een oogenblik uit de lucht is komen vallen „*jus Romanum non una hora de coelo delapsum esse*" zou men met even goed gevolg van elke wetenschap kunnen verdedigen, en niet het allerminste van die der geschiedenis, wat hare wijze van opvatting en behandeling betreft. Eene nieuwe methode is ook daarom nog geene nieuwe schepping, even min als er ooit eene gewigtige hervorming zonder voorbereiding van anderen tot stand kwam. Of zien wij reeds niet, wanneer wij slechts oppervlakkig het veld der meest bekende ontdekkingen betreden, dat de namen van eenen WATT, van eenen DAGUERRE, en welke andere nog zou men niet daarbij kunnen voegen, geenszins eenen onverdeelden roem bezitten, doch daarvan soms moeten afstaan aan mannen die eeuwen te voren hebben geleefd? De gansche geschiedenis ligt voorhanden om aan te toonen, hoe het schier onmogelijk is de juiste grenspalen in den grond te slaan, waarmede een kennelijk nieuw leven, ter verduidelijking onzer voorstelling, van vorige lotgevallen kan gescheiden worden. Wanneer wij zoo uit de gevolgen van den ondergang des Westerschen rijks een omkeer van zaken zien geboren worden, zooveel beteekenend en uitgebreid voor ons werelddeel, dat men eenmaal vrij algemeen aannam daarmede een groot geschiedkundig tijdperk te kunnen sluiten, of liever, daarin de overgangsperiode zag, welke tot van vroegere gedaante geheel veranderde maatschappelijke

toestanden bragt, zullen wij daarom dien overgang tot een enkel tijdstip bepalen en daarvoor naauwkeurig den dag opsporen, waarop ROMULUS AUGUSTULUS, gelijk hij nog altijd genoemd wordt, door ODOACER een verblijf in Campanië werd aangewezen? Zal men, om nader bij onze meening te komen, met LUTHER het hoofd der kerkhervorming te blijven heeten, daarom voorbijzien hoeveel reeds op dien eigen weg lag afgedaan? En zal zoo niet insgelijks bij elke verandering of vernieuwing, welke in de behandeling eener wetenschap zich ontwikkelt, telkens de erkentenis mede verrijzen, dat men voor een deel slechts de sporen volgde waartoe de studiën van vroegeren in meer of mindere mate reeds henenwezen? Indien wij dus NIEBUHR als den aanvoerder der nieuwere geschiedkundige school blijven erkennen, en bovenal beweren, dat eene op zuivere grondslagen gelegde bewerking der Romeinsche historie eerst gezegd kan worden bepaald met hem te beginnen, zoo behoeven wij, na al hetgeen wij tot nog toe gesproken hebben, niet daarbij te voegen, dat hij daarom niet in alles de schepper was, of hoe het heeten mogt, der methode welke hij volgde; daar hij zelf, gelijk wij bereids zagen, de groote verdiensten gereedelijk huldigde der scherpzinnige navorschers die hem daarbij den weg hadden gebaand. Doch even als dan, op het einde der voorgaande eeuw, de geniale arbeid van eenen WOLF, de gewigtigste historische, antiquarische, en philologische onderzoekingen in het algemeen ten gevolge had, even zoo heeft men het weer hoofdzakelijk aan dien van NIEBUHR te danken, dat de geschiedenis in 't bijzonder zoo naauwkeurig, zoo echt kritisch, zoo veelvuldig is onderzocht geworden als thans het geval is. — Is daarbij ooit eene eeuw geweest als deze, waarin men zooveel geschiedschrijvers telde waardig dien naam te dragen? Wat al doorwrochte werken hebben wij niet op dit gebied zien verschijnen, en mag men niet met regt mede uit het groot aantal daarvan tot de levendige, erkentelijke belangstelling besluiten, waarmede het beschaafd publiek die bij voortduring ontvangt?

De banden trouwens, waaronder men eenmaal gewoon was, op bloot gezag van eenigen bekenden schrijver, zich geschiedkundige personen of enkele gebeurtenissen voor oogen te stellen, zijn voor goed weggevallen. Thans vraagt ieder terstond vanwaar de schrijver zelf aan zijne voorstelling komt. Zoo men vroeger al, opdat ik slechts een ligt voorbeeld noeme,

het voldoende achtte, om voor de bewering dat een DON CARLOS met het zwaard zou zijn onthoofd, eenvoudig naar VOLTAIRE te verwijzen als de bron waaruit men dat berigt geput had, nu zou in geen geval iemand meer gelooven geene nadere bewijzen in dezen noodig te hebben, veel minder er toe overgaan, om, gerugsteund door den naam van VOLTAIRE alleen, met aanhaling der bladzijde waar men zulks bij hem vinden kan, dien dood nogmaals zoo te beschrijven. Het voorschrift ook om niet te zweren bij den naam van eenen meester behoeft waarlijk niet langer te worden ingeprent, aangezien er toch reeds van zelf niemand meer gevonden wordt die dat doet, en bijaldien ook een PYTHAGORAS nog eens, naar zijne berekening voor de derde maal, op deze wereld mogt terugkomen, zoo kon hij er zeker van zijn niet een enkelen leerling meer te zullen aantreffen, die er gedwee in berusten zou, om het onderwijs dat hij van hem ontvangen had alweer verder voort te planten onder den herhaalden uitroep van *αὐτὸς ἔφα*! Trouwens deze gezagsontkenning, waar zij ook, in het algemeene beschouwd, moge veroordeeld worden, op het gebied der zuivere wetenschap wordt zij zulks nogtans niet, in zooverre zij namelijk zich binnen de grenzen der rede houdt. Deze toch drijft ons geenszins voort, om al wat door anderen gezegd of geschreven is eigendunkelijk te verwerpen, maar vordert alleen, dat wij niet als blinde volgelingen datgene van hen aannemen, wat wij door eigen zelfstandig onderzoek zelven konden opsporen. In de behandeling der geschiedenis vooral is dit laatste voorschrift, helaas, wel eens al te vaak uit het oog verloren. Menigeen soms nog, die een geschiedboek voor zich heeft liggen, neemt, als ik zoo spreken mag, omdat hem de vingeren jeuken, pen en blad, en haalt uit dat boek weer een ander boek, vanwaar echter ook dikwerf dezelfde gebreken, dezelfde scheve voorstellingen bij opvolging in verschillende werken teruggevonden. Men ziet inmiddels, die door de wetenschap zelve gewilde gezagsontkenning, oppervlakkig beschouwd eene zoo behagelijke zaak, omdat zij ons schijnbaar ontslaat van alle knellende banden, legt ons juist de sterksten aan die daar wezen kunnen, met ons altijd door te dwingen scherp uit eigen oogen te leeren zien, en verre nog daarenboven van voedsel te verleenen aan eenig verwaand zelfgevoel, zal zij veeleer, bij elk echt wetenschappelijk onderzoek waarin wij ons begeven, ons meer en meer overtuigen

van de diepe waarheid welke er in de woorden des ouden wijsgeers lag, die dagelijks leerde, hoe elke kennis slechts kan uitgaan van het goed doordrongen bewustzijn, dat wij nagenoeg niets weten. Maar het voorbeeld van NIEBUHR is in elk geval daar, om duidelijk in te prenten, welke groote mate vooral van taalkundige studiën moet voorafgaan, ten einde de bronnen der geschiedenis, voor de nadere kennis van eenig afzonderlijk gedeelte daarvan, te kunnen, wil men zelfs zoo, te mogen raadplegen. In stede van te ontmoedigen, gelijk zulks op wetenschappelijk terrein ook niet mogelijk was, heeft zijne strenge kritische methode in tegendeel reeds eene menigte van degelijke leerlingen gevormd, en zoo mogen wij insgelijks aan de sensatie door zijne Romeinsche historie te weeg gebragt — een werk hetwelk zijn naam gewis vereeuwigt, dewijl het bij voortduring door alle geschiedschrijvers zal worden geëerd — het voornamelijk blijven toeschrijven, dat de belangstelling niet slechts voor de geschiedenis der Romeinen, maar ook voor elk ander volk of belangrijk tijdperk, zich thans zoo algemeen heeft uitgebreid.

Aan die algemeene belangstelling zijn ook wij Nederlanders in den jongsten tijd menige voor de kennis van ons voorgeslacht rijke bijdrage verschuldigd, niet alleen door eigene landgenooten, maar ook door vreemden bijeengebragt. — Elk uwer loopt bij dit laatste woord mij reeds met de namen vooruit van PRESCOTT en MOTLEY, maar bevestigt hij daarmede ook niet tevens de zoo even genoemde erkentelijkheid, waarmede de belangrijkste verschijningen op geschiedkundig gebied steeds alom worden begroet?

En gelukkig voorwaar dat die sympathie voor de geschiedenis zich tegenwoordig zoo van alle zijden openbaart. Waar ergens toch biedt eenige wetenschap zoo zekere grondslagen aan als zij, om uit de ondervinding van vroegere dagen nut te kunnen stichten voor het levend geslacht? Steeds is en blijft zij de beste leermeesteres, wanneer men haar slechts niet alleen naar hare discipelen beoordeelt, of liever, die telt zij veel te weinig, indien men ten minste nagaat, hoe geringen invloed de lessen die zij geeft, hare voorbeelden meestal gehad hebben en nog. Wijten wij zulks echter allerminst aan haar, maar zoeken wij veeleer door de verbreiding harer kennis, die onzer ervaring te vermeerderen. Doch zij

moet dan ook tevens verder gebragt worden dan de hoogte, welke zij vaak bij velen slechts bereikt. Wat jaren en namen van vorsten en veldslagen mogen al als eene eerste onvoorwaardelijke kennismaking blijven dienen, doch zoodra die niet dieper doordringt zal zij even weinig vruchten afwerpen als iedere andere, waar men die in de beginselen reeds staakt. Evenmin als ons later de studie eener vreemde taal voor het dagelijksch leven tot voordeel strekt, wanneer wij niet meer dan den omtrek harer vormen hebben aangeleerd. Heeft men daarentegen in den gang der gebeurtenissen van vroegere tijden oorzaak en gevolgen in duidelijk verband zien uiteengezet, zoo heeft men, bij gelijke of overeenkomstige omstandigheden van heden, eenen vrij gewissen maatstaf, waarnaar men haren afloop berekenen mag. En dit kan ons vaak eene verstandige keuze laten doen, ons voor menigen misslag behoeden, even goed in het bijzondere leven als, en wel voornamelijk, in het staatkundige. Het volk dat zich op deze wijze een eigen oordeel vormde, zou zich niet gedurig als blinde volgelingen laten gebruiken van partijen waarmede het niet direct te maken heeft, en langs natuurlijke en geleidelijke wegen zouden algemeene welvaart en vrijheidsontwikkeling tot heilzamer uitkomsten leiden, dan waartoe dolle omwentelingen, tot welker volvoering het zich laat medeslepen zonder drijfveren of gevolgen te kunnen nagaan, het menschdom immer vermogen te brengen. Het is ook gewis geene gewaagde stelling die ik uit, dat een door alle klassen henengedrongen goed inzigt in de geschiedenis, ik zou haast daarbij durven voegen, nagenoeg onverschillig van welk land, de rustige vooruitgang eener gansche maatschappij tamelijk wel verzekeren zou.

Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer doorluchte school, en gij wijders aan wier beleid het bestuur dezer stad is opgedragen, onwillekeurig zou ik hier overtreden in eene beschouwing van het nut, hetwelk de beoefening der geschiedenis ons aanbiedt, zoo niet de bedenking mij reeds weerhield, hoe oneindig duidelijker dan ik zulks immer met woorden zou kunnen doen, gij door daden getoond hebt hoe innig gij van dat nut doordrongen zijt. Of spreekt niet als levendig bewijs daarvoor de ge-

deeltelijke wijziging althans, die door u uit de voorgestelde hervorming dezer school, zoo dan al bij velen echter nog niet bij allen, naar het scheen, even tijdig als wenschelijk geacht, werd behouden en goedgekeurd? Met den geleerden voorganger zelven in dit onderwijs, hoe gelukkig ook diens krachten de zware, veel omvattende taak bleven torschen, volgens aloude instelling op slechts een enkel paar schouders gelegd, begreept gij, dat uit meer verdeeling hier niet anders dan heilzame vruchten mogten verwacht worden voor de studiën eener jongelingschap, die u allen om het zeerst ter harte gaat. Hoe ik zelf daarop over de zoo eervolle onderscheiding dacht, waarmede ik geheel onverwacht tot de medevolvoering van dit doel mij door u geroepen zag, vermeen ik in den aanvang mijner rede op geenszins bedekte wijze te hebben aan den dag gelegd. Ik voeg daar even gaarne en even opregt alleen nog dit bij: dat de grootsche taak waartoe uwe keuze mij riep, eene keuze welke in de allereerste plaats diepgevoelden dank in mij opgewekt voor de goede verwachting die gij van mij hebt willen koesteren, nimmer zal ophouden mij met al den moed en ijver te bezielen, mij op dit oogenblik, door de dure verpligting welke voortaan op mij rust, zoo levendig ingeprent.

Hooggeleerde Heeren, zeer geachte Ambtgenooten! Wanneer aan de eene zijde het denkbeeld mij verheft dat ik thans u met dien naam mag aanspreken, zoo gevoel ik van de andere weer wat het zegt, om eene plaats in te nemen tusschen mannen als gij, wier uitgebreide kennis in verschillende wetenschappen mij met eerbied vervult. Die wetenschappen echter hebben eenen band, en wel den sterksten waar gelijk hier, hare onderscheidene beoefenaren allen wachters zijn van denzelfden gemeenschappelijken tempel, wiens bloei hun hoogste streven is. Welnu, de verzekering die ik u hierbij geef voor geen uwer te willen wijken in ijverig pogen althans om dien bloei steeds meer en meer te bevorderen, ik weet het, zij komt u niet aanmatigend voor, gelijk zij die opvatting ook geenszins verdiende, maar waarborgt mij veeleer de verwerving dier welwillende gevoelens van u allen, welke ik reeds het geluk heb op prijs te mogen stellen bij u, bevriende BOOT en VETH. — Niets natuurlijker daarbij, geachte Ambtbroeders, die gelijktijdig met mij deze nieuwe loopbaan betreedt, dan dat wij terstond bij het inslaan daarvan elkander de hand

toesteken vol van echt broederlijken zin. Mijn optreden hier heeft gewis op dat van u een geluk vooruit, hetwelk door mij zelven in de eerste plaats ten levendigste gewaardeerd wordt; immers, geen verlies viel daarbij te betreuren van een uit dit midden. Doch wij allen verheugen ons daarom weer, dat de regstgeleerde die zoo waardiglijk den beroemden naam eens Vaders draagt, nogtans niet geheel deze rijen verliet, en zoo blijven die onverzwakt tot heil van de hoogere studiën binnen deze stad, aan welker werkdadige opbouwing verder geene onmisbare hand ontvallen moog, ten zij door dien gezegende ouderdom alleen, met welks nog zoo krachtvol bezit, ik u, geleerde MULLER, hierbij tevens mijne huldigende gelukwenschen aanbied.

En gij, edele jongelingen, die het sieraad zijt dezer doorluchtige school, gij allen weet het, ook zonder mijne aanwijzing, dat zoo ik deze wenschen daar uitte voor de heilzame bevordering der hoogere studiën binnen deze stad, de uitkomsten dier studiën zich nogtans vooral voor u niet beperken tot dezen omtrek alleen, maar dat het gansche vaderland u straks opvordert, om de vruchten daarvan, als wakkere, degelijk gevormde mannen, op iedere plaats en in elke betrekking die het lot u bestemmen mogt, met woeker af te werpen. Dat lot moge, naar de vaak voor ons zoo geheime wegen, die even goed dat van enkelen als van het geheele menschdom blijven besturen, de verwachtingen die men eenmaal als jongeling koesterde, later niet steeds verwezenlijken, in weerwil al geene eerlijke medewerking van ons zelven daarbij ooit ontbrak, — de gulden waarheid moet daarom echter nimmer door u uit het oog worden verloren, die nog altijd in deze spreuk der ouden tot u zegt: dat ieder de bouwmeester is van zijn eigen geluk, *fabrum suae quemque esse fortunae*. Waarlijk een hartverheffend en tevens regt bemoedigend woord, van welks diepen ernst gij allen, mijne vrienden, wel vurig doordrongen moogt zijn. Mijne vrienden, ja, ik herhaal dien naam, met al den nadruk, welken het opregtst gevoel daaraan verleenen mag. Immers gij en ik zijn voortaan gezamenlijk werklieden in den edelsten zin, geroepen voor dezelfde verhevene taak, om door aanleering en verbreiding van kennis en wetenschap, de zaden van geluk uit te strooijen voor ons zelven en de gansche maatschappij; geen meesterschap wordt u daarbij opgedrongen, hetwelk uwe

vrije ontwikkeling in den weg kon staan; slechts met de ervaring en hetgeen verder een rijper leeftijd mij op u vooruitgaf, ga ik als leidsman u voor op dit pad; — en zou dan een betrekking als deze, welke ons zoo onmiddelijk aan elkander verbindt, eenen anderen naam gedoogen dan waarmede ik van stonde af aan u hier toespreek? Bevestigt dien band steeds meer en meer door dat natuurlijk vertrouwen, waarop warme belangstelling in uwe studiën regtmatige aanspraak maakt, doch vooral door die levendige opgewektheid voor de kennis der voorgeslachten, welke u met de heilige begeerte bezielen moet, om op wat wijze dan ook eenmaal krachtdadig mede te werken tot den vooruitgang der menschheid, zonder welk verheven doel elke wetenschap slechts ijdelheid is. Tot dit doel ruimschoots bij te dragen, blijve te allen tijde de rijke Goddelijke zegening dezer doorluchtige school!

HET WEZEN

VAN DEN

CONSTITUTIONELEN REGERINGSVORM.

INWIJDINGSREDE

UITGESPROKEN DOOR

MR. J. T. BUIJS,

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE STAATSWETENSCHAPPEN, AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM,

DEN 13en OCTOBER 1862.

HEEREN BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN VERDERE LEDEN VAN DEN GEMEENTERAAD,

VERZORGERS VAN AMSTERDAMS DOORLUCHTIGE SCHOOL,

HOOGLEERAREN VAN HET ATHENAEUM EN VAN DE ONDERSCHEIDENE GODGELEERDE KWEEKSCHOLEN, HOOG GEACHTE AMBTGENOOTEN,

ZEER ACHTBARE HEEREN, LEDEN VAN DE REGTERLIJKE MAGT,

WELEERWAARDE HEEREN, BEDIENAREN VAN HET GODDELIJKE WOORD,

VERDEDIGERS VAN HET REGT, LEERAREN VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, BEOEFENAREN DER GENEESKUNDE,

VOORTREFFELIJKE JONGELINGEN, KWEEKELINGEN AAN DEZE DOORLUCHTIGE SCHOOL,

GIJ ALLEN DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Als in andere wetenschappen zoo is ook in het staatsregt de praktijk veelal aan de theorie verre vooruit geweest. Toen HUGO DE GROOT de leer van den regtsstaat verkondigde en die leer tot den onveranderlijken grondslag maakte waarop wijsgeeren en practici sedert hebben voortgebouwd, gaf hij slechts de wetenschappelijke uitdrukking van een bewustzijn, zoo oud als de menschheid en van welks feitelijke openbaringen de wereldgeschiedenis vol is: het bewustzijn namelijk, dat handhaving van de natuurlijke regten der individuen het eigenlijke groote staatsdoel zijn moet. Pogingen zonder tal, nu eens gebrekkig dan meer volkomen, bewijzen, dat het middel om dien gewenschten regtsstaat te verwezenlijken, reeds zeer vroeg en vrij algemeen in een zeker evenwigt der magten gezocht werd. MONTESQUIEU heeft de leer van dit evenwigt niet langs den weg der bespiegeling gevonden,

maar haar opgespoord in het positieve staatsregt van zijn tijd. De groote verdienste van den uitstekenden franschman is deze, dat hij voor het eerst een helder licht deed opgaan over eene theorie, welke vóór hem meer werd gegist dan begrepen, meer onbewust in praktijk gebragt dan stelselmatig toegepast.

Men meene echter niet, dat er voor de theorie in het staatsregt nimmer een andere rol is weggelegd geweest dan die ik daar met een paar voorbeelden aanduidde; dat zij altijd aan de praktijk den voorrang gelaten en enkel verklaard heeft wat deze reeds had vastgesteld. Alleen in Groot-Brittannie heeft hare bescheidenheid zich zóóver uitgestrekt; alleen daar heeft men gezien, dat niet alleen het beginsel zelf van een evenwigt der magten, maar ook de bepaling van de wijze hoe dit zou moeten worden ingerigt, zonder voorbedachten rade schier, zonder eigenlijk gezegd plan, van de praktijk is uitgegaan. Men kent de gevolgen dier geheel eigenaardige ontwikkeling van het engelsch staatsregt: men weet hoe zij heeft geleid tot een zamenstel van constitutionele verordeningen, welke de wereld bewondert om hare kracht en duurzaamheid, om hare praktische waarde, maar waarin de theoreticus te vergeefs naar een vast stelsel zoekt, naar bepaalde beginselen, welke in al hunne gevolgtrekkingen worden gehuldigd; — tot een werk dat allerminst door logischen zamenhang uitmunt, maar dat juist daarom in al zijne onderdeelen kan gewijzigd worden, en grondig gewijzigd worden, zonder dat het geheel schade lijdt; — tot een kleed van niet zeer fijn maaksel misschien, maar een kleed dat past en altijd weer kan worden uitgelegd, naar mate het ligchaam zich ontwikkelt waarvoor het bestemd is; — tot eene organisatie in één woord, welke alle constitutionele staten hebben nagestreefd, maar die niettemin onnavolgbaar is, om deze eenvoudige reden, dat de eerste voorwaarde van eene getrouwe navolging juist daarin bestaat, dat men van alle pogingen om haar na te bootsen afzie.

Groot-Brittannie, zoo als ik zeide, staat echter in dit opzigt alleen; voor de andere volken is het geluk niet weggelegd geweest, dat zij zich hebben kunnen ontwikkelen te gelijk met eene constitutie, zóó juist in strekking, dat althans de hoofdbeginselen in den loop der tijden geen verandering te duchten hadden. Toen voor die volken het constitutionele

leven aanving, moesten zij noodzakelijk breken met hun verleden, omdat het regeringsstelsel van dat verleden, niet enkel in bijzonderheden, maar ook wat aangaat de groote leidende beginselen, aandruischte tegen hetgeen men sedert voor waar en goed hield. De mate van beschaving, reeds verkregen toen het oogenblik van geheelen ommekeer daar was, liet niet toe dat men als in Groot-Brittannie het constitutionele leven begon met slechts enkele ruwe voorschriften omtrent de verdeeling der staatsmagten, en dat men als daar de veredeling en voltooijing van die voorschriften aan den tijd overliet. De fijn beschaafde maatschappij van het einde der vorige en den aanvang dezer eeuw zou zich nooit hebben kunnen neerleggen bij een staatsvorm, die, hoe voortreffelijk ook op zich zelven, geen volledige, goed afgebakende organisatie behelsde, en dit te minder, omdat — welke ook de gebreken mogten zijn van vroegere regeringsstelsels — gebrek aan sterke organisatie daartoe allerminst behoorde. De maatschappij kende de voordeelen, welke een krachtig bestuur altijd met zich brengt, maar al te goed, dan dat zij die, onder welk voorwendsel ook, zou hebben willen prijsgeven.

Het is dus geen gevolg van hoogmoed of willekeur, maar zeer zeker overeenkomstig het gebod eener strenge noodzakelijkheid, dat op het vasteland van Europa en in Amerika bij het ontwerpen van constitutiën aan de theorie eene ruimte van handelen is toegekend geworden, welke Groot-Brittannie haar nimmer heeft ingewilligd. Men was verpligt een goed geordend en naauwkeurig geregeld stelsel te leveren, en daar de gegevens voor die regeling slechts voor een klein deel in de praktijk te vinden waren, moest men zich wel met het zamenstellen van een grootendeels nieuw werk bezig houden, een werk waarvan de hoofdtrekken naar de bekende zeden en gewoonten van elk volk in het bijzonder konden worden ingerigt, maar dat overigens de beslissing over de deugdzaamheid of ondeugdzaamheid zijner onderdeelen eenvoudig aan de ervaring moest overlaten.

De onderscheiding die ik maakte mag, dunkt mij, niet uit het oog worden verloren, wanneer wij de verschijnselen, die zich hier en elders op staatkundig gebied voordoen, goed willen waarderen. De wijze waarop

onze nieuwere constitutiën — in Amerika zoowel als in Europa — tot stand kwamen, deed met grond verwachten dat men bij hare toepassing op bezwaren zoude stuiten, welke Engeland niet te vreezen had. Niet als daar een zuiver product van de zeden en gewoonten der volken, maar in zekere mate althans aan die zeden en gewoonten opgelegd, kon het niet anders, of de constitutionele vormen moesten daarmede nu en dan in meerdere of mindere mate in botsing geraken. 't Was ondenkbaar dat een stelsel, 't welk bij zijne invoering uit den aard der zaak zooveel aan de ervaring moest overlaten, door deze met een brevet van onfeilbaarheid zou worden begiftigd.

Maar alle aprioristische vertoogen kunnen hier veilig worden ter zijde gesteld. De tijd, verloopen sedert het constitutionele regeringsstelsel meer algemeen in toepassing kwam, is reeds ruim genoeg om over de verkregen uitkomsten een meer dan oppervlakkig oordeel te kunnen vellen. Wat hebben wij van die uitkomsten te denken? Het antwoord zal ongetwijfeld zeer verschillend uitvallen, al naar gelang van den persoon tot wien de vraag gerigt wordt. Bedrieg ik mij niet, dan valt er intusschen aan het antwoord van de meerderheid, van de deskundige meerderheid althans, niet te twijfelen. Het kan niet anders of hare uitspraak moet in de hoofdzaak gunstig luiden, want inderdaad er is óf eene zeer groote onkunde noodig om het verschil tusschen hetgeen was en hetgeen is niet op te merken, óf eene zeldzame mate van vooringenomenheid om de vruchten gering te schatten, welke de constitutionele regeringsvorm heeft opgeleverd, zelfs daar waar hij tot nog toe volkomen faalde.

Men loochene echter niet, dat trots deze vrij algemeene goedkeuring van zijne hoofdatrekking, vele beginselen van het vertegenwoordigend regeringsstelsel toch geenszins onverdeelden bijval vinden, en dat ten gevolge daarvan over dat stelsel in zijn geheel vaak een minder gunstig oordeel wordt uitgesproken, een oordeel, naar ik vrees, dat in onze dagen meer neiging heeft om zich verder te verbreiden, dan om allengs te verdwijnen. Het verschijnsel is trouwens natuurlijk genoeg. Het opkomend geslacht kent niet uit eigen aanschouwing den toestand van de maatschappij, welke aan den tegenwoordigen is voorafgegaan, en het kent dien evenmin uit mondelinge overleveringen. Om een helder denkbeeld te erlangen van de vroegere

gesteldheid moet men de geschiedenis raadplegen, maar de studie van reeds verdwenen maatschappelijke toestanden is te omslagtig en te moeijelijk om binnen het bereik te vallen van velen. De groote voorregten welke men geniet, en daaronder zoo vele die buiten eenigen twijfel alleen met en door den constitutionelen regeringsvorm zijn verkregen, worden om al deze redenen als *natuurlijke* voorregten aangemerkt en ter naauwernood gewaardeerd, omdat men zich geene maatschappij kan denken, waaraan zij ontbreken zouden. Daarentegen springen de feilen die overblijven duidelijk in het oog, omdat zij dagelijks worden gevoeld, en dus komt men er toe die feilen zoo niet als de eenige, dan toch als de hoofdresultaten van het stelsel aan te merken. Niet weinigen die meenen, dat als de balans van den constitutionelen regeringsvorm wordt opgemaakt, men volstaan kan met eenvoudig de feilen in rekening te brengen.

Wat er intusschen ook zijn moge van deze verklaring, 't zij men haar aanneme of verwerpe, zoo veel staat vast, dat die geest van moedeloosheid, welke zich tegenwoordig zoo sterk openbaart in een goed deel van Europa — helaas, dat wij er nu ook N. Amerika moeten bijvoegen! — ten deele ook het oordeel geldt over den constitutionelen regeringsvorm. Niet slechts in den beperkten kring dergenen, die het beginsel zelf bestrijden waarop deze regeringsvorm steunt, maar ook bij zijne opregte voorstanders en bevorderaars, bij de welmeenende vrienden van waarachtige vrijheid zijn de blijken van teleurstelling soms gemakkelijk genoeg op te merken. Naar het oordeel van velen heeft het kunstig uitgedachte stelsel niet in alle opzigten aan de verwachting beantwoord, — zijn de vormen, zoo naauwgezet gekozen tot waarborg van de vrijheid der burgers, niet alle even doelmatig gebleken, — is de rol welke men in het aangenomen stelsel aan de natie had toegedacht door deze niet altijd met den vereischten trouw vervuld. Kortom, men had zich meer van de schets voorgesteld dan zij nu blijkt op te leveren, en dit verschil tusschen het plan en de uitkomst baart teleurstelling, en wel grooter naarmate men het plan krachtiger had ondersteund en warmer toegejuicht.

Waarom ik hier die verschijnselen constateer? Omdat ik daarin de naaste aanleiding heb gevonden tot de beknopte rede die volgt. Het is eene voortreffelijke gewoonte bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt rekenschap te geven van de wijze waarop men de gereed liggende taak wenscht uit te voeren en van de beginselen welke men daarbij tot rigtsnoer zou willen kiezen. Die goede gewoonte op te volgen waar de wachtende taak het onderwijs in de staatswetenschappen geldt, is op zich zelf natuurlijk genoeg; maar het wordt nog duidelijker voorgeschreven, juist door de verschijnselen die ik hier op het oog heb. Te midden van die verschijnselen mijn nieuwen werkkring beginnende, dien ik mij zelven en anderen rekenschap te geven van hunne beteekenis, en geen beter middel daartoe, zou ik meenen, dan de eenvoudige uiteenzetting van mijne denkbeelden omtrent het wezen van den constitutionelen regeringsvorm, eene uiteenzetting welke mij van zelve gelegenheid biedt om de beginselen aan te wijzen, welke ik bij het ten uitvoer leggen van mijne taak in acht zou willen nemen.

Ik heb zoo even beweerd dat de deskundige meerderheid, althans tot op zekere hoogte bekend met het verschil tusschen de vroegere en hedendaagsche toestanden, niet anders dan een gunstig oordeel kan uitspreken over de algemeene uitkomsten van het vertegenwoordigend regeringsstelsel. Het kost weinig moeite te zeggen, welke eigenaardigheid van het stelsel die gunstige uitkomsten verzekert, niet enkel in dit of dat land, maar overal waar het wordt toegepast. De groote economische wet, dat de meest afdoende waarborg voor goede productie daarin gelegen is, dat men die toevertrouwe aan belanghebbenden, geldt ook in het staatsregt. De constitutionele regering nu is, met uitsluiting van alle andere, in meerdere of mindere mate altijd eene regering van belanghebbenden, en vóór alles aan dien karaktertrek dankt zij hare onbetwistbare meerderheid. Heeft men zich eenmaal geplaatst op het standpunt van den regtsstaat, dat wil zeggen, heeft men erkend dat de staat voor het heil der individuen werd ingesteld; dat het zijne roeping is aan die individuen de voorregten te helpen verzekeren, welke uit hun zamenleven voortvloeijen, en tevens hen

te waarborgen tegen de gevaren aan dat zamenleven verbonden, dan wordt de constitutionele regeringsvorm de alleen praktisch mogelijke. Het absoluut bestuur, 't zij dit berust bij één persoon of bij eene bepaalde klasse, moet — wanneer het althans de verwezenlijking van den regtsstaat tot zijn doel kiest — noodzakelijk uitgaan van deze veronderstelling: niet alleen dat het al de kennis bezit die er noodig is om de belangen, welke in de gemeenschap leven, op te sporen, juist te waarderen en te behartigen, maar ook al de deugden, welke leiden tot eerbiediging van die belangen, zelfs van die welke strijden met de zijne. Deze onderstelling nu is blijkbaar valsch. Reeds *a priori* mag men aannemen, dat de regeerders, uitsluitend aan zich zelven overgelaten en bekleed met al de magt waarover de staat te beschikken heeft, niet in de mogelijkheid verkeeren om op den duur het doel te verwezenlijken van eene gemeenschap, zamengesteld uit de meest uiteenloopende bestanddeelen, en daar onder zoo vele welke een leven leiden, aan dat van de regeerders geheel tegenovergesteld. De geschiedenis wijst wel voorbeelden aan van regerende personen en klassen, die door genie en deugd te gelijk uitmuntende, zonder contrôle van de strijdige belangen, er voor een oogenblik in geslaagd zijn het algemeene staatsdoel te verwezenlijken, voor zoover de beperkte middelen waarover zij te beschikken hadden dit toelieten, maar zij kan geen staat noemen waar dat stelsel duurzaam heeft voldaan. Daartoe ontbrak den regeerders óf de deugd óf het genie, of wel — en dit was regel — beiden te gelijk.

Het groote beginsel eener regering van belanghebbenden kan natuurlijk niet overal op dezelfde wijze worden toegepast, want de aard van het volkskarakter maakt hier mogelijk wat ginds nog gansch onmogelijk zoude zijn. Zulk eene gelijkmatige toepassing is dan ook állerminst vereischte. Het beginsel is bestaanbaar bij een uitgebreid en bij een meer beperkt stemregt, met de enkele bevoegdheid van contrôle en met een meer of minder belangrijk regt van mederegeren, zij het ook dat dit laatste meest in zijne rigting ligt. De hoofdzaak is slechts dat alle belangen zich duidelijk kunnen openbaren en dat de burgers gewaarborgd zijn tegen al zulke handelingen als de belangen van de meerderheid en de regten ook van de minderheid zouden kunnen schaden. Één voorwaarde intusschen is onafscheidelijk aan

de regering van belanghebbenden verbonden, namelijk die van volkomen openbaarheid en van volledige drukpersvrijheid. Het land waar die voorwaarde niet verwezenlijkt wordt, bezit geen constitutionelen regeringsvorm, al is het absoluut gezag er ook in een constitutioneel pak gestoken.

Het is ligter zich te verstaan over de juistheid van het hoofdbeginsel dan over de wijze van uitvoering: de regering van belanghebbenden moge de beste wezen, het bleef de vraag of zij te verwezenlijken zoude zijn. De moeijelijkheden, welke men te overwinnen had, waren inderdaad zeldzaam groot. Men had te doen met eene menigte voor een goed deel strijdige elementen, welke zoo moesten worden gerangschikt dat zij te zamen eene harmonische eenheid vormden; — men moest met behoud van de onafhankelijkheid der onderdeelen, zorgen voor eene eenheid tot krachtig handelen in staat; — men moest niet uit het oog verliezen dat de vrijheid der individuen het doel was, en het toch daarheen leiden, dat die vrije individuen door eigenbelang gedwongen werden eene bepaalde rigting uit te gaan. De deelen waaruit men het geheele raderwerk moest zamenstellen waren geen doode ligchamen of blinde krachten, maar vrije menschen. Daarin stak het hoofdbezwaar.

Dat die moeijelijkheden nogtans kunnen worden overwonnen, leert de ervaring. Het vertegenwoordigend regeringsstelsel staat voor onze oogen, toegerust met al de eigenschappen voor een krachtig bestuur noodig. Het bestaat niet sedert kort, maar sinds een langen reeks van jaren, jaren rijk aan gebeurtenissen, welke zijne innerlijke kracht en vastheid op eene harde proef hebben gesteld. Het bestaat en ontwikkelt zich regelmatig, niet als bij uitzondering in enkele landen, maar bijna overal waar het gevestigd werd, ook daar zelfs — sterk bewijs voorwaar voor de deugdelijkheid zijner grondslagen — waar de binnenlandsche toestand wegens den fellen strijd van geheel andere dan politieke partijschappen, zich het minst voor het stelsel schijnt te eigenen. Tegenover zulke resultaten mag niemand beweren, dat de genomen proeve gefaald is.

Maar ook voor eene al te optimistische beschouwing behoort men zich te wachten, wil men den eerbied in het oog houden aan de lessen der ervaring verschuldigd. In enkele landen is het stelsel volkomen mislukt

en in andere kan het zich niet dan hoogst gebrekkig ontwikkelen. De conclusie ligt alzoo voor de hand: hoe gunstig zijne werking in den regel ook zij, de constitutionele regeringsvorm past daarom toch niet voor alle toestanden. De vorm heeft zich een bij uitstek rekbare getoond, maar toch niet zóó rekbaar, dat hij alle ligchamen zonder onderscheid zou kunnen omvatten. Er zijn althans eenige vereischten waaraan die ligchamen moeten beantwoorden; waar deze ontbreken kan er van geen vertegenwoordigend stelsel sprake zijn. Op de kennis voor die vereischten komt het alzoo vóór alles aan.

Volgens eene vrij algemeene opvatting hebben de voorschriften van het volkenregt, bij gemis van eene onzijdige hoogste regtsmagt, die ze in elk bijzonder geval verklaart, en van een centraal gezag, dat de vonnissen ten uitvoer legt, slechts eene zedelijke waarde, welker beteekenis bepaald wordt door de meer of minder goede trouw van partijen. Naast het voorschrift der zedelijkheid staat de stoffelijke overmagt, voor een goed deel vrij om zich al of niet naar de gestelde eischen te voegen. Ik laat daar in hoeverre deze opvatting juist is, om enkel te constateeren, dat dezelfde eigenschap, welke zich dan toch altijd in meerdere of mindere mate bij het volkenregt voordoet, overal wordt aangetroffen waar, bij gemis van eene onzijdige magt die beslist, de meerderheid te gelijk als regter en als partij tegenover de minderheid staat, evenzeer dus in het politieke leven van elken bijzonderen staat als in het groote volken-verkeer. Elke staatsvorm brengt het overwigt aan de eene of andere zijde, om de zeer goede reden dat het onmogelijk anders zijn kan. Men moge vroeger gedroomd hebben van eene splitsing der magten, zóó scherpzinnig geregeld, dat de eene de andere volmaakt opwoog en onzijdig maakte, de onbestaanbaarheid van deze theorie is sinds lang voldingend bewezen. Was er in het stelsel geen overmagt maar inderdaad volkomen evenwigt, er zou geen kracht kunnen bestaan, want de krachten die elkander volkomen opwegen, vernietigen elkaar.

Deze natuurwet geldt voor de ontwerpers van constitutiën als voor alle andere schepselen. Zij behoeven om het regeren mogelijk te maken, niet slechts eene magt, maar eene zeer sterk werkende magt, en zij kunnen die dus niet gaan zoeken bij de volstrekte onmagt. De tijdgeest, de be-

schaving, de overlevering, de plaatselijke omstandigheden bepalen aan welke zijde het overwigt zijn zal; de constitutie kan het niet vernietigen, maar moet er slechts naar streven, dat het zich niet doe gelden ten koste van de regten der minderheid. De fictie dat het opperste gezag geen onregt doen kan, moet zij tot waarheid trachten te maken, door aan het bestaande overwigt, waar het van den regten weg zou willen afwijken, de meest mogelijke belemmeringen in den weg te stellen, belemmeringen niet alleen van stoffelijken aard, maar ook en vooral zulke als het eigenbelang kan opwerpen.

Hoe men het hier gestelde doel tracht te bereiken, leeren wij het best uit de theorie van den constitutionelen regeringsvorm in de monarchie. Daarbij wordt uitgegaan van de zeer juiste stelling, dat het gezag in den staat slechts behooren kan aan den staat zelven, maar aan den staat in zijn geheel, dat wil zeggen eenerzijds aan de regeringsmagt en anderzijds aan de verschillende klassen van het volk, voor zoover die mede toezigt op de regering helpen uitoefenen. Waar deze deelen te zamen werken, werkt de staat zelf en is het gezag dat hij uitoefent onbetwistbaar. Het wederzijdsch accoord tusschen de verschillende deelen is alzoo de hoofdvoorwaarde aan de uitoefening van staatsgezag verbonden.

Gemis aan accoord kan ongetwijfeld voorkomen en komt inderdaad telkens voor, maar dit levert geen bezwaar zoolang men naauwgezet aan de theorie wil vasthouden. Deze onderstelt wel strijd tusschen regering en vertegenwoordiging, maar geen andere dan die zich oplost in het onvermogen van een van beiden om eenige bepaalde daad te verrigten, nooit in een dwang door de eene aan de andere opgelegd. Volgens haar staan regering en vertegenwoordiging op eigen gebied onafhankelijk van elkander, en alleen daar waar eene daad van algemeen staatsgezag gevorderd wordt, is overeenstemming tusschen beiden vereischte. Ontbreekt die overeenstemming dan kan, voor zooveel aangaat die bepaalde daad, geen staatsgezag worden uitgeoefend, maar voor al het overige blijven regering en vertegenwoordiging in haar geheel. Openbaart gebrek aan overeenstemming zich dikwijls dan kan het gebeuren, dat menige zaak, welke aan regeling door het staatsgezag groote behoefte heeft, ongeregeld blijft

en daaruit nadeel voortvloeijen; maar de regering, ofschoon misschien meer beperkt dan wenschelijk is, blijft bestaanbaar.

Eerst dan kan zij onbestaanbaar worden, wanneer regering of vertegenwoordiging de regten, welke zij geniet, misbruikende, de haar tegenstrevende magt wil dwingen — langs wettelijken weg altijd — niet om deze of gene daad te laten — hiertoe is zij volkomen bevoegd — maar om datgene te doen wat die magt niet verrigten wil. Doet dat geval zich voor, dan is men intusschen reeds ontrouw aan den geest van de constitutie, ik zeg niet van de constitutie, zoo als deze bij dit of dat volk wordt aangetroffen, maar aan hare algemeene theorie, en begint zich dat feitelijk overwigt te openbaren waarvan ik zoo even gesproken heb.

Het ontbreekt niet aan hulpmiddelen om ook dan wanneer dergelijk geval voorkomt, het overwigt te stuiten, indien het zich ten nadeele van de regten der minderheid mogt willen doen gelden. De regering kan bijv. een beroep doen op de kiezers: maar men vergete niet dat dit hulpmiddel als elk ander slechts een temperenden invloed vermag uit te oefenen. Immers ook na zulk een beroep, blijft — altijd volgens de algemeene theorie — het regt van de regering om vrij te beslissen ongerept, zij het ook dat verstand en pligtbesef haar vermanen toe te geven. De theorie kan intusschen geen gedwongen onderwerping prediken, want dit predikende zou zij haren eigen grondslag omverwerpen. Uitgaande van de stelling: dat er geen staatsgezag denkbaar is buiten het gemeen overleg tusschen regering en vertegenwoordiging, zou zij dan toch ten slotte tot de verklaring komen, dat dit gezag niet enkel feitelijk maar ook regtens slechts berust bij een van de onderdeelen, dat in hoogste ressort beslist, — en tot zulk eene verklaring mag *zij* althans niet besluiten.

Onze slotsom is derhalve deze: wanneer het vertegenwoordigend regeringsstelsel in enkele landen schipbreuk heeft geleden en zich elders niet dan hoogst moeijelijk ontwikkelt, dan ligt de reden vooral daarin, dat het uitgaat van eene onderstelling, welke óf in het geheel niet óf slechts voor een klein deel wordt verwezenlijkt, de onderstelling namelijk: dat het met zeker beleid zal worden toegepast. Het is een voortreffelijk werktuig, maar een werktuig dat niet door elke hand kan gedreven worden.

De constitutionele monarchie is de regeringsvorm van de meer ontwikkelde maatschappij, en zij eischt dan ook van deze, van regering, vertegenwoordiging en kiezers, van alle belanghebbenden in één woord, eene vrij groote mate van zedelijkheid: zelfbeheersching, liefde voor ware vrijheid, dat wil zeggen voor het regt, — voor het regt van anderen niet minder dan voor het onze — en daarenboven dat zekere beleid waarmede men de hoogere belangen van de lagere leert onderscheiden, en zoo noodig de laatste opofferen aan de eerste.

De ziekteverschijnselen welke wij in het constitutionele leven van sommige volken waarnemen, zijn alzoo een uitvloeisel van het feitelijk overwigt, 't welk van zijne meerdere physieke magt misbruik maken wil, zonder daarom den wettelijken weg te verlaten, want van feitelijk geweld tegen de constitutie is hier geen sprake. De schuld *kan* liggen in de onvolmaaktheid van de staatswet, doch aangezien deze het overwigt wel tempert maar niet vernietigt, zoo moet de hoofdaanleiding schuilen in gemis aan zedelijkheid, meer bijzonder bij hem aan wiens zijde het overwigt gelegen is: hij heete vorst, aristocratie of democratie.

Mogt men niet tevreden zijn met deze verklaring, mogt men beweren dat de hier ontwikkelde theorie alzoo ten slotte op eene hypothese van zedelijkheid en zelfbeheersching steunt, welke allerminst met de werkelijkheid overeenstemt, afdoende argumenten tegen zulk eene bewering waren dan zonder moeite gevonden. De eisch door den constitutionelen regeringsvorm gesteld, is geen willekeurig gekozene in het belang van deze of gene theorie, maar een eisch welke bevredigd *moet* worden, zal de regtsstaat eene waarheid zijn. Erkent men dat ook de minderheid hare regten heeft, men zegge dan wie die regten zal verdedigen, zoo niet de meerderheid; men zegge dan waar ter laatster instantie de waarborg schuilt, dat de meerderheid in dit opzigt hare pligten zal naleven, zoo niet in het regtsbewustzijn van deze. Te zoeken naar een anderen positieven en afdoenden waarborg, naar eene feillooze magt in den staat, sterker dan de magt van de meerderheid, is het zoeken van Archimedes, het zoeken naar een steunpunt buiten de aarde, dat den hefboom kan dragen, welke die aarde moet opligten. De eisch aan de physieke overmagt gesteld om niet zoo ver te gaan als zij zou kunnen gaan, komt van den regtsstaat,

niet van het constitutionele regeringsstelsel; dit laatste dient juist om het naleven van de verpligting, door den regtsstaat aangewezen, zoo veel mogelijk te dwingen.

Daarenboven naast het beperkte gezag is er slechts ruimte voor het onbeperkte — *tertium non datur.* En zoo gij het eerste verwerpt, omdat het zich moet tevreden stellen met een stremmen, belemmeren en temperen van dat overwigt, 't welk onmogelijk geheel kan worden weggenomen, wat blijft u over dan het eerste, dat wil zeggen dan het door niets beteugelde overwigt? Zal men, omdat aan de gegeven waarborgen altijd iets blijft ontbreken, alles versmaden, ook dat wat eene langdurige ervaring heeft beproefd en deugdelijk bevonden?

Eindelijk, — en ziedaar misschien de voortreffelijkste eigenschap van het stelsel waarmede wij ons hier bezig houden — indien de constitutionele regeringsvorm eischen stelt, hij zelf helpt ze bevredigen; indien hij op eene niet te ontwijken hypothese steunt, zoo is hij ook zelf het beste middel om die te verwezenlijken, eene school waar juist die mannen worden gekweekt, welke er noodig zijn, opdat de constitutie al de vruchten levere welke zij brengen kan, de school van het *selfgovernment.*

Men wachte zich voor de spraakverwarring der partijschappen: een natuurlijk regt op mede𝑟egeren — hoeveel duizende malen ook ingeroepen — bestaat er niet voor de burgers; hun natuurlijk regt kan geen ander zijn dan om goed geregeerd te worden, en het stelsel dat dit doel met de meeste volkomenheid waarborgt, is onbetwistbaar het beste. Toch lijdt het geen twijfel dat dit beste stelsel geen ander zijn kan dan de constitutionele regeringsvorm. En waarom? Vooreerst: omdat er praktisch geen beter middel kan worden uitgedacht om het staatsgezag te dwingen in de rigting van het ware staatsdoel dan het middel eener strenge contrôle; maar ten andere ook en vooral: omdat het zelf toezien en het zelf regeren den mensch ontwikkelt, en omdat de individuën dan eerst al de vruchten van hunne vereeniging kunnen plukken wanneer die ontwikkeling bestaat. Dit resultaat nu van de zelfregering is tevens de voorwaarde, welke de constitutionele staatsvorm voor zijne vruchtbare toepassing stellen moet. Hij draagt het middel van zijne eigen volmaking met zich. Zoo ergens dan past hier het motto: *Vires acquirit eundo.*

Ik kom terug op het punt waarvan ik ben uitgegaan, op de britsche constitutie. Het engelsche volk heeft wel niet zoo uitgestrekt en zoo volkomen als thans, maar toch in vrij groote mate, de praktijk van het *self-government* gehad, toen de meeste constitutionele waarborgen nog verre te zoeken waren. Van daar dat het die waarborgen betrekkelijk weinig miste, en dat het ook in later eeuwen de behoefte aan eene goed geordende constitutie veel minder sterk heeft gevoeld dan andere volken. De omtrekken van het staatsverdrag mogten zeer gebrekkig op het papier staan uitgedrukt, men wist dat ze diep gegrift stonden in het hart van de natie.

Natuurlijk blijft Groot-Brittannie ook in dit opzigt volstrekt onnavolgbaar, want het ware meer dan vermetel zich op zijn voorbeeld te beroepen om te betoogen, dat elke geschreven constitutie slechts luttele waarde heeft. Het tegendeel is waar: de weinige behoefte aan eene strenge afbakening der magten in Groot-Brittannie is het gevolg van eene oorzaak, welke nergens anders wordt aangetroffen. Men voelt daar het gemis weinig, omdat de praktijk zeer veel vergoedt; overal elders ontbreekt zulk eene afdoende vergoeding en daarom zou het bedoelde gemis ook overal elders tot regeringloosheid leiden.

Intusschen dit dubbele beginsel blijft in elk geval vaststaan: vooreerst, dat de constitutionele regerings-vorm voor zijne vruchtbare toepassing eene groote mate van *tact* vordert, en ten andere, dat hij zelf ons met dien onmisbaren *tact* allengs meer gemeenzaam maakt. Of zeg ik misschien te veel? Zeker naar het oordeel van hen die in den klimmenden overmoed der staatkundige partijen een bedenkelijk verschijnsel zien, eene kiem van toenemend bederf. Zoo als zij meenen groeit met de ontwikkeling van het vertegenwoordigend regeringsstelsel ook de partijgeest aan, en juist daarin ligt naar hun inzien het dreigende gevaar. Getrouw aan zijn karakter, — dus zegt men — streeft die geest van uitsluiting overal en altijd naar overheersching, en wil hij — maar al te vaak ten koste van de regten der minderheid — dat feitelijk overwigt doen gelden, welks belemmering en beperking in het wezen ligt van den constitutionelen regeringsvorm.

Ik erken het feit, maar kan daarom de conclusie niet onderschrijven. Partijen bestaan en ontwikkelen zich, maar wat nood? Zij zijn niet de

kanker van het stelsel, maar zijne zeer gezonde vrucht. Wie het volle mannelijke leven wil, het leven in al zijne kracht en weelde, moet bij staten als bij individuën zich de hartstogten laten welgevallen en voor deze eene onschadelijke plaats zoeken. Waar eene gemeenschap van menschen tot eenige ontwikkeling komt, ontstaan uiteenloopende levensbeschouwingen, en waar deze gevonden worden kunnen de partijen niet achterwege blijven. Laten wij niet eens wenschen, M. H., dat het anders wezen mogt, want die wensch zou, dunkt mij, een snoode wensch zijn. Propaganda behoort evenzeer tot het wezen van de politiek als tot het wezen van de kerk; propaganda: dat wil zeggen zucht om het beginsel dat wij zelven als waar en goed leerden kennen, het beginsel dat wij liefhebben, ook aan anderen mede te deelen, op te dringen des noods. Die zucht heeft in den staat als in de kerk onberekenbaar veel kwaad gesticht, en toch zoude ik niet willen dat zij konde worden uitgeroeid. Zij wortelt in een goeden grond, want zij is het uitvloeisel van eene dubbele deugd: liefde voor den mensch en liefde voor hetgeen ons toeschijnt waar en goed te zijn.

Men stelle zich in elk geval gerust: de geest, welke over de hedendaagsche maatschappij heenblaast, is niet een van die, welke de hartstogten losmaakt, althans niet den hartstogt voor groote beginselen en groote levensbeschouwingen. Wij hebben verbazende vorderingen gemaakt in de kunst van de onverschilligheid, en met eene zeer voorname kalmte, welke wij wel willen toeschrijven aan onzen afkeer voor het exclusieve, aan onzen onbevooroordeelden zin, aan onze ruimere ontwikkeling, kunnen wij thans rustige toeschouwers zijn van veel wat vroeger het hart deed kloppen en de aandoeningen opwekte. 't Kan zijn dat die vorderingen getuigenis afleggen van volkomen rijpheid, van zelfbewuste kracht, maar ik voor mij vrees zeer, dat zij veeleer tot die bedenkelijke verschijnselen behooren, waartegen wij ons niet sterk genoeg kunnen wapenen.

Wat hiervan echter ook zij, er ligt in de bedenking die ik aanvoerde, een grond van waarheid, welke niet mag worden over het hoofd gezien. Wanneer het vertegenwoordigend regeringsstelsel op de zelfverloochening van de staatkundige partijen rekent; wanneer het vertrouwt dat deze aan de haar gestelde grenzen zelven wacht zullen houden en de alarmtrom roe-

ren, zoodra een der haren zich vermeet die grenzen te overschrijden, dan heeft zij de menschelijke natuur ganach en al miskend en op een zandgrond gebouwd, die bij den minsten schok wegzinkt. Men kan het onmogelijke niet vorderen, en tot het onmogelijke behoort de eisch der partijen gesteld om *on*partijdig te zijn, — om de vlag welke zij liefhebben te strijken, wanneer het nog mogelijk is die om hoog te houden, — om het doel dat zij najagen te laten varen, wanneer enkele schreden aan gene zijde van de grensteekenen haar in staat stellen het te grijpen, — om in het belang van anderen, hare tegenstanders, policie te houden op overtredingen, welke zij ter wille van de goede zaak zoo gaarne met den mantel der liefde zouden willen bedekken.

Dit alles is volstrekt onmogelijk, maar zulke eischen zijn dan ook geheel vreemd aan de theorie met welke wij ons bezig houden. De waarborgen van matiging en zelfbeheersching, die zij, zoo als ik aantoonde, noodzakelijk behoeft om aan haar doel te kunnen beantwoorden, zij zoekt die vóór alles in de strenge contrôle van de partijen onderling. Alleen dan wanneer zulk eene contrôle ontbreekt, wordt partijgeest gevaarlijk, en van daar dat geen toestand bedenkelijker is voor eenig land dan die, welke ons, naast den ijver van sommigen, slechts algemeene laauwheid en onverschilligheid vertoont. Niet op het woelige middaguur, maar in de stilte van den nacht, als alles rust en slaapt, worden ook de misdaden tegen de constitutie gedreven.

'tIs waar de onderlinge contrôle der partijen is dikwijls niet geheel afdoende, want het scheelt veel dat zij elkander altijd juist zouden opwegen. Maar de waakzame minderheid heeft het beroep op de openbare meening, op die meening, in welker boezem zeker ook de staatkundige partijschappen leven, maar naast en met zoo vele elkander temperende levensbeschouwingen, neigingen en drijfveren. Op die meening komt het aan, en de vraag, óf de regeringsvorm welken wij het geluk hebben van den onzen te mogen noemen, op den duur al de vruchten brengen zal, welke zijn rijke schoot verborgen houdt, lost zich dus ten slotte op in deze andere vraag: of het mogelijk is de openbare meening op te leiden tot eene zedelijke, veerkrachtige, zich zelve wel bewuste; eene meening, welke hare regten kent en liefheeft en tot geen prijs zoude gedoogen dat ze haar

door wie ook werden ontrukt, maar tevens eene meening, welke weet dat eerbied voor de vrijheid van anderen voorwaarde is van eigen vrijheid, en die zich sterk en magtig genoeg gevoelt om die voorwaarde vrijwillig na te leven.

Wanneer ik er in geslaagd mogt zijn, mijne denkbeelden over het wezen van het vertegenwoordigend regeringsstelsel met eenige duidelijkheid uiteen te zetten, dan wordt het schier overbodig nog te spreken van de taak, welke voor den leeraar van het staatsregt is weggelegd. Immers die taak moet vóór alles daar zijn waar het eigenlijke zwaartepunt ligt van het stelsel, op het veld waar de krachten zich vormen, welke aan het op zich zelf doode ligchaam ziel en leven moeten schenken, bij de openbare meening in één woord. Aan hare vorming en hervorming heeft hij zijne beste krachten te wijden, maar Goddank niet alleen op zijne schouders rust die reuzenarbeid. Zij allen die, in welken kring dan ook, medewerken aan de verlichting van de menigte, zij allen die haar liefde trachten in te boezemen voor hetgeen regt is en goed en schoon, zij allen arbeiden voor dien vorm van het staatsregt, welke alleen deugdelijk is omdat hij alleen de wezenlijke vrijheid der individuën mogelijk maakt. De franschen hebben het wel gezien en goed begrepen, toen zij staatkunde en zedeleer onder hetzelfde patronaat tot één groot verbond zamenvoegden.

Ik onderzoek niet of de openbare meening ten onzent aan het zoo even gestelde ideaal beantwoordt. Onbetwistbaar bezit zij uitmuntende eigenschappen: ernst en matiging, liefde voor wezenlijke vrijheid, zin voor regt. Maar even onbetwistbaar mist zij in meerdere of mindere mate andere hoedanigheden, zonder welker ontwikkeling dat ideaal ook niet van verre kan worden bereikt, ik bedoel vóór alles: belangstelling in de publieke zaak en die soort van politieke fijngevoeligheid, welke er toe leidt, dat de burgers den smartelijken terugstoot ondervinden ook van de kleinere grieven, der gemeenschap aangedaan.

Men vergete het toch niet, het vertegenwoordigend regeringstelsel eischt een dubbel toezigt, het een even onmisbaar als het ander: dat van de vertegenwoordigers op de regering en dat van het volk op de vertegenwoor-

digers. Het laatste is vrij algemeen nog het minst ontwikkeld; en toch het verkrijgt allengs hoogere waarde en grootere beteekenis, naarmate het aandeel van de vertegenwoordiging in de regering en daarmede vrij natuurlijk ook de partijgeest toeneemt.

De beoefenaar van het staatsregt wien het te doen is om de zuivere en vruchtbare ontwikkeling van den constitutionelen regeringsvorm, arbeidt alzoo bij voorkeur aan de versterking en de bevestiging van dat zwakste punt. Wie zal echter ontkennen, dat hem daarbij groote materiele bezwaren in den weg staan? Om toch een innig verband tusschen volk en vertegenwoordiging tot stand te brengen, moet de laatste een getrouw afdruksel zijn, eene photografie als het ware, van de maatschappij welker belangen zij verdedigt, en geen kiesstelsel zoo volkomen, dat niet in het bereiken van dat doel nog altijd zeer veel te kort schiet. De vele pogingen in den laatsten tijd beproefd om een kiesstelsel te vinden, dat de individuën niet als volmaakt gelijke grootheden allen op ééne lijn plaatst, getuigen het luide hoe zeer de behoefte aan verbetering in dit opzigt wordt gevoeld, maar tevens, hoe verbazend moeijelijk eene dergelijke verbetering kan worden tot stand gebragt. Zelfs de plannen, uitgegaan van mannen als VON MOHL en STUART MILL, schijnen om de praktische bezwaren daaraan verbonden, volstrekt onuitvoerlijk.

Het is eene eerste en uitstekende verdienste van de pas ontluikende sociale wetenschap, dat zij met zooveel kracht reageert tegen die neiging tot nivelleeren, van welke ook de verschillende kiesstelsels blijken dragen. Naarmate zij vordert in hare taak, naarmate zij er in slaagt de levende maatschappij met al hare bonte schakeringen, hare uiteenloopende rigtingen, hare schijnbaar strijdige belangen, zich oplossende in eene schoone harmonische eenheid, beter te leeren kennen, en het betrekkelijk gewigt van alle onderdeelen — hunne juiste afmetingen om zoo te zeggen — duidelijker te doen uitkomen, naar die mate zal zij ook vruchtbaarder worden voor het positieve staatsregt. Is eenmaal door naauwgezette, onbevooroordeelde waarneming het eigen karakter van elke bijzondere maatschappij juist en scherp afgeteekend, dan zal van zelf het oogenblik gekomen en welligt ook het middel gevonden zijn om het verkregen beeld getrouwer dan tot nog toe in de vertegenwoordiging af te drukken.

Intusschen wanneer gemis aan belangstelling in de publieke zaak, ten onzent als overal elders, al voor een deel uit de onvolmaaktheid van het kiesstelsel te verklaren is, de hoofdoorzaak ligt ongetwijfeld in de nog gebrekkige politieke ontwikkeling van de natie. En geen wonder! De verderfelijke leer „alles vóór niets door het volk" heeft in alle vroegere tijdvakken onzer geschiedenis te uitsluitend heerschappij gevoerd, dan dat het anders zou kunnen zijn. De gelegenheid om eigen meeningen, vaste politieke beginselen te vestigen heeft ter naauwernood bestaan, en toch dáárom is het te doen, want waar geen beginselen zijn kan geen belangstelling wonen. Het vestigen van eigen beginselen te steunen is alzoo de groote taak voor den leeraar van het staatsregt weggelegd, en zijn eerste, zijn onverzoenlijke vijand: elke politiek die met beginselen speelt, omdat hare triumf het vertegenwoordigend regeringsstelsel in zijne hartader treft. De politieke fijngevoeligheid, die ik zoo even op het oog had, kan niet bestaan waar de beginselen ontbreken, want deze zijn als het ware de gevoelszenuwen van de openbare meening. De staat waar overheersching, onregt, verkrachting van groote regeringsbeginselen mogelijk is, zonder dat de openbare meening in verzet komt, in dien staat ontbreekt de zedelijke dwang, welken de vertegenwoordigende regering als voorwaarde stelt, in dien staat is voor de strenge handhaving van de regten der burgers geen andere waarborg over dan de grootmoedigheid der politieke partijen. Zulk een waarborg kan soms toereikende zijn, maar afdoende is hij zeker niet.

Maar de beginselloosheid, ofschoon zeker de gevaarlijkste, is toch niet de eenige vijand, welken de leeraar van het staatsregt op zijn weg ontmoet. Elke politieke partij kan hij soms tegenover zich hebben, ook zelfs die welker streven zijne volle sympathie wegdraagt. Haar standpunt toch en het zijne loopen wijd uiteen, en dat verschil moet uit den aard der zaak dikwijls tot uiteenloopende gedragingen leiden. De politieke partij heeft hare leus, haar stelsel, hare geloofsbelijdenis; zij heeft *hare* waarheid gevonden, en die te doen zegevieren is haar doel. Kan het anders of in den strijd om die zege moet er soms meer worden gelet op het cijfer der volgelingen dan op hunne drijfveren, meer op de getalssterkte dan op de warmte van overtuiging. Mannen van beginselen mogen de meest

welkome bondgenooten zijn, ook de blinde volgelingen hebben hunne waarde. Een dergelijk streven is natuurlijk genoeg en eerst dán gevaarlijk, wanneer daartegen niet overstaat het streven van anderen, die — ofschoon geenszins onverschillige toeschouwers van den strijd — toch oneindig meer hechten aan de zuivere ontwikkeling van het regeringstelsel dan aan de zege van eene partij, ook zelfs van *hunne* partij. Zij weten dat dit stelsel om zich te kunnen vestigen en ontwikkelen vóór alles behoefte heeft aan *waarheid*; dat het daarbij niet te doen is om den triumf van dit of dat beginsel, hoe deugdelijk ook op zich zelf, maar om eene ware vertegenwoordiging van de openbare meening; niet om een schoon beeld, maar om een welgelijkend portret.

Vervuld van die overtuiging, zoekt de beoefenaar van het staatsregt met de zelfverloochening van den echten geschiedvorscher, in de maatschappij niet naar *zijne* beginselen maar naar de *hare*, en trekt hij al zijne lessen zamen in het woord van den dichter: *Wees u zelf!* Het kan zijn — en het is waarschijnlijk genoeg — dat hij dus arbeidende zich zelven menige teleurstelling bereidt, dat hij regt moet komen vragen voor menig beginsel, tegen zijne eigene beginselen aandruischende, — maar wat nood? Het gevaar schuilt bij de beginselloosheid, het gevaar schuilt bij de vertegenwoordiging van eene onwaarheid, zij moge dan nog zoo uitlokkend en nog zoo schoon zijn. De teleurstelling behoeft trouwens niet lang te duren, want zijn eenmaal de in de gemeenschap levende beginselen gevonden en toegepast, dan kan aan hunne loutering en hervorming met hoop op goeden uitslag worden gearbeid. Eene verkeerde overtuiging kan gewijzigd worden, zoo zij maar opregt is; alleen de onopregtheid is stijfhoofdig, alleen het bondgenootschap der blinden trouweloos.

Edel Achtbare Heeren Burgemeester, Wethouders en verdere vertegenwoordigers van deze aanzienlijke gemeente! Ik zou de plaats waar ik sta ongaarne verlaten eer ik U had dank gezegd voor het besluit, dat mij de gelegenheid opent aan deze doorluchtige school, mij door tal van gelukkige herinneringen dierbaar, mede te werken aan de bevordering van we-

tenschappen, welke ik daar het eerst heb lief gekregen. Ik zwijg er van dat ik mijne taak veel minder zwaar gewenscht had, want ook niet van verre zou ik ongevoelig willen schijnen voor de groote dienst, welke gij door het vestigen van een derden leerstoel bij de regtsgeleerde faculteit, aan het hooger onderwijs te dezer stede bewezen hebt. Mogt die uitbreiding de opleiding kunnen bevorderen van brave, kundige, onafhankelijke en vrijheidlievende burgers, — die eêlste bezitting van elke maatschappij — de geringe kosten aan de tot stand gekomen uitbreiding verbonden, waren dan zeker duizendvoud vergolden.

Wel-Edel Gestrenge Heeren, Verzorgers van deze doorluchtige school! Ik vergeet niet, dat het gezag van uwe aanbeveling veel meer dan iets anders mij gebragt heeft op de plaats, welke ik thans inneem. Vooral tegenover U voel ik mij dus gebonden om al de krachten, waarover ik te beschikken heb, aan mijn nieuw ambt toe te wijden. De wetenschappelijke bagaadje die ik met mij voer, is helaas nog bijster ligt, maar ik troost mij met de hoop, dat de tijd het ontbrekende zal aanvullen, en voorts met de overtuiging, dat waar het te doen is om de vorming van vrije, zelfstandige menschen zin voor deugd en waarheid, liefde voor beginselen en warmte van overtuiging nog strenger eischen zijn dan groote wetenschap zelve, — en althans die eischen hoop ik te kunnen bevredigen.

Wel-Edele Hooggeleerde Heeren, zeer geachte ambtgenooten! Ik heb het geluk in uw midden onderscheiden personen aan te treffen, die eens mijne leermeesters waren, en vele andere wier verdiensten ik vroeger of later leerde hoogschatten en eerbiedigen. Met groote bescheidenheid kom ik daarom mijne plaats in uwe orde innemen, maar te gelijk met grooten aandrang vragen om uwe vriendschap en ondersteuning. Reeds zoo even heb ik het gezegd: ik kan mij de rigtige vervulling van mijne taak zonder die ondersteuning zelfs niet voorstellen.

Hooggeachte DE BOSCH KEMPER! Het zou allerminst mij betamen hier uit te weiden over hetgeen gij gedurende uw tienjarig hoogleeraarsambt voor deze doorluchtige school geweest zijt. Woorden, welke in den mond

van bevoegde beoordeelaars eene welverdiende en warme hulde zijn zouden, zij zouden, door mij gesproken, alligt eene ijdele pligtpleging schijnen, U even ongevallig als mij. Vergun mij alleen dit te zeggen, dat de gedachte van U te moeten opvolgen, mij meer dan iets anders doet opzien tegen de taak, welke ik ga aanvaarden, want inderdaad ik weet niet wat moeijelijker te veroveren is, óf uw hoogen rang op het gebied der staatswetenschappen, óf de groote, geëerbiedigde plaats die gij hebt ingenomen in het hart van uwe leerlingen. Gelukkig scheidt gij niet geheel van deze school; hare belangen blijven de uwe, en tot die belangen zal het voortaan ook behooren, dat ik mijn arbeid met goed gevolg volvoere. Reeds daarom ben ik zeker van uwe ondersteuning, mij trouwens bij herhaling zoo welwillend toegezegd. Ik weet dat ik daarop staat zal kunnen maken, ook dan nog als verschil van meening ons mogt scheiden, want niemand heeft meer dan gij in woorden en geschriften slaafsche navolging bestreden en onafhankelijkheid voorgestaan. Één is in elk geval ons uitganspunt, want de plegtige gelofte door U, nu tien jaren geleden, van ditzelfde gestoelte uitgesproken, is en blijft ook de mijne: de gelofte van trouw „aan den echt wetenschappelijken geest, die een geest van waarheid is."

Ik kan u moeijelijk zeggen, VISSERING! hoeveel genoegen het mij doet U te ontmoeten onder de vrienden, die door hunne tegenwoordigheid te dezer plaatse een hoog gewaardeerd blijk hebben willen geven van hunne belangstelling in mijn persoon. Noode zou ik U gemist hebben bij eene plegtigheid, welke mij aan niets zoo sterk herinnert als aan hetgeen ik U verschuldigd ben. Ik dank anderen het onderwijs, maar U wat beter is dan dit, namelijk de liefde voor studie, vooral die warme ingenomenheid met de economische wetenschappen, welke mij tot hare meer grondige beoefening heeft aangespoord. Het is mij eene streelende gedachte, dat ons zamenwerken, eens hier ter stede begonnen, nu — ofschoon gescheiden — zal worden voortgezet, en dat het voortaan tot mijne levenstaak zal behooren om met en naast U te arbeiden aan de bevordering van wetenschappelijke belangen, ons beiden even lief. Van verre als van nabij blijf ik op U rekenen.

Mijneheeren, studenten bij de regtsgeleerde faculteit! Ik heb in den aanvang mijner rede gesproken van een geest van moedeloosheid, onzen tijd eigen. Wonder is het niet. Men kan op het gebied van die staatswetenschappen, welke wij te zamen gaan beoefenen, niet veel schreden zetten zonder telkens op treurige ervaringen te stuiten. 't Zij men lette op de ontwikkeling van het positieve staatsregt in sommige landen, op de praktijken van het zoogenaamde volkenregt, of op de moeijelijke economische vraagstukken, die elk oogenblik in den boezem der maatschappij oprijzen, stof tot leedgevoel is spoedig genoeg bijeengebragt. Dit leedgevoel spreekt nergens duidelijker dan in de geschriften van een man, U naar ik vertrouw meer dan bij name bekend, want hij is een der schoonste sieraden van onzen tijd, in de geschriften van GUIZOT. En toch, die man, in zoo vele opzigten een weeprofeet, wiens veel bewogen leven aan niets zoo rijk geweest is als aan teleurstellingen, hij is vol vertrouwen op de toekomst. En weet gij waarom? Hij heeft een blik geslagen op de hem omringende jongelingschap, en zich gerustgesteld gevoeld. Hij heeft gezien, dat in haar midden een onwankelbaar geloof aan de toekomst is overgebleven, en zonder aarzelen schrijft hij nu als zijne overtuiging neder: „onze maatschappij *zal* niet verloren gaan."

Ik bid U, M. H. houdt deze woorden van GUIZOT in gedachte. Vergeet het niet, dat de wijsgeerige ziener, die naar de toekomst van een volk vraagt, het antwoord in *uw* midden zoekt, wel wetende, dat de Voorzienigheid hare orakelen schrijft niet op de wanden van feestzalen, maar in het hart van de jongelingschap. De welvaart van stad en vaderland wordt door velerlei oorzaken bepaald; veel kan er ook op stoffelijk gebied tot verhooging van die welvaart worden bijgedragen; maar dit alles is bijzaak, niets dan bijzaak: de toekomst van Nederland zij zal voor een goed deel wezen wat gij er van maken wilt, gij en uwe studiebroeders, hier en elders, gij welhaast de organen en later de natuurlijke leiders van de magtige openbare meening.

Deze verklaring behelst alles wat ik U te zeggen, te verzoeken had. Zij zegt U dat ik het slechts als een deel van mijne taak beschouw, om de kleine dosis wetenschap waarover ik te beschikken heb, in uw brein

over te gieten; dat U op te leiden tot vrijheidlievende, onafhankelijke mannen, vervuld met dat vertrouwen op de toekomst dat ons bergen verzetten doet, in mijn oog hoofddoel is, en eindelijk: dat er zonder uwe medewerking, aan de bereiking van dit hoofddoel zelfs niet kan worden gedacht. Mogt die medewerking niet ontbreken dan — gij kunt er veilig staat op maken — zal er ook zegen rusten op onzen gemeenschappelijken arbeid.

HANDELSREGT EN HANDELSBEDRIJF.

INWIJDINGSREDE

UITGESPROKEN DOOR

MR. T. M. C. ASSER,

BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN HET HEDENDAAGSCHE REGT, AAN HET ATHENAEUM ILLUSTRE TE AMSTERDAM.

OP 20 OCTOBER 1862.

EDEL-ACHTBARE HEEREN, BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN RADEN DEZER STAD!

EDEL-ACHTBARE HEEREN, VERZORGERS DER DOORLUCHTIGE SCHOOL!

HOOG-GELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN AAN HET ATHENAEUM EN DE SEMINARIËN, VEELGEACHTE AMBTGENOOTEN!

ZEER ACHTBARE HEEREN, LEDEN DER REGTERLIJKE MAGT!

WEL-EERWAARDE HEEREN, BEDIENAREN VAN HET GODDELIJK WOORD!

WEL-EDEL-GESTRENGE HEEREN, LEDEN DER BALIE!

WEL-EDEL-ZEER-GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE GENEESKUNDE, DE WIJSBEGEERTE EN DE LETTEREN!

VOORTREFFELIJKE JONGELINGEN, DIE U HIER TER STEDE OP DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN TOELEGT, EN ONDER WIE IK ZOOVELE VRIENDEN MAG TELLEN!

GIJ ALLEN, WIE GIJ ZIJN MOOGT, DIE DEZE PLEGTIGHEID DOOR UWE HOOGGEWAARDEERDE TEGENWOORDIGHEID OPLUISTERT!

ZEER GEACHTE TOEHOORDERS!

Het is van oudsher gebruikelijk, dat de Hoogleeraar zijn ambt met het uitspreken eener inwijdingsrede aanvaardt.

Wat moet die rede bevatten? Moet zij het stelsel van onderwijs aanduiden, dat de nieuw benoemde bij het geven zijner lessen tot het zijne denkt te maken? Moet zij den weg aanwijzen, dien hij zich reeds vooraf verbindt daarbij te zullen volgen? Moet zij zijn, wat men noemt een *programma?*

Ware dit het geval, geëerde Toehoorders! ik zoude mij onbevoegd achten zulk eene rede uit te spreken. Het schijnt mij onmogelijk, bij het betreden eener nieuwe loopbaan, vooral waar het het hooger onderwijs geldt, reeds terstond de te volgen rigting in allen deele aan te wijzen. Zoo iets te willen, zou van weinig doorzigt getuigen.

Slechts één grondregel geldt in dit opzigt zonder uitzondering voor alle vakken van studie. Het is de verpligting om onophoudelijk voorwaarts te streven op het gebied der wetenschap, en nimmer te vergeten, dat ook hier stilstand achteruitgang is.

Deze waarheid betreft niet slechts het *voorwerp* van onzen wetenschappelijken arbeid, maar ook de *middelen* daarbij aan te wenden, en, zoo het waar is, dat ook in dit opzigt steeds het *excelsior!* onze leus moet zijn, blijkt dan niet reeds hieruit, dat het ondoenlijk, of althans ongeraden is, zich aan een stelsel vast te klemmen, dat vaak aanleiding geeft tot ongegronde voorliefde en daardoor de zoo noodzakelijke ontwikkeling in den weg kan staan? —

Al moge het echter den nieuw benoemden Hoogleeraar vrijstaan, zich niet tot het volgen eener vooruit afgebakende methode van onderwijs te verbinden, — en hieromtrent het stilzwijgen te bewaren, — geheel anders is het, wanneer hem meer in het algemeen de vraag wordt gesteld: welke is de roeping die gij te vervullen hebt? Welke is uwe opvatting van het wezen en den aard der wetenschap, waarvan u het onderwijs is toevertrouwd? — Zeker, er is weinig goeds van den nieuw benoemde te verwachten, indien niet het antwoord op deze vragen als van zelf zijne lippen ontvalt, indien niet woorden van geestdrift en liefde het ideaal uitdrukken, dat de beoefening dier wetenschap voor hem heeft doen ontstaan.

Het zal dan ook niemand verwonderen indien hij, wien door het achtbaar bestuur dezer aanzienlijke koopstad, het onderwijs in het *handelsregt* is opgedragen, hierdoor tevens de stoffe zijner inwijdingsrede bepaald acht; — indien hij in die vereerende opdragt aanleiding vindt om U rekenschap te geven van hetgeen hij, in verband met den maatschappelijken toestand onzer eeuw, als de eigenaardige strekking van dat bijzondere regt beschouwt, en om U het standpunt aan te duiden, waarop hij meent dat de beoefenaar van dat onderdeel der algemeene regtswetenschap zich behoort te plaatsen.

Men kan het karakter der handelswetgeving, wanneer zij aan hare strekking beantwoordt, uitdrukken, door haar te noemen *de zamenvatting*

der wettelijke bepalingen, die ten doel hebben, eensdeels aan den handel, in zijne verhouding tot den staat, de vrijheid te verzekeren, die hier de noodzakelijke voorwaarde is van bloei en ontwikkeling, — anderdeels, de regten en verpligtingen te regelen, die tusschen de bijzondere personen uit handelsverrigtingen voortvloeijen.

Het *publieke* en het *private* handelsregt zijn door deze omschrijvingen aangeduid. Tusschen beide bestaat dit merkwaardig verband, dat zij zijn, of althans behooren te zijn, magtige hefboomen tot bevordering der welvaart.

Een enkel woord over het karakter der *publieke* handelswetgeving mag ik niet terughouden.

Toen de staatsman, onder wiens bewind men zeggen kan dat de regeringszorg voor het algemeene welzijn, als bijzondere tak van het staatsbestuur, haren oorsprong heeft genomen, toen SULLY deze woorden sprak: *labourage et pâturage, voilà les deux mamelles dont la France est alimentée, voilà les vraies mines et trésors du Pérou*, — toen verkondigde hij slechts eene gedeeltelijke waarheid; — hij miskende, — en vele zijner regeringshandelingen dragen almede hiervan het blijk [1]), — de noodzakelijkheid van een bloeijend handelsverkeer, ook in het belang van landbouw en fabriekmatige nijverheid. Hij verwaarloosde de *belangen* van den handel, omdat hij het *nut* van den handel niet inzag. Toen later COLBERT, zich meer dan SULLY doordrongen toonde van de voordeelen, die de handel met het buitenland voor Frankrijk moest opleveren, toen ware de regering in dit opzigt bijna tot een ander uiterste overgeslagen, misschien nog gevaarlijker dan de geringe waardering der handelsbelangen door SULLY, namelijk eene *al* te groote zorg, eene hinderlijke inmenging. Want, hoewel de gewone afschildering van COLBERT's stelsel, als het *nec plus ultra* van reglementering en bescherming zeer zeker overdreven is, — hoewel door staathuishoudkundigen als BLANQUI [2]) en BAUDRILLART [3]) op voldoende gronden is aangetoond, dat de dwaze theorie van de handelsbalans, en dat geheele stelsel, door KAREL V vooral in praktijk gebragt, en later het *Colbertisme* genoemd, in COLBERT zelven geenszins eenen onbepaalden voorstander vond, — toch is het eene waarheid, dat zijne aanmoediging van den uitvoerhandel, gepaard met de verhooging der inkomende regten, dat zijne premiën aan de Oostzeevaart toegekend, dat de door vele zijner

maatregelen veroorzaakte représailles van vreemde mogendheden, — de verwezenlijking zijner inderdaad goede bedoelingen in den weg stonden [4]. — Wel waren vele andere zijner regeringsdaden, — wij noemen slechts de invoering van het entrepôt-stelsel in Frankrijk, — ongetwijfeld bevorderlijk voor het handelsverkeer. Maar de Minister konde zich nimmer losmaken van deze groote dwaling: hij meende den handel te moeten leiden, om hem te dwingen zich in bepaalde rigtingen te bewegen. En dat was zijne fout. — Want niemand, zelfs geen Minister, is bevoegd den handel den weg te wijzen. De handel erkent slechts éénen gids: het eigenbelang. Maar met dit eigenbelang is steeds onafscheidelijk verbonden het belang van den staat.

Terwijl alzoo in Frankrijk de handel eerst verwaarloosd, later in zijne regtmatige vrijheid belemmerd werd, althans totdat TURGOT meer vrijzinnige beginselen deed zegevieren, — terwijl Engeland zich met eenen muur van beschermings- en verbodsbepalingen omringde, — had zich, hier te lande, de reeds sinds de 14de eeuw instinctmatig geheerscht hebbende zucht naar handelsvrijheid steeds meer en meer ontwikkeld. Het is opmerkelijk, hoe de bewoners dezer landen nimmer verzuimden, hunne stem te verheffen en hunne bezwaren aan de regering kenbaar te maken, zoo dikwijls zij vreesden, dat door eenigen maatregel de vrijheid van den handel zou worden aangerand. Uit eene bekende, in 1548 gewezen *Sententie* van den Grooten Raad Mechelen, blijkt de bezorgdheid, die reeds toen hier te lande werd te weeg gebragt, door het vooruitzigt der invoering van zeker *Congé-geld*, op den uitvoer van vreemde granen te heffen, en dat, vreesde men, den handel van onze havens naar elders zoude verplaatsen [5]. Gaat men de geschiedenis na van den Nederlandschen handel, zoo als die nog vóór weinige jaren, door den achtbaren man die aan het hoofd dezer Doorluchtige School geplaatst is, meesterlijk werd geschetst [6], — dan wordt men bevestigd in de overtuiging, dat van oudsher de waakzame zorg der Nederlanders voor hunne handelsbelangen, in verband met de natuurlijke gesteldheid van het land, en niet zoo zeer de republikeinsche regeringsvorm, gelijk ADAM SMITH minder juist beweert, — de voornaamste oorzaak van den bloei des Nederlandschen handels geweest is.

Waar het volksbewustzijn zoo krachtig voor handelsvrijheid spreekt, als in Nederland, zou elke verdere verdediging van dit stelsel overbodig kunnen schijnen, en dikwijls worden dan ook de daarvoor aangevoerde gronden *banaal* genoemd, of met een: „dat is natuurlijk! dat spreekt van zelf!" en een schouderophalen beantwoord. — Men late zich evenwel hierdoor niet terughouden van de verkondiging dier waarheden, die den grondslag der publieke handelswetgeving moeten uitmaken. — Ook in eenen staat als Nederland is het noodig, het volksbewustzijn in dit opzigt levendig te houden. Want, al heeft ons land niets meer te vreezen van het zoogenaamde beschermings-stelsel; al bezitten wij eene liberale scheepvaartwetgeving, al heeft ons tarief, behalve voor enkele artikelen, een zuiver *fiscaal* karakter, — toch mag men niet insluimeren, want juist de *fiscaliteit*, die wij huldigen, waar zij tegenover de bescherming staat, heeft zelve zooveel verleidelijks, dat zij vaak eene slechte raadgeefster wordt, en al ligt den meest bekwamen staatsman in hare strikken vangt. — Daarom zorgvuldig gewaakt, dat niet eene hervorming van het stelsel der belastingen, tegen de afschaffing van drukkende lasten, de invoering doe opwegen van heffingen op voorname handelsartikelen, die behalve op den *verbruiker*, ook op den *handel* drukken, — en door de belemmerende voorschriften die de invordering regelen, het handelsverkeer in den weg staan.

Intusschen, ik mag hier thans niet in bijzonderheden de eischen eener goede publieke handelswetgeving onderzoeken: het zij voldoende te herinneren, dat haar grondtoon behoort te zijn *vrijheid*. Vergunt mij, in verband hiermede, meer van nabij dien *anderen* tak der staatszorg te beschouwen, dien ik de *private* handelswetgeving heb genoemd.

Indien ook al de staat aan den handel de vrijheid laat, onmisbaar voor zijn bloei en ontwikkeling, — de handel zelf schept een aantal betrekkingen tusschen de bijzondere personen, welke deze tegenover elkander op velerlei wijzen verbinden. Waar niet de regten en verpligtingen, uit die betrekkingen voortvloeijende, door het regtsgevoel der natie geëerbiedigd en door de wetten van het land beschermd worden, daar is op den duur geen handel mogelijk. Die bescherming door de wet kan echter eerst dan als een krachtig middel tot bevordering van het handelsverkeer beschouwd worden, als de wet de *behoeften* van dat verkeer in het oog

houdt, onder welke zonder twijfel de behoefte aan *vertrouwen* eene eerste plaats inneemt.

Het burgerlijke regt wordt door onzen HUGO DE GROOT het *palladium* van den eigendom genoemd: — de handelswet strekke vooral ter bevordering van het *vertrouwen*, dien magtigen factor der voortbrenging door handelsnijverheid.

Vergunt mij daarom kortelijk aan te toonen, hoe de handelswetgeving, door de erkenning dezer staathuishoudkundige waarheid, haren weldadigen invloed kan doen gevoelen.

Het schijnt niet noodig, hier te treden in een geschiedkundig betoog. Juist de zoo even uitgesproken stelling brengt mede, dat het handelsregt eenen gelijken tred moet houden met het zich ontwikkelende handelsverkeer. En toch, dikwijls wordt dit vergeten, wanneer men op dit gebied regtsinstellingen der ouden met die van onzen tijd in verband wil brengen.

Zoo is er, ten aanzien van een groot getal overeenkomsten van commerciëlen aard, veel getwist over de vraag, in hoe verre die ook bij de Romeinen bekend en in hunne regtsbronnen geregeld waren. Het was zelfs gedurende langen tijd gebruikelijk, elke verhandeling over eenig onderwerp van handelsregt aan te vangen met eene inleiding of een eerste hoofdstuk, waarin die vraag behandeld werd. — Daargelaten natuurlijk de waarde, die een dergelijk onderzoek voor de *geschiedenis* van het regt kan hebben, zoo schijnen de daaraan gewijde beschouwingen dikwijls tot verkeerde gevolgtrekkingen te kunnen leiden, wanneer men zich niet behoorlijk rekenschap geeft van de *wijze*, waarop de bepalingen omtrent handelsverrigtingen in het Romeinsche regt voorkomen en de plaats die zij daarbij innemen. Tot de juiste waardering van dit punt, moet men zich den handel van die dagen voor den geest roepen, die wel, even als thans, gegrond was op de behoefte, om de voorwerpen van de plaats waar zij beschikbaar zijn, over te brengen naar de plaats waar zij begeerd worden, — maar die zich toen in den meest eenvoudigen, meest natuurlijken vorm voordeed. Een koopman, met zijne eigene waren rondreizende en daarvoor zelf eenen kooper zoekende, was in den tijd van het klassieke Romeinsche regt, het meest gewone handelsverschijnsel. Voor de uit deze verrigtingen ontstaande regten en verbindtenissen was, althans in den aan-

vang, het gemeene regt voldoende. Vele omstandigheden werkten te zamen, om, gedurende de eerste tijden der Romeinsche republiek, meer ingewikkelde handelsoperatiën tegen te houden. Toen echter de vorderingen der beschaving en de daardoor vermeerderde behoeften ook gunstig op den handelsgeest begonnen te werken, toen geschiedde, wat onder verschillenden vorm in alle tijden geschied is, — de door hunne Stoïcijnsche logica maar al te dikwijls onbillijke regtsbegrippen der oude Romeinen, erlangden op vele punten die wijzigingen, die het toenemend handelsverkeer onmisbaar maakte. — Een enkel voorbeeld. Wanneer iemand, die in last had zeker voorwerp tot eenen bepaalden prijs te koopen, meer dan dien prijs daarvoor besteed had, dan ontbrak hem, volgens het oude Romeinsche regt, ons door GAJUS [7]) medegedeeld, het middel, om den lastgever tot naleving der overeenkomst te noodzaken, *ook zelfs tot het bedrag waarvoor hem lasthebber de koop was opgedragen*, want, was de logische redenering der Sabiniaansche school, het mandaat was bepaald omschreven: hetgeen de lasthebber verrigt heeft, ligt buiten de grenzen van het mandaat en kan dus *geene* regtsvordering, op grond van het mandaat, doen ontstaan. Dat deze ijzingwekkende logica in lateren tijd niet konde worden gehandhaafd, is duidelijk, en zoo zegevierde dan ook eindelijk de mildere leer der Proculiaansche school, volgens welke de lastgever steeds tot den door hemzelven bepaalden prijs, tegenover zijnen lasthebber verbonden is de door dezen gesloten overeenkomst na te leven.

Velerlei Romeinsche regtsinstellingen van lateren tijd, als de regtsvorderingen, op grond van overeenkomsten met den institor, verleend tegen hem, voor wiens rekening deze handelt, en die tegen de reeders, op grond der verbindtenissen van den scheepsgezagvoerder, toonen hoe vaak de stroefheid der oude begrippen voor den handel onschadelijk werd gemaakt door dien reddenden engel, den Praetor: — maar dit alles neemt niet weg, dat de later ingevoerde hulpmiddelen als *afwijkingen* van het eigenlijke regtssysteem te beschouwen zijn. Het is vooral hieraan toe te schrijven, dat menig jurist op een dwaalspoor gebragt is door de ondoordachte toepassing van Romeinsche regtsbeginselen op contracten van koophandel. Zelfs mag men zich, met allen eerbied voor den grooten POTHIER, de opmerking veroorloven, dat deze uitstekende regtsgeleerde, wiens wer-

ken de grondslag eener geheele wetgeving zijn geworden, daar, waar hij op het gebied van het handelsregt treedt, in zijne geschriften over het wissel- en het verzekerings-contract, wel eens door eene Pandectenwet van den regten weg wordt afgeleid. Misschien is hieraan ook toe te schrijven de zucht, bij enkele latere wetgevers niet te miskennen, om, ook zelfs in het handelsverkeer, zoo min mogelijk overeenkomsten *sui generis* aan te nemen, maar steeds naar oude burgerlijke contracten om te zien, waartoe de verrigtingen van den koopman zouden kunnen worden teruggebragt.

Het is verre van mij, om het groote nut eener grondige kennis van het burgerlijke regt in het algemeen en van dat der Romeinen in het bijzonder, ook voor den beoefenaar van het handelsregt, in twijfel te trekken; herhaaldelijk toch zal voor hem de noodzakelijkheid zich voordoen, om de civiele regtsbronnen te raadplegen en te vergelijken. Maar men miskent den oorsprong, den aard en de strekking van het handelsregt, wanneer men daarin slechts een zamenstel van uitzonderingen op het gewone regt en niet een zelfstandig regtssysteem, met zijne eigene beginselen en zijne eigene contracten, ziet.

Levendig staat mij nog voor den geest, hoe door mijnen hooggeschatten leermeester DE BOSCH KEMPER, bij zijne uitmuntende lessen, steeds met nadruk de stelling verdedigd werd, dat de regeling der levensbetrekkingen de bestemming is van het regt [8]).

Deze stelling geeft ons de overtuiging, dat erkenning der behoeften van het handelsverkeer en van den aard der hierdoor in het leven geroepen betrekkingen, de grondslag der handelswetgeving behoort te zijn.

Ik heb gepoogd de voornaamste dier behoeften, voor zoo verre het private handelsregt geroepen is tot de vervulling daarvan bij te dragen, aan te duiden, door te wijzen op de onmisbaarheid van het *vertrouwen* (een begrip meer omvatttend, dan hetgeen gewoonlijk onder den naam *crediet* wordt verstaan).

Weinige woorden zullen toereikend zijn om dit denkbeeld duidelijk te maken. Een der meest afdoende middelen waardoor de wet het *handelsvertrouwen* bevordert, is gelegen in het waarborgen van den noodigen *spoed.* Want de handel getroost zich liever *onregt*, dan *oponthoud.* En dit kan ook vaak niet anders. Geen handel toch zonder *speculatie*, welk

begrip niet met dat van ijdelen windhandel mag worden verward. Met veel juistheid is door den Hoogleeraar VISSERING [9]) aangetoond, dat het dikwijls gemaakte onderscheid tusschen den gewonen handelaar en den speculant onredelijk is. De speculatie nu, het vooruitzigt van toekomstige behoefte of toekomstig aanbod, is vooral *daar* een sterke prikkel tot handelsverrigtingen, waar de wet de gelegenheid aanbiedt die *spoedig* tot stand te brengen, — ontstaan er geschillen, die *spoedig* te doen beslissen, — en hierdoor eensdeels groote schade te voorkomen, anderdeels in staat te zijn, om van spoedig elkander opvolgende prijsveranderingen, ten aanzien van eenig handelsartikel, gebruik te maken.

Men zoude zich zeker aan overdrijving schuldig maken, indien men de waarborgen, die eene goede wetgeving kan opleveren, tot *vestiging* van het handelsvertrouwen voldoende rekende. Neen, daartoe is zeker meer noodig, — wij mogen het niet ontveinzen. Het eigenlijk gezegde *crediet*, welks rol als kapitaal*verstrekker* zoo gewigtig is, dat men daarin maar al te dikwijls kapitaal*schepping* heeft meenen te zien [10]), is in het algemeen hoofdzakelijk gegrond op de geldelijke en zedelijke hoedanigheden van den schuldenaar of het voldoende van het gegeven onderpand. — Maar de wetgever is bij magte, veel, zeer veel tot bevordering van het crediet bij te dragen, door waarborgen in het leven te roepen voor het behoud van de regten des schuldeischers, voor eene juiste en billijke rangschikking der schuld, in betrekking tot andere vorderingen, voor het verkrijgen eener spoedige veroordeeling des schuldenaars en het bezit van krachtig werkende middelen tot het ten uitvoer leggen van 's regters vonnis.

Intusschen, het *crediet*, aan schuldenaren te verleenen, is slechts een onderdeel van hetgeen wij in het algemeen met den naam van *handelsvertrouwen* bestempelen. Bij eene menigte andere verrigtingen, van zeer verschillenden aard, is dit vertrouwen onmisbaar en moet dikwijls de daaraan door den wetgever te verleenen bescherming een regt doen ontstaan, afwijkende van het gemeene regt, en waarin de orthodoxe jurist van lang vervlogen tijden, menige ergerlijke ketterij zoude ontdekken.

Eerst dan echter zal het geschreven regt onzer dagen in waarheid aan de behoeften van het verkeer beantwoorden, als de handelswet tot eene volledige zamenvatting van bijzondere regtsinstellingen zal verheven zijn.

Zoo is eene afzonderlijke regeling der *handelsovereenkomst* in het algemeen, en vooral die van het *koopcontract*, zoo als het zich in den handel voordoet, hoogst wenschelijk [11]).

Treffende voorbeelden van de noodzakelijkheid eener afzonderlijke regeling van het regt der handelscontracten, kan men ontleenen aan de velerlei moeijelijkheden, die de toepassing der algemeene leer omtrent het sluiten van overeenkomsten, *door middel van briefwisseling*, oplevert.

Waar een *schriftelijk* gedaan aanbod op dezelfde wijze wordt aangenomen, daar komt, naar het gevoelen der meeste regtsgeleerden, eerst eene overeenkomst tot stand, op het oogenblik dat het berigt der aanneming in het bezit des aanbieders geraakt. Tot op dit oogenblik is dus de aanbieder geregtigd, zijn aanbod terug te nemen, terwijl ook, indien hij inmiddels mogt overlijden of de bevoegdheid om zich te verbinden verliezen mogt, er geene overeenkomst tot stand komt [12]). Hieruit kunnen echter, in den handel, voor dengene die het aanbod heeft aangenomen, groote teleurstelling en schade ontstaan. — Men stelle zich voor, dat het den verkoop geldt van eene partij goederen voor eenen zekeren prijs, en dat het aanbod daartoe alleen wordt aangenomen met het doel om die goederen onmiddellijk weder te verkoopen, waartoe zich juist eene gunstige gelegenheid voordoet. Deze gelegenheid kan echter spoedig voorbijgaan en de koopman kan dus niet wachten totdat hij zeker zal zijn, dat de overeenkomst met den verkooper der goederen is tot stand gekomen, hetgeen eerst dan geschiedt, wanneer het berigt der aanneming in handen des aanbieders geraakt, zonder dat inmiddels het aanbod, om eenige der vermelde redenen, is vervallen. — Blijkt nu later, nadat de gewaande kooper zich tegenover derden reeds als zoodanig gedragen heeft, dat de koop niet gesloten is en dus de goederen niet worden geleverd, — rust dan niet op den aanbieder, of, is deze overleden, op zijne erfgenamen, de verpligting, om dengene die door het vervallen van het aanbod schade lijdt, die schade te vergoeden? Of kan men volstaan met hem toe te voegen: „Gij lijdt schade door uwe eigene onvoorzigtigheid: — waarom „niet gewacht totdat gij wist of gij werkelijk kooper geworden waart!" — Naar algemeene regtsbegrippen, ja, zou men hiermede kunnen volstaan. Maar het verwijt van onvoorzigtigheid mag den *koopman* in dit

geval niet worden tegengeworpen: — want het zou den *geheelen handel* treffen.

Dit gevoelen ook de regtsgeleerden van den lateren tijd en zij zoeken den regtsgrond te vinden, waarop den gewaanden kooper eene vordering tot schadevergoeding kan worden toegekend. De voornaamste bearbeiders van het burgerlijk regt, in Duitschland, als HASSE, VON SCHEURL, IHERING, BEKKER en vele anderen, allen beijveren zich om uit het *Corpus Juris* de beginselen op te delven, die hier tegen dén aanbieder zouden kunnen worden ingeroepen. Hoeveel vernuft zij daarbij ook mogen aan den dag leggen, hun doel is niet bereikt. De meesten trachten, op de eene of andere wijze, aan het terugnemen van het aanbod het karakter eener *onregtmatige handeling* te geven; — maar op die wijze ontsnapt hun dat andere geval, waarin het aanbod, door eene omstandigheid van des aanbieders wil onafhankelijk, maar nadat de verklaring der aanneming is afgezonden, komt te vervallen. Indien niet ook hier een regt op schadevergoeding erkend werd, zeer zeker men zoude het handelsvertrouwen schokken. — Wil men in dergelijke gevallen tot eene gewenschte oplossing geraken, dan verlate men den op dit gebied onvruchtbaren weg der uitsluitend civilistische redeneringen: de wetgever verklare onbeschroomd dat tusschen kooplieden het aanbod op zich zelf reeds eene verbindtenis insluit, die echter ophoudt te bestaan, indien niet degeen, tot wien het aanbod gerigt is, binnen den daarbij of anders door de wet gestelden termijn, zich verklaart of hij tot aanneming bereid is [13]).

Waar op deze wijze het aloude klassieke regt der overeenkomsten wordt hervormd naar de behoeften van den handel, daar verdient ongetwijfeld het *koop*contract, de spil, waarom het gansche stelsel zich beweegt, wel het allereerst onze aandacht. Het zoude een belangrijke arbeid zijn om in bijzonderheden te onderzoeken, welke wijzigingen deze overeenkomst, — in de handelswet overgebragt, — zoude moeten ondergaan.

Niet slechts bij de regeling van een geheel systeem van overeenkomsten kan zich de strijd tusschen algemeene regtsbegrippen en handelsbelang voordoen: ook bij vele onderdeelen van bijzondere contracten kan de noodzakelijkheid eener beslissing in laatstgemelden zin, als uitvloeisel van eene

juiste voorstelling der zaak die men regelt, tot eene oppervlakkig soms zonderling schijnende slotsom leiden.

Het ligt geenszins in mijne bedoeling, hier den bekenden strijd te herinneren over den aard van het *wisselcontract* in de laatste jaren gevoerd. Men is met veel hevigheid te velde getrokken tegen die wetgevingen, die, gelijk de onze, de wisselverbindtenis splitsen in verschillende civiele contracten, als: koop en verkoop, lastgeving, borgtogt. Men heeft zoeken aan te toonen, hoe die wetgevingen met zich zelve in tegenspraak komen, — men heeft b. v. gewezen op de bepaling, dat hij die verschillende exemplaren van éénen wisselbrief *geaccepteerd* heeft, verpligt is meer dan eens te betalen, hetgeen niet zoude kunnen worden verklaard, indien hier slechts meer dan ééne aanneming van hetzelfde mandaat bestond. — De welligt gegronde afkeuring dezer niet te miskennen tegenstrijdigheden, heeft de zucht doen ontstaan om een geheel consequent wisselstelsel te scheppen, en vandaar de theoriën van EINERT, van LIEBE en van andere regtsgeleerden. „De wissel is het papieren geld van den handel!" verkondigt de een: „hij is niets dan eene verbindtenis uit kracht van het schrift, „*litterarum obligatio*," — betoogt een ander. — En ieder klemt zich vast aan de eenmaal gekozen leus, en zoekt de uit den wissel voortspruitende betrekkingen passend te maken voor zijn stelsel. Met regt mag men vragen, of zulk eene handelwijze niet veel gevaarlijker is, dan hetgeen wij in de oude wetgevingen laken? — Deze dwalen, waar zij in den wissel slechts het bewijs van op zich zelve staande verbindtenissen zien, — maar toch, voor zooverre die wetten, hoe zeer dan ook in strijd met hare eigene leer, bepalingen inhouden in overeenstemming met de behoeften van den wisselhandel, voorkomen zij zelve in zooverre de nadeelige gevolgen, die hunne leer, stelselmatig toegepast, voor den handel zou kunnen doen ontstaan.

Ik zeg: *in zooverre*. Want, zoo als ligt te begrijpen is, niet in alle opzigten zijn de gemaakte uitzonderingen hiertoe voldoende. Integendeel, maar al te vele op de leer van het *mandaat* gegronde bepalingen, verdienen juist daarom uit een handelsoogpunt te worden afgekeurd. Een *valsch endossement*, zegt de Nedelandsche wet, doet den eigendom van den wissel niet overgaan, maar alle latere endossementen vervallen, onverminderd de regtsvordering van den houder tegen al de teekenaars daarvan [14]). *De*

laatste *wettige* houder verliest dus zijn regt tegen den acceptant *niet*, al heeft deze ook reeds betaald, omdat die betaling, hoezeer ook volkomen te goeder trouw, ten onregte geschied is. Zeker eene treurige zaak voor dengene die op deze wijze tot eene dubbele betaling verpligt wordt, en dat wel meestal buiten zijne schuld. Want, kan men in billijkheid van den acceptant vergen dat hij, alvorens *zijne eigene* handteekening gestand te doen, de echtheid van alle handteekeningen onderzoekt, welke zich op eenen wissel bevinden, die menigmaal een groot deel der aarde bereisd heeft?.... Neen, zeker is het stellen van zulk eenen eisch niet bevorderlijk voor het handelsvertrouwen, en nog minder voor eene gereede afdoening van schuld; — ofschoon de logische toepassing der mandaatsleer hiertoe zou moeten leiden. Waar intusschen, — zoo als in latere wetgevingen [15]) bepaald is, — de door den acceptant gedane betaling als geldig wordt aangemerkt, niettegenstaande de gepleegde valschheid, daar kan de acceptant met volkomen gerustheid, zonder een dikwijls onmogelijk chirographisch onderzoek, het bedrag van den wissel voldoen, en dengene wiens handteekening valschelijk op den wissel geplaatst is (en die wel in de meeste gevallen door eigen onachtzaamheid zich die schade zal berokkend hebben) blijft niets over dan eene regtsvordering tegen den pleger der valschheid, wiens vermogenstoestand echter dikwijls van dien aard zal zijn, dat dat regt niet veel meer dan denkbeeldig is. — Wanneer men op deze wijze de betrekkingen, uit den wissel voortvloeijende, regelt op de voor den handel meest verkieslijke wijze, dan is het vrij overbodig te onderzoeken, of die regeling in alle opzigten past in een te voren aangenomen regtsstelsel. Men erkenne den wissel in zijne eigenaardigheid, en noeme hem noch papieren geld, noch iets anders wat hij niet is, — maar eenvoudig: *wissel*.

Over het algemeen mag men als regel stellen, dat eene handelswet eerst volkomen aan haar doel beantwoordt, wanneer zij weêrklank vindt in de overtuiging der kooplieden, en hare bepalingen niet in de toepassing voedsel geven aan het dikwijls gehoorde verwijt dat het regt soms onbillijk is. — Intusschen, men wachte zich voor de hartstogtelijke taal van hem die, gebruik makende van een oud Fransch adagium, het eerste etmaal, na het verlies van een regtsgeding, bezigt om zijne regters en

tevens ook de wet te verwenschen, — men zij ook voorzigtig in het raadplegen van dengene, die zich bevoegd acht om zonder eenige regtskennis, niet slechts over hetgeen de *handel* vordert, doch ook over erkende *regts*begrippen zelve, een eigen oordeel uit te spreken. Maar een kundig, ervaren, gemoedelijk handelaar, door vrijzinnige regtsgeleerden voorgelicht, kan onberekenbare diensten bewijzen bij het tot stand brengen van handelswetten.

Intusschen, het zoude weinig bemoedigend zijn voor den regtsgeleerde, indien de aangeprezen rigting, bij de beoefening van het handelsregt te volgen, alleen in het belang der *wetgeving* zou verdienen te worden aangenomen. Want, al moge het waar zijn, dat ook het meest voortreffelijke wetboek uit den aard der zaak, na verloop van vele jaren, eene herziening of aanvulling niet kan ontberen, — toch zal men niet dan zeer omzigtig hiermede kunnen te werk gaan, wil men niet de geheele codificatie op losse schroeven stellen. Juist hierom is eene onbekrompene opvatting van den aard en het wezen der handelswetgeving, ook bij de uitlegging en toepassing van het geschreven regt, van zoo groot belang. Naast den pligt om met naauwgezetheid de woorden der wet in het oog te houden en zich geene uitlegging, in strijd daarmede, te veroorloven, naast dien pligt erkenne de wetsuitlegger nog eenen anderen. Hij moet leven geven aan die doode letter; — hij moet de woorden der wet bezielen door hen in verband te brengen met het onderwerp, waarop zij betrekking hebben. — Dit alles schijnt eenvoudig, schijnt duidelijk. En toch, hoe dikwijls verliezen, ook zelfs de kundigste mannen, deze waarheid uit het oog.

Zoo verklaart een beroemd Nederlandsch regtsgeleerde [16]) de in onze wet voorkomende bepaling van *daden van koophandel* in dien zin, dat het *ver*koopen van waren nimmer als eene daad van koophandel kan worden aangemerkt, ook dan niet, wanneer zoowel verkooper als kooper *handelaren* zijn en als zoodanig de overeenkomst aangaan. Alleen ten aanzien van den *kooper* zouden dus, naar deze zonderlinge meening, alle voor den handel gunstige bepalingen der wet gelden [17]). Het is opmerkelijk dat, toen in onze Staten-Generaal bij het vaststellen der bedoelde wetsbepaling, die de uitdrukking: *het koopen van waren* bezigt, de vrees geuit werd, dat welligt iemand zich aan eene zoo zeer beperkende uitlegging

als de door mij vermelde, zou wagen, door DONKER CURTIUS gezegd werd, dat „men toch onder de uitdrukking *koop* ook noodzakelijk *verkoop* „verstaan heeft [18]). Er is *geene* daad van koophandel, wanneer hetzij de kooper hetzij de verkooper *niet* als koopman handelt: waar een landbouwer zijne veldvruchten aan den koopman, of deze zijne waren aan den verbruiker verkoopt, daar is ook zelfs op den *koopman* het handelsregt niet van toepassing, — maar omgekeerd is het dit zoowel op den verkooper als op den kooper, daar waar beide als handelaren de overeenkomst sluiten. De aard der verrigting verbiedt hier de splitsing, door den bedoelden schrijver aangeduid, en waarvan hij zeker alleen de *mogelijkheid* konde aannemen, door de verwaarloozing eener grondige studie van het handelsbedrijf.

Deze studie is voor eene gezonde uitlegging der wet onmisbaar. Den regter en den advokaat moeten de omstandigheden die tot een geschil aanleiding gaven, voor den geest staan als een *drama;* — zij moeten de beweegredenen doorgronden, waardoor de handelende personen geleid werden en de strekking van elke verrigting met juistheid waarderen. Hoe gebrekkig en onduidelijk ook vaak de *expositie* is, de *intrigue* van het drama moet door den regtsgeleerde worden gevat, — want hoe zou hij anders tot het verkrijgen eener gunstige ontknooping kunnen medewerken? — De taak des regters in dit opzigt strekt zich nog veel verder uit dan tot eene eerlijke en verstandige toepassing der wet op de zich voordoende gevallen. Menigmaal moet hij eene beslissing geven, waarbij geene uitdrukkelijke wetsbepaling kan worden ingeroepen, maar zijne kennis van het handelsbedrijf hem tot rigtsnoer moet strekken. Waar hij b. v. het bedrag eener verschuldigde schadevergoeding te begrooten heeft, komt hij in een gewoon burgerlijk geding meestal door eene eenvoudige berekening tot het gewenschte resultaat. Maar hoe geheel anders is dit in eene handelszaak! Hoeveel is er dikwijls noodig tot eene juiste waardering der schade, van het standpunt des koopmans beschouwd! Hiertoe wordt in den regel een diepe blik in de handelswereld vereischt.

Ja, ook waar de wet zelve spreekt, kan de erkenning der behoeften van den handel, als grondslag van het handelsregt, dikwijls van grooten invloed op 's regters beslissing zijn. Reeds met een enkel woord heb ik

gewag gemaakt van de door de Romeinen in lateren tijd toegestane regtsvordering tegen den reeder, op grond der handelingen van den scheepsgezagvoerder. Ook in onze wetgevingen is dit beginsel gehuldigd, — maar meestal daaraan tevens de bepaling verbonden, dat het den gezagvoerder *verboden* is, enkele uitdrukkelijk genoemde handelingen te verrigten, wanneer hij zich ter woonplaatse van den reeder of zijne gemagtigden bevindt [19]). Vraagt men nu, of uit het in strijd met dit verbod verrigte, eene verbindtenis voor den reeder kan ontstaan, — of namelijk de handelingen van den gezagvoerder in aangelegenheden die het schip betreffen, den reeder verbinden tegenover derden, ook dan wanneer die handelingen, zonder des reeders toestemming ter woonplaatse van hemzelven of eenen bijzonderen gemagtigde zijn verrigt, — dan antwoordde hij, die in de betrekking tusschen reederij en gezagvoerder eene op de wet berustende stilzwijgende overeenkomst van lastgeving ziet, hier door de wet zelve beperkt, noodwendig: neen! — dewijl buiten de volmagt gehandeld is, en dus ook de lastgever niet verbonden is. — Maar hij, die verder gaat in zijne beschouwing, die zich afvraagt, *waarom* de wet, en ook de oude zeekostumen van alle volkeren, den scheepsgezagvoerder, uit kracht van deze betrekking alleen, erkennen als algemeenen vertegenwoordiger der reederij, — en die hierin het middel ziet om derden het *vertrouwen* in te boezemen, zonder hetwelk zij zich niet met den gezagvoerder zouden inlaten, — die gevoelt ook dat de zekerheid van derden al zeer onvolledig zou gewaarborgd zijn, indien de wet als uitzondering op het beginsel van de aansprakelijkheid der reederij het geval had willen aanduiden, waarin eenige verbindtenis ter woonplaatse van eenen harer bijzondere gemagtigden zoude zijn aangegaan. Want hoe kan het ooit voor een aan de reederij vreemd persoon tot volkomene zekerheid gebragt worden, of niet zulk een gemagtigde ter plaatse der handeling gevestigd is? — Daarom is ook door de beide achtbare regtscollegiën die in deze groote handelstad de geschillen tusschen kooplieden beslissen, in het bedoelde verbod niets anders gezien dan eene bepaling die tusschen *reeder* en *scheepsgezagvoerder* geldt, en dezen, in geval van overtreding, tot schadevergoeding verpligt [20]). Ook in het ware belang der reederijen mag geene verder strekkende uitlegging gewenscht worden: indien toch het

vertrouwen wordt verminderd, waarmede thans met den gezagvoerder gehandeld wordt, het kan niet missen dat de reeder hiervan de nadeelige gevolgen ondervindt. — *Deze* vindt *zijner*zijds in het zeeregt onzer dagen eenen *anderen* waarborg, strekkende ter bevordering van het tot oprigting van reederijen vereischte *vertrouwen*, de zekerheid namelijk, dat zijne aansprakelijkheid beperkt is tot het bedrag door hem aan de golven toevertrouwd, daar hij door den afstand van zijn belang bij schip en vrachtpenningen, zich van de verpligting tot betaling der scheepsschulden ontslaat [31]).

Ik hoop dat niemand uit de medegedeelde beschouwingen de gevolgtrekking zal maken, dat er, naar mijne meening, ooit in waarheid strijd zou bestaan tusschen de beginselen van het *regt* en de regtmatige eischen van het *handelsbelang*. — Waar ik het gevaarlijke aantoonde eener onbepaalde toepassing van dusgenoemde algemeene regtsbeginselen, op de uit den handel voortvloeijende betrekkingen, daar had ik het oog op de miskenning van het eigenaardige, zelfstandige *regt* van den handel, dat in werkelijkheid nimmer in strijd kan zijn met ons juridisch bewustzijn, daar de vaak bestaande *schijn* van tegenstrijdigheid alleen voortvloeit uit het gemis eener behoorlijke waardering van dat bijzondere regt, waarvan de bestemming is, het *palladium* van het handelsvertrouwen te zijn. — Het zoude eene onvergeeflijke eenzijdigheid genoemd mogen worden, indien men wilde ontkennen dat die eeuwige beginselen van regt en billijkheid, die den grondslag der maatschappijen uitmaken, — dat die *ratio scripta*, zoo als het regt der Romeinen naar waarheid genoemd wordt, — dat de algemeene leer van het burgerlijke regt, dit uitgangspunt van *elke* juridische beschouwing, — ook bij die der handelsbetrekkingen moet worden in het oog gehouden en gehuldigd. De strekking van mijn betoog was alleen, de overtuiging uit te spreken dat het in onzen tijd de roeping is, niet slechts van den wetgever en wetenschappelijken regtsbeoefenaar, — maar ook van hem wien de praktische toepassing is tot taak gesteld, — dat het hun aller roeping is om de voor het handelsregt, in verband met het handelsbelang, onmisbare *zelfstandigheid* te doen erkennen en zegevieren.

Juist de tijd waarin wij leven is uitnemend geschikt om dit beginsel tot ontwikkeling te brengen: het is een tijd van vrede en van waardering der stoffelijke belangen. — Want, al wordt er strijd gevoerd, hier tusschen gepantserde schepen, dáár tusschen eene bekrompen reactie-partij en de eindelijk wakker geschudde natie, — luider en krachtiger dan het gebulder van Amerika's kanonnen en de opgeblazen taal der Pruissische jonkers, spreekt alom de stem van het geweten onzer eeuw. De huichelarij heeft men wel eens genoemd eene hulde van de ondeugd aan de deugd: — in onze eeuw ziet men den oorlog hulde doen aan den vrede, en den bekrompen kampvechter der feodaliteit aan de onvervreemdbare regten van een vrij volk. — Moge ook die hulde niet het kenmerk van opregtheid dragen, in elk geval is zij een der belangrijkste teekenen van den tijdgeest. En zeker een hoogst verblijdend teeken, vooral voor ons Nederlanders. Want, is het niet dwaas te klagen over het verlies van aloude grootheid en van vroegere strijdkrachten, die ons eenen gewigtigen invloed op de staatkunde van Europa verzekerden, — wanneer wij eenen tijd zien naderen, langzaam voorbereid door den wil der vrije natiën, — eenen tijd, die zich ten doel stelt verbroedering, door zamensmelting der stoffelijke belangen! — Moet niet Nederland, dat van oudsher zijne poorten wijd openstelde om den vreemdeling binnen te laten, zich door dien tijdgeest opgewekt voelen zijne vorige plaats onder de mogendheden te hernemen, door allen voor te gaan in de onophoudelijke uitbreiding en verbetering van die zegenrijke instellingen, die, door de slooping der vooroordeelen, vroeger ook op het gebied der handelswetgeving in zwang gebragt, — tegelijk met de bevordering der stoffelijke belangen, ook de zedelijke kracht der natie verheffen? Gelukkig voorzeker het land, dat zich ten doel stelt de middelen op te sporen ter verbetering, op ruime schaal, van alles, wat in de tegenwoordige wetgevingen nog belemmerend is voor den handel en vooral voor den *internationalen* handel, ten einde zoodoende, met behoud der waarborgen voor eene goede regtspleging, het beginsel der onderlinge erkenning van de regterlijke uitspraken, — de gelijkstelling, waar het handelszaken betreft, van vreemdelingen met inlanders en zoo vele andere dikwijls geuite *wenschen* verwezenlijkt te zien, die wel als gegrond erkend en door zeer velen van harte beaamd worden, maar

die, om hunne vervulling te erlangen, eenen krachtig handelenden voorstander behoeven.

Het geldt hier niet een beginsel door te voeren met kracht van wapenen, — maar eene overwinning te behalen van zedelijken aard. Moge de roem dezer overwinning voor Nederland zijn weggelegd, wiens verleden, dat het nimmer heeft verloochend en ook steeds in eere zal houden, de beste waarborg is voor de opregtheid van zijn streven, waar het geldt de voortdurende ontwikkeling eener vrijzinnige handelswetgeving.

Een ieder dien het gegeven is, zij het ook met geringe krachten, eenigermate mede te werken tot bereiking van dit schoone doel en eenen steen aan te dragen voor dat grootsche gebouw, mag zich gelukkig rekenen.

Deze beschouwing geeft mij moed en vervult mij met vreugde, Edel-Achtbare Heeren Burgemeester, Wethouders en Raden dezer stad! bij de aanvaarding van het gewigtig ambt, mij door uwe vereerende keuze opgedragen. Moge er ook voor mij aan de vervulling dier moeijelijke taak vele bezwaren verbonden zijn, waarvan de overweging mij dikwijls doet terugdeinzen, als ik denk aan de eischen die den Hoogleeraar gesteld worden, — ik voel mij wederom opgewekt en, kan het zijn, gerustgesteld, door het vooruitzigt van den schoonen werkkring, aan den leerstoel van het handelsregt in deze aanzienlijke stad verbonden. Hier, te midden van het handelsverkeer van allerlei aard, — hier, waar de veelsoortige betrekkingen, uit handel en scheepvaart voortvloeijende, onophoudelijk aanleiding geven tot belangrijke regtsgedingen, hier waar een aantal groote ligchamen gevestigd zijn, welker inrigting en werkkring de eigenaardigheden van het credietstelsel, van het assurantiewezen en van zoo vele andere takken der handelsnijverheid van nabij kan doen kennen, — hier werkt alles te zamen om het onderwijs in het handelsregt vruchtbaar te doen zijn. Voorzeker, al moge ook bij de oprigting dezer Doorluchtige School de overweging gegolden hebben, ons door WAGENAAR medegedeeld: „dat, namelijk, de jeugd dezer stad in 't gemeen te vroeg naar de Aka-„demiën gezonden wordt, daar zij, buiten 't oog hunner ouderen ligtelijk „verviel tot ongebondenheid," [22]) — (eene overweging, die voor den tegenwoordigen tijd natuurlijk geene beteekenis meer zou hebben), er zijn

andere gronden, waarop de groote waarde van het Athenaeum voor Amsterdam, en vooral van Amsterdam voor het Athenaeum, ontegenzeggelijk steunt. Hoe meer uitbreiding aan deze instelling wordt gegeven, in eene rigting, die haar ook ten nutte van niet-studerenden doet strekken, des te meer erkenning zal de even vermelde waarheid ondervinden. Zeker zijn dan ook de kernachtige woorden, nog onlangs [33]) door het geëerbiedigde hoofd van ons stadsbestuur in dien geest gesproken, door al zijne hoorders, — ook door hen die den tijd, om het Athenaeum in eene vrije Universiteit te hervormen, nog niet gekomen achten, — van harte toegejuicht.

Hooggeachte Heeren Verzorgeren dezer Doorluchtige School! Ten volle beaam ik de woorden van hulde en erkentelijkheid, door mijne beide geëerde ambtgenooten, die tegelijk met mij in de aanzienlijke orde der Hoogleeraren door uwen Voorzitter zijn ingeleid, van deze plaats tot U gerigt. Hier de ijverige en onvermoeide pogingen te willen herinneren, door U met het oog op de hervorming van het Athenaeum, in de laatste jaren aangewend, zoude zeker even overbodig zijn als in het algemeen daarop te wijzen, hoe gelukkig zich eene instelling mag achten, waaraan *zulke* mannen hunne beste zorgen wijden. Vergunt mij alleen, mij bij voortduring bescheidenlijk aan te bevelen in uwe vriendschappelijke welwillendheid.

Hooggeleerde Heeren, Hoogleeraren aan het Athenaeum en de Seminariën, van wier achtbare orde ik thans de eer heb lid te zijn! Als ik denk aan uwe veelomvattende geleerdheid, aan den roem op wetenschappelijk gebied door U verworven, dan gevoel ik maar al te zeer, hoe weinig ik verdien uw ambtgenoot te zijn, nadat ik nog zoo kort geleden het voortreffelijk onderwijs van velen uwer mogt genieten.

Kan het wel anders dan dat ik hier in de eerste plaats aan U denk, hooggeschatte DE BOSCH KEMPER en DES AMORIE VAN DER HOEVEN! Met welke woorden zal ik de betuiging der jegens U gevoelde erkentelijkheid, reeds menigmaal met de meest hartelijke opregtheid door mij uitgesproken, te dezer plaatse herhalen? —

Genoeg zij het, U de verzekering te geven, dat bij mij de overtuiging levendig is, dat ik voor een groot deel aan uwe uitmuntende lessen de zoo vleijende onderscheiding verschuldigd ben, thans op mijne beurt tot het geven van onderwijs in de regtswetenschap geroepen te worden. Maar tevens gevoel ik maar al te zeer, dat mijne krachten dikwijls ontoereikend zullen zijn tot waardige vervulling dier edele taak, indien ik niet bij voortduring mag rekenen op uwe vriendschappelijke ondersteuning, indien gij niet den vroegeren leerling, al moge hij tot uwen ambtgenoot verheven zijn, uwe hooggewaardeerde voorlichting en wijzen raad blijft schenken. — De taak, om aan deze Doorluchtige School het hedendaagsch burgerlijk regt te onderwijzen, op zich zelve reeds zoo zwaar, is dit vooral, als men daarbij in vergelijking treedt met het vroeger hier gegeven onderwijs in dat deel der regtswetenschap. Het is niet gemakkelijk de opvolger te zijn van een JOAN MELCHIOR KEMPER, een VAN REENEN, een VAN HALL, een MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN! Maar wat U betreft, hooggeleerde VAN DER HOEVEN! is gelukkig het woord *opvolger* niet in allen deele juist. Al werden de U aanvankelijk opgedragen leervakken, op het voorbeeld der inrigting onzer Akademiën, gesplitst, toch blijven uwe scherpzinnigheid, uwe grondige regtskennis en letterkundige gaven gewijd aan het onderwijs in dien grondslag van elk regt, het regt der Romeinen, terwijl het mijne taak is om, voortzettende wat door U zal zijn aangevangen, de ontwikkeling der aloude regtsbeginselen onder den invloed der zeden en behoeften van den tegenwoordigen tijd, aan te wijzen en toe te lichten..

Dat gij, hooggeachte DE BOSCH KEMPER! U in de gelegenheid moogt bevinden het voornemen ten uitvoer te brengen, bij de aankondiging onzer lessen door U te kennen gegeven, is zeker de vurige wensch van allen, die belang stellen in den bloei van het Athenaeum. Mij, in het bijzonder, wien thans ook het onderwijs in het *strafregt* is opgedragen, waaraan hier de namen van een CRAS, een DEN TEX, en vooral uw roemrijke naam, zoo naauw verbonden zijn, — zij het vergund den wensch te uiten, dat ik ook in het vervolg de vruchten moge plukken der zoo teregt vermaarde gulheid en humaniteit, waarmede gij uwe grondige kennis, uwe edele regtsbeschouwing en uwe rijke ervaring ten dienste stelt van hen die uwe voorlichting inroepen.

Uw aller belangstelling, zeer geëerde Toehoorders! door uwe tegenwoordigheid te dezer plaatse mij betoond, stel ik op hoogen prijs. Ontvangt daarvoor mijnen hartelijken dank.

In het bijzonder heb ik hierbij het oog gevestigd op U, Mijne Heeren, Studenten aan het Athenaeum en de Seminaria! Ruim twee jaren geleden zat ik nog daar in uwe rijen, en met innige vreugde herdenk ik dien tijd en de toen met zoo velen uwer aangeknoopte vriendschapsbetrekkingen. Warm klopt mij het hart bij de streelende gedachte, dat het thans door mij aanvaarde ambt mij op nieuw in uw midden verplaatst. En gij, in het bijzonder, Studenten in de Regtsgeleerdheid! vergunt mij te rekenen op uwe krachtige medewerking bij het volbrengen mijner taak. Want, al moge die taak ook zijn, U voor te gaan bij uwe studiën, eerst dan zal ik mijne roeping vervuld achten, als wij in waarheid *te zamen* arbeiden, *te zamen* voorwaarts streven op den weg onzer wetenschap.

En zij is zoo schoon, die wetenschap, als zij met liefde en volharding beoefend wordt. De veelvuldige betrekkingen die voortvloeijen uit het familieleven, dien grondslag van den staat, — uit de regten van den mensch tot de andere voorwerpen der schepping — en uit het gebruik van onze persoonlijke vrijheid tot het verrigten van alle geoorloofde handelingen, — al die betrekkingen, tot een geheel gevormd, waarin het gansche maatschappelijke leven zijne afbeelding vindt, wijst ons onze wetenschap aan, — wanneer zij door haren onbekrompen beoefenaar als een deel der groote *sociale wetenschap* wordt aangemerkt en geëerd.

Deze opvatting, Mijne Heeren! zij steeds de onze. Dan zullen wij later met zelfvoldoening op onzen gezamenlijken arbeid terugblikken en den tijd niet betreuren, aan de beoefening van het hedendaagsche regt besteed.

Moge op die wijze mijn streven eenmaal blijken niet geheel onvruchtbaar te zijn geweest.

Daartoe geve de goede God Zijnen onmisbaren zegen!

AANTEEKENINGEN.

---

[1]) Belangrijk is het, de verdediging der in dien tijd genomene maatregelen van beperking te lezen in de bekende *Mémoires de* SULLY. Vgl. ook BLANQUI, Histoire de l'Economie Politique, 3me Ed. T. I, p. 348 sqq.

[2]) Histoire de l'Economie Politique, T. I, p. 372. „Plus on étudie les actes de „l'administration de ce grand ministre, plus on est convaincu de sa haute équité et des „tendances libérales de son système, jusqu'ici généralement préconisé comme hostile aux „principes de liberté. En vain les Italiens l'ont salué de *Colbertisme*, pour désigner le „régime exclusif, inventé par eux-mêmes et mis en honneur par les Espagnols," en p. 373: „Le seul reproche qu'on soit en droit de lui adresser, c'est d'avoir abusé de l'instrument „protecteur qu'il venait de créer, en exagérant dans le tarif de 1667 les mesures exclusi„vement dirigées contre les manufactures étrangères par celui de 1664."

[3]) Dictionnaire de l'Economie Politique, in voce: *Colbert.*

[4]) Omtrent COLBERT's maatregelen, betreffende de nijverheid, zeide de Hoogleeraar VISSERING in 1850: „ik erken dat het somwijlen goed kan zijn de vrijheid aan bijzondere be„perkingen te onderwerpen. Ik behoef hier slechts te herinneren aan COLBERT, wiens „reglementen op de industrie (in onzen tijd onduldbaar) volkomen pasten aan de behoeften „van den zijnen, en die daarom Frankrijks weldoener is geworden, omdat hij zijnen tijd „begreep." (De Gids, 1850, bl. 591.) Het zij ons vergund hierbij de opmerking te voegen, dat die bedoelde nijverheidsbeperkingen toch wel nimmer anders dan als maatregelen van *overgang* te verdedigen zijn, en dat zij door den genoemden staatsman zeker niet als zoodanig werden beschouwd.

[5]) Men vindt de merkwaardige *Sententie* bij LUZAC, Hollands Rijkdom, Dl. I, Bijl.

[6]) Mr. H. J. KOENEN, Voorlezingen over de Geschiedenis des Nederlandschen Handels, Amsterdam, 1858.

[7]) GAJI Institutionum, L. III, § 161: „..si mandaverim tibi, ut verbi gratia fundum „mihi sestertiis C emeres, tu sestertiis CL emeris, non habebis mecum mandati actionem, „etiamsi tanti velis mihi dare fundum quanti emendum tibi mandassem."

[8]) Vgl. Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER, Inleiding tot de Wetenschap der Zamenleving, bl. 268 en *passim*.

[9]) Handboek van Praktische Staathuishoudkunde, Eerste Stuk, bl. 123.

[10]) VISSERING, t. a. p. bl. 46.

[11]) Als voorbeeld eener dergelijke regeling, kan men wijzen op Boek IV, Titel 2, van het nieuwe Duitsche Handelswetboek.

[12]) Zie over dit onderwerp A. VAN DER DOES DE BYE, Akademisch Proefschrift over: Overeenkomsten gesloten door middel van brieven enz., Leiden, 1860.

[13]) Het verdient opmerking, dat reeds in het Pruissische Landregt eenige bepalingen in dien geest werden opgenomen (Erster Theil, Titel V, §§ 80 en 91—106).

[14]) Art. 137 van ons Wetboek van Koophandel.

[15]) Zie o. a. § 36, laatste lid, van de *Allgemeine Deutsche Wechselordnung:* „Die Echtheit der Indossamente zu prüfen, ist der Zahlende nicht verpflichtet."

[16]) Mr. A. C. HOLTIUS, Voorlezingen over Handels- en Zeeregt, Utrecht, 1861, Dl. I, bl. 55. „Men zegge niet: koop en verkoop zijn *correlata*, zij maken maar een contract „uit, en hebben derhalve eene en dezelfde hoedanigheid: want het zijn toch twee hande„lingen. De Romeinen zeiden *emptio* ET *venditio*, het zijn zelfs twee *obligationes*, waarvan „de een krachtig, de andere nietig wezen kan. Verg. pr. *J. de auct. tut.* Om kort te „gaan, de wetgever wil alleen den inkoop als commercieel beschouwd hebben."

[17]) Men denke aan het onbeperkt getuigenbewijs, aan de wettelijke interessen à 6 ten honderd, aan de bijzondere bepalingen omtrent de procedúur, enz.

[18]) VOORDUIN, Wetboek van Koophandel, Dl. I, bl. 29.

[19]) Art. 371 van ons Wetb. van Kooph. luidt: „De schipper zich ter woonplaatse van „den eigenaar, of van de medereeders van het schip, derzelver gemagtigden of correspon„denten bevindende, mag, zonder hunne bijzondere toestemming, het schip niet laten ver„timmeren, geene zeilen, touwen of andere voorwerpen voor het schip koopen, noch tot „dat einde geld op het schip opnemen, noch hetzelve vervrachten of verhuren."

[20]) Vonnis der Amsterdamsche Regtbank van 3 Junij 1859, bekrachtigd door het Hof van Noord-Holland, bij arrest van 18 October 1860, (Mag. van Handelsregt, Dl. I, Regtspraak, bl. 48, en Dl. II, Regtspraak, bl. 286).

[21]) Krachtens het regt van *abandon*, gehuldigd bij de artikelen 321 en 335 van ons Wetb. van Kooph.

[22]) WAGENAAR, Beschrijving van Amsterdam, Dl. II, B. XIV, bl. 522, van het 1e Stuk (1760).

[23]) Bij gelegenheid der plegtige inwijding van het nieuwe gebouw van het Athenaeum Illustre, op 1 October 1862.

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

52

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXII A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXIII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof., h. t. Rect. Magn.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
M. I. COP, Chemiae Prof.
V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof.
L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.
E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Orient. et Antiq. Hebr. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XXIII SEPT. A. CIƆIƆCCCLXII USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXIII,

RECTORE MAGN. I. VAN VLOTEN.

I. VAN VLOTEN, *Theol. Doct.*, *Litt. Neerland. et Hist. Patriae Professor*, h. t. *Rector Magnificus*, Historiam patriae tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . . . . IX.

Grammaticam et Litteras Neerlandicas et praecepta Stili bene Neerlandici docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Exercitia oratoria et stilistica moderabitur die Lunae et Mercurii, hora . . . . I.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglosaxonicas provectioribus tradet, horis cum auditoribus conveniendis.

Privatim explicare continuabit varia poesëos Neerlandicae specimina, hora auditoribus commoda.

Lectiones publicas habebit, tempore hiberno, hora et die postea indicandis.

Logicam docebit diebus Lunae et Martis, hora . . . . II.

P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct.*, *Prof. honorarius*, Historiam recentiorem aut aliquam veterum literarum partem lubens desiderantibus explicabit, horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

I. DUYMAER VAN TWIST, *Iur. Rom. et Hodierni Doctor*, *Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . IX.
Ius Naturae exponet die Martis, hora . . . . IX.
die Veneris, hora . . . . X.
Encyclopaediam iurisprudentiae exponet diebus Martis et Veneris, hora . . . . XI.
Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.
Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

M. I. COP, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . IX.
Chemiam corporum organicorum tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.
De arte pharmaceutica disseret die Lunae, hora . . . . X.
et Mercurii, hora . . . . IX.
Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.
Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.
Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit C. WALIG HZ.
Provectiorum colloquiis praeerit hora dein constituenda.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Matheseos et Physices Professor*, Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina . . . . . . VIII.
Arithmeticam universalem, die Mercurii, hora . . . . IX.
die Iovis, hora . . . . VIII.
die Veneris, hora . . . . IX.
Physicam experimentalem diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem . . . . I.
Calculum differentialem diebus, Martis et Iovis, hora . . . . IX.
Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . . X.

Publicas habebit lectiones de quodam argumento e physica experimentali desumto.

L. MULDER, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Botanices*, *Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor*, Botanicen generalem:

a. Morphologiam plantarum docebit diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.

b. Anatomen et physilogiam plantarum diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XI.

Botanicen specialem (phytographiam plantarum et botanicem systematicam) exponet die Iovis, horis . . . . XI et XII.

Botanicen generalem et specialem provectioribus exponere perget die Martis, horis . . . . XI et XII.

Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.

Pharmacognosin tradet diebus et horis auditoribus commodis.

Geologiae capita selecta tradere paratus est diebus et horis auditoribus, si adsunt, commodis.

Oeconomiam ruralem docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.
et Veneris, horis . . . . XI et XII.

Artem mercium dignoscendarum (Warenkennis) exponet diebus et horis cum auditoribus conveniendis.

E. I. KIEHL, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.*, *Litterarum Antiquarum Professor*, Euripidis Bacchas, selecta ex Homero, Demosthenis orationem de Corona, interpretabitur die Lunae, hora VIII.
die Iovis, hora. . . . . X.
die Veneris, hora . . . . XI.
die Saturni, hora . . . . VIII.

Ciceronis Accusationis in C. Verrem libros IV et V (*de Signis* et *de Suppliciis*), selecta ex Virgilio et Tacito, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora . . . . X.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . XI.
et die Saturni, hora . . . . IX.

Historiam Romanam a Gracchis usque ad proelium Actiacum, diebus Lunae et Martis, hora . . . . IX.
die Mercurii, hora . . . . XI.
die Iovis, hora . . . . IX.

I. I. METZLAR, *Litt. Orient. et Antiquitatum Hebr. Prof. extraord.*, Linguae Hebr. elementa tradet, cum grammatica explicanda, tum analyticis exercitiis moderandis die Martis, hora . . . . . I.
die Mercurii hora . . . . II.
Librum *Exodus* inscriptum explicare perget die Mercurii, horis . . . . .VIIIetIX.
Antiquitates Hebraeorum exponet die Martis, hora . . . . . XI.
die Veneris, hora . . . . I et II.
Introductionem in V. F. libros tradet die Martis, horis . . .VIIIetIX.
Locos quosdam selectos tractabit die Veneris, horis . . . . .VIIIetIX.
Litterarum Arab. Chald. et Syriacarum initia docebit horis auditoribus commodis.

S. SUSAN, *Litterarum Hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de Shaksperii dramate *Macbeth* inscripto disseret.
Colloquia in linguis hodiernis moderabitur, hora auditoribus commoda.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae et historia patriae, ceterae doctrinae, quae alumnis Athenaei linguae Latinae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis	I—IV.
et Saturni, horis	XI—II.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis	II—IV.

Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum physicum inspici possunt quotidie, exceptis horis quibus habentur lectiones.